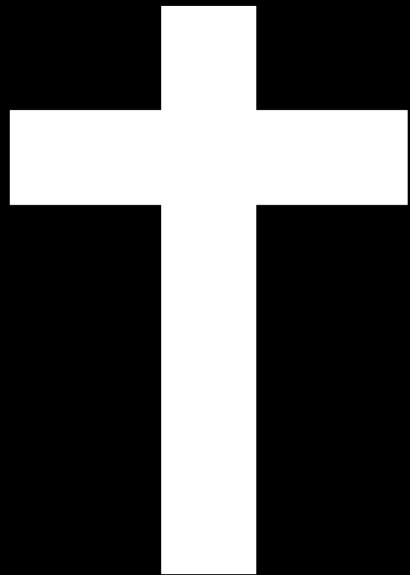

Nyangumarta Bible

Portions of the Holy Bible in the Nyangumarta language of
Australia

Nyangumarta Bible

Portions of the Holy Bible in the Nyangumarta language of Australia

copyright © 1980-2010 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Nyangumarta

Bible translation copyright © 1980-2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. Reader Series (book XXC) copyright © 1996 Bible Society Australia. Bible overview (XXA) copyright © 1996 Mission Publications of Australia (PO Box 21, Lawson NSW 2783)

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-11-12

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 7 Apr 2020
469e8210-9f0b-5399-9f0b-cc22ce5975b8

Contents

Genesis	1
Exodus	81
Job	89
Psalms	90
Proverbs	93
Ecclesiastes	94
Isaiah	95
Jeremiah	96
Matthew	97
Mark-ju	101
Luke	133
John	136
Acts	138
Romans	139
1 Corinthians	140
Galatians	145
Ephesians	148
1 Thessalonians	149
2 Thessalonians	157
1 Timothy	162
2 Timothy	163
Titus	164
Hebrews	165
James	166
1 Peter	167
1 John	169
Revelation	170
Overview	171
PINAKARRÜLUMAN!	176
Bible Stories	182
Drunkenness	195

Genesis

Copy for community checking - not fully consultant checked. (Gen 1-5, 6-9 and 11 are consultant checked and have audio files)

KARRPURRANGUNGA 6-NGA WIYIRR JIRNI NGARRKALU (1:1—2:3)

¹ Walangkarrangu purlpi parlparrpa jungka jirni Ngarrkalu. ² Pala jungka puru waninyikinyi, ngapapurni waninyikinyi, wiyyirr yamarnakinyi janpalu. Waninyikinyi ngunarrijirri warrukurlajartu. Palinymili Pirlurr yananyikinyi ngapanga kankarni. ³ Wurrarna Ngarrkalu, “Tili jarra.” Palaja tili jarrinyi palinymili muwarrjaja. ⁴ Yirrirnakanu wurrarna “Ngalypa.” Jinta pirnipulinyi tilipa warrukurla. ⁵ Warrukurla yini marna “Warrukartingarra”, tili yini marna “tilingarra”. Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

⁶ Wurrarna palanga, “Parlparr jarra, jinta pinaku ngapakupa mujunguku.” ⁷ Pala jarrinyi. Kankarrkurnu yanayi mujungu, ngapa kaniny yakarnaya. ⁸ Pala parlparr yini marna “Parlparrngarra”. Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

⁹ Wurrarna palanga, “Ngapa kaniny jarra, warajanga jarra, jungka punarra turipa, ngayarta jarra.” Pala jarrinyi. Kaniny jarrinyi ngapa, jungka yakarna ngayarta. ¹⁰ Pala jungka punarra yini marna “Warrarnngarra”, pala ngapa wirtujina yini marna “Kujungurrungarra.” Yirrirnakanu wurrarna “Ngalypa.” ¹¹ Palaja wurrarna, “Turlpayi mungka warinypa wariny, warrulypa warinypa wariny.” Pala jarrinyi. ¹² Jungkaja mungka warinypa wariny turlpaniyi, jinta mayijartiny, jinta munu. Warruly pukurl warinypa wariny turlpaniyi, jinta mayijartiny, jinta munu. Yirrirnakanu wurrarna “Ngalypa.” ¹³ Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

¹⁴⁻¹⁵ Wurrarna palanga, “Tili jarrayi kanka parlparrja, tili jinaku warrarnja. Palarrangulu warrukartingipa karrpungu tili yinganyaku, partunukupa yurrangaku yinku kalkunaku pukurl.” Pala jarrinyi. ¹⁶ Wirtujinajirri jinapulinyi, janyjapa wirlarra jinapulinyi. Wirtulu tili jinaku yijalu pirrpa-pirrpaja warrurl-warrulkartijakun, wupartulu tili jinaku yijalu warrukartingi. Panikatarrangupukun jirnijaninyi. ¹⁷⁻¹⁸ Parlparrja wirrirnijaninyi warrarnku tili jinaku, warrukartikupa karrpuku jinta pinaku pukun. Yirrirnakanu wurrarna “Ngalypa.” ¹⁹ Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

²⁰ Wurrarna palanga, “Ngapakarringu yintangapa kujungurrungu kurrrgal warinypa wariny jarrayi. Wirrujartiny jarrayi kanka yananyaku.” ²¹ Palaja kujungurrungu kuwiyi wirtujina jirnijaninyi yijangarra. Janpamalu pukun wirturrangupa wuparturrangupukun, warinypa wariny jirnijaninyi. Pijungapa yintanga janpamalu jirnijaninyi warinypa wariny. Jintapa wiyyirr ngapakarringu jirnijaninyi, yintangapa kujungurrungu. Wirrujartiny jirnijaninyi warinypa wariny pukun. Yirrirnakanu wurrarna “Ngalypa.” ²² Ngalypalu muwarr pirnijanaku. Wiyirrku wurrarna-janaku, “Kalkulumarnanyurrinyi ngajulu. Kurrrgal jarrulinyurru yija, partanykarrangupa kurrrgal kalkulkulinyurrujaninyi yija-yiji.” ²³ Palaja warrukarti jarrinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

²⁴ Wurrarna palanga, “Jungkanga kuwiyyirrangu warinypa wariny jarayi, warrarnja waninyaku, marnti yananyaku jungkanga, kuwiyyirrangu parlkarrkarringupa warnkukarringu, wirturrangupa wuparturrang.” Pala jarrinyi. ²⁵ Wiyirr jirnijaninyi. Yirrirkana wurrarna “Ngalyapa.”

²⁶ Palaja wurrarna, “Marrngu jilaminyijaninyi nganyjurrukupali. Nyampali wantulupiyi kuwiyyirranguku wiyyirku, janpamalukupa wirru-jartinykupa jungkanga yananyakatarrangukupa.” ²⁷ Marrngu jirni Ngarrkalu palinykapali. Pirirripa mirtawa jirnipulinyi. ²⁸ Ngalyupalu muwarr pirnipulaku. “Kurrngal partanykarrangu kalkulkulinyumpulu yija, yija marrngurrangu wantulupiyi ngunarrijirri. Wiyyirku kuwiyyiku nyampali jarrulinyurrujanaka. Nyampali wantulinyurrujanaka janpamalurran-gukupa wirrujartinyarrangukupa wiyyirku kuwiyyirranguku. ²⁹ Warinypa wariny mayi jinarninyurruka, mungkajapa warrulyja mayirrangu wiyyir yinganyarnanyurrinyi. ³⁰ Kuwiyyirrangukupa wirrujartinyarrangukupa wiyyirku jungkanga yananyakatarranguku warruly jinarnijanaka mayi-jartinyipa. Yakarnarnajanaka.” ³¹ Yijalu jirnijaninyi. Jipi jinaja yirrirni-janinyi wiyyir Ngarrkalu. Wurrarna, “Ngalyakata yiji.”

Wiyyir palajun jirnijaninyi. Palarrangungu karrpurrangungu, parirr warajakartingipa warajanga, jirnijaninyi wiyyir. Palaja warrukarti jar-rinyi, palaja pirrpa-pirrpa jarrinyi. Karrpu wariny turlpanya.

2

¹⁻³ Nyungu warinymaljanga, karrpu 7, munu wariny jinama. Wurrarna pala karrpu, “Purlpi wiyyirr jipi jirnijaninyi. Warrkamu jarrinyikinyirni, kuwarri warrkamu yakarnarna. Nyungu kuwarri yija munu nganipa wariny jinamarna. Palaja nyungu karrpu wariny, warrkumumajirri. Warrkamu yakarnarna kuwarriku.”

NGANIKAPALI WALANGKARR (2:4-6)

⁴ Palajun jirni Ngarrkalu walangkarr, parlparrpa jungka jirni. Kuwarri wurralamarnanga marrngurranguku, ngani jirnakinyayi. ⁵ Walangkarr yija marrngumili mayi pirraja munu turlpanyamayi, munu wheat-pa rice-pa jinta jijirrarrangu marrngumili. Ngarrka munu ngakarnama ngapa mujunguja, marrngumajirri jungka karlinskyaku, warrulyja mayi jungkanga wirrinaku, grow-am jinaku. ⁶ Januku jungkaja turlpanyayi, purlpurl jarrinyiyi, wirrirniyi ngapa jungkanga kanka.

MARRNGU YINTANGA NGALYPAKATANGA WIRRIRNI NGARRKALU (2:7 —2:25)

⁷ Yuu, yakujun jirni marrngu Ngarrkalu. Kurlurlu mana jungkaja. Pirirri jirni kurlurluja palaja. Pala pirirri milyanga nganyjurnulu palinyju. Palanga pirirringi ngalpanyala wangal Ngarrkaja. Palajalu pirirri wanka jarrinyi. Yini pala pirirri “Adam”. ⁸ Palaja warrarnja, yini pala warrarn Eden, palanga Ngarrkalu wirrirni yinta wirtu, ngalyakata yija. Pirirri yarni manaja, palanga yintanga wirrirni. ⁹ Palanga yintanga mungkarrangu ngalyakatarrangu warinypa wariny wirrirnijaninyi. May-ijartinyarrangu ngalyakatarrangu palanga warinypa wariny. Mungkar-rangungu waraja partijirri kaniny wirrirni. Pala mungka yini marna, “Marrngu Wanka Kalkunakata.” Palajangarra marrngulu ngananyaaja, wankanyu wantuliny ngarramarnti, marlkarrimajirri wantuliny.

Wariny mungka partijirri kaniny jintanga wirrirni, miranu jinapinti pala. Nyungu wariny mungka yini marna “Marrngu Miranu Jinakata Ngalyakupua Kurluku.”

¹⁵ Pirirri nyarra yintanga Eden-ja wirrirni, jungkakupa karlinyaku yintakupa kalkunaku. ¹⁶ Palinyja wurrarnala, “Yintanga mungkarranguja wiyyirra mayi ngalkulumanjaninyi. ¹⁷ Warajaja mungkajaja yakalaman, munu ngananyaku, palaja mungkajaja miranu jinapintija. Yini marnarna pala ‘Marrngu Miranu Jinakata Ngalypakupa Kurluku.’ Palaja mungkaja munu ngananyaku. Ngananya ja palajaja, yiya-yiji marlkari jarruluman.”

¹⁸ Palaja wurrarna palinyju, “Munu kujurl waninyaku pirirri. Jarrurl jilkurnalu, jarrurljartiny marta wantuliny.” ¹⁹⁻²⁰ Purlpi jungkaja kuwiyyirrangua wirrujartiny arrangu wiyyirr jirnijaninyi Ngarrkalu. Pirirrikarti kanyajaninyi, yini yinganyaku palarranguku. Palalu pirirrilu yini yinyajaninyi kuwiyyipa wirrujartinya nganin-anganin. Pirirrija palaja yini kalkurnayi. Palarrangungu wiyyirra munu waraja pirirrikapali, palinyku jarrurl.

²¹ Palaja pirirri kupalya jirni Ngarrkalu, raminyja pirirrija kunya manali, palaja pirla yamarna majangulu. ²² Palaja kunyajaja mirtawa jirni, kanyalu pirirrikarti. ²³ Palaja wurrarna pirirrilu, “Yartikarra, nyungu ngajukapali! Kawuja ngajuja jirni. Yini ‘Mirtawa’.”

²⁴ Palajalu nyungu jina yakarnanganyjurruka Ngarrkalu: Pipipa japartu yakalkulinypulinyi pirirrilu, nyupamarninya warajanga jarrulinypulu, warajangangarra yiya wantuliny pulu.

²⁵ Palanga yintanga Eden-ja waninyikinyipulu nyuparra, Adam-pa, waninyikinyipulu kurta, ngalypa waninyapulu, kurta pulany.

3

MUNU PINAKARRIMAPULALU NGARRKAKU (3:1-24)

¹ Kuwiyyirrangungu jintangapa jurru mirlkawarrangu waninyikinyi. Mirtawa japiirr marna jurrulu, “Ngani wurrarnangu Ngarrkalu? ‘Mayi munu ngananyaku wiyyirra mungkarranguja yintanga?’ Palajun muwarr pirningu?” ² Yimpirlili mirtawalu, “Jintarranguja mungkaja yintaja ngalkulupalayi. ³ Wurrarnangalayaku Ngarrkalu, ‘Waraja mungkajakun yintanga waninyi, partijirri kaninya, mungka marramarranga, palaja munu ngananyaku mayi, munu warlinakupa pala mungka, marlkarringimarra.’” ⁴ Jurrulu wurrarnala, mitu marna, “Nyuntu munu marlkari jarruluman. ⁵ Palamaja mungkaja ngalkuluman, Ngarrkakapali jarruluman, miranu ngalypakupa kurluku. Palaku Ngarrka maly-parr karrinyi. Palangamarra wurrarnangu, ‘Munu palamaja mungkaja ngananyaku.’” Mitulu wurrarnalu jurrulu, “Munu pinakarra Ngarrkanga.” ⁶ Mayi parrjarn-parrjarnikinyi mirtawalu, kurlkalkalu parrjarnakinyi, ngalypakata. Kurlkali marnakinyi, “Miranu jiliminyi palamalu may-ilu.” Ngarrkakapali miranu jarrinyaku karrinyikinyi mirtawa. Palaja nyarrakarti mungkakarti yana, mayi ngartarna, ngana. Jinta nyupanga palinymilingi yinyali. Palinyju pukurl ngana. ⁷ Kurlkapirli jarrinyipulu, yirrirnipularninyi kurta waninyikinyipulu. Palaja kurntany jarrinyipulu. Palajalu yarni marnapularninga jirriji parrkajalu wirtujalu.

⁸ Jarurrukartingi Ngarrka jina pinakarrinyipulu jakarr-jakarrkarra yintanga marntija. Wirntijartiny kuku jarrinyipulu mungkarrangungu Ngarkangamarra.

⁹ Pirirriku kamarnalu Ngarrkalu, “Wanyjarningi nyuntu?” ¹⁰ Puntaju marnalu, “Yuu, yintanga pinakarrinyarnanta nyuntu marntija. Kurta waninyikinyirni. Palajalu wirntijartiny ngaju, kuku jarrinyarnangu.”

¹¹ Japiirr marna Ngarrkalu, “Nganija miranu jarrinyan kurta

waninyikinyin? Nyarraja mungkaja, ‘Marrngu Miranu Jinakata Ngalypakupa Kurluku’, palaja mayi nganan nyuntulu?” ¹² Pirirru wurrarnalu, “Nyuntulu mirtawangarra yinyanyin nyungu. Palaja mungkaja yinyanyi palinyjungarra, mayi nganarna.”

¹³ Mirtawa japirr marna Ngarrkalu, “Ngani jirnin nyuntulu?” Wurrarnala, “Jurrulu mitu marnanya, palinya muwarrja nganarna.”

¹⁴⁻¹⁵ Jurrungu wurrarnala Ngarrkalu, “Kurlu yija jirnin nyuntulu. Puntaju kurlu jilamarnanga yija, munu jinta kuwiyyirrangku, nyuntukujakun. Ngarlungungarra yankuluman.

Kurlurlu ngalkuluman ngarramarnti.

Malyparr jilamarnanta mirtawaku,

Mirtawa malyparr jilamarnanga nyuntuku.

Partanykarrangupa nyuntumili mirtawamilipa kulilu yirrilipiyarninyi.

Jurnturtu nyuntu pijurnanga jilamanta yija mirtawamilalu partanyjupa, Jina paliny pijurnanga jilaman yija nyuntulu.”

¹⁶ Mirtawanga wurrarnala,
“Parra-parra wirtu yungkulumarnanta yija partanya kanganyaaja.
Miranungarra nyuntu partanya kanganyaaja parra-parraku,
yirru yiji pirirriku marrapa karrirrulumana.”

Nyampali wantulumangu yija nyuntuku.”

¹⁷⁻¹⁹ Palaja pirirringi wurrarnala Ngarrkalu,

“Mayi nyarra wurrarnarnangu munu ngananyaku.

Munu pinakarrimajinpa nyuntulu.

Nyuntumilia mirtawaja muwarrja mayi nganan nyuntulu
palaja mungkaja.

Puntaju warrarn kurlu jilamarna yija ngajulu.

Turlpulupiyi parupa jiripa nganin-nganinpa.

Nyuntulu mayiku kanyjilamanpa ngarramarnti.

Mayiku pirti marrjalu karlinskyarrulumana,
karrpurrangup karrpurrangup ngartarnarrulumana,
yijalu jirrmilju ngalkulumanta.

Marlkarija, jungka jarrulumana.

Jipi jirnirninti jungkaja,

Kurlurluja jirnirninti.

Marlkarija, jungka jarrulumana yarranakanu.”

²⁰ Pirirrimarninyu yini marna palinymili mirtawa, “Eve”. Pipi nganyjurruku wiyyirru.

²¹ Palaja wurru karnuja kuwiyyija yarni marnapuluka Ngarrkalu, wirrirnipuluku palinyju, Adam-kupa palinymili mirtawaku. ²² Palaja Ngarrkalu wurrarna, “Marrngulu munu pinakarrimiji. Mungkaja Marngu Miranu Jinakataja purlpi ngana. Paliny kuwarri nganyjurrukupali, kurlkapirli waninyi ngalypakupa kurluku. Ngalali palamaja warinyjapa mungkaja, wankanyu kalkunakataja. Palaja wankanyu wantuliny ngarramarnti, marlkarrimajirri wantuliny. Ngampa pilamarna ngajulu ngananyangamarra.”

²³ Palajangarra Eden-jangarra yintaja ngakarnapulinyi Ngarrkalu. Jalanga ngakarnapulinyi, karlinskyaku jungkaku, mayirrangu jungkanga wirrinaku, mayiku pulanymilaku turlpanya jinaku.

²⁴ Palaja Ngarrkalu wirrirni angel, kakarra palanga yintanga, wirtu pukun wirrkanapinti. Milya warinykurnu warinykurnu yananyikinyi

pala wirtu wirrkanapinti, parrparrpa karra marninyi. Palanga angel-ja wurrarnala Ngarrkalu, “Nyuntulu ngampa pinaku marrngu ngalpa-nyajaku wangka pala mungkakarti, pala wankanyu kalkunakataktarri mungkakarti.”

4

ABEL WIRLARNA MARLKARRI CAIN-JU (4:1-16)

¹ Adam-pa Eve yanapulu palaja Yitinja. Palaja Eve-lu pujamu kanya. Karra marna, “Partany yinyanyi Ngarrkalu.” Yini paliny Cain. ² Palaja wariny kanya. Yini paliny Abel. Wirtu jarrinyapulu. Pirirrijirri jarrinyapulu. Abel-ju kalkurnakinyijaninyi kukurnjarirrang. Cain-ju karlinyikinyi jungka. Mayirrangup wirrirnikinyijaninyi jungkanga, turlpanyikinyiyi, ngarnipirnikinyijaninyi.

³ Karrpungu warajanga Cain-ju kanya mayi, Ngarrkanga yinyali. ⁴ Palinymilalu marrkalu kanya kukurnjari, marlkari jirni, kutarrangu ngalypa Ngarrkanga yinyali. Ngarrka ngarlu pikaly jirni Abel-ju. ⁵ Munu pikaly jirnima Cain-ju. Palajalu Cain kuli jarrinyikinyi. Ngumpa wariny jarrinyi.

⁶ Ngarrkalu wurrarnalu, “Nganija nyuntu kuli jarrinyijin? Nganija ngumpa wariny jarrinyijin? Munu yunturi jarranpili. ⁷ Yinku jinaman, pikaly jarriman. Kurlu jirnikinyin. Yirrkulu nyuntulu jilamanparninyi ngalypa jinaku. Palajalu pikaly jinaluminyin. Munujalu, jiti kurlujartiny jinaluman.”

⁸ Ngarrkaku Cain-ju munu pinakarrimalu. Yunturi jarrinyikinyi. Palajalu wurrarnalu marrkaku, “Yankuli jalakarti ngurnungu.” Jalakarti yanapulu. Palaja Cain-ju wirlarna marlkari marrka palinymili.

⁹ Palajalu Ngarrkalu japiir marna, “Wanyja marrka nyuntumili?” Murrkangunyamarninyu mitu marna, “Munumparla ngaju. Munurla tuku jinakarni.” ¹⁰ Wurrarnili Ngarrkalu, “Nyuntu mitu karrinyan. Nyuntulu wirlarnan marlkari. Jungkanga palinymili pijirri waninyi. Nyuntulu yija kurru jinan. ¹¹ Puntaju ngajulu kurru jilamarnantalup. Jungka kurru wantulamanga. ¹² Mayirrangupa munu turlpulupiyingu. Kaja ngakalamarnanta. Wirntijartiny yankun-yankuluman warinykartirrang.”

¹³ Cain-ju wurrarnalu, “Kararr nganimarta jinajinpa. ¹⁴ Yankun-yankulumarna warinykartirrang. Ngurnipali warinyjupa marlkari wirlalanyili.” ¹⁵ Ngarrkalu wurrarnili, “Warinyju wirlalantili, ngajulu yijalu wirlalamarnanga.”

¹⁶ Palajalu Cain yana ngunarri. Kakarrakurnu waninyikinyi kaja Yitinja. Ngurnungu warrarn yini marnayi “Parra Yaninyikinyi.”

CAIN-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (4:17-24)

¹⁷ Nyupa Cain-mili partany kanya, yini Yinuku. Tawun yarni marna Cain-ju, nyaparu jirni pala tawun partanyku palinymilaku, yini marna pala tawun Yinuku pukun. ¹⁸ Enoch japatu jarrinyi partany pirirriku, yini Irad. Irad japatu jarrinyi partany pirirriku, yini Methushael. Methushael japatu jarrinyi partany pirirriku, yini Lamech. ¹⁹ Pala Lamech kujarra mirtawajirri kalkurnapulinyi, Adah-pa Zillah. ²⁰ Adah-lu partany pirirri kanya, Jabal. Walangkarr nyarra Jabal kuwiyirrangup kalkunakatarrang, mayamajirri, yana-yanikinyiyi tent-arrangujartiny warinyja warinykart, warruly kanganyaku janamilaku kuwiyiku. ²¹ Markamarniny palinymili

yini Tubal. Walangkarr nyarra Tubal musical instruments yarni man-akatarrangu, harp-pa flute-pa nganin-nganin. ²² Zillah-lu partany pirirri kanya, yini Tubal-Cain. Palinyju yarni marnikinyi yarni manapintirrangu bronze-japa iron-ja. Zillah-lu partany mirtawa kanya pukun, yini Naamah. ²³ Lamech wurrarnapuluku mirtawakujirri palinymilaku, “Adah-pa Zillah, pinakarrajipulu ngajuku!

Wangalangulu ngaju wirlanaja, paliny wirlarnarna marlkarri.

²⁴ Ngarrkalu wurrarna nganurtulu Cain marlkarri wirlalkuliny, paliny Ngarrkalu wirlalkuliny seven times. Nganurtulu ngaju marlkarri wirlanaja, paliny warinyju wirlalkuliny seventy-seven times!”

SETH-PA ENOSH (4:25-26)

²⁵ Abel marlkarri waninyaja, Eve-lungarra wariny partany kanya. Karra marna, “Abel wirlarna marlkarri Cain-ju. Ngarrkalu puntaju yinyanyi pujamu wariny.” Yini marna “Seth”. ²⁶ Seth japartu jarrinyi Enosh-ku. Palajaja marrngurrangulu kamarnikinyiyi Ngarrkakupa ngarluja nyurra marnikinyiyi paliny.

5

ADAM-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (5:1-32)

¹ Nyungu muwarr yarntarnayi purlpija, Adam-milaku partanykarrangupa karlujipa jamujirrangupa nyirrirnikartijarranguku. ² Ngarrkalu marrngurrangulu yarni manajalu, palinykapali yarni marnajaninyi. Pirirripa mirtawa yarni marnajaninyi, ngalypa jirnijanaku, ngalypa wurrarna-janaku, yini marnayi “marrngu”.

³ Adam 130 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku. Palinymili partany palinyngarrakapali. Yini marna palinymili partany “Seth”. ⁴ Seth ngayarta jarrinyaja, Adam wanka jarrinyikinyi 800 partunurrangulu, partanykarrangulu pirirripa mirtawa kanyapulujaninyi Adam-jupa Eve-ju. ⁵ Adam wanka jarrinyi 930 partunurrangulu, palaja marlkarri jarrinyi.

⁶ Seth 105 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Enosh. ⁷ Enosh ngayarta jarrinyaja, Seth wanka jarrinyikinyi 807 partunurrangulu, partanykarrangulu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ⁸ Seth wanka jarrinyi 912 partunurrangulu, palaja marlkarri jarrinyi.

⁹ Enosh 90 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Kenan. ¹⁰ Kenan ngayarta jarrinyaja, Enosh wanka jarrinyikinyi 815 partunurrangulu, partanykarrangulu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹¹ Enosh wanka jarrinyi 905 partunurrangulu, palaja marlkarri jarrinyi.

¹² Kenan 70 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Mahalalel. ¹³ Mahalalel ngayarta jarrinyaja, Kenan wanka jarrinyikinyi 840 partunurrangulu, partanykarrangulu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁴ Kenan wanka jarrinyi 910 partunurrangulu, palaja marlkarri jarrinyi.

¹⁵ Mahalalel 65 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Jared. ¹⁶ Jared ngayarta jarrinyaja, Mahalalel wanka jarrinyikinyi 830 partunurrangulu, partanykarrangulu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁷ Mahalalel wanka jarrinyi 895 partunurrangulu, palaja marlkarri jarrinyi.

¹⁸ Jared 162 partunurrangujartiny jarrinyaja, japartu jarrinyi partany pirirriku, Enoch. ¹⁹ Enoch ngayarta jarrinyaja, Jared wanka jarrinyikinyi

800 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi.
²⁰ Jared wanka jarrinyi 962 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

²¹ Enoch 65 partunurrangujartiny jarrinya, japatu jarrinyi partany pirirriku, Methuselah. ²² Methuselah ngayarta jarrinya, Enoch marnti jarrikinyapulu Ngarrka, wirrini Ngarrka ngarlungu yija ['lived in close fellowship with God']. Wanka jarrinyikinyi 300 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²³ Enoch wanka jarrinyi 365 partunurrangu, ²⁴ marnti jarrinyapulu Ngarrka, [walking in close fellowship with God], palaja karrpu warinyja partarl parrjarnamayi, palanga munu wanima, kanya Ngarrkalu.

²⁵ Methuselah 187 partunurrangujartiny jarrinyaja, japatu jarrinyi partany pirirriku, Lamech. ²⁶ Lamech ngayarta jarrinyaja, Methuselah wanka jarrinyikinyi 782 partunurrang, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁷ Methuselah wanka jarrinyi 969 partunurrang, palaja marlkarri jarrinyi.

²⁸ Lamech 182 partunurrangujartiny jarrinya, japatu jarrinyi partany pirirriku. ²⁹ Lamech-ju partany yini marna Noah, wurrarna, ... [“May he bring us relief from our work and the painful labour of farming this ground that the Lord has cursed.”] ³⁰ Noah ngayarta jarrinya, Lamech wanka jarrinyikinyi 595 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ³¹ Lamech wanka jarrinyi 777 partunurrangu, palaja marlkarri jarrinyi.

³² Noah 500 partunurrangu jarrinya ja, japatu jarrinyijanaku Shem-pa Ham-pa Japheth.

6

MARRNGURRANGU WIYIRR KURLU JINAKATARRANGU JARRINYIYI
(6:1-12)

¹ Punjaja marrngurrangu kurrngal waninyayi, jirrja yanayi, ngunarrijirringi waninyayi. ² Palaja mirurrurrangulu Heaven-ja pungkanajalurrangu yirrirniyijaninya kurrirrangu, ngalypa yiji yirrinaku, kurlanaku kanyayaninyi. ³⁻⁴ Partanykarrangu turlpanyayi, janamili japartu mirurrupta pipi kurri. Wirtupa mirlkakatapa kurlukata waninyayi. Wiyirrju pinakarrinyiyijanaku, nyurra marnayijaninyi wiyyirrju. Palaja wurrarna Ngarrkalu, “Pirlurr Ngaju munu wantuliny marrngurrangunga ngaramarnti. Ngampa pilkulumanjaninyi kurlujartiny jinajamarra, partunurrangunga 120.” ⁵ Marrngurrangu wiyyirr kurlu yija jarrinyayi, munu pinakarrimiyyi Ngarrkanga, panypanyikinyiyili. Wurrarnakinyayarninyi ngarrakuny kurlujartiny jinaku.

⁶ Palajalu wurrarna Ngarrkalu, "Marrngurrangulu wiyirru kurlujartiny jinayi. Wurrarnakinyayi ngarrakuny kurlujartiny jinaku. Ngajulu jina-janinyi ngalypa. Kuwarri kurlu yija jarrinyiyi. Palajalu ngarlu wurn-manyarna. ⁷ Marlkarri jilamarnajaninyi marrngurrangu wiyirru, kuwiyr-rangupa wirrujartinyarrangu pukun." ⁸ Warajalujakun marrngulu pikaly jirni Ngarrka. Yini paliny Noah. ⁹ Noah Ngarrkanga pinakarrinyikinyi, ngalypa jirnikinyi. Munu kurlu jinama palinyju. ¹⁰ Partanykarrangujartiny kujarrapa waraja, pirirrimartarrangujartiny, yini Shem, Ham, Japheth.

11-13 Noah-nga wurrarnalu Ngarrkalu, "Jinta wiyirr marrngurrangku kurlujartiny yija waninyikinyayi. Panypyanyakinyijiya, munu pinakarimijiya. Wurrarnakinyiyarninyi ngarrakuny kurlujartiny jinaku, wirlarnakinyiyarninyipa. Palajalu wirlalamarnajaninyi marlkarri wiyirr.

BOX WIRTUJINA YIJA (6:13-22)

¹⁴⁻¹⁶ Box wirtujina nganimarta yarni malaman nyuntulu, boat-ku, mangkurtungamarra. Mungkaja yarni malaman. Kankarni kangkuliny mangkurtulu. Wirtu jilaman yijs, makanupa walpurra yarni malaman. ¹⁷ Mangkurtu jilamarnajanaka wirtu. Wirtulu ngapalu kunulinyjaninyi. Nyuntu wanka kalkulumarnanta. ¹⁸ Ngalpuluman, nyuntupa nyupa nyuntumilipa partanykarrangu nyumpalamilipa nyuparrangu janamili. ¹⁹⁻²⁰ Kunmu jilijaninyi kuwiyirrangup wirrujartinyarrangu, wiyyirr jungkanga marnti yananyakatarrangu ngalpa jilamanjaninyi boat-ja wirtujinanga. Kunmu jilamanjaninyi kuwiyirrangup nyupangkanya nyupangkanya. Warinypa wariny mankulumanjaninyi, ngalpa jinaku boat-ja wirtujinanga. Wankangarra kalkulumarnajaninyi mangkurtungumarra. ²¹ Mayikupa warinypa wariny ngarnipilijanaka, nyurraku pukun mayi boat-ja wuru jilinyurruka."

²² Yijalmarta jirnili Ngarrkanga Noah-lu, boat wirtu yiji yarni marna. Mungkaja yarni marna, makanupa walpurra. Mayipa wirtu warinypa wariny kuru marnapa ngalpa jirni. Yijalu wiyyirr jirni Noah-lu muwarrja Ngarrkamilija.

7

MANGKURTU WIRTU NGAKARNA NGARRKALU (7:1-24)

¹ Palaja wurrarnalu Ngarrkalu, "Jampa pungkaliny ngapa wirtu nyarra. Nyampa jarrayi, boat-ja ngalpayi, nyuntupa nyuntumilirrangup. Nyuntujakun ngalypakata, nyuntujakun pinakarrinyikinyijin. Palajalu nyuntupa nyuntumilirrangup wanka kalkulumarnanyurrinyi. ²⁻³ Nyarrarrangu kuwiyirrangup yini marnarna 'clean' kaninykurtingi 7 kawajaninyi, nyupangkanya nyupangkanya, pirirripa mirtawa, ngalpa jilijaninyi. Nyarrarrangu kuwiyirrangup yini marnarna 'unclean' kaninykurtingi waraja nyupangkanya kawapulinyi, pirirripa mirtawa, ngalpa jilijaninyi. Nyarrarrangu wirrujartinyarrangup pukun 7 kawajaninyi nyupangkanya nyupangkanya, pirirripa mirtawa, ngalpa jilijaninyi. Mangkurtu wirtujina yananyakalu, nyirrirnikartijarrangu janamili jirrja yankulupiyi warrarnja nyarrakurnujirri. ⁴ Karrpurrangup 7-ja ngapa wirtu yiji ngakalamarna, jurrirti pilkuliny karrpurrangup karrpurrangup, 40 karrpurranguku yija. Jalakartirrangup boat-ja mangkurtulu wirtulu marlkarri wirlalkulinyjaninyi."

⁵ Noah-lu wiyyirr jirni muwarrja Ngarrkamilija. ⁶ Mangkurtu milpanyaja warrarnja wakanya, Noah 600 partunurrangujartiny. ⁷ Ngalpanayai Noah-pa mirtawa palinymilipa partany pirirri janamili kujarrapa warajapa mirtawarrangup janamili, palarrangujakun, boat-ja ngalpaniyia mangkurtu ngapajamarra. ⁸⁻⁹ Boat-ja kaninykurtinga kanyayi kuwiyirrangup wirrujartinyarrangup, "clean"-pa "unclean", jungkanga marnti yananyakatarrangup, pirirripa mirtawa, Ngarrkamilija muwarrja.

¹⁰ Karrpurrangup 7-ja mangkurtu wirtujina turlpanya. ¹¹ Noah 600 partunurrangujartiny jarrinya, wirlarraja warajaja, wirlarranga warinya partijirringa, karrpu 17-ja, kaninykartija jungkaja purlpurlpukarra ngapa wirtu turlpanya, mujunguja ngapa pungkanya pukun, mangkurtu wirtu yiji turlpanya. ¹² Ngapa pungkanya 40 karrpu, pungkanya kawarnikinyi, jurrirti pirnikinyi, pungkanyikinyi. ¹³ Palangarra Noah-pa mirtawa palinymilipa partany pirirri janamili kujarrapa waraja,

Shem-pa Ham-pa Japheth, janamili mirtawarrangu pukun, boat-ja ngalpanyiya. ¹⁴⁻¹⁵ Wiyirrja kuwiyi, wirtupa wupartu, jarntupa wariny, wirrujartinya jungkanga yananyakata, pirirripa mirtawa, ngalpanyiya boat-ja ¹⁶ muwarrja Ngarrkaja. Palaja jawapirti yamarna Ngarrkalu. ¹⁷⁻²⁰ Mangkurtu 40 karrpuwaninyi. Kankarrkurnu boat ngapalu kanya, ngapanga kankarningi waninyikinyi. Warnkupa mungkapa parlpuyarnikinyi mangkurtulu. Ngapa raa karntinyi:::, 8 metres kanka warnkumarramarranga. Mangkurtu wirtujina yija. Marntiyarrakartipa nyuparrangu janamilipa kuwiyyirrangu boat-ja waninyikinyi wanka. ²¹ Jinta marlkarri jarrinyiyi, kuwiyyirrangu wirrujartinyarrangupa jungkanga marnti yananyakatarrangupa marrngurrangu pukun, wiyyir jalakartija, mangkurtulu marlkarri jirnajaninyi. ²² Wiyirr jungkanga punarranga ralyu-ralyujartiny marlkarri jarrinyi, mangkurtulu marlkarri kunanya-janinyi wiyyirr. ²³ Ngarrkalu jungkaja marlkarri wiyyirr. Yirrkulu Ngarrkalu kalkurnukinyijaninyi boat-ja Noah-nga. ²⁴ Pala mangkurtu yirrku waninyi kanka 150 karrpurrangunga.

8

MANGKURTU JIPI JARRINYI (8:1-19)

¹ Ngarrkalu munu kakurnamajaninyi Noah-pa wiyyirr kuwiyyirrangu wirrujartinyarrangupa boat-ja. Wangal ngakarna. Ngapa kaniny jarrinyikinyi jinu, kujarrapa kujarra wirlarrarrangungu. ² Pala ngapa purlpurlpa jarrinyikinyi jipi jirni Ngarrkalu, pala ngapa pungkanya mujunguja jipi jirni pukun. ³ Mangurtu kaniny jarrinyikinyi jinu, 150 karrpurrangunga. ⁴ Wirlarranga 7-ja, karrpu 17-ja, boat warnkunga kankajirringi kajarna, warnkumarramarranga kankarni, ngapinga, Ararat-ja. ⁵ Yirrkulu ngapa kaniny jarrinyikinyi, kaniny jarrinyikinyi, wirlarranga 10-ja, karrpu 1-ja, miral jarrinyiyi warnkurrangu jurnturtu, ngapapurnija. ⁶⁻⁷ Palaja, karrpuja 40-ja kaarnka ngakarna Noah-lu. Kaarnkalu kanyjirnikinya jungkaku punarrakupa mungkaku. Ngarrakuny yana, munu kulpama. Kanka marra jukurti pirnikinyi. Yarti ngapa yananyakapa jungka punarra jarrinyi, pala kaarnka ngalypa. ⁸⁻⁹ Palaja, karrpuja 7-ja, Noah-lu wariny wirrujartiny ngakarna, kurlukuku. Partarl kanyjirnikinya jungkaku punarraku. Jampa kulpanya boat-karti. Parirr jirrarna Noah, kajarna kurlukuku parirrja, ngalpa jirni kaninykartiboot-ja Noah-lu. ¹⁰ Karrpungu 7-ja mimarnakinya Noah. Palaja yarrana ngakarna kurlukuku. ¹¹ Rukaruka kulpanya boat-karti, parrka kanya jawanga. Noah-lu wurrarna, “Ngapa kaniny jarrinya kawaninyi.” ¹² Palaja karrpuja 7-ja, yarrana yakurr marnalu kurlukukuku. Ngarrakuny yana, munu kulpama. Yirrirni jungka. ¹³ Noah 601 partunurrangujartiny, wirlarra1-ja, karrpu 1-ja, ngapa yana, jungka punarra jarrinyikinyi. ¹⁴ Palaja Noah yamanap-inti boat-mili yinyji pirni, parrjarn-parrjarna. Jungka yijalu punarra jarrinyikinyi, kararr waninyi jungka. ¹⁵⁻¹⁷ Palaja Noah-nga wurrarnalu Ngarrkalu, “Katukalkulinyurru, kuwiyyirrangu wirrujartinyarrangukatu jilkulinyurrujaninyi. Jirrja jarrinyaku jana, kurrngal jarrinyaku ngunarrijirringi.” ¹⁸⁻¹⁹ Palaja katukarnayi boat-ja Noah-pa palinymili mirtawapa partanykarrangupa ngarrayarrangupa, nganin-nganin kuwiyyirrangu wirrujartinyarrangupu.

*NGARRKA YINYALI KUWIYIPA WIRRUJARTINYARRANGU NOAH-LU
(8:20-22)*

²⁰ Warnkurrangu wuru jirnijaninyi Noah-lu. Kujarrapa waraja man-ajaninyi “clean” kuwiyyirrangu jarnturrangupa kujarrapa waraja “clean” wirrujartinyarrangu jarnturrangu, Ngarrkanga yinganyaku. Wirlarnajaninyi, warnkunga wurunga kankarni winyjapa majangu kamparnajaninyi tikirkartijakurl, jurnpakartijakurl. Palajun jirnikinyayi walangkarrangu, Ngarrka pikaly jinaku. ²¹ Puntaju Ngarrkalu wurrarnarninyi yija, “Marrngurrangulu kurlu jirnikinyiyi yija. Palajalu kurlu jirnirni warrarnku wakanyku. Munu yarrana palajun jilamarna. Marrngurranguku miranu ngaju. Partany waninyaja kurlujartinygarrajakun jirnaku kurrgarnakinyiyarningu. Munu yarrana marlkarri wirlalamarnajaninyi marrngurrangupa kuwiyyirrangu wiyyirr yija, marrngurrangulu kurlu jinaja. Warajamalja jirnirni. Munu yarranakanu. ²² Kuwarringa yurrangapa partunu yajalkulinpularninyi, karrpupa warrukarti yajalkulinpularninyi, parrpakarraapa wararri yajalkulinpularninyi. Palajunngarra jarrulupiyi ngarrakuny.”

9

NGARRKALU TARN-TARN MUWARR YINYALU NOAH (9:1-19)

¹ Noah-ngapa partanykarrangungu ngalypalu muwarr pirnijanaku Ngarrkalu. “Partanykarrangu kurrgal kangkulinyurru. Ngunarrijirringi wantulupiyi. ² Kuwiyyirranguku wiyyirrku nyampali wantulinyurru, wirnti wantulupiyi nyurraku kuwiyyipa wirrujartintypa marnti yananyakatapa janpamalu. ³ Kuwarri yinganyarnanyurrinyi ngananyaku jana wiyyirr, janpamalupa kuwiyyirrangu wirrujartinyarrangu. Purlpi mayijkun nganinyikinyinyurru. Kuwarringi kuwiyyi pukurl ngalkulinyurru. ⁴ Pijirri munu ngananyaku nyurralu. Kuwiyyi ngananyarrulinyurru, pijirri yakarnarrulinyurra ngananyawayi. ⁵⁻⁷ Marlkarri wirlanaku marrnguku munu. Ngalypaku wantayi marrngukarra. Marrngurrangulu ngajukapali jinarnajaninyi. Palajalu munu marlkarri wirlalinyurrulu marrngu. Nganurtulu marlkarri wirlanaja marrngu, palinyngarra marlkarri wirlalkuliny nyurralu puntaju. Kuwiyyilupa marlkarri wirlanaja marrngu, puntaju marlkarri wirlalkuliny nyurralu.”

⁸⁻¹⁰ Muwarr wurrarnajanaku yarrana Ngarrkalu, Noah-ngapa palinymili partanykarrangungupa. “Nyungu muwarr yinganyarnanyurrinyi, nyurrapa, nyurramilirrangupa, kuwiyyirrangu, wiyyirrku jungkangaku. ¹¹ Nyungujalu muwarrjalu ngajumilijalu munu marlkarri wirlalamarnajaninyi marrngurrangupa kuwiyyirrangu nganin-nganin mangkurtulu. ¹² Nyungujajakurl, jipi wantulintypa. Muwarr kuwarri yinganyarnanyurrinyi, ¹³ ngurnungu wirrirnirni ngajumili rayinpuwu mujungungu. ¹⁴⁻¹⁷ Ngakarnarrulumarna nyurraku mujungurrangulu ngajartiny, palanga rayinpuwu ngajumili wirlamarna mujungungu. Yija yirrilamarna pala. Yirrinaja, yija kurlka jarrulumarna muwarr nyarra ngajulu wurrarnarna. Pala rayinpuwu mujungunga kurkali marnapinti muwarrku ngajumilaku nyarraku. Pala tarn-tarn muwarr ngajumili nyurrukupa kuwiyyirrangukupa, jungkangaku wakanyku. Munu wiyyirr marlkarri wirlalamarnajaninyi mangkurtulu. Palajakunngarra wantulinypa.” ¹⁸⁻¹⁹ Palarrangu Noah-mili partanykarrangu, Shem-pa Ham-pa Japheth, boat-ja milpanyayi. (Ham-ngarra japartu Canaan-ku.) Partany kanyayijaninyi kurrgal. Nganyjurru kuwarri palajarrangu wiyyirr milpanyinyi.

NOAH KARIJA JARRINYI (9:20-21)

²⁰ Mangkurtuja wirtujinaja Noah jungka karli-karlinskyikinyi, vineyard wirrirni, grapes-ku. ²¹ Grapes-ja wayin yarni marna. Karrpu warajanga, wayin minpinaja, karija jarrinyi. Kalikungu karta karrinyi, kurta.

HAM-JU KURLU JIRNI (9:22-23)

²² Ham, Canaan-mili japartu, yirrirni japartumarniny Noah kurta waninyi. Kaliku jalakarti yana, marrkajirringi wurrarnapulaku. ²³ Palaja Shem-pa Japheth ngapi manapulu, ngurriny manapulu, ngurntinga kanka kanyapulu, purl-purl marnti yanapulu, japartumarniny wartu jirnipulu. Palajunju jinaja warinykartu parrjarnapulu, japartu kurta yirrinangamorra.

YUMPU CANAAN-JA WIRRINALA NOAH-LU (9:24-29)

²⁴ Kananakanu karijaja Noah miranu jarrinyi palaku, palajun jirni nyirtingunyalu palinymilalu Ham-ju. ²⁵ Palaja yumpu wirrinala Canaan-ja, Ham-mili partany.

“Canaan-ku yumpu jarrulkuliny.

Warrkamukatapirrayi wantujanakuli mamajirranguku.”

²⁶⁻²⁷ Palaja wurrarna Noah,

“Ngarrka nyurra malayili marrngurrangulu,

Nyampali Shem-ku,

wantulali warrkamukata palinymili Canaan!

Ngarrkalu warrarn Japheth-mili jirrali!

Japheth-pa Shem nganiwarralpirtijartiny
jarrupululu,

Shem-ku warrkamukata jarrulula!”

²⁸ Mangkurtuja wirtujinaja Noah 350 partunurrangungu waninyi.

²⁹ Partunurrangu 950 waninyi, palaja marlkarri jarrinyi.

10

¹ Noah-mili partanykarrangu kujarrapa waraja, (malyurta) Shem-pa (nyirtingunya) Ham-pa (murrkanguny) Japheth. Mangkurtuja wirtujinaku partanyarrangu turlpanyayijanaku.

JAPHETH-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (10:1-5)

² Japheth-mili partanykarrangu: Gomer, Magog, Madai, Javan, Tubal, Meshech, Tiras. ³ Gomer-mili partanykarrangu: Ashkenaz, Riphath, Togarmah. ⁴ Javan-mili partanykarrangu: Elishah, Tarshish, Kittim, Rodanim. ⁵ Nyirrirnikartijarrangu janamili kujungurruwarrangu, boat-ku yarni-yarnirrangu. Jirrja yanayi warrarnarrangukarti. Warajapa waraja warrarn walja ngurrju marnayi, muwarr walja muwarr pinayi.

HAM-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (10:6-20)

⁶ Ham-mili partanykarrangu: Cush, Egypt, Put, Canaan. ⁷ Cush-mili partanykarrangu: Seba, Havilah, Sabtah, Raamah, Sabteca. Raamah-mili partanykarrangu: Sheba, Dedan. ⁸ Cush japartu jarrinyi Nimrod-ku. Nyarra Nimrod nyampalikata jarra-jarrinyi, kamparta, juji-jujirnikinyi Ngarrka. [His name means “Let us revolt!”.] ⁹ Kuwiylimartapa yija paliny. Yarti wurrarnikinyiyalu palinyku, “Nyungu pirirri Nimrod-kapali, kuwiylimarta yija, Ngarrka juji-jujinakata.” ¹⁰ King jinarninyi warrarnja Babylonia. Palanga warrarn nyungurrangu cities: Babel, Erech, Akkad, Calneh. ¹¹ Palaja warrarn jirrarnarningu Assyria-karti. Yarni marna cities, ngapirrangu, Nineveh, Reheboth-Ir, Calah, ¹² Resen. (City wirtu yiji pala, partijirri Nineveh-pa Calah).

13-14 Egypt-mili partanykarrangu: Lud, Anam, Lehab, Naphtu, Pathrus, Casluh, Caphtar. (Palarrangu Philistines Casluh-mili nyirrirnikartijarrangu.)

15-18 Canaan japartu Sidon-ku, murrkangunya palinymili, Heth pukun. (Pala Sidon japartu jarrinyijanaku Sidonians-ku.) Nungujajirri Canaan-mili nyirrirnikartijarrangu: Jebus, Amor, Girgash, Hivi, Arki, Sini, Arvad, Zemar, Hamath. Yarti nyungurrangu wiyyirr jirrja yanayi:::, **19** janamili warrarnarrangu Sidon-ja Gerar-karti [but not as far as] Gaza-kartijakun. Ngurnunguja kakarrakurti Sodom-kartipa Gomorrah-pa Admah-pa Zeboiim, Lasha-martaji. **20** Nyarrarrangu Ham-mili nyirrirnikartijarrangu, waraja-waraja clan-jartiny walja, warrarnjartiny walja, muwarrjartiny walja.

SHEM-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (10:21-31)

21 Shem japartu jarrinyijanaku partany piririmarta pukun. Shem japartu wiyyirku marrngurranguku warrarnja Eber-nga waninyiyi.

22 Shem-mili partanykarrangu: Elam, Asshur, Arphaxad, Lud, Aram.

23 Aram-mili partanykarrangu: Uz, Hul, Gether, Meshech. **24** Arphaxad japartu Shelah-ku. Shelah japartu Eber-ku. **25** Kujarra partany piriri ngayarta jarrinyipulu Eber-ku. Waraja yini Peleg. Nyarra waninyaja marrngurrangu jirrja yanayi. [Separated, a reference to the confusing of the language at Babel.] Peleg-mili marrka Joktan. **26** Joktan-mili partanykarrangu: Almodad, Sheleph, Hazarmaveth, Jerah, **27** Hadoram, Uzal, Diklah, **28** Obal, Abimael, Sheba, **29** Ophir, Havilah, Jobab. Nyarrarrangu wiyyirr Joktan-ja. **30** Warrarnarrangu janamili Mesha-ja Sephar-karti, warnkumarramarranga kakarrakurtinga. **31** Nyarrarrangu Shem-mili nyirrirnikartijarrangu, waraja-waraja family-nga waljanga, warrarnja waljanga, muwarr pirnikinyi muwarr janamili walja [“identified by their clans and languages, in their territories and nations.”]. **32** Nyarrarrangu clans Noah-milirranguja piririmartarranguja, palajun [“arranged by nations according to their lines of descent”].

11

BABEL-JA NYUNYPAL JIRNIJANAKU MUWARR NGARRKALU (11:1-9)

1 Palaja punja waraja muwarr ngarrany muwarr pirnikinyiyi marrngurrangulu. **2** Kakarrakurnu yana-yananyikinyayi. Parlkarranga wirtungu turlpanyayi, kakarrakurnungu. Yini pala warrarn Babylonia. **3-4** Muwarr pirnayarningu, “Munu jirrja yankuluminyi, ngunarrikurnujirri. Kunmu wantuluminyi. Nyungungungarra wantuluminyi, ngatu. Ngurra wirtu yarni malaminya, warnkukapali pukurl wirtu yarni malaminya, ngan-imarta yiji, kankakurnu, parlparrkartijakun. Wiyyirru jintarrangulu nganyjurru wurratalapiyinganyjurrinyi. Wurratalapiyi, ‘Ngurnungurrangu marrngurrangu Babylonia-nga, yalyjirr waninyayi, miranu yiji jana.’”

Parla maninyikinyiya, purikarrangu jirnikinyiya, kamparnakinyiyi wikanga kararr jinaku, kurrngal yarni marnakinyiyi yija. Kulurnu mantarnakinyayaninyi bitumen-ju. Yarni marnayi, yarni marnayi.

5-6 Ngarrkangarra milpanya pala city-pa tower-ku yirrinaku. Miranu waninyikinyajanaku. Wurrarna palinyju, “Kunmu waninyayi, warajajakun muwarrjartiny. Palajalu nyungungarra jirniyi. Yarti nganiwarralpirtiku karrinyayi, pala jilkulupiyi. Yarranakanu jiti kurlu jiliyili. **7** Yuu, palangamarra katukalkunya, nyunypaly jilaminyijanaku

muwarr, warinypa wariny muwarr pilipiyi. Palaja munu kurlkapirli wantulupiyarningu.” ⁸ Pala jirni Ngarrkalu. Nyunypaly jirni muwarr janamili. Wiyirr jirrja jirnijaninyi ngunarrijirri. Munu yarranakanu yarni marnamiyi ngurra wirtujina janamili, warnkukapalipa wirtujina yija. Yakarnayi kuta ngarrany, kakuputu yakarniya. ⁹ Yini pala ngurra “Babel”. Pala muwarr “Babel” wurraninyi, “Kakurnayarningu Muwarr Yajarri.” Ngurnjurn-ngurnjurnayarningu muwarrku.

SHEM-MILI PARTANY ARPACHSHAD NYIRRIRNIKARTIJARRANGU KANYAJANINYI (11:10-26)

¹⁰ Nyungurrangu nyirrirnikartijarrangu Shem-mili Arpachshad-ja. Mangkurtu jarrinya ja kujarra partunujirrija, Shem 100 partunurrangujartiny, japartu jarrinyi pirirriku partanyku, yini marna Arpachshad. ¹¹ Palaja Shem wanka jarrinyikinyi 500 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹² Arpachshad 35 partunurrangujartiny jarrinya ja, partany pirirri kanya, Shelah. ¹³ Palaja Arpachshad wanka jarrinyikinyi 403 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁴ Shelah 30 partunurrangujartiny jarrinya ja, partany pirirri kanya, Eber. ¹⁵ Palaja Arpachshad wanka jarrinyikinyi 403 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁶ Eber 34 partunurrangujartiny jarrinya ja, partany pirirri kanya, Peleg. ¹⁷ Palaja Eber wanka jarrinyikinyi 430 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ¹⁸ Peleg 30 partunurrangujartiny jarrinya ja, partany pirirri kanya, Reu. ¹⁹ Palaja Peleg wanka jarrinyikinyi 209 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁰ Reu 32 partunurrangujartiny jarrinya ja, partany pirirri kanya, Serug. ²¹ Palaja Reu wanka jarrinyikinyi 207 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²² Serug 30 partunurrangujartiny jarrinya ja, partany pirirri kanya, Nahor. ²³ Palaja Serug wanka jarrinyikinyi 200 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁴ Nahor 29 partunurrangujartiny jarrinya ja, partany pirirri kanya, Terah. ²⁵ Palaja Nahor wanka jarrinyikinyi 119 partunurrangu, partanykarrangu pirirripa mirtawa kanyajaninyi. ²⁶ Terah 70 partunurrangu jarrinya ja, palaja japartu jarrinyi Abram-kupa Nahor-pa Haran.

TERAH, ABRAM-MILI JAPARTU (11:27-32)

²⁷⁻²⁸ Punjaja nyarraja mangkurtu ja wirtuja pirirri turlpanya, yini paliny Terah. Ngurrara paliny warrarnja Chaldea-nga. Tawunja waninyikinyi, yiningi Ur-unga. Paliny partanykarrangujartiny kujarrapa waraja, yini Nahor-pa Abram-pa Haran. (Nyarra Haran partanykarrangujartiny, partany yini Lot, kurntaljirri yinijirri Milcah-pa Ishcah.) Wankanyungu Terah-nga, Haran marlkarri jarrinya ja, palinymilingi warrarnja, palanga tawunja Ur-unga.

²⁹ Warajanga jarrinyipulu Nahor-pa Haran-mili kurntal, Milcah. Warajanga jarrinyipulu Abram-pa Sarai, nyungujirri. [??Translation Team to decide.] ³⁰ Sarai-lu munu partany kangama, partanymajirri waninyikinyi.

³¹ Palaja Terah-lu yakarna pala tawun. Kanyajaninyi palinymili partany, Abram, palinymili ngarraya, Sarai, palinymili karluji, Lot, janajakun. Karakurnu yananyikinyi warrarnkarti warinykartu, Canaan-karti. Partijirri kajarnayi, tawunja yiningi Haran-ja. Palamanga ngatu waninyiyi

punya. ³² Palamangangarra marlkarri jarrinyi Terah, Haran-ja. Ranyji yijayiji paliny, partunurrangujartiny kurrngaljartiny, 205-jartiny.

12

ABRAM-KU MUWARR PIRNALU NGARRKALU (12:1-3)

¹ Purlpi Ngarrkalu wurrarnili Abram-ja, "Yakalaman warrarn nyuntumili, yakalamanjaninyi jarntu marrngurrangu, yakalaman ngurra japatumi. Warrarnkartu warinykartu yankuluman, jurti jilamarnangu, nyuntu palanga turlpanyajalu wurralamarnangu, 'Nyungungarra nyarra warrarn.'

² Yungkulumarnanta jamuji karlujirrangupa kurrngal yiji jarrulupiyi, nyirrirnikartijarrangu pukun. Nyuntu wirtu nyampali jilamarnanta, ngalypa yiji jilamarnangu. ³ Jintalupa ngalypa jilipiyingu, puntaju ngalypa jilamarnajanaku ngajulu. Jintalupa kurlu jilapiyingu, puntaju kurlu pilamarnajanaku ngajulu. Nyuntumilirranguja ngalypa jilamarnajanaka wiyyirku marrngurranguku, wiyyirja ngunarrijirri warinyja warrarnjarrangu."

CANAAN-KARTI YANA ABRAM (12:4-9)

⁴⁻⁵ Palaja Abram yana, Ngarrkamilija muwarrija. Palanga mirtanya paliny, partunurrangujartiny 75-jartiny. Kanyajaninyi mirtawa palinymili, Sarai, palinymili marrkamili partany pukun, Lot, kanyajaninyi kuwiyyirrangupa wurrukarra palinymili. Marrngurrangu pukun kanyajaninyi, wiyyirr warrkamukatarrangu palinymili, ngurrju marnajaninyi palanga tawunja, Haranja. Yakarnaya Haran, yananyikinyiyi kurilakurnu, warrarnkartu Canaan-karti. Ngurrarrangu ngurra yananyikinyiyi. Kajarniyi palanga, warrarnja Canaan-ja.

⁶ Yananyikinyiyi. Partijirri Canaan-ja ngarrany karta karrinyiyi wirtungu mungkamartaji, yarta jirniya ngapingi, palamartaji mungkamartaji yini Moreh. Tawunmartaji Shechem-martaji mungka pala. (Palanga ngarrany kajarniyijanaku palanga warrarnja Canaan-ja ngurrararrangu.) [??Translation Team to decide.]

⁷ Palaja Abram-ku miral jarrinyalu Ngarrka, wurrarnili, "Nyungungarra warrarn yungkulumarnajaninyi jamuji karlujirrangupu nyuntumili." Palajalu palanga warnkurrangu kuru marna Abram-ju, wuru jirni. Palanga ngarluja nyurra marna Ngarrka.

⁸ Palaja yanayi kurilakurnu, warnkumarramarrakarti, kakarra ngapija, Bethel-ja. Ngurra yarta jirniyi partijirri Bethel-japa Ai-ngi, palanga kaliku janamili yarni marnayi. Yarrana warnkurrangu kuru marna, wuru jirni, palanga ngarluja nyurra marna Ngarrka.

⁹ Palaja kurilakurnu yananyikinyiyi, ngurrarrangu ngurra, yananyikinyiyi pirrakarti.

ABRAM EGYPT-KARTI YANA (12:10-20)

¹⁰ Palaja pala warrarn punarra jarrinyi, ngapamajirripa mayimajirri. Kurluny-kurlunyja waninyikinyiyi Abram-pa palinymilirrangupu kuwiyyirrangupu. Palaja Abram-jupa palinymilirrangulu yakarniyi pala warrarn, karakurnu yanayi palakarti warrarnkartu, ngapikarti, Egypt-karti, ngurraku yarta jinaku palanga. [??Translation Team to decide.]

¹¹ Yananyajalu Abram-ju wurrarnili mirtawanga palinymilingi, "Nyuntu ngumpa ngalypa. ¹² Ngurnungurrangulu piririmartalu Egypt-ja parrjana-jalu, nyuntuku karrulupiyingu. Yijapa wurratalapiyarningu, 'Pala mirtawa palinymili. Pirirri wirlalkunyalu, mirtawa wankanyu kalkuluminyi.'

¹³ Palangamarra wurralamajanaku, 'Nyungu mamaji ngajumili.' Palajun jinajalu, munu wirlalaminyiyi, ngalypalu parrjana wirrilaminyiyi."

¹⁴ Palanga warrarnja kajarnapulu, Egypt-ja. Ngurrararrangulu Sarai yirrirniyi. Wurrarnikinyiyi, "Pala mirtawa ngumpa ngalypa."

¹⁵ Warinyarrangulu wirtulu parrjarnikinyiyi paliny, nyampalingi wirtungu janamilingi wurrarniyili, "Payi! Pala mirtawa, marrka Abram-umili, yijayiji ngumpa ngalypa." Nyampalilu karra marnajanaku, "Pala mirtawa ngajuku kangkulupijinyurru." Kanyayalu Sarai nyampalikarti. ¹⁶ Puntaju Abram yinyala nyampalilu kurrgal kukurnjaripa purlikapa tangkipa kamal, marrngurrangu warrkamukatarrangu, piririmartapa mirtawanyjarri.

¹⁷ Sarai waninyikinyi wirtungu nyampalimilingi ngurranga. Palajunjalu Ngarrkalu nyampalipa wurru jirnajaninyi palinymilirrangu. Wurrku wirtu yija jarrinyiyi. ¹⁸ Palaja nyampalilu muwarr ngakarnalu Abram-ku, "Kurtali." Warnta marna, "Kurlu jirnjin, nyuntulu! Mitu marnanyin, nyungu mirtawa nyuntumili. [??Translation Team to decide.] ¹⁹ Nganijalu muwarr pirnin, 'Marrka ngajuku'? Nyuntumilia muwarrja kanyarna mirtawaku. Nyungungarra mirtawa nyuntumili. Kawa! Jipi yarrapulu ngarrakuny!" [??] ²⁰ Wurrarnajanaku piririmartanga palinymilingi jurtu ngakalapiyi Abram. [?? Translation Team to decide.]

13

ABRAM KULPANYA BETHEL-KARTI (13:1-7)

¹ Palaja Abram-ju yakarna Egypt, pirrakarti warrarnkartu Canaan-karti kulpanyi. Kanya palinymili mirtawapa palinymili marrkamurninymili partany, Lot, kanyajaninyi warrkamukatarrangupa wurrukarru wiyyir.

² Palanga Abram kurrgaljartiny yija-yiji kuwiyyirrangujartiny, kukurnjari, nanikutu, purlika, tangki, kamal, miji-mijipa warnku, ngani warralpirti.

³ Ngurrarranglu ngurra yaninyikinyiyi, kulpanyiyi nyarrakarti ngurrakarti Bethel-martaji. ⁴ Palangangarra purlpilu Abram-ju kuru marna warnkurrangu, muwarr pirkinalyu Ngarrkaku. Kulpanyajalu yarrana ngarluja yiji nyurra marna Ngarrka.

⁵ Lot pukun palanga waninyikinyi, kuwiyyirrangupa warrkamukatarrangu, kurrgaljartiny paliny. (Palanga jinta ngurrararranglu pukun nyarranga warrarnja waninyikinyiyi, Canaan-milirrangupa Periz-milirrangu.) [Translation Team to decide: should we use "Canaan-mili" or "Canaanite-mili" ??] ⁶ Kuwiyyirranglu munuyiji palanga warrarnja. Abram-milalu warrkamukatarrangulupa Lot-milalu warrkamukatarrangulu partarl warrulyku kanyjirnikinyiyi kuwiyyirranguku. ⁷ Palajalu pulanymilalu warrkamukatarrangulu kulilu yirrirnikinyiyarninyi.

JINTA PIRNIPULARNYI ABRAM-PA LOT (13:8-18)

⁸ Abram-ju wurrarnili Lot-ja, "Ngali waljajirri. Kulimajirri wantuli, kulimajirri wantulupiyi ngajumilipa nyuntumili warrkamukatarrangu.

⁹ Nyungu warrarn wirtu. Jinta pilkularnyi. Ngurrju malaman warrarn nyuntumili. Mankuluman nyuntulu palaji warrarn, ngaju yankulumarna warinykurnu."

¹⁰ Lot-ju parrjarn-parrjarna warrarn kakarrakurnu, yirrirni parlkarra pijumartaji, yini pala piju Jordan. Pala warrarn ngalypa yiji, ngapa wirtujartiny, Zoar-kartijakun, Ngarrkamilikapali Garden-kapali, warrarnkapali

Egypt-kapali. Palanga parlkarranga waninyikinyipulu tawunjirri, ngapijirri, Sodom-pa Gomorrah. ¹¹ Ngurrju marna palangarra warrarn Lot-ju, kakarrakurnu yana. Palajun jinta pirlipularninyi Abram-pa Lot. ¹² Abram Canaan-ja warrarnja waninyikinyi, Lot-ju parlkarranga ngurra jirni nyarrajirri tawunmartajijirri, wangka Sodom-martaji ngurra jirni. ¹³ Palarrangu marrngurrangu Sodom-ja panypanyikinyiyili Ngarrkanga. Yija-yiji kurlujartinyarrangu jana. (Yarti Ngarrkalu wirlarnapulinyi palajirri yintajirri, Sodom-pa Gomorrah.)

ABRAM HEBRON-KARTI YANA, NGARRKALU WURRARNILI (12:14-18)

¹⁴ Palaja Abram-aja wurrarnili Ngarrkalu, “Nyunguja parrjalaman wiyyirr ngunarrijirri, yalinyjakurnupa, kurilakurnu, kakarrakurnupa karakurnu. ¹⁵ Nyungu warrarn wakany yungkulumarnanta, nyuntukupa nyuntumilirranguku jamuji karlujirranguku nyirrirnikartijarranguku, ngaramarnti. ¹⁶ Kalkulumarnajanaku, kurrngal yiji jarrulupiyi. Nyuntumilirrangku partarl yinipa wirrilipiyijaninyi jintalu. ¹⁷ Jipi yanka-yankuluman nyungungu warrarnja, parrjalaman. Wiyyirr nyuntumilingarra. Yungkulumarnarnta ngajulu.” Palajun wurrarnili Abram-ja.

¹⁸ Palaja Abram-ju yakarna pala ngurra, warinykartu ngurrakarti yana, mungkarrangungu Mamre-nga waninyikinyi, tawunmartaji, Hebron-martaji. Yarrana wuru jirni warnkurrangu, ngarluja nyurra marna Ngarrka.

14

4 KINGIRRANGUPA KULIPATIRNAYIYARNINYI 5 KINGIRRANGU (14:1-12)

¹⁻⁴ Palaja 4 kings, marrngurrangu kakarnija, ngajarrirrangu, kunmu jarrinyiyi, milpanyiyi wirlanaku Sodom-martajiku ngurrararranguku. Yini janamili King Amraphel Babylonia-ja, King Arioch Ellasar-ja, King Chedorlaomer Elam-uja, King Tidal Goiim-uja. Nyarra King Chedorlaomer-lu purlpi nyampali jinarninyi janaku marrngurranguku Sodom-kurtirirranguku. Jakurlirnijaninyi kulilu yinganyaku warnkuku wirtuku. Palarrangulu Sodom-kurtirirrangulu warnku yinganyikinyiyalu punja, 12 partunurrangu. Yartikarra karra marnayarningu, “Kuwar-ringulu munu yungkuluminya warnku Chedorlaomer, jamiliminyi. Munu pinakarruluminyalu.”

⁵ Palajalu King Chedorlaomer Elam-uja nyampalipa warinyarrangu kingirrangu kakarnija kunmu jirniyijaninyi piririmarta kulikatarrangu janamili. Palaja yanayi palarrangu wiyyirr kulipartinaku Sodom-kurtirriku ngurrararranguku. Kurilakurnu yananyikinyiyi, Sodom karrkarnayi, pala kara waninyi janaku. Wirlarnayijaninyi Rephaim Ashteroth-Karnayimunga, Zuzim Ham-unga, Emim parlkarranga Kiriataim-unga, ⁶ Horites warnkumarramarranga Edom-unga. Purrja pirniyijaninyi Elparankartijakun, pirrakartijakun. ⁷ Palaja warlirniyi, turpanyayi Kadesh-karti. (Purlpi pala Kadesh-mili yini Enmishpat.) Wirlarnayi warrarn wakany Amalekite-mili, wirlarnayi Amorites Hazazon Tamar-nga. Yartikarra kurningumarra milpanyiyi Sodom-karti.

⁸⁻⁹ Palaja kingirrangu nyarra tawunjarrangu, ngapija, Sodom-ja, Gomorrah-ja, Admah-ja, Zeboiim-uja, Bela-ja, palarrangulu 5 kingirrangu kunmu jirniyijaninyi kulikatarrangu janamili, jantujartiny. Purrpi yanayijanaku palarrangu 4 kingirrangu kakarnijarrangukarti.

¹⁰ Kulipartirnayarninyi Siddim Valley-nga, Dead Sea-martaji, warrarn-ja

mawurla-mawurlanga. Partijirringa martuwaringi pirtirrangu kurrngal, ngapijartiny, bitumen-jartiny. Sodom-japa Gomorrah-ja kingijirri kulingimarra mirti jarrinya, pirtirrangunu pungkanyiyi. Jinta 3 kingirrangu warnkumarramarrakarti mirti jarrinya.

¹¹ Palaja palarrangulu 4 kingirrangulu kakarnijarrangulu wiyyirr mayipa wurrukarra kanyayarningu Sodom-japa Gomorrah-ja. ¹² Nyarra Lot, Abram-mili marrkamili partany, Sodom-ja wanikinyi. Kanyayi Lot-pa kanyayi Lot-mili wurrukarra wiyyirr pukun. Jinta marrngurrangu pukun kanyayijaninyi. Yakarniyi yananyaku janamilikartiku warrarnkartiku.

ABRAHAM-JU WIRLARNAJANINYI KAKARNIJARRANGU, KULPANYA MANAJANINYI LOT-PA JINTA (14:13-16)

¹³ Palangangarra Abram waninyikinyi mungkamartaji Mamremilimartaji. Mamre-pa palinymili marrkajirri, Eshcol-pa Aner, jana jarntu Abram-uku. Waraja pirirri kulipartinaja mirti jarrinya, milpanyalu Abram-karti, wurrarnili, “Palarrangulu kulikatarrangulu kakarnijarrangulu kanyayi pujamu nyuntumili, paliny jananga kanyayi.”

¹⁴ Pala muwarr pinakarrinyajalu Abram-ju kunmu jirnijaninyi piririmarta kulikata palinymilirrangu. Palarranglu 318 yanayi Abram-ja. Yajarniyijaninyi palarranglu kakarnijarranglu. Mamre-pa Eshcol-pa Aner pukurl yanayi. Nyirrirnilu yajarnakinyiyijaninyi, kaja yalinyjikurnu yanayi, palakarti warrarnkartijakun, Dan-kartijakun. ¹⁵ Warrukartingi Abram-ju jinta pirnijaninyi piririmarta palinymili, jirrja jirnijaninyi. Palangangarra kakarnijarranglu marrjalu wirlarniyijaninyi, mirtingi jirnijaninyi ngaramarnti, purrja pirniyijaninyi yalinyjikurnu warrarnkart warinykart, Hobah-kartijakun, yalinyjikurnu ngapi, Damascus-ja. ¹⁶ Palaja Abram-milalu Sodom-japa Gomorrah-ja ngurraramili wurrukarra wiyyirr kulpanya manayijaninyi, Lot-pa wurrukarra palinymili, mirtawarrangupa jinta jinmurntu pukun wiyyirr. Palaja kulpaniyi wiyyirr kurilakurnu.

ABRAHAM-JU KUWIYIRRANGUPA WURRUPA YINYALU MELCHIZEDEK-JA (14:17-24)

¹⁷ Abram ngurrakarti jampa kulpaniyikinyi, nyarra Sodom kingi purrpi yana, parlkarranga partijirri kaniny mawurlangarranglu, yiningi Shaveh Valley (wariny yini King's Valley.) ¹⁸ Pirirri wariny, yini Melchizedek, paliny pukun palanga milpanyalu, Abram-ku kanyalu karlu-karlupa wayin. Nyarra Melchizedek nyampali pala tawunku, Salem-ku. Purlpija paliny pukun yatil waninyikinyi Ngarrkaku, palaku Kankajirri Nyampaliku.

¹⁹⁻²⁰ Nyungulu yatilju Melchizedek-ju wurrarnala Abram-ja, “Miranu nyuntu Ngarraku. Kankajirri Nyampali paliny. Parlparpa jungkapa kujungurrupa wiyyirr pukun jirnijaninyi palinyjungarra. Japirr marnarna Ngarrka ngalypa jilkulumanga. Nyurra malkunyi Ngarrka, Kankajirri Nyampali. Palinyju kartuwarra marnanta, nyuntuku kulikata kakarnijarranglu wirlarnajaninyi ngaramarnti.”

Palaja Abram-ju wurrukarra kulpanya jinaja yinyali. 10-ja purlikarranguja yinyali waraja, 10-ja kukurnjarirranguja yinyali waraja, palajun kuwiyIRRANGUPA WURRUPA YINYALA Melchizedek.

²¹ Palalu Sodom-ju kingilu wurrarnili Abram-ja, “Wurru kulpanya jinajarrangu kalkulumaparningu. Ngajumili marrngurrangukujakun karrinya.”

²²⁻²³ Puntaju karra marnalu Abram-ju, "Munu kalkulumarnangu wurukarra nyuntumili, munu yiji. Ngarrka nyampali wiyyirku, palinyungarri wiyyirr jirnijaninyi, parlparrpa jungkapa kujungurru pukun. Purlpi wurrarnarnalu Ngarrkanga munu kalkulumarnangu wurukarra nyuntumili, munu wupartupa wara. Nyuntulu wurralanpili, 'Ngajulu yija yinyarnalu Abram wurukarra palinymili wiyyirr.' ²⁴ Palajun wurralanpili. Palangamarra munu kangkulamarnangu wurukarra. Puru mayijkun kalkulamarnajanaku wangalanguku ngajumilaku. Nyungurrangu jinta pukun kanyarnajaninyipa ngajungu, Aner-pa Eshcol-pa Mamre. Yuwanjaninyi wurukarra palarrangu piririmarta."

15

ABRAM-JA MIRAL JARRINYILI NGARRKA (15:1-21)

¹ Palaja kapukarringi Abram-ja miral jarrinyili Ngarrka. Wurrarnala, "Abram-kayi, wirntiwayi. Kalkulumarnanta ngaramarnti ngajulungarra. Yijalu wurukarra wirtu yungkulamarnanta."

² Abram-ju puntaju karra marnalu, "Nyuntukurra nyampali wiyyirku. Nganijalu yungkuliminyin wurukarra wiyyirr nyuntulu? Yirrku partany-majirri waninyarna. Marlkarri waninyaja ngaju, warrkamukatalu ngajumilalu, Eliezer-lu, Damascus-jirrilu, palinyungarri mankuliny wurukarra ngajumili. ³ Munu yingamanyin partany. Ngajumili wurukarra wiyyirr mankuliny warrkamukatalu ngajumilalu."

⁴ Puntaju wurrarnala Ngarrkalu, "Munu warrkamukata nyuntumili, munu Eliezer, munu palinyu mankuliny wurukarra nyuntumili. Partanyu nyuntumilalu waljalungarra, palinyungarri mankuliny nyuntumili wurukarra." ⁵ Palaja jalakarti kayi marna Abram, wurrarnala, "Parrjala kanka, ngurnungurrangu parrjalajaninyi panikatarrangu. Kurrngal yiji. Munu yinipa wirrirnakanjaninyi, kurrngal. Nyuntumili jamuji karlu-jirrangu waljapa nyirrirnikartijarrangu pukun kurrngal yiji jarrulupiyi. Munu yinipa wirrilamanjaninyi, kurrngal yiji." Palajun wurrarnala Ngarrkalu.

⁶ Abram-ju pinakarrinyi, yijalu yijalmarta jirnili Ngarrkanga. Palajalungarra Ngarrka pikaly jarrinyili, wurrarnarningu, "Kulimajirralu yirrlamarna Abram, wurralamarna, 'Jurtu yija paliny'."

⁷ Yarrana Ngarrka muwarr pirnili. "Ngajulungarra purlpi wurrarnarnangu warrarnja Chaldea-nga nyuntumili ngurra yakanaku. Nyungukarti milpanyan ngajumilija muwarrja. Nyungungarra warrarn yungkulamarnanta, nyuntumili wantuliny ngaramarnti." ⁸ Karra marnalu Abram-ju, "Ngarrkakurra, nyampali wiyyirku nyuntu. Wunyjurru miranu jarrulumarna palaku muwarrku, yija pala?"

⁹ Puntaju Ngarrkalu wurrarnala, "Kuwiyyirrangu kangkulupijin, waraja purlika, waraja nanikutu, waraja yuramu. Kangkulupijin pukun waraja kurlukukupa waraja jarrala parl-parl."

¹⁰ Palarrangu kuwiyyirrangu kanyajaninyi Abram-ju, Ngarrkamilija muwarrja. Wirlarnajaninyi wiyyirr, palaja purlikapa nanikutupa yuramu parrkarl pirnianinyi, jinta pirni. Wirrujartiny munu parrkarl pirnimapulinyi. ¹¹ Ngurlarn milpanyiyi, kajarniyi kuwiyingi. Abram-ju wirntiji pirnikinyajaninyi, yanayi.

¹² Kara ngalpanyajanga panja karta karrinyi yiji Abram. Kapukarringi kartajalu wirnti yiji turlpanyala. ¹³⁻¹⁵ Wurrarnala Ngarrkalu,

"Pinakarra. Ranyji jarruluman, marlkarri jarruluman warrarnja nyungungu, jungkaranga wirrilipiyinti warrarnja nyungungu. Yarti jamuji karlujirrangu nyuntumili yankulupiyi warinykartu warrarnkarti. Munu janamili warrarn, ngajarrimili warrarn. Palangangarra punja wantulupiyi, partunuku 400-ku. Nyarranga warrarnja ngurrararrangulu marrjalu warrkamuku jilipiyijaninyi, warnkumajirriku, puru mayiku-jakun. Yijalu nyuntumilirrangu punja kalkulupiyijaninyi kurluny-kurlunyja yiji. Palaja puntajulu palarrangu ngurrararrangulu wirlalamarnajaninyi. Palaja nyuntumilirrangu walarni jilamarnajaninyi nyungukartijakun, wurrukarra wirtu kangkulupiyi palaja warrarnja. ¹⁶ Palanga warrarnja wantulupiyi 400 partunurrangu, palaja kulpulupiyi nyungukarti. Munu kuwarri yungkulumarnajaninyi nyungu warrarn. Yartiku. Kuwarringarra palarrangu ngapirrangulu, Amorites, jana nyungungu waninyiyi. Nyungu janamili warrarn. Yarti kurlu jinakatarrangulu jarrulupiyi, kurlu yiji. Palajangarra wirlalamarnajaninyi, yija nyungu warrarn yungkulumarnajaninyi nyuntumilirrangulu." Palajun wurrarnala Ngarrkalu.

¹⁷ Karrpu kara ngalpanyajalu, warrukarti jarrynajalu, ngapijirri yirrirni Abram-ju, wikipinti jungankatapa tilijartiny, partijirringi kuwiyingi kutarrangungu yananyapulu. ¹⁸ Palanga minyirrju wurrnala Ngarrkalu, "Yija-yiji nyungu warrarn yungkulumarnajaninyi nyuntumilirrangulu. Warrarn nyunguja ngurnarrikurnujirri yungkulumarnajaninyi, karakurnu Pijukartijakun Egypt-ja, kakarrakurnu pijukartijakun, palakarti Euphrates-kartijakun. ¹⁹⁻²¹ Kuwarri nyungu warrarn jintamili marlumili. Palarrangu miralamarnajaninyi warrarnku, yungkulumarnajaninyi nyuntumili jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangulu."

16

SARAI-LU WURRARNALA ABRAM-JA "KARTA KARRULINYUMPULU NGAJUMILI MIRTAWA WARRKAMUKATAPA." (16:1-6)

¹ Palanga warrarnja, Canaan-ja, Abram 10 partunurrangulu waninyikinyi. Partnymajirri ngarrany. Pala mirtawa palinymili, Sarai, munu partany kangamalu. Wariny mirtawa kalkurnikinyi Sarai-lu, warrarn warinyja, Egypt-ja, warrkamukata mirtawa Sarai-ku, yini paliny Hagar. ² Palanga Abram-ja wurrarnala Sarai-lu, "Nyupakayi, partnymajirri ngaju. Ngarrkalu jamirnanyi partanyku. Ngajumili warrkamukata mirtawa kangkuluman, mirtawaku kawa, nyumpala karta karrapulu. Yijapa partany kangkulupiji." Puntaju, "Yuu."

³ Palaja Sarai-lu yinyali Abram pala mirtawa Hagar mirtawaku. ⁴ Karta karrinyipulu, Hagar-pa Abram. Palaja Hagar ngarlungka jarrynyi. Palajalu raka jarrynyalu nyampalingi palinymilingi, Sarai-ngi. "Puru yiji paliny", wurrarna Hagar-lu.

⁵ Palaja Sarai yunturi jarrynyalu Abram-ku. "Yinyarnanta ngajumili warrkamukata mirtawa ngurranga kalkunaku. Kuwarri ngarlungka jarrynyaja raka jarrynyiji. Kurrrparninyin nyuntulurru. Wurralamangu Ngarrkalu, ngaju yiji yija waninyirni." ⁶ Abram-ju karra marnalu, "Paliny nyuntumili warrkamukata, nyuntu nyampali palinyku. Nganikupa karrinyanpalu, pala jilamanpalu."

Palaja Hagar kurluny-kurlunyja kalkurnukinyi Sarai-lu. Palajalu pirrakarti mirti jarrynyi Hagar.

NGARRKALU MIRAL JARRYNYILI HAGAR-NGA (16:7-16)

⁷ Palanga pirranga warrarnja punarranga kajarna Hagar, janukumartaji. Ngarrkalu miral jarrynili Angel-kapali. ⁸ Palanga wurrarnala, “Hagar-kayi, warrkamukata mirtawa nyuntu Sarai-mili. Wanyjarnija nyuntu milpanyan? Wanyjarnikarti yaninyan?” Puntaju karra marnalu Hagar-lu, “Wirnti mirti jarrynaryarnalu nyampalingamarra.” ⁹ Wurrarnala, “Kulpa nyuntumili mijijikarti, pinakarralu. ¹⁰ Kurrngal yiji jamuji karlujirrangu yungkulmarnanta, partarl yini malamanjaninyi, kurrngal yiji. ¹¹ Ngarlungku nyuntu. Partany kangkuluman, punulku. Yuu, ngangkurl jirnikinyin, pinakarrinyarnanta. Palajalu yini malaman Ishmael. ¹² Wirtu jarrynya ja paliny kulikata jarrulinyjanaku wiyyirku marrngurranguku, jana wiyyir kulikatarrangu wantulupiyalu palinyku. Kujulkarringu wantuliny paliny.”

¹³ Palaja wurrarna Hagar-lu, “Yijalu yiyyirnirni Ngarrkangarra, wankanyu waninyarni yija, munu marlkarri wirlarninyi.” Yini marna Ngarrka, “Palinyju Yirrkulu Parrjaninyi”. ¹⁴ Palajunjalu yini marnayi pala januku, “Wankanyulu Yirrininyi”.

¹⁵ Palaja Hagar kulpanya Sarai-karti. Palaja partany kanyalu Abram-ku, punulku. ¹⁶ Abram 86 partunurrangujartiny. Palangangarra Hagar-lu partany kanya. Abram-ju yini marna Ishmael.

17

ABRAHAM JARRULINY KURRNGALKU JAPARTU (17:1-27)

¹ Ranyji jarrynyi Abram, partunurrangu 99-jartiny. Palaja yarrana ngayarta jarrynili Ngarrka. Wurrarnala, “Ngaju Wariny Yiji, marrjapanu yiji. Jinta wiyyir manyurla yiji ngajungu. Pinakarraj ngajuku, ngungkulu jili ngalypa ngarrakuny. ² Karlaji jamujirrangu kurrngal yungkulmarnanta. Muwarr yija-yiji pala yinyarnangu.” ³ Murtingi juripi-juripi jarrynyalu pirriri jungkanga kaniny Abram.

Ngarrkalu wurrarnala, ⁴ “Nyungu muwarr ngajumili wirrarnarnangu, yija nyuntu karluji wantulumanjanaku kurrngal marrngurranguku. Nyuntumili karluji jamujirrangu nyirrirnikartijarrangu jirrja jarrulupiyi warinypa wariny warrarnarrangunga. ⁵ Palajalu kuwarri yini wariny yini marnarnanta. Kuwarringulu nyuntumili yini Abraham. Palalu yinilu wurraninyi, “Kurrngalku Japartu”. ⁶ Yuu, kurrngal karluji jamujirrangu nyirrirnikartijarrangu yungkulmarnanta. Jirrja yankulupiyi kurrngal warrarnarrangukarti kajapa wangka. Palarranguja jinta wirtu nyampalirrangu jarrulupiyi.

⁷ Nyungu muwarr nyuntukupa partanykarranguku nyirrirnikartijarranguku, wantuliny ngarrakuny. Japartu wantulumananyurruku ngaju. ⁸ Yuu, nyungu warrarn, yini marnayi Canaan warrarn, nyuntupa nyuntumili karluji jamujirrangu nyirrirnikartijarrangu yungkulmarnanyurriy. Kuwarri nyungungu warrarnja waninyan ngajarrikapali. Yarti nyungu warrarn wiyyir nyuntumilirrangumili wantuliny ngaramarnti, japartu wantulumanajanaku.

⁹⁻¹¹ Nyuntupa nyuntumilirranguku nyirrirnikartijarrangu yijalmarta jinaku ngarrakunyju ngajumilaku muwarrku. Kuwarringulu piritri wiyyir nyurramili partanyja piritri jilipiyijaninyi. Palajun jinajalu miranu jarrulupiyi marrngurranguku wiyyir nyurruku, ngajumili marrngurranguku

nyurrangarra. ¹²⁻¹³ Wupartupani karrpurrangu 8-jartinyngarra waninya-janga pilyi malkulunyurrujaninyi wiyyirr. Nyurramili warrkamukatarrangu pukun wirrkalkulunyurrujaninyi. Yijapa warrkamukatamili partany pirirri ngayarta jarrulupiyi nyurramilingi ngurrangarrangu. Palarrangu wirrkalkulunyurrujaninyi. Yijapa warnkulu mankulamanjaninyi warrkamukatarrangu warrarnjarrangu ngajarrimilijarrangu. Palarrangu pukun wirrkalkulunyurrujaninyi. Palajun jilkulunyurru. Yijalmarta jiliyi nyungungu muwarrja ngajumilingi. ¹⁴ Palarrangu munu yijalmarta jina-jarrangu munu ngajumilirrang wantulupiyi. Panypanyajiyi ngajumilingi muwarrja. Palajalu munu japartu wantulumarnajanaku.

¹⁵ Nyungu wariny muwarr wurrarnarnangu. Mirtawa nyuntumili, Sarai, wariny yinijartiny jarruliny. Kuwarringulu munu Sarai yini malaman. Yini malaman Sarah. ¹⁶ Ngalypa jilamarnalu palinyku, partany yungkulumarnanyumpulinyi, partany kangkulumanga Sarah-lu. Sarah-mili nyirrirnikartijarrangu kurrngal jarrulupiyi. Ngunarrikurnujirri jirra yankulupiyi, warinypa warinyja warrarnjarrangu kajalapiyi. Jinta palarranguja nyampalirrang wirtu jarrulupiyi.”

¹⁷ Murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyalu Abram, pirriri jungkanga kaniny jarrinyalu. Nyarru pирнarningu, wurrarnarningu, “Ranyji yija-yiji ngaju, 100 partunurrangu. Wunyjurru kuwarri japartu jarrulumarna partanyku ngajungarra? Sarah ranyji pukun, 90 partunurrangu. Wunyjurru partany kangkuliny palinyjungarra?” ¹⁸ Palaja Abraham-ju karra marnalu, “Ngar-rakayi, yijapa ngalypa jilamanpalu partanyku ngajumilaku, Ishmael-ku.”

¹⁹ Puntaju Ngarrkalu karra marnalu, “Yijalu mirtawalu nyuntumilalu, Sarah-lungarra, partany kangkulumanga. Yini malkuluman Isaac. Paliny kalkulumarna ngajulu, ngajumilia muwarrja, palinyngarrapa palinymilir-rangu nyirrirnikartijarrangu. Ngajumili marrngurrangu wantulupiyi ngarrakuny. ²⁰ Japirr marnanyin ngalypa jinaku Ishmael-ku. Yuu, pinakarrinyirninti. Ngalypa jilimarnalu palinyku pukun, yungkulumarna kurrngal marrngurrangu. Partanykarrangujartiny pirirrijartiny 12-jartiny jarruliny paliny. Wirtu nyampali jarrulupiyi. Janamili nyirrirnikartijarrangu kurrngal jarrulupiyi. ²¹ Isaac nyarra, palinyngarra ngajumili wantuliny ngarrakuny, wantulumarnalu japartu palinykungarra. Sarah-lu kangkulumanga kuwarrikapali partunu warinyja.” Palajun Abraham-ja wurrarnala Ngarrkalu. ²² Jipi muwarr pinaja Abraham-ku Ngarrka yana.

²³⁻²⁷ Piririmarta Abraham-milirrang palinymilingi ngurranga kurrngal yiji, warrkamukata piririmarta pukun, jinta purlpi manajaninyi warnkulu, jinta purlpi ngurli-ngurlija wirtu jarrinyiyi palinymilingi ngurranga. Palangarra karrpungu Abraham-ju kunmu jirnijaninyi piririmarta wiyyirr palinymilingi ngurranga, mirtanyarrangupa partanykar-rangu. Palangarra karrpungu Ngarrkamilija muwarrja Yayipiraya-mulu wirrkarnajaninyi piririmarta wiyyirr. Warinyju wirrkarna paliny pukun. Palanga Abraham ranyji pirirri, 99 partunurrangujartiny. Partany palinymili, Ishmael, 13 partunurrangujartiny. Palangarra warajanga karrpungungarra wirkanajajirri pirirri jarrinyipulu, Abraham-pa partany palinymili, Ishmael.

18

¹ Palaja yarrana Abraham-ja miral jarrynili Ngarrka. Abraham ngurranga waninyikinyi wirturrangunu mungkamartaji Mamre-ngi. Karrpu kanka. Parrpakarranga waninyikinyi kalikingi palinymilingi, jawapirtingi. ² Parrjarna, piririmarta kujarrapa waraja yirrinjaninyi, wangka wararr karrynyiyi.

Wararr karrynyi Abraham, mirti jarrynianaku, murtingi juripi-juripi jarrynianaku. ³ Wurrarnajanaku, “Munu pipurru yankulunyurru.

⁴ Jampakurra nyungunu kajalkulunyurru mungkanga mirranja. Mankulumarnanyurraku ngapa, jina ngulyalkulunyurrarninyi. ⁵ Mayi pukun kangkulumarnanyurraku. Nganinyaja yankulunyurru.” Wurrarniyili, “Yuu. Ngalyapa.”

⁶ Kalikukarti mirti jarryni Abraham, Sarah-nga wurrarnala, “Nyampa jarra! Yuntara marra, martumpirri kampalajanaku.” ⁷ Palaja jalakarti yana, purlika mana, yangupala, jinjimama. Wurrarnala warrka-mukatanga, “Nyampa jarra! Nyungu kuwiyi wirlala, kampala.”

⁸ Palajun jinaja Abraham-ju kanya kuwiypa ngama, yinyajaninyi. Nganinyikinyiyi piririmartalu, Abraham mungkamartaji wararr karriyikinyi.

⁹ Waraja palarrangunu piririmartanga Ngarrkangarra. Wurrarnala Abraham-ja, “Wanyjarningi mirtawa nyuntumili, Sarah?” “Kalikungu kaninykart paliny.”

¹⁰ Karra marnalu Ngarrkalu, “Yija warajaja partunuja kulpulumarna, partany kangkuliny Sarah-lu, pirirri kangkulumanga.”

Wangka, kaninykart kalikungu, pinakarrinyikinyi Sarah-lu. ¹¹⁻¹² Nyarru pirnikinyirningu, wurrarnarningu, “Ranyji ngaju, ngajumili pirirri pukun ranyji. Ngaju ranyjimarta yiji, munu partany ngajulu kanganyakarni!”

¹³ Ngarrkalu wurrarnala Abraham-ja, “Nganija nyarru pirni Sarah? Nganija wurrarnarningu, ‘Ranyji yiji ngaju, munu partany ngajulu kanganyakarni.’? ¹⁴ Munu ngurnjurl yiji ngajuku. Yijalu palajunmarta jilamarnalu. Kulpulumarna warajaja partunuja, yijalu partany kangkuliny Sarah-lu.” Palajun Abraham-ja wurrarnala Ngarrkalu.

¹⁵ Wirntilu mitu marnalu Sarah-lu, “Munu nyarru pirnamarna.” Puntaju karra marnalu, “Yija, nyarru pirnin.”

ABRAHAM JAPIRR MARNA NGARRKA SODOM-PA GOMORRAH-KU (18:16-33)

¹⁶ Palaja nyarrarrangu kujarrapa waraja wararr karrynyiyi, yanayi, parrjarnikinyiyi Sodom-karti. Jananga yana-yananyikinyi Abraham.

¹⁷ Yananyajanga Ngarrkalu kurlkarri marnikinyirnangu, “Palarrangu marrngurrangu ngurnnungujirri tawunjajirri, Sodom-japa Gomorrah-nga ngurrara, kurlujartiny yiji jana. Yijapa marlkarri wirlalamarnajaninyi ngarrakuny. Wunyjurru, wurralamarnalu Abraham-ja palajunmarta jilirnili? Yuu. Wurralamarnala. ¹⁸⁻¹⁹ Ngurrjungulu marnarna Abraham, wurralkulinyjanaku palinymilirranguku pinakarralupijiyi ngarrakunyju, ngungku yiji jilipiyi ngaramarnti. Janalu palajun jinaja ngajulu ngalyapa jilamarnajanaku ngajumilia muwarrja. Palajalu ngalyapa yiji jilamarnajanaku wiyyirku marrngurranguku, warrarnjarrangu wiyyirra. Abraham yungkulumarnalu jamuji karlujirrangupa nyirrikartijarrangu kurrgal, palinymilirrangku kurrgal yija-yiji jarrulupiyi, wirtu nyampalirrangku jarrulupiyi.”

²⁰ Palaja Abraham-ja wurrarnala, “Miranu nyuntu palarranguku marrngurranguku Sodom-japa Gomorrah-nga. Pinakarrinyirnajanaku, yirrkulu

kurlu yiji jirnikinyiyi. ²¹ Palaja muwarrja yankulumarna, yirrilimarna. Yijapa pala muwarr pinakarrinyaja yija. Munujalu, miranu jarrulumarna.”

²² Palaja palajirri warinyirri pipurru yanapulu Sodom-karti. Ngarrkapa wararr karrinyipulu Abraham.

²³ Wurrarnala Abraham-ju, “Yijapakurra jinta Sodom-ja ngalypa jinayi, jurtungu yaninyayi. Wunyjurru? Marlkarri wirlalamanjaninyi palar-rangu pukun? ²⁴ Yijapa 50 marrngu palanga ngalypakata waninyayi. Wiyirr Sodom-ja ngurrararrangu marlkarri wirlalamanjaninyi? ²⁵ Munu wirlanaku ngalypakatarrangu, kurlukatarrangujakun wirlanaku. Ngaly-pajakun jinaku nyuntulukurra.” ²⁶ Karra marnalu Ngarrkalu, “Marrngur-ranguku ngalypakataku 50-ku munu wirlalamarna pala tawun. Puru yakalamarnajaninyi wiyyirr.”

²⁷ Karra marnalu Abraham-ju, “Puru ngaju, munu japiirr manaku ngajulupirrayi. ²⁸ Yijapa 45-jakun ngalypakata palanga tawunja. Wunyjurrukurra? Marlkarri wirlalamanjaninyi wiyyirr tawunja?” “Marrngur-ranguku ngalypakataku 45-ku munu wirlalamarna pala tawun.”

²⁹ Yarrana Abraham muwarr pirnalu, “Yijapa 40 ngalypakata palanga waninyayi.” “Ngalypakataku 40-ku munu wirlalamarna pala tawun.”

³⁰ Palaja wurrarnala Abraham-ju, “Yarrana japiirr malamarnanta, munukurra kulilu yirriliminyinpa, yijapa 30-jakun ngalypakata palanga?” “30-ku ngalypakataku munu wirlalamarna pala tawun.”

³¹ Yarrana Abraham marrpalya waninyi. “Yijapa 20-jakun ngalypakata palanga.” “20-ku ngalypakataku munu wirlalamarna pala tawun.”

³² Palaja karra marnalu Abraham, “Yarranakurra warajamaljakun japiirr malamarnanta. Munukurra kuli jarrulupijin. Yijapa 10-jakun ngalypakata palanga waninyayi.” Puntaju karra marnalu Ngarrkalu, “Yijalu 10-ku munu wirlalamarna pala tawun.”

³³ Palaja Abraham-ku muwarr pinaja, Ngarrka yana, Abraham ngur-rakarti kulpanya.

19

ANGEL-JIRRI NGURRA JIRNIPULU LOT-JA SODOM-JA (19:1-29)

¹ Sodom-karti pipurr yanapulu nyarrajirri warinyirri. Ngakarnapulinyi Ngarrkalu, miyu marrngujirri pulany, yija angel-jirri palajirri. Jarur-rukartingi tawunja kajarnapulu.

Palanga Lot, nyarra Abraham-mili marrkamili partany, tawunja kay-ittingi kajarnakinyi. Yirrirnipulinyi, purrpi yanapulaku. Pirntil kanka jarrinyipulaku, milya kaninyju. ² Wurrarnapulaku, “Milpapulukurra ngurrakarti ngajumilikarti. Jina ngulyalkulunyumpularninyi, wantulun-yumpulu mayanga ngajumilingi. Marntungu yankulunyumpulu wany-jarniku karrinyaku yaninyaku nyumpala.” Puntaju karra marnapululu, “Puru wanta. Nyungungarra parlkarranga wantulupalayi warrukartiku.”

³ Yirrkulu japiirr marnikinyipulinyi Lot-ju palinymili mayanga kajanaku. Palajalu yanapulu ngurrakarti palinymilikarti. Martumpirri lalypapa warinypa wariny ngalypa mayi kanyapulaku. Nganinyikinyipulu.

⁴ Kajarnakinyipulu palanga, Sodom piririmarta mayakarti milpanyiya. Wangalangurrangupa mirtarrangu, Sodom piririmarta wiyyirr, jalakarti ngunarrijirri wararr karrinyikinyiyi. ⁵ Lot-ku kamarniyalu, “Wanyjarningi palajirri pirirrijirri nyuntumilikarti ngurrakarti milpanyapulu? Kawapulinyi nganarnaku!” Palarrangu Sodom piririmarta kurla-kurla yiji, palajirriku karrinyiyipulaku.

⁶ Jalakarti yana Lot, jawapirti nyirrirnikarti jatamapu jirni.

⁷ Wurrarnajanaku, “Munu palajunmarta jiliyi! Kurlu yija pala.

⁸ Pinakarrayi yiji. Kurntaljirri ngaju, kurrijirrijartiny. Munu pirirringi karta karrimapulu. Kangkurnupulinyi nyurraku palajirri kurntaljirri. Nganikupa karrulunyurru jilkulunyurrupulinyi. Palajirri pirirrijirri ngajarrijirri, yakaliyipulinyi. Ngurrakarti milpanyapulu ngajumilikarti. Yijalu ngajulu kalkulumarnapulinyi.”

⁹ Pala muwarr pinakarrinyaaja kuli jarrinyiyi. “Yarra! Yarra! Kajaja nyungukarti milpanyan, kuwarri nyampali jilamanparninyi nganarnaku. Kurlu jilipiyirnangu yija.” Lot warinykurnu jujirniyi, partarl jawapirti ngartarnayalu.

¹⁰ Palaja palalujirri angel-jujirri purrirnipulu Lot kaninskyarti mayanga, jawapirti jatamapu jirnipulu. ¹¹ Palaja pampuru jirnipulujaninyi palar-rangu Sodom piririmarta, munu yirrinakayi. Partarl kanyjirnikinyiyi jawapirtiku.

¹² Wurrarnapulalu Lot-ja, “Nyuntumilrranguja nganurtu nyungungu tawunja? Partanykarrangu? Pujamurrangu? Wurralajanaku nyungu tawun yakalapiyi. ¹³ Jampa nyungu tawun wiyyirr yija kampalapalayi. Ngarrka miranu marrngurranguku nyungungu, kurlukata yiji jana. Palinyju nyungukarti ngakarnangalayinyi wiyyirrku yijaku kampanaku ngarrakuny.”

¹⁴ Yana Lot pujamukartijirri, palinymili kurntalmilijirri pilyurrjirri, wurrarnapulaku, “Jampa nyungu tawun kampalkuliny ngarrakuny Ngarrkalu. Nyunguja janyin mirti jarrapulu, marlkarringimarra!” Wurrarnikinyipulu witijakapali, puru panpanyapulalu. ¹⁵ Pirrpa-pirrpa jarrinyajalu Lot-ja wurrarnapulalu angel-jujirri, “Kawajaninyi mirtawapa kurntaljirri nyuntumili, jalakarti nyungu tawunja wiyyirr mirti jarrulunyurru, marlkarringimarra!”

¹⁶ Panpanyikinyipulaku Lot-ju, munu janyin jarrima paliny. Palaja palajirri angel-jujirri parirrngrulu kanyapulujaninyi, janyin yanayi jalakarti tawunja. (Ngarrka paju karrinyalu Lot-ku, palajalu wanka jirnipulu.)

¹⁷ Palaja wurrarnapulujanaku, “Mirti jarrayi, mirti jarrayi! Munu nyirrirni parrjaliyi! Munu partijirri parlkarranga kajaliyi. Warnkumarramarrakarti pipurru mirti jarrayi, marlkarringimarra!”

¹⁸⁻¹⁹ Puntaju Lot-ju karra marnapulaku, “Nyumpalakurra pajulu ngalypa jirnijinyumpulu, wankanyu jirninyinyumpulu. Pinakarrajipulu. Warnku-marramarra kaja yiji. Munu mirti yaninyakarna ngurnungukartijakun. Marlkarri jarrarnili partijirri. ²⁰ Yirrirnanyumpulu pala tawun, pala wupartu tawun palanga? Mirti jarrulumarna palakartijakun. Tuku wantulumarna palangangarra.”

²¹ Warajalu wurrarnala, “Yuu. Nyurra palakarti yarrayi. Munu kampalamarna pala wupartu tawun. ²²⁻²³ Jampa mimalamarnanyurru. Jampa nyurra palangangarra kajarnaja, jinta warrarn kampalamarna. Palajalu mirti jarrayi!” Karrpu milyapal jarrinyaja Lot-pa kurntaljirri palinymilijirri kajarniyi palanga tawunja. Yini pala wupartu tawun Jawa.

²⁴⁻²⁵ Palaja parlparrja Ngarrkalu ngakarna warnkukapalirrang wika-jartiny, palajun wirlarnapulinyi palajirri tawunjirri, Sodom-pa Gomorrah. Ngurrararrangu wiyyirr marlkarri jarrinyiyi. Parlkarra pukun wirlarna Ngarrkalu, warrarn kurluny-kurluny jarrinyi, warrulymajirri, mungkama-jirri.

²⁶ Mirtawalu Lot-milalu panpanyapulaku angel-milijajirri muwarrja. Sodom-karti nyirrirnikarti parrjarna palinyju, yamarna karamartalu. Pala

mirtawa marlkarri jarrinyi, paliny yamarna karamartalu, marlajakapali jirni.

²⁷ Marntungu pirrpa-pirrpanga Abraham kulpanya nyarrakarti, palakarti muwarr pirnikinalupa Ngarrkanga. ²⁸ Warnkumarramarraja parrjarna parlkarra karti, Sodom-kartipa Gomorrah-karti. Jungan kankakurnu yananyikinyi ngurnarrijirri.

²⁹ Palajun pala parlkarrangajirri tawunjirri kamparnapulinyi ngarrakuny Ngarrkalu, wirlarnajaninyi marlkarri ngurrararrangu wiyyirr yiji. Lot-jakun ngakarna jalanga Sodom-ja marlkarringamarra. Abraham-ku pinakarrinyalu Ngarrkalu, wankanyu jirni Lot.

LOT-MILALU KURNTALJUJIRRI KURLU YIJI JIRNIPULU (19:30-38)

³⁰ Lot wirnti Zoar-nga waninyaku. Palajalu yakarna pala wupartu tawun, Zoar, yana warnkumarramarra karti. Palinypa palinymili kurntaljirri jurntingi waninyikinyiyi. ³¹ Yarti marrkanga wurrarnala murrkangunyalu, “Japartu ngalimili ranyji, ngali waninyali piririmajirri. Nyungungu warrarnja yija munu waraja pirirri. ³² Japartu yungkuli minpinaku wayin. Palaja, yawurr jarrinyaja, palinyja karta karrulupalili. Palajunju partany kangkulupali japartuja ngalimilija.”

³³ Warrukartingi wayin yinyapulali. Yawurr jarrinyaja murrkangunyu palinykarti yana, palinyja karta karrinyili. Turlpanyajapa yananyajapa munumpa waninyi Lot. ³⁴ Warinymaljanga marrkanga karra marnalu murrkangunyalu, “Warinya warrukartingi japatungu karta karrinyirnili. Kuwarringi warrukartingi yarrana wayin yungkulupali. Palaja palinyja karta karrulumana nyuntu, palinyja partany kangkuluman.”

³⁵ Palanga warrukartingi yarrana japartu pulanymili wayin yinyapulali. Palaja pala nyirti palinyja karta karrinyili. Turlpanyajapa yananyajapa munumpa waninyi Lot. ³⁶ Palajun ngarlungka jarrinyipulu Lot-mili kurntaljirri japatumarninyja pulanymilija.

³⁷ Partany kanya murrkangunyalu, punulku, yini marna Moab. Palinymili nyirrirnikartijarrangu yini marnayijaninyi Moabites.

³⁸ Nyirtingunyalu pukun partany kanya, punulku. Yini marna Ben-ammi. Palinymili nyirrirnikartijarrangu yini marnayijaninyi Ammonites.

20

ABRAHAM-PA ABIMELECH (20:1-18)

¹ Abraham yana Mamre-ja kurilakartikurtirri Canaan-ja. Waninyikinyi palangajirri partijirri ngapinga, Kadesh-pa Shur. Yarti waninyikinyi Gerar. ² Palanga Sarah wurrarnikinyi palinymili mirtawamarniny marrka. Palanga partunurrangu Abimelech nyampali wirtu Gera-ku. Palinyju warrkamukatarrangu ngakarnajaninyi maninyaku Sarah-ku. “Ngajukarti kanganyaku mirtawa ngajumili jarrinyaku.” ³ Warajanga warrukartingi Ngarrka ngayarta jarrinyi kapukarringi. Wurrarnala, “Nyuntulu kanyan nyungu mirtawa. Pala mirtawa pirirrijartiny. Palajalu marlkarri jarruluman.” ⁴ Abimelech munu ngarrany karta karrimapulu pala mirtawa. Karra marnala, “Nyampali, ngaju munu kurlu jinaja! Yijalu munu wirlalamanganinyi ngajumilirrang marrngupa. ⁵ Abraham-jungarra wurrarna pala palinymili mirtawa marrka. Palangarra muwarr pirni Sarah-lu. Pala jirnirni yijalu wurrarnarna ‘ngalypa’.” ⁶ Ngarrkalu puntajulu wurrarnala kapukarringa, “Yuu, ngaju miranu pala jirnin ngalypakapali wurrarnikinyin, palajalu ngampa pirnirninti jinaku kurlujartinyku ngajuku. Ngampa pirnirninti warlinaku palaku mirtawaku.

⁷ Kuwarri, pala mirtawa kulpanya yuwalu palinymili pirirringi. Pala Abraham muwarr pinakata ngajumili. Paliny muwarr pilipiji nyuntuku palajunjamarra, munu marlkarri jarrulumana. Wurrarnarnangu palanga minyirri, munujalu nyuntupa nyuntumilipa marrngurranggu marlkarri jarrulunyurru.” ⁸ Karrpu jarrinya jaluu warinya marntungungu Abimelech-ju kuru marnajaninyi nyampalirranggu wiyyirr palinymili, wurrarnajanaku Ngarrkaja muwarr. Jana wirnti karrinyiyi yiji. ⁹ Muwarr ngakarnalu Abraham-ku. Minyirru wurrarnala, “Ngani kurlujartiny jirnarnanga, puntajulu nyuntulu kurlujartinyju jirnin nganarnaka wiyyirru? Yija yiji munu jintalupa jirnamayi palajun ngajuku. [Work on this: it misses the point that no-one ever SHOULD do that to ANYBODY.] ¹⁰ Nganiku jirninpa?” ¹¹ Abraham-ju puntajulu, “Wurrarnarnaji, ‘Munu nyarralanga warrarnja pinakarramayaalu Ngarrkaku. Wirlalanyiyili marlkarri mankulupiyi ngajumili mirtawa.’ ¹² Yuu, yija ngajumili marrka pala mirtawa. Paliny ngajumili japatumili partany, munu ngajumili pipimili partany. Pala mirtawa ngalayi warajanga jarrinalayi. ¹³ Purlpilu Ngarrkalu wurrarnaji, ‘Yankuluman warinykartu warrarnkartu.’ Ngajulu wurrarnarnala Sarah-ngi, ‘Ngalyapa jilipijin. Yananya warinykartirranggu warrarnkartu, wurralamajanaku marrngurranggu, “Ngajumili Abraham mamaji.”’ ¹⁴ Palaja Abimelech-ju kulpanya jinalu mirtawa Abraham-ja, yinyalu warinyarrungupa kukurnjaripa purlikapa warrkumukata piririmartapa mirtawanyjaripa. ¹⁵ Wurrarnala Abraham-ja, “Nyungungu nganarnamili warrarn, nyurra puru wantayi palanga warrarnjakurtirri, munu wirnti karrulunyurru.” ¹⁶ Wurrarnala Sarah-ngi, “Ngajulu yungkulumarnalu mamajinga nyuntumilinga 1,000 warnkurranggu. Palajalu nyuntumili marrngurranggu miranu wantulupiyingu munu nyuntulu kurlujartiny jirnaman.” ¹⁷⁻¹⁸ Purlpilu Ngarrkalu ngampa pirnajaninyi Abimelech-mili mirtawanyjarri partany kanganyaku, Sarah-ngamarra. Kuwarri Abraham-ju japirr marna Ngarrka, Ngarrkalu wankanyu jirni Abimelech, wankanyu jirnajaninyi mirtawa palinymilipa warrkamukatarranggu mirtawanyjarri, yarrana partanyku kanganyaku.

21

SARAH-LU PARTANY KANYA (21:1-8)

¹⁻² Palaja Ngarrkalu ngalypalu jinalu Sarah-ku. Palinymili muwarr yija jarrinalu palinyku. Purlpi Abraham-ja wurrarnala Ngarkalu, “Yija warajaja partunuja kulpulumarna, partany kangkuliny Sarah-lu, pirirri kangkulumanga.” Yijarla pala muwarr. Ngarrkamilija muwarrja partany kanyalu piririku Abraham-ku. ³ Pala partany palinymili Abraham-ju yini marna Isaac. ⁴ Karrpu 8-jartiny jarrinya ja Abraham-ju wirrkarna, Ngarrkamilija muwarrja. ⁵ Palanga Abraham ranyji yija, 100 partunurangujartiny.

⁶ Pikaly yiji Sarah, nyarru pirni. “Ngaju pikaly jirninyi Ngarrkalu. Jinta pinakarrinya ja pikaly jarrulupiyi, nyarru pilipiyi pukun. ⁷ Wurrarnikinyiyi wiyyirru partanymajirri wantulumarnalu Abraham-ku. Kuwarri partany kanyarnalu ranyji jarrinya ja.”

SARAH-LU JURTU NGAKARNAPULINYI HAGAR-PA ISHMAEL (21:9-21)

⁸ Wirtu jarrinya jukurtu, ngama yakarna. Palanga Abraham-ju wurrarnajanaku warrkamukatanga palinymilingi mayi wirtu kam-palapiyanaku kurrngalku marrngurranggu. Palaja wiyyirr milpanyiyi ngurrikarti Abraham-milikarti, pala mayi ngananyikinyiyi, pikaly

waninyikinyiyi. ⁹ Ishmael, Hagar-milipa Abraham-mili partany, witilu nyurni marnikinyi Isaac. Palajirri yirrirnipulinyi Sarah-lu, ngarlu kurlu jarrinyi. ¹⁰ Wurrarnala Abraham-ja, “Nyuntu marlkarri jarrinya ja nga-jumilalu partanyju, Isaac-ju, wurrukarra nyuntumili mankuliny palinyuju-jakun. Pala wariny partany, warrkamukata mirtawamili partany, munu palinyju wurrukarra mankuliny nyuntumili. Pala warrkamukata mirtawapa partany palinymili jurtu ngakalapulinyi ngarramarnti.”

¹¹ Abraham ngarlu kurlu jirni Sarah-lu muwarrju. Munu jurtu ngakanaku karrinyalu partanyku, palinymilaku waljaku. ¹² Wurrarnala Ngarrkalu, “Munu ngarlu kurlu wantuluman Ishmael-kupa pipiku palinymilaku. Pinakarrulumana palu Sarah-ku, palinymilija muwarrja jilkuluman. Purlpi wurrarnanga yungkulumarnanta karluji jamujirrangupa nyirrirnikartijarrangu kurrngal. Isaac-jangarra milpulupiyi jana. ¹³ Ishmael pukun partany nyuntumili. Palajalu ngalypa jilamarnalu palinyku pukun, karluji jamujirrangupa nyirrirnikartijarrangu kurrngal yiji yungkulumarnalu.”

¹⁴ Marntungu pirrpa-pirrpa Hagar-nga mayipa ngapa yinyala Abraham-ju. Ngapapinti Hagar ngurntingi wirrirnili. Palaja jurtu ngakarnapulinyi.

Yana-yaninyikinyipulu pirranga, ngapimartaji, Piyajipakurtirri. ¹⁵ Ngapa munu jarrinyipulaku. Palaja partany yakarna Hagar-lu mungkamartaji.

¹⁶ Wangkamarta yana, kajarna. Wurrarnarningu, “Yija ngajumili partany jampa marlkarri jarruliny. Munu palaku yirrinaku karrinyarnalu.” Ngangkurl jirnikinyi yija partanyku.

¹⁷ Murrukurru ngangkurl jirnikinyi, pinakarrinyi Ngarrkalu. Parlparrja kamarnala, “Hagar-kayi, munu ngarlu kurlu jarruluman, munu wirnti karruluman. Murrukurru pinakarrinyirni ngangkurl jinaja ngajulu.

¹⁸ Paliny kalkulumarna ngajulu. Kurrngal yiji jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangu yungkulumarnalu. Kuwarri palinyparti yankuluman, parirrngulu kangkuluman, wararr jilaman.” Palajun wurrarnala Ngarrkalu.

¹⁹ Palaja Hagar-lu yirrirni, jurti jirnili ngapa Ngarrkalu, purlpurlpu jarrinyikinyi ngapa. Palakarti yana, ngapapinti winya jirni, murrukurruku kanyalu, yinyala ngapa.

²⁰ Ishmael wirtu jarrinyikinyi, Ngarrkalu kalkurnukinyi. Kuwiylimarta jarrinyi. ²¹ Pirranga waninyikinyi, warrarnja yiningi, Paranja. Pipilu mirtawa manalu Egypt-ja.

ABRAHAM-JUPA ABIMELECH-JU MUWARR WIRRARNIPULARNINGA (21:22-34)

²² Palanga Kingi Abimelech-pa palinymili army-ku nyampali, yini Phicol, yanapulu Abraham muwarr jinaku. Abimilech wurrarnala Abraham-ja, “Ngani warralperti jirnan nyuntulu, Ngarrka ngalypa jirnangu.

²³ Ngarrkalu parrjarnanganyjurrinyi kuwarri, tarn-tarn muwarr yingkuluman, nyuntu munu mitu marnakanyi, ngajupa ngajumili partanykarrangupa nyirrirnikartijarrangu. Ngajulu ngalypa jirnarnangu. Puntajulu tarn-tarn muwarr yingkuluminin, nyuntulu ngalypa jilkuluminin ngajuku, ngalypa jilkuluman nyunguku warrarnku pukun.” ²⁴ Abraham-ju wurrarnala, “Yuu, palajun wurrarnarnangu, Ngarrka miranu palaku muwarrku.”

²⁵ Abraham-ju wurrarnalu Abimilech well-ku, Abraham-mili warrkamukata karlinyayi, Abimilech-mili warrkamukatarrangulu manayi janakujakun. ²⁶ Karra marnalu Abimilech, “Munumpa ngaju palaku. Munu wurrarninyin nyuntulu, kuwarrijakunja pinakarrinyinyi.” ²⁷ Palaja

Abraham-ju yinyalu kukurnjarirrangupu pulikarrangu, Abrahampa Abimilech muwarr jinipulu. ²⁸ Abraham jinta pirnijaninyi 7 kukurnjarirrangupu waraja partunujartiny. ²⁹ Palaja Abimilech japirr marna, “Nganiku palujun jirnan?” ³⁰ Karra marnalu Abraham-ju, “Mankuluman nyungurrangupu 7 kukurnjarirrangupu. Palajun jirnajalu, wurralamana karlinyaarna nyarra well ngajulungarra.” ³¹ Palaja pala well yini marnayi “Beersheba”, “Tarn-tarn Muwarr Well”. ³² Pala tarn-tarn muwarr jirnaja, Abimilech-pa Phicol yanapulu, kulpapyapulu Philistia-karti, warrarnkartu pulanymilikarti. ³³ Palanga Abraham-ju Beesheba-nga jarnti jirni mungka, tamarisk mungka, ngarluja nyurra marna Ngarrka, paliny LORD ngarramarn-tiku. ³⁴ Abraham-ju kaliku palinymilirrangupu jarnti jirnikinyi warrarn-ja Philistia-nga punja yija.

22

ABRAHAM YAKURR MARNA NGARRKALU (22:1-19)

¹ Punjaja Abraham yakurr marna Ngarrkalu. Karra marnalu, “Abraham-kayi.” “Yu?” ² Wurrarnala, “Partany walja nyuntumili, pala Isaac, yija ngarlungu nyuntungu paliny. Paliny kangkuluman, kajakarti yankulunyumpulu, warrarnkartu Murayakarti. Warnkumarramarranga waraja warnku jurti jilamarnanta. Palangangarra partany walja nyuntumili marlkari wirlalaman, kawu palinymili wikanga wirrilaman, kampalaman tikilkartijakun. Palajun jilaman ngajuku.” Pinakarrinyalu Abraham-ju.

³ Pirrpa-pirrpanga kartaja wararr karrinyi Abraham. Wika mana, wirrirni tangkingi. Palaja Abraham-pa warrkamukatajirripa Isaac yanayi, ngurnungukarti warrarnkartu, Moriah-karti yananyikinyi.

⁴ Kujarraja ngurraja yirrirniyi warnku pala, kajangulu. ⁵ Palinymilingi warrkamukatajirringi wurrarnapulaku, “Nyungungungarra wantapulu tangkipukun. Ngalaya yankulupulayi partanypa ngurnungukarti, palanga kuwiyi yungkulupulayili Ngarrkanga. Palaja nyumpalakarti kulpulupalayi.”

⁶ Abraham-ju wika punyjanga wirrirnili Isaac-ja. Wirrkanapintipa panijartu kanya Abraham-ju. Palaja yanapulu. ⁷ Japartumurninyja wurrarnala Isaac-ju, “Japartukayi!” “Yu?” “Wikapa panijartu kanganyali. Wanyjarningi pala kukurnjari Ngarrkaku wirlalapali?” ⁸ Karra marnalu Abraham-ju, “Ngarrkalungarra kukurnjari yungkulinyngalinyi kampanaku tikirlkarti.” Yaninyikinyipulu.

⁹ Kajarnapulu palanga warnkunga, Moriah-nga, purlpi Ngarrkalu wurrarnala Abraham-ja pala. Warnkurragupu kuru marna Abraham-ju, wika kankarni wirrirni, munu jakarnama. Kunymarna partany palinymili, paliny wirrirni wikanga kankarni. ¹⁰ Palaja wirrkanapinti mana partanyku marlkari wirlanaku.

¹¹ Parlparrja kamarnalu Ngarrkalu, “Abraham! Abraham!” “Yu?” ¹² “Yakala! Munu nyuntumili partany wirlalaman! Puru yakurr marnikinyirninti. Purlpi wurrarnarnangu partany nyuntumili wirlalaman, ngajungu yungkulupijin. Palinyku munu jamirnaminyin. Palaja nyuntuku miranu jarryarnanga, nyuntulu yirrkulu wurrana jalin ngajungu muwarrja.” Palajun Abraham-ja wurrarnala Ngarrkalu.

¹³ Parrjarna Abraham-ju, wangka yuramu yirrirni, palamili kutajirri mungkanga, mantalji waninyikinyipulu, munu purrirnakarningu. Mana pala kuwiyi, Ngarrkaku marlkari wirlarnalu. Munu wirlarnama palinymili partany walja, paliny wanka kalkurnu Ngarrkamilija muwarrja.

¹⁴ Palaja pala warnku yini marna Abraham-ju “Ngarrka Yinganyakata”. Palajalu kuwarrikartijakun wurrarnayi, “Warnkungu Ngarrkamilingi yungkulinynganyjurrinyi Ngarrkalu.”

¹⁵ Yarrana Abraham-ku kamarnalu parlparrja Ngarrkalu. ¹⁶ “Ngajuku pinakarrinyijin nyuntulu, partanyku waljaku nyuntumilaku munu jamirnaminyin. Palajalu wirrarnarnanga muwarr ngajumili, pala muwarr nyuntuku wantuliny ngarrakuny yija. ¹⁷ Ngalypa yiji jilamarnanga, yungkulumarnarnta kurrngal karlujirrangupa jamujirrang. Panikatarrangu parlparrja kurrngal yiji, nyuntumilirrangup karlujirrangup pukul kurrngal yiji jarrulupiyi. Jinta malyparr jarrayijanakalu nyuntumilirranguku, wirrilamarnajaninyi warrkamukata nyuntumilirranguku. Nyuntumili marrngurrangup wirrilimarnajanaku nyampalirrangup jintaku. ¹⁸ Nyuntumilirrangulu ngalypa jilipiyijanaku wiyyirku marrngurranguku ngunarrikurnujirringi. Yijalmarta jirnijin nyuntulu. Palajalu ngalypa jilamarnanga palajun.” Palajun muwarr pirlili Ngarrka.

¹⁹ Palaja Abraham-pa Isaac warrkamukatajirrikarti kulpanyapulupulaku. Palaja yanayi Beersheba-karti. Palanga waninyikinyi Abraham.

NAHOR-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (22:20-24)

²⁰ Yarti pinakarrinyi Abraham-ju palinymili marrka Nahor partanykarra rangu 8-jartiny, Milcah-lu kanyajaninyi. ²¹ Uz (murrkangunya), Buz (palinymili marrka pirirri), Kemuel (Yaramumili japatru), ²² Chesed, Hazo, Pildash, Jidlaph, Bethuel ²³ (Rebecca-mili japatru). Milcah-lu kanyajaninyi nyungurrangup partanykarrangu piririmarta Nahor-ku, Abraham-milaku marrkaku. ²⁴ Ruma, Nahor-mili yarungumarniny, palinyu kanyajaninyi Tebah, Gaham, Tahash, Maacah.

23

SARAH MARLKARRI JARRINYI (23:1-2)

¹⁻² Palaja mirtawa Abraham-mili, pala Sarah, marlkarri jarrinyi. Ranyji yiji paliny, 127 partunurrangujartiny. Wurrjirni palanga, Hebron-ja, warrarnja Canaan-ja. Ngangkurl jinalu Abraham-ju.

ABRAHAM-JU WARNKULU MARNA JURNTI JUNGARAKU (23:3-20)

³ Ngangkurl jinaja tawunmilikarti nyampalirrangukarti yana. (Palarrangu marrngurrangup palanga Yitimilirrangup.) Palarranguku muwarr pirnijanaku Abraham.

⁴ “Ngajuku miranu nyurra. Kajaja milpanyarna. Nyungu warrarn munu ngajumiliwayi. Nyungu ngajarrikapali ngaju. Yijapa warrarnkurra yungkuluminyinyurru, palanga kurtu jarrinyija wirrilamarna ngajumili nyupa.”

⁵⁻⁶ “Yuu, jurnti nyuku jilaman. Wirtu nyampali nyuntu nganarnaku. Jurnti ngalypa mankuluman, palanga mirtawa nyuntumili wirriliman. Munu jamilipiyirninti warrarnku.”

⁷ Pirntil kanka jarrinyijanaku Abraham. ⁸ Karra marnajanaku, “Muwarrkurra pilkulunyurrulu palaku pirirriku, Zohar-milaku partanyku, Ephron-ku. ⁹ Yijapa japiirr malkulunyurru jurnti yungkulupiji ngapingi, Machpelah-nga. Pala jurnti warrarnja palinymilingi. Nganiku warnkuku karrinyi palaku, yungkulumarnalu. Yungkulumarna warnku nyungungu, yirrulkulunyurru nyurralu wiyyirju. Palaja pala jurnti ngajumili jarruliny.”

¹⁰⁻¹¹ Pirirri nyarra palangangarra kajarnikinyi, pala Ephron. Wurrarnala Abraham-ja, jintalu piririmarta pinakarrinyikinyiyi, “Mirtanyakurra,

yungkulumarnanta pala jurnti, pala warrarn jurntimartaji pukun. Mirtawa nyuntumili wirriliman palanga. Wiyirrju nyungurrangulu piririmartalu pinakarrinyanyiyi muwarr pirnaja.”

¹² Yarrana ngurrararranguku piririmartaku pirntil kanka jarrinyi-janaku Abraham. ¹³ Wurrarnala Ephron-ja, “Munu. Warnku yungkulumarnanta warrarnku palaku. Kawa ngajuja nyungu warnku. Palaja pala warrarn ngajumili wantuliny, marlkarri wirrilimarna palanga.”

¹⁴⁻¹⁵ Palalu Ephron-ju wurrarnala, “Mirtanyakurra, pinakarraji. Jintalu wuparturla yuwanyiyili, puru warnkurrangu 400. Ngurnipali japi malarnantala yungkuluminin warnkurrangu wupartu. Munurti. Munu palajun jilamarna, pala warrarn yungkulumarnanta warnkumajirriku. Jurntingi wirrinaku marlkarri nyuntumili.”

¹⁶ “Munu, warnku yungkulumarnanta yiji.” Palangangarra 400 warnku Ephron yinyala Abraham-ju, Ephron-ja muwarrja.

¹⁷⁻¹⁸ Palajalu pala jurnti Machpelah-nga Abraham-mili jarrinyi, pala warrarn jurntimartajipa wiyyir mungkarrangu pukun nyarranga warrarnja. Palarrangulu wirtu nyampalirrangulu yirrirnikinyiyi. Miranu jana wiyyir, warrarn nyarra mana warnkulu Abraham-ju.

¹⁹ Palaja palanga jurntingi marlkarri mirtawa palinymili wirrirni Abraham-ju, jurntingi Machpelah-nga, Mamirija kakarrakurnu, warrarnja Canaan-ja. ²⁰ Palajun pala jurntipa warrarn jurntimartaji Abraham-mili jarrinyi ngarramarnti, jungkaraku.

24

MANALU MIRTAWA ISAAC-KU (24:1-67)

¹ Palanga ranyji yija Abraham. Ngalyapa kalkurnikinyi Ngarrkalu, kuwiyirrangupa wurrukarra munu yiji yinyalu, yijalu ngalypakata jirnili.

²⁻⁴ Warajanga karrpungu pirirri kamarna Abraham-ju, mirtanya yiji, warrkamukata wirtu palinymili. Paliny nyampali wiyyirku jintaku warrkamukata Abraham-mili. Palanga warrkamukatanga wurrarnala, “Yankuluman mirtawa kanganyaku partanyku ngajumilaku. Yijalu munu kanganyaku ngurrara mirtawa nyunguja warrarnja. Munurti. Ngajumiwalja warrarnkarti yankuluman. Palinyku mirtawa kangkuluman ngajumilirranguju. Parirr wirriliman ngajungu kalpartingi, muwarr yija yungkuluman, palajun jilaman ngajuja muwarrja. Nyuntu miranu Ngarrkaku, parlparrpa jungka jirni palinyjungarra. Nyuntumili muwarr pinakarruliny palinyju. Yijapa panypajinpili, miranu jarrulumangu palinyngarra.”

⁵ Warrkamukatalu nyarralu puntaju karra marnalu, “Yijapa munu milpuliny pala mirtawa. Wurrabajili ‘Munurti’. Palaja wunyjurru jilamarna ngajulu? Partany nyuntumili kanganyaku warrarnkarti nyuntumilikarti?”

⁶ Karra marnalu Abraham-ju, “Munurti. Munu kangkuluman partany ngajumili ngurnungukarti. ⁷ Ngarrka, kanka waninyi paliny, purlpilu yiji wurrarnaji palinyju ngajumili warrarn yakanaku. Palinymili muwarr yija yinyaji, ‘Yijalu nyungu warrarn yungkulumarnajaninyi nyuntumili karluji jamujirrangupa janamili nyirrirnikartijarrangu.’ Angel palinymili ngakakkuliny walangkarr nyuntuku; jurti jilamangu mirtawa ngajumilaku partanyku palinyjungarra. ⁸ Yijapa wurralamangu palalu kurrilu, ‘Munu yajalamarnanta, ngajumilingi waljanga warrarnja wantulumarna.’ Palajun wurranaja puru yakalaman, kulpuluman palinymajirri. Munu yiji

kangkuluman partany ngajumili ngurnungukarti warrarnkartu mirtawa mananyaku palinyku.”

⁹ Palaja kalpartingi Abraham-ja parirr wirrirni warrkamukatalu nyarralu, palinymili yija muwarr yinyali, wurrarnala, “Yijalu palajun jilamarnanga.”

¹⁰ Palaja warrkamukatalu nyarralu wurrukarrapa miji-mijipa nganin-anganin kuru marna Abraham-milija. Yijapa kurri Isaac-ku mankuliny, yungkulinyjaninyi pala kurripa palinymili japartupa pipi. Palaja 10 kamalarrangu Abraham-milirrang manajaninyi, yana ngurnungu war-rarnkartu, Mijuputamiyakarti. Yananyikinyi ngurrarrangu ngurra palakar-tjakun tawunkarti, ngapikarti, Abraham-mili marrka Nayiyu palanga waninyikinyi.

¹¹ Warajanga karrpungu, jarurrukartingi, kajarna janukumartaji, jalakarti tawunja. Ngapa purlpurlpukarra marnikinyi palanga. Murtingi jurlpi-jurlpi jirnijaninyi kamal pala janukumartaji. Palakarti milpa-nyikinyiyi mirtawarnjarri tawunja jarurrukartingi ngapaku mananyaku.

¹² Ngarrkaku muwarr pirnili. “Ngarrkakurra, ngaramarntilu nyuntuku pinakarrinyingu nyampalilu ngajumilalu, Abraham-ju. Yijalu kalkurnan paliny. Ngalypakurra kuwarringi jilimanpalu. Jurti jilipijinpalu kurri partanyku palinymilaku. ¹³ Nyungu ngapamartaji ngaju. Tawunja nyungukarti milpanyayi kuwarringarra ngapaku kurrirrangu. ¹⁴ Waraja japiirr malamarna ngapaku wupartuku ngajungu yinganyaku. Yijapa wurralapiji, ‘Yuu, nyuntuku nyungungarra ngapa. Kangkulumarna ngapa kamalku nyuntumilirranguku pukun.’ Kurrilu muwarr pilkuliny kamalku ngapa yinganyaku, palangarra mirtawa Isaac-ku. Palajun jurti jiliminyin pala kurri. Palajalu miranu jarrulumarnangu nyuntuku, Abraham tuku jinan.”

¹⁵ Ngarrkaku muwarr pinajangangarra, milpanya Rebekah. (Rebekah-mili japartu yini Bethuel. Bethuel-mili pipi yini Milcah, japartu yini Nahor. Nyarra Nahor marrkamurniny Abraham-mili.) ¹⁶ Kurri nyarra ngumpa ngalypakata. Munu karta karrima pirirringi. Pilyurrmajirri paliny.

Rebekah-lu ngapapinti ngurntingi kanganyikinyi. Janukukarti yana, katukarna kaninykurnu, ngapapinti winya jirni, kulpanya karntinyi kankakurnu.

¹⁷ Jampa purrpi yanalu mirtanya, wurrarnala, “Ngapapintija yuwa-jikurra ngapa wupartu.”

¹⁸ “Yuu, mirta, nyuntuku nyungungarra ngapa.” Jampangarra ngapapinti ngurntija parirrja wirrirni, ngapa jurtirnalu palinyku. Minpirni. ¹⁹ Palaja wurrarnala kurrilu, “Mankulumarnajanaku ngapa kamalku pukun, min-pilipyi marlkaku.” ²⁰ Jampa ngapa jurtirni kuwiylimilingi minpinapintingi. Palaja mirti kulpanya janukukarti, katukarna, yarrana ngapa nyinirni, kulpanya, ngapa kanganyikinyianaku kamalarranguku wiyyirku.

²¹ Jamalu parrjarnikinyi palalu mirtanyalu. Wurrarnikinyarningu, “Yijapa nyungu kurri mirtawa Isaac-ku.”

²² Ngapa marlkaku kamalarrangulu minpirniyi. Palaja mirtanyalu kurtanja mana milyapinti miji-miji, parirrpintijirri miji-miji pukun, wirrirnili.

²³ Karra marnalu, “Nganurtu japartu nyuntumili? Yijapa waraja war-rukarti ngajupa ngajumili warrkamukatarrangu ngurranga nyuntumili japatumilingi karta karrulupiyirni?”

²⁴ Puntaju karra marnalu, "Japartu ngajumili Bethuel. Nahor-mili partany paliny, pipi palinymili Milcah. ²⁵ Nganarnanga ngurranga wantulunyurru. Ngurra palparri nganarnamili. Warrulyjartiny kamalkupa nyurramilaku."

²⁶ Mirtanya milya kaniny jarrinyalu Ngarrkaku, ngarluja nyurra marna, muwarr pinalu, ²⁷ "Ngarrkakurra, ngalypa nyuntu. Yarranija, wanka jinannganinyi. Nyuntumili muwarr yinyan ngajumili nyampali Abraham. Yijalu kalkurnanpalu pala muwarr. Pipurrulu kanyanyin nyungukarti, ngajumilikarti nyampalimilirrangukarti, palinymili waljarrangukarti."

²⁸ Palaja pala kurri ngurrakarti pipimilikarti mirti jarrinyi, yimpirna-janaku muwarr mirtanyamili. ²⁹⁻³⁰ Mamaji Rebekah-mili, yini Laban palanga, palinyu yirrirni palajirri parirrpintijirripa milyapinti. Marrka-murninymili muwarr pinakarrinyi. Palaja mirti jarrinyi mirtanyakarti. Paliny wararr karrinyikinyi janukumartaji, kamalja wangka.

³¹ Laban-ju karra marnalu, "Pikaly waninyangu Ngarrka. Munu wantuluman nyungungu. Kurtali, nganarnamilikarti ngurrakarti milpuluman. Kaninypirtilu parljurnarnanyurraku nyuntukupa warrkamukatarranguku nyuntumilaku. Palanga karta karrulupiyi nyuntumili kamalarrangupukun."

³² Yanayi wiyyirr Laban-milikarti ngurrakarti. Palanga Laban-ju yinyji pirni jalingipintirrangu kamalja, warruly yinyajaninyi. Palaja ngapa kanyajanaku mirtanyakupa warrkamukatarranguku, jina ngulyanaku.

³³ Palaja mayi kanyalu mirtanyakaku. Wurranala mirtanyalu Laban-japa palinymilinga japartungu Bethuel-ja, "Wurralkurnunyumpuluku nganiku milpanyarna. Palaja ngalkulumarna." "Yuu, wurralamanngalayiku nganiku milpanyan."

³⁴ Wurrarnapulaku mirtanyalu, "Warrkamukata ngaju Abraham-mili.

³⁵ Ngajumilaku nyampaliku yiji Ngarrkalu ngalypa jinalu. Wirtu nyampali jirni. Kuwiyyirrangu kurrgal yinyali, kukurnjaripa nanikutupa purlikapa kamalpa tangki. Miji-mijipa warnku yinyali, warrkamukata piririmartapa mirtawanyjarri pukun.

³⁶ Yuu, ranyji waninyikinyi, palinymilalu mirtawalu, Sarah-lu, partany pirirri kanyalu palinyku. Nyampalilu ngajumilalu wiyyirr warnkupa kuwiyyirrangua wurrukarra yinyali palangarra partany. ³⁷⁻³⁸ Minyirru wurrarnaji, 'Mirtawa kangkulumanpalu ngajumilaku partanyku. Munu mananyaku ngurrara kurri nyunguja warrarnja, Canaan-ja ngurrara. Ngajumilikarti japartumilikarti warrarnkarti yankuluman, ngajumilirrangukarti yankuluman. Ngurnungujangarra mankulumanpalu mirtawa ngajumilaku partanyku.' Palajun wurrarnaji nyampalilu ngajumilalu.

³⁹ Karra marnarnalu, 'Yijapa pala kurri ngajungu munu milpuliny.'

⁴⁰ Karra marnaji, 'Palinymili angel walangkarr ngakalamanga Ngarrkalu. Palalu angel-ju jurti jilamanta kurri, ngajumilingi japartumilirrangungu.

⁴¹ Wurraliyingulu, "Munurti. Munu yungkulupiyirni mirtawaku partanyku Abraham-milaku." Palajunmarta wurranaja puru yakalaman, kurrimajirri kulpuluman.' Palajun wurrarnaji Abraham-ju.

⁴² Kuwarri turlpanyarna janukungu tawunmartaji nyurramilimartaji. Ngarrkanga wurrarnarnalu, 'Ngarrkakurra, nyampali ngajumili, Abraham, nyuntuku pinakarrinyangu, nyuntumilirrangungu paliny. Kuwarri ngalypa jilipijin. Jurti jilipijin pala mirtawa Isaac-ku. ⁴³ Nyungungu ngaju janukumartaji. Kurrirrangu ngapaku milpanyaja waraja japiirr malamarna, "Yuwajikurra ngapa wupartu ngapapintija nyuntumilija." ⁴⁴ Yijapa

puntaju karra malkulupiji, "Yuu, nyuntuku nyungungungarra ngapa. Ngapa kangkulumarnajanaku nyuntumili kamalarranguku pukun." Palajun jinaja wantuliny mirtawa Isaac-ku. Jurti jilipijin palangangarra kurri.'

⁴⁵ Ngarrkaku muwarr pinajangangarra, milpanya Rebekah, ngapapinti ngurntingi kanganyikinyi. Ngapa mana. Palaja japirr marnarna, 'Yuwa-jikurra ngapa minpinaku.' ⁴⁶ Nyampalu ngurntija kaniny jirni ngapapinti, karra marnaji, 'Yuu, nyuntuku nyungungungarra ngapa. Kangkulumarnajanaku ngapa nyuntumilirranguku kamalarranguku pukun.' Palaja minpirnarna, palinyju ngapa yinyajaninyi kamalarrangu pukun.

⁴⁷ Palaja japirr marnarna, 'Nganurtu japartu nyuntumili?' Karra marnaji, 'Japartu ngajumili Bethuel. Nahor-mili partany paliny, pipi palinymili Milka.'

Palaja kurringi milyapinti wirrirnirnili, parirrpintijirri wirrirnirnili parirrjajirri palinyja. ⁴⁸ Mirtawa Isaac-ku jurti jirniji Ngarrkalu ngajumilija nyampalimilija waljarranguja. Palajalu milya kaniny jarrinyirni, ngarluja nyurra marnarna Ngarrka, wurrarnarnala, 'Yarranija. Wanka jirninyin.'

⁴⁹ Yuu, wunyjurru muwarr pilkulinyumpulu? Wurralkulinyumpulalu nyampaliku ngajumiliku, 'Yu'? Nyungu kurri partanyku palinymilaku yungkulunyumpulalu? Munujalu, warinykurnu jilimarna."

⁵⁰ Puntaju karra marnapulalu Laban-jupa Bethuel-ju, "Nyungungarra jirni Ngarrkalu. Kurri nyarra yankuliny. Munu kunta jinakalayi yananya. ⁵¹ Rebekah kangkuluman, yankulunyurru. Nyuntumili nyampalimili partanyku mirtawa jarruliny."

⁵² Pulanymili muwarr pinakarrinyajalu pala mirtanya, Abraham-mili warrkamukata, murtingi julpi-jurlpi jarrinyi, Ngarrkanga wurrarnala, 'Yarranija. Wanka jirninyin.'

⁵³ Palaja Rebekah-nga yinyali miji-mijipa wurrukarra ngalypakata. Yinyapulinyi Rebekah-mili mamajipa pipi pukun warinypa wariny ngalypakata wurrukarra. ⁵⁴ Palaja mirtanyalupa palinymilalu warrkamukatarangulu nganayi mayi, wayin minpirniyi. Karta karrinyiyi palangangarra.

Marntungu kartaja turlpanya jarruliny wurrarnapulaku Ripikamilinga mamajingipa pipinga, "Kuwarri ngajumilikarti nyampalikarti kulpulumarna ngaju, kurri pukun kangkulumarna."

⁵⁵ Karra marnapulalu, "Mimarn-mimalakurra! Pala kurri nyungungu jampa waninyaku, yijapa 10 karrpuku wantuliny. Palaja yankuluman, kurri kangkuluman."

⁵⁶ Karra marnapulaku, "Ngalypa jirniji Ngarrkalu. Kuwarri jampa kulpanyaku ngajumilikarti nyampalikarti. Munukurra kunta jiliminyumpulu."

⁵⁷ "Mimalakurra. Kurri japirr malkulayi, wunyjurru muwarr pilkuliny."

⁵⁸ Kamarnapulalu. Milpanyaja japirr marnapulu, "Nyungungu mirtanyanga yankuluman?" Rebekah-lu karra marna, "Yuu."

⁵⁹ Palaja Rebekah ngakarniyi yananyaku mirtanyangapa palinymili warrkamukatarrangunga. Palanga mirtawa mirtawari, purlpi palinyju Rebekah partanya kalkuna wirtu jirnipa. Paliny pukun ngakarniyi.

⁶⁰ Ngalypa muwarr pirniyalu Rebekah-ku. "Yijalu ngalypa jilimanga Ngarrkalu. Karluji jamujirrangku nyuntumilipa nyirrirnikartijarrangu janamili kurrngal yiji jarrulupiyi. Yijapa malyparrkata jarrulupiyijanaku jinta, nyuntumilirrangku nyampali jarrulupiyijanaku palarranguku jintaku malyparrkataku."

⁶¹ Palaja kamalarrangunu karntinyiyi Rebekah-pa kumpararrangu palinymili, yajarniyi mirtanya. Palajun mirtanyalu Rebekah wiyi jirni, kulpanyikinyi palinymilkarti nyampalikarti.

⁶² Palanga Isaac Canaan-ja warrarnja kurilakurnungu waninyikinyi, palakurtirringi yintanga, yiningi ngapingi, Lahai-Roi-ngi. ⁶³ Warajanga jarurrukartingi jalanga puru marnti yaninyikinyi, kamalarrangunu yirrirni-janinyi palinyju, milpanyikinyi.

⁶⁴ Kajangulu Rebekah-lu yirrirni Isaac, kamalja katukarna. ⁶⁵ Mirtanya japiirr marna, “Nganurtu ngurnungu piritri, milpayinyi nganyjurrukarti?” “Palangarra nyampali ngajumili, Isaac-ngarra.” Wara ngumpapinti mana, ngumpa yamarnarninyi Rebekah-lu.

⁶⁶ Palaja mirtanyalu wiyyirr yimpirlili Isaac-ja. ⁶⁷ Palaja Rebekah kalikukarti kanya Isaac-ju. Kaliku nyarra purlpi pipimili palinymili waninyikinyi. Ngarlu kurlu waninyikinyi pipijalu marlkarijalu. Kuwarri mirtawa palinymili jarrinyi Rebekah. Ngarlungu yiji jirni Isaac-ju. Palajangarra pikaly jarrinyi, munu paju karrinyamalu palinymilaku pipiku.

25

ABRAHAM-MILI WARINYARRANGU PARTANYKARRANGU (25:1-6)

¹ Abraham-ju purlpi yiji mana wariny mirtawa, yaru. Palinymili yini Keturah. ² Kanyapulujaninyi 6 piririmarta, pulanymili partanykarrangu: Zimran, Jokshan, Medan, Midian, Ishbak and Shuah. ³ Jokshan japatu jarrinyi Sheba-kupa Dedan-ku. Dedan japatu jarrinyijanaku Ashurites-kupa Letushites-kupa Leummites-ku. ⁴ Midian-mili partanykarrangu Ephah-pa Epher-pa Hanok-pa Abida-pa Eldaah. Palarrangu wiyyirr Keturah-mili. ⁵⁻⁶ Palangangarra wirtu jarrinyiyi. Abraham-ju yinyajaninyi wurukarra, palaja ngakarnajaninyi warinykartu warrarnkartu, kakarra, Isaac-ngamarra ngakarnajaninyi. Palaja wurukarra jinta wiyyirr palinymili yinyali Isaac, wurukarra palinymili ngani warralpirti.

ABRAHAM MARLKARRI JARRINYI (25:7-11)

⁷⁻⁸ Abraham partunurrangupartunurrangu waninyi, 175-ja. Palaja mirtanya jarrinyaja marlkari jarrinyi.

⁹⁻¹⁰ Palinymili partanyjuirri Isaac-jupa Ishmael-ju wirrirnipulu pulanymili japatu jurntingi kaninykurti, Machpelah-nga. Purlpi palangarra jurnti waninyikinyalu warinymili. Abraham-ju mana warnkulu, warnkurrangu marlu yinyala Ephron palaku jurntikupa jungkaku. Purlpi marlkari jarrinyaja palinymili mirtawa, Sarah, Abraham-ju wirrirni palanga jurntingi. Palangangarra jurntingi kuwarri palinymilalujirri partanyjuirri wirrirnipulu paliny pukun.

¹¹ Palaja Ngarrkalu tuku jirnikinyi Isaac. Isaac-ju ngurra jirni yintanga, ngapingi, Lahai-Roi-ngi.

ISHMAEL-MILI NYIRRIRNIKARTIJARRANGU (25:12-18)

¹² Purlpi Abraham karta karrinyipulu Hagar, warrkamukata Egypt-ja Sarah-mili. Hagar-lu partany kanya, Ishmael. ¹³ Ishmael japatu jarrinyijanaku piritri partanykarrangu: Nebaioth, Kedar, Abdeel, Mibsam,

¹⁴ Mishma, Dumah, Massah, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Naphish, Kedemah

¹⁶ Palarrangumili nyirrinikartijarrangu 12 tribes, yini janamili yinyayi

tawunkurrangupa ngurrarrangu. ¹⁷ Ishmael 137 partunurrangu jarrinya, marlkarri jarrinyi. ¹⁸ Ishmael-mili nyirrirnikartijarrangu warrarnja waninyayi Havilah-nga partijirri Shur-nga. Pala warrarn egypt-ja kakarrakurnu, Assyria-karti. Kaja waninyayi Abraham-milirrang nyirrirnikarijarrangu.

WURRALAMARNANGU ISAAC (25:19-20)

¹⁹ Nyungu muwarr Isaac-mili, partany Abraham-mili. ²⁰ Isaac 40 partunurrangu jarrinya mirtawaku kanya Rebecca, Bethuel-mili kurntal. Bethuel Aram-jirri pirirri, Mespotamia-ja. Rebecca marrka Laban-ku.

PARTANYJIRRI KANYAPULINYI REBEKAH-LU (25:21-26)

²¹ Isaac-pa palinymili mirtawa punja waninyipulu palanga partanymajirri. Isaac-ju japirr marna Ngarrka, "Partany yungkuluman ngajumili mirtawa." Pinakarrinyalu Ngarrkalu, palaja pala mirtawa ngayinykarra jarrinyi. ²² Kalkurnikinyipulinyi kujarra partanyjirri ngayinyja. Jinarnjinarn pirnikinyipulu. Rebekah ngarlu kurlu waninyikinyi. Japirr marna Ngarrka, "Nganija?" ²³ Ngarrkalu wurrarnala, "Kujarra kangkuluman-pulinyi pirirrijirri. Wirtu jarrinya jinta pilkulinpularninyi. Jamuji karlujirrangu kurrgaljartiny yiji jarrulunypulu. Warinymilirrang kulijarturrang jarrulupiyi, warinymilirrang munu. Marrkamurninymilirrang nyampali wantulupiyijanaku murrkangunyamurninymilirranguku."

²⁴ Palaja Rebekah-lu kanyapulinyi partanyjirri, pirirrijirri. ²⁵ Murrkangunyamurniny ngayarta jarrinyi pilyarripa mampuly-mampuly. Palajalu yini marnapulu Esau. ²⁶ Palaja marrkamurniny ngayarta jarrinyi. Warlirnikinyi mamajimurninymili luku. Yini marnapulu Jacob. Palanga Isaac mirtanya waninyikinyi, 60 partunurrangujartiny.

PILYARRI MAYI NGANA ESAU-LU (25:27-34)

²⁷ Palajirri Esau-pa Jacob wirtu jarrinyipulu, pirirri jarrinyipulu. Esau kuwiylimarta. Kuwiyiku yananyikinyi. Jacob ngatu yiji, waninyikinyi ngurranga, warrkamu jarrinyikinyalu japartumurninyku. ²⁸ Esau-lu kanganyikinyalu kuwiyi japartumurninyku ngananyaku. Murrkangunyamurniny Isaac-ja ngarlungu yija yiji. Nyirtingunyamurniny pipimurninyja ngarlungu yija yiji.

²⁹ Warajanga karrpungu kamparnakinyarninga mayi Jacob-ju, pilyarri mayi, pala yini lintil. Kulpanya kuwiyikartija Esau. Janparrja paliny. ³⁰ Wurrarnala marrkamurninyja, "Ngaju janparr. Jinta yuwanyi pala pil-yarri mayi. (Palajalu yini yinyayi wariny, Edom.) ³¹ Jacob-ju puntaju karra marnalu, "Kulakurra! Wurralapijin yija muwarr nyuntumili. Murrkangunya nyuntu. Yarti japatu ngalimili marlkarri jarrinya, wantulumanganika nyampali nyuntu. Mankuluman wirtumarta wurukarra. Ngajulu wupartumarta mankuluma. Wurralaji ngaju wantulumarnangu mamajikapali. Palajun muwarr pinajalu, mayi yungkulumarnanta." ³² Esau-lu puntaju karra marnalu, "Mayimajirrija marlkarri jarrarnili. Palaja munu mankuluma. Wurukarra, munu mamaji wantulumarnangu. Puru yiji pala. Jinta yuwanyi pala mayi!" ³³ Jacob-ju puntaju karra marnalu, "Muwarrkurra yinkumarta yungkuluminyin. Palaja yungkulumarnanta mayi."

Esau-lu ngarlungu karra marnarningu, puru nyampaliwayiku waninyaku palinyku, karrinyikinyi wartapirti waninyaku. Muwarr yinyali, "Yuu, nyuntu wanna mamajikapali." ³⁴ Palajalu Jacob-ju

martumpirripa pilyarri mayi yinyali. Palaja Esau-lu ngana, minpirni, yana.

26

ISAAC YANA WARRARNKARTI PHILISTINE-ARRANGUMILIKARTI (26:1-22)

¹ Purlpijangarra punja waninyayi ngapa munu pungkama Abraham-milinga warrarnjakurtirri, yana paliny Gerar-karti. Warinymal yarti waninyi ngapa munu pungkuma Isaac-ku. Paliny yana Gerar-karti, ngapikarti, Abimelech-karti, kingi paliny Philistine-arranguku. ² Ngarrka ngayarta jarrinyalu Isaac-ku, wurrarnala, “Munu yaninyaku Egypt-karti, wanta nyungungu warrarnja, wurrarnarnangupa. ³ Nyungungu wanta, tuku jilamarnanta ngajulu, ngalypa jilamarnangu. Ngajulu yungkulumarnanta wiyyirr nyungu warrarn, nyuntumili jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangupa. ⁴ Ngajulu kalkulumarna muwarr pala winyini-jalu Abraham-ja. Panikatarrangu kurrngal yiji, partarl yini malkulumanjaninyi. Jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangulu kurrngal yiji yungkulumarnanta, partarl yini malkulumanjaninyi. Yungkulumarna-janinyi nyungu warrarn wiyyirr. Warinyarrangulu marrngukarralu janalu yirrilipiyyi ngajulu ngalypa jirnirninyurrukapa tuku jirnirninyurrukapa. Janalu japiirr malamanyiya palajunkapaliku jinaku janakupa. ⁵ Abraham-ju ngajumili muwarr wirturrangulu tuku jirnikinyijaninyi. Palajunjalu ngajulu nyungurrangulu jilamarnanga.”

⁶ Palajalu Isaac palanga Gerar-nga waninyikinyi. ⁷ Piririmartalu japiirr marnaya palinymilaku mirtawaku, palinyju wurrarnajanaku, “Paliny ngajumili marrka.” Munu wurrarnamajanaku pala mirtawamurniny palinymili. Rebekah kumparakata yiji. Wirnti karrinyikinyi Isaac, “Palar-rangulu pirrimartalu marlkarri wirlalaminyili Rebekah mananyaku.”

⁸ Palanga Isaac waninyikinyi punja. Palaja Abimelech-ju parrjarna kaninykurnu mayangangulu, yirrirnipulinyi Isaac-pa Rebekah yarungu jirnikinyipularninyi. ⁹ Abimelech-ju muwarr ngakarnalu Isaac-ku, “Ngajukarti milpuluman.” “Pala Rebekah nyuntumili mirtawamurniny! Nganiku wurrarnanpa marrka nyuntuku?!” “Ngajulu kurlkarri marnakin-yarninyi, wurrarlirnili ngajumilingi mirtawanga, ‘Nyuntuku mananyaku wirlalinyiyili marlkarri.’” ¹⁰ “Ngani jirninnganinyi! Waraja ngajumili pirirri yijapa karta karrimapulu nyuntumili mirtawa. Ngarrkalu wirlarnamanganinyi nyuntujalu mitujalu!” ¹¹ Wurrarnajanaku palinymilaku marrngurrangungu, “Munu jilkulinyurru kurlujartiny nyunguku pirirrikupa palinymilaku mirtawaku. Yijapa palajun jilkulinyurru marlkarri jarrulinyurru.”

¹² Isaac-ju wilyki jungkanga wirrirnijaninyi. Ngarrkalu ngalypa jirnikinyalu, warajaja kurtanjaja wilykija mana 100 kurtanarrangu.

¹³ Wurrukarrarrangu palinymili wirtu jarrinyikinyiyalu, munuku munu jarrinyaku, kurrrngal yiji kukurnjariпа nanikutupa purlimanpa tangkipa kamalpa. ¹⁴ Philistine-arrangu ngampamy jarrinyiyalu. Abraham-ja wankanyungu ngarrany palinymilalu warrkamukatarrangulu pirti karlinskyiyi ngapaku mananyaku. Yijalu ngapa manayi. ¹⁵ Kuwarrilu marlkarrijalu Abraham-ja Philistine-ju ngampamyju yamarnayijaninyi pirtirrangup ngapajartiny. ¹⁶ Abimelech-ju wurrarnalu Isaac-ja, “Yakalaman warrarn nganarnamili, nyuntu wirtu jarrinyin yiji, munu nganyjurru warajanga waninyaku.”

¹⁷ Isaac-ju pala warrarn yakarna, ngurra jarnti jirni partijirri kaniny kujarranga warnkungu, yini Gerar Valley. Punja waninyi palanga. ¹⁸ Yarrana karlinya Isaac-ju nyarrarrangu ngapapinti purlpi yamarnalpiyi Philistine-ju. Yini waraja ngarrany yinyajaninyi warajangarra palinymilalu japatulu yinyaljaninyi. ¹⁹ Palinymilalu warrkamukatarrangulu karlinyiyi Gerar Valley-ngi pirti, ngapa warrkirnikinyi kaniny warnkunguju. ²⁰ Kulipartirnayarninyi ngurrararrangulu japarta jirnakatalupa Isaac-milalu japarta jirnakatalupa. Ngurraralu wurrarnayijanaku, “Nyungu nganarnamili ngapa!” Isaac-ju yini marna pala ngapapinti “Kulipartinap-itingi”.

²¹ Isaac-milalu warrkamukatalu karlinyiyi wariny pirti ngapapinti. Palangamarra kuli partirnayi. Palajunjalu yini marna “Malyparrjartinyu”.

²² Palaja yana, wariny karlinya ngapapinti. Palangamarra munu kulipartirnayi. Yini marna pala ngapapinti, “Warrarn Ngurrku-ngurrkumajirri”. “Ngarrkalu warrarn wirtu jirninganyjurruka yana-yananyaku, wirtu jaruliny nganarnaka kuwiyirrangu wiyyirr, nganyjurru pukun.”

BEERSHEBA-NGA MUWARR YINYALU ISAAC YARRANA NGARRKALU (26:23-25)

²³ Palaja Isaac yana Beersheba-karti. ²⁴ Palanga warrukartingi Ngarrka ngayarta jarrinyalu. “Ngajulungarra tuku jirnirnalu japatuku nyuntumilaku Abraham-ku. Munu wirnti karrinyaku, ngajulu kalkurnarnanta nyuntukupa. Ngajulu winyjirnirnili Abraham-ja, palajalu ngajulu ngalypa jilamarnanga, ngajulu yungkulumarnanta marlu jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangu.” ²⁵ Isaac-ju kuru marna warnkurrangu, ngayinya nyurra marna Ngarrka. Ngurra jarnti jirni palanga, warrkamukatalu palinymilalu karlinya pirti ngapapinti wariny.

ABIMELECH TURLPANYA ISAAC-MILINGI BEERSHEBA-NGA (26:26-33)

²⁶ Abimelech tamarna, palinymilijartiny yatilpajartiny, Ahuzzath, Phicol pukun kanginyikinyi, nyampali palinymilaku kulikatarranguku. ²⁷ Isaac-ju japiirr marna, “Nyuntulu kulilu yirrirninyin purlpilu, wurrarnjin yakalamarna nyuntumili warrarn. Nganiku kuwarri milpanyanpa yirrinaku ngajuku?” ²⁸⁻²⁹ “Nganarnalu yirrirnayirni Ngarrkalu tuku jirninti. Winyjiliminyirnarninyi nganyjurru. Munu kurlu jirnimiyirninga, ngalypalu jirniyirningu, murru marnayirninti kulimajirrilu. Nganarnalu karrnyiyirna nyuntuku nganarnaku munurla kulilu yirrinaku. Ngarrkalu ngalypa yiji jirninti.” ³⁰ Isaac-ju manajaninyi mayirrangu marlu, mayikupa kuwiyiku kampanaku, wiyyirku ngananyaku. Nganayi mayi, wayinpa minpirniyi warajanga. ³¹ Warinyja karrpungu pirrpaa-pirrpanga muwarr winyjirnayirnangu. ³² Palaja, “Jipi yarrayi! Yuu, jipi wantiyi!” Jinta pirniyarninyi ngarlu pikalyju.

Palangangarra warajanga karrpungu Isaac-milirrangu warrkamukatarrangu milpanyiyalu, wurrarniyili, “Karlinyiyirni wariny pirti, ngapa manayirni!” ³³ Yini marna pala pirti ngapajartiny, “Shibah”, “Winyjinija Ngapapinti”. Palajunjalu pala tawun yini marnayi palalu yinilu, Beersheba, kuwarrikartijakun.

ESAU-MILI NYUPAJIRRI (26:34-35)

³⁴ Esau 40 partunurrangujartiny, manapulinyi kujarra mirtawajirri. Palajirri mirtawajirri ngurrara waninyikinyipulu, Hittite-milirranguja. [??]

³⁵ Isaac-pa Rebekah pikalymajirri waninyikinyipulu ngarrayangamarra-jirri. Ngarlu yija kurlu pirnipulupulinyi ngarrayalujirri.

27

JAPARTUMARNINY MITU MARNA JACOB-JU (27:1-29)

¹ Mirtanya jarrinya Isaac pampuru jarrinyi. Warajanga karrpungu kamarnalu murrkangunyamurninyku, Esau-ku, “Murrkangunya, kurtali!” “Yuu, ngani?” ² Japartulu wurrarnala, “Pinakarra! Ngaju mirtanya jarrinyarni. Marlkarri jarrarnili kuwarri. ³⁻⁴ Wankanyin wankanyungu ngajungu, wurralamarnangu muwarr nyuntungu, nyungu muwarr Ngar-rkalu ngalypa jilamanga. Pinakarraji, kawanayini jantu kuwiyyikartilu. Wirlanajalu kampalapijin juri yiji kuwiyyi ngajuku. Kuwiyyi ngananyajalu wurralamarnangu muwarr, marlkarri jarrinyamarninyju.”

⁵ Muwarr Esau-ngu wurranajalu, Rebekah-lu pinakarrinyikinyalu. Esau yana ngurraja kuwiyyikarti. ⁶ Palaja Rebekah-lu wurrarnala nyirtin-gunyamurninyja, “Pinakarrinyirni japartulu wurrarnikinyili mamajingi, ⁷ ‘Kuwiyyikarti yarra, wirlanaja kulpanyajalu, kampalapijin juri yiji kuwiyyi. Ngananyajalu wurralamarnangu muwarr ngalypa nyuntungu, marlkarri jarrinyamarninyju.’ Palajun wurrarnala mamajingi.

⁸ Pinakarraji nyuntulu, nyirti. ⁹ Yarra, marrapulinyi kujarra wupartujirri nanikutujirri. Wirlanajalu kangkulupijin. Kampalamarnalu japartuku juri yiji kuwiyyi, palinymili juri yiji. ¹⁰ Nyuntulu kuwiyyi kangkulumanpalu japartuku. Palaja wurralamangu nyuntungungarra muwarr ngalypakata, marlkarri jarrinyamarninyju.”

¹¹ Jacob-ju karra marnalu, “Pinakarraji! Mamaji ngajumili mampuly-mampuly, ngaju kapuraly, mampumajirri. ¹² Japartulu warlilanyili. Warlinaja miranu jarrajili ngaju nyirti, wurranyili, “Mitu marnanyin nyuntulu!” Wurrallala Ngarrkanga, kurrpalamarnarninyi Ngarrkanga!”

¹³ Pipilu wurrarnala, “Wirntiwayi! Munu kurrpalamaparngu. Ngajulu ngalypa jilamarnanga. Ngajuku pinakarraji. Nanikutujirri kangkulupijin.”

¹⁴ Jacob-ju pinakarrinyalu pipimurninyku. Wirlarnapulinyi kujarra nanikutujirri, kanyapulinyi pipimurninykarti. Kamparnalu juri yiji kuwiyyi palinymilaku pirirriku. ¹⁵ Palaja Rebekah-lu mana ngalypakata wurrurrangu murrkangunyamurninymili, Esau-mili, yinyali pala wurru nyirtingunyamurninyja. “Wirrilarningu nyungu wurrurrangu.” ¹⁶ Palaja manajaninyi kujarrapa waraja kutarrangu kiyirnarrangu nanikutuja, wirrirlili parirrjapa ngalyinga. ¹⁷ Yinyali murla kuwiyyipa martumpirri Jacob-ja. “Kawalu nyungu mayi japartukarti.”

¹⁸ Palaja kanyalu mayi japartumurninykarti, karra marnalu, “Japartukayi!” “Yuu, nganurtu nyuntu?” ¹⁹ Jacob-ju mitu marna, karra marnalu, “Ngaju murrkangunya, Esau. Yananya ja kulpanyarnangu kuwiyyijartiny, nyarrapa wurrarnajin. Kajala, ngala nyungu juri yiji kuwiyyi. Ngananyajalu wurralamapijn muwarr Ngarrkalupa ngalypa jilapiji.” ²⁰ Isaac-ju karra marnala, “Payi! Nyampalu yiji manan kuwiyyi!” Jacob-ju mitulu karra marnalu, “Nyampalilu nyuntumilalu Ngarrkalu nyampalu jurti jirniji kuwiyyi.”

²¹ Isaac-ju karra marnalu, “Warinykapalirla muwarr pinan. Kurtali! Warlinajalu miranu jarrulumarnangu.” ²²⁻²³ Palaja wangka jar-rinyalu, japartulu warlirni. Kiyirnalu palalu nanikutujalu mitu marna Isaac. “Nyuntu muwarr pinan Jacob-kapali, parirr nyuntu Esau-kapali.”

²⁴ Yijalmartangulu japirr marna japartumurninyju, “Yija-yiji nyuntu Esau?” “Yuu, ngaju Esau.” ²⁵ “Karnaji pala kuwiyyi. Ngananyajalu

wurralamarnangu ngajumili muwarr.” Jacob-ju kanyalu kuwiyi, yinyali minpinapinti pukurl, pilyarri wayin.

²⁶ Palaja ngananyajalu Isaac-ju karra marnalu, “Wangka kurtaliji, yampu malanyi.” ²⁷ Milpanyalu, yampu marna. Isaac-ju parntirni Esau-mili wurru. Karra marnalu Jacob-ku, “Ngajumili partany, parntinyan nyuntu warrulykapali, parntinyan warrarnkapali warruly juri yiji. Ngarrkalu kalkurnikinyi pala warrarn.

²⁸ Ngarrkalu ngakalamangu ngapa warrarnku nyuntumilaku. Marlu mayi turlpulupiyi ngunarrijirri warrulyja nyuntumilingi warrarnja.

Yungkulumanta mayi marlupa ngapa minpinaku.

²⁹ Marrngu ngunarrija warrarnja warinyarrangua warrkamu jilapiyingu, pinakarrulupiyingu.

Nyuntu wantulumanjanaku nyampali marrkamilirranguku, nyuntumili pipimili partanykarrangu murtingi jurlpuy-jurlpuy jarrulupiyingu jinanga nyuntungu.

Jinta panyju karrulupiyingu, japiirr malapiyi Ngarrka kurlu jinaku nyuntuku.

Puntaju kurlu jilkulinyjanaku Ngarrkalu.

Jintalu ngalypa jilapiyingu.

Puntaju ngalypa jilkulinyjanaku Ngarrkalu.”

Palajun Jacob-ja wurrarnala Isaac-ju. Wurrarnala palajun ngalypa jilkuliny palinyku Ngarrkalu.

ESAU KUWIYIKARTIJA KULPANYA. MIRANU JARRINYILI MITUKU (27:30-45)

³⁰ Palaja Jacob yana, yakarna palinymili japartu palanga. Jampa Esau kulpanya kuwiyikartija. ³¹ Kampana kuwiyi jurikata. Kampanajalu kanyala japartukarti. “Japartukayi, kajala! Kuwiyi ngalkuluman nyungu ngajuju. Nganinyajalu wurrapijin Ngarrkamili ngalypakata muwarr. Ngarrkamilalu muwarrju ngalypa jilapijin ngajuku.”

³² Isaac-ju japiirr marna paliny, “Nganurtu nyuntu?” “Ngaju nyuntumili murrkangunya, Esau.” ³³ Jampa pinakarrinyi Esau-mili muwarr, jannganka pirni wirntijartiny. “Nganurtulu kuwiyi wirlanajalu yinyaji ngajungu? Jipi kuwiyi nganarna ngajulu, kuwiyi wiyyirr. Yinyarnala ngajumili ngalypakata muwarr palinyja. Yuu, Ngarrkalu ngalypa jilkulinpalya muwarrja palaja.”

³⁴ Jampa Esau-lu pinakarrinyi pala muwarr ngarlu kurlu jarrinyi. Ngangkurl jirni marrja palanga paliny. Japiirr marna japartumurniny palinyju, “Yuwanyi nyuntumili ngalypakata muwarr ngajungu pukun.”

³⁵ Palinyju karra marnalu, “Munu yiji! Ngajulu yinyarnala ngajumili ngalypakata muwarr. Nyuntumilalu marrkalu mitu marnanyi muwarrku palaku. Yinyarnala palinyja ngajumili ngalypakata muwarr. Munu yiji yinganyakarnanta pala muwarr.”

³⁶ Esau-lu karra marna, “Ngajumili marrka waninyi marrnguku mitu manaku. Yini yija-yiji ngalypakata Jacob palinyku. Kujarramal mitu marnanyi ngajumilalu marrkalu. Mitu marnanyi mamajikapali wurrarnanyi ngaju. Mitu marnanta muwarrku Ngarrkamilaku, yinyanpili palinyja, munu yingamijin ngajungu. Yungkulupijinkurra ngajungu pukun nyuntumili ngalypakata muwarr! Palajun Ngarrkalu ngalypa jilapiji ngajungu pukun.”

³⁷ Isaac-ju karra marnalu, “Wunyjurrulu muwarrju wurralkurnungu, ngajumili partany? Ngajulu wirrirnirni nyuntumili marrka nyampali nyuntuku. Nyuntumilirrangu warrkamu jarrulupiyijanaku palinymilirranguku. Wurrarnarnala palinyja, palinyju mankuliny kurrngal mayipa wayin.”

³⁸ Esau-lu wurrarnala japartumurninyja, “Wupartu muwarr ngalypakata yuwa! Wurrallaji warajajakun ngalypakata muwarr!” Ngangkurl jirni paliny marrja.

³⁹ Japartumurninyju karra marnalu, “Nyuntu wantuluman pujunungu warrarnja, ngapapa puru pungkulmangu wupartu nyuntumilingi warrarnja. ⁴⁰ Waninyangkuluman kulikarra palanga. Marrka waninyangkulmangu nyampali nyuntuku. Yartipa jinta kangkulumanpili. Palaja munu jakurlilamanta warrkamuku. Palangarra muwarr yinganyarninta, partany.”

⁴¹ Palangulu Esau-lu kurlkarri marnikinyi japartumili ngalypakata muwarr Ngarrkaja, yinyali japartumurninyju Jacob-ja. Palajalu Esau panyju karrinyikinyalu marrkamurninyku palinymilaku. Kurlkarri marnikinyi palinyju, “Yartipa marlkarri jarruliny ngajumili japartu. Palinyku ngangkurl jilaminyalu. Palangulu marlkarri wirlalamarnaja marrka.”

⁴² Wariny palaku muwarrku Esau-milaku miranu jarrinyi, wurrarnala pipingi pulanymilingi. Marrkamurninyku kamarnalu Rebekah-lu, wurrarnala, “Nyuntumilalu mamajilu kurlkarri marninyi wirlanaku nyuntuku marlkarri. Puntajulu wirlalapiyi paliny pukun. Ngaju wantulumarna partanymajirri. ⁴³ Pinakarraji, marlkarringimarra. Yarra nyunguja. Yarra warrarn warinykarti, ngapikarti, Haran-karti, ngajumili mama-jikarti, Laban-karti. ⁴⁴ Palanga wantulumanpili jampakurra. ⁴⁵ Yartipa mamajilu kakulkulinypili nyarropa mitu marnan. Palaja mamaji ngalypa jarrulumangu nyuntuku, kulimajirri. Palaja muwarr ngakalamarnangu. Ngajulu karrinyarnanyumpuluku wankaku waninyaku, marlkariwayi.” Palajun Rebekah muwarr pirnili.

REBEKAH-LU WURRARNALA PIRIRRINGI YUNTURI JARRINYI MIRTAWANYJARRINGIMARRA HITTITE-MILIRRANGUNGUMARRA (27:46)

⁴⁶ Palaja Rebekah-lu karra marnalu palinymili pirirriku, “Palajirri mirtawajirri Heth-milirranguja, mirtawajirri Esau-milijirri, malyparr jinanyipulu. Yijapa Jacob-ju mirtawa nyunguja warrarnja marrali, Heth-milirranguja. Yijapa palajun jarrinyajanga ngaju panyju karrulumarna wankanyuku waninyaku, marlkarri jarrulumarnajanaku janangamarra.”

28

JACOB NGAKARNA ISAAC-JU WARINYKARTI WARRARNKARTI (28:1-5)

¹ Isaac-ju kamarnalu Jacob-ku, muwarr pinalu ngalypalu, “Nyuntulu mankuluman mirtawa nyungujawayi, Canaan-jawayi. ² Nyunguja yankuluman ngunarri warrarn warinykarti, ngapikarti, Mesopotamia-karti. Yankuluman ngurrikarti ngapikarti, Bethuel-karti, nyuntumili jamujikarti. Mankulumanparnanga mirtawa palajangarra, kakajija nyuntumilia, Laban-ja. ³ Ngarrkalu ngalypa jilamanga nyuntuku, yungkulumanta partanykarrangu marlu, kurrngal yiji wantulkulinjurru. ⁴ Ngarrkalu palajun jirni Abraham-ku. Nyuntuku palajun jilamanga, partanykarrangukupa. Yungkulumanta nyungu warrarn nyuntungu ngaramarntiku.

Kuwarri waninyan ngajarrikapali nyungunu warrarnji. Yarti yungkulmanta nyungu warrarn ngarramarntiku Ngarrkalu. Purlpi wurrarnala Abraham-ja, "Nyungu warrarn wantuliny nyuntumilirranguku."

⁵ Palajunja Isaac-ju ngakarna Jacob ngunarri. Palaja Jacob Mesopotamia-karti yananyikinyi, kakajiku kanyjirnikinyalu, Laban-ku, ngurranga ngapinda, warrarnja Aram-ja. Pala Laban partany Bethuel-mili.

ESAU-LU WARINY MIRTAWA WARAJANGA JINI, ISHMAEL-MILI KURTAL (28:6-9)

⁶ Kuwarri miranu Esau, japatulu palinymilalu Isaac-ju ngalypa muwarr Ngarrkaja yinganyajalu Jacob, ngakarna Paddan-Aram-karti mirtawa kanganyaku. Miranu Isaac wurrarnalu, "Munu mankulumanparningu Canaanite mirtawa." ⁷ Miranu pukun, Jacob purlpi yana Paddan-aram-karti muwarrja pipipa japatuja muwarrja. ⁸ Miranu yija jarrinyi Esau, japatu palinymili panyju karrinyajanaku ngurraraku mirtawanyjarriku, Canaanite mirtawanyjarriku. ⁹ Palajalu Esau yana kakajimili ngurra, Ishmael-mili ngurra, kanya kurntal kakajimili mirtawaku. (Purlpi kanya-pulinyi Canaanite-jirri mirtawajirri.) Nyungu kuwarrija mirtawa yini Mahalath. Kangkuji paliny Nebaioth-ku. Nyungu Mahalath Abraham-mili kaparliji, Ishmael-mili kurntal.

NGARRKA MIRAL JARRINYILI JACOB-JA KAPUKARRINGI (28:10-22)

¹⁰ Jacob-ju yakarna pala warrarn Beersheba, yananyikinyi paliny tawunkarti, Haran-karti. ¹¹ Karrpu kaniny jarrinya ja palinyju ngurra jirni partijirri. Paliny karta karrinyikinyi jurnturtu warnkunga. ¹² Palanga palinyju kartanga kapukarri marna. Yirrirni palinyju ngapi, karntinyap-inti, katukarnikinyi jungkakarti. Ngarrkamili angel-arrangu jinta karntinyikinyiyi, jinta katukarnikinyiyi. ¹³ Palanga kapukarringa yirrirni Ngarrka pukun, wararr karrinyikinyili wangka palinymartaji. Jacob-ja wurrarnala, "Ngarrka ngaju. Ngajulungarra kalkurnukinyirnipulinyi Abraham-pa Isaac, nyuntumili karlujipa japatu. Ngajumili pukun palajirri. Nyungu nawu warrarn yungkulumarnanta karta karrinyinpa, nyuntungupa nyuntumili partanykarrangungupa. ¹⁴ Mankulumanjaninyi partanykarrangu marlu. Yankulupiyi ngunarrijirri, karapa kakarra, yalinyjipa kurila. Nyuntumilalu partanykarrangulupa nyuntulu ngalypa jilkulinyurrujanaku marrngurranguku jintakupa warrarn warinyjarrangukupa. ¹⁵ Ngaju wantulumarnanga nyuntungu wanyjarnipa yankuluman. Yarti kulpanya jilamarnanta nyungukarti warrarnkartu. Munu yakalamarnanta, ngaju wantulumarnanga. Ngajulu jilimarnanga nyarrapa wurrarnarnangu." Palajun muwarr pirnili Jacob-ku Ngarrkalu.

¹⁶⁻¹⁷ Palaja kartaja parrily jarrinyi Jacob. Paliny wirnti karrinyikinyi. "Payi. Ngarrka nyungu waninyi, munumpa ngaju, puru karta karrinyikinyirni. Nyungulu ngurralu wirntiji pirninyi. Payi yija nyungurra Ngarrkamili, nyungunu waninyi paliny!"

¹⁸ Pirrpa-pirrpanga kartaja turlpanya Jacob. Palaja warnku pala mana, jurnturtulupa nyilkarnikinyi, pala wararr jirni, wuyil jurtirni palanga warnkunga. Palajun jirni kurlka jinaku palinyku palanga muwarr pinalu Ngarrkalu.

¹⁹ Palinyju yini marna pala ngurra Bethel. Palalu yinilu wurrarna "Maya Ngarrkamili". (Palamartaji ngurramartaji tawun waninyikinyi wangka, purlpi yini marnikinyiyi Luz.) ²⁰ Palaja karra marnalu Ngarrkaku, "Nyuntulu wurrarnajin ngajungu wantulupijin, tuku jiliminyin, yungkuluminin wurrupa mayipa, ²¹ nyuntulu tuku kalkuluminin, kulpanya

jiliminyin ngajumilikarti japatumilikarti ngurrakarti. Ngajuku palajun jilaman, ngajulu pinakarrulumarnanga nganipa wurratalapijin. ²² Ngajulu muwarr pilimarnangu nyungungu warnkupa nyungu wararr jirnirni. Yungkuluminyinpa 10 wurrukarra, palaja kulpanya yungkulumarnanta waraja.” Palajun muwarr pinalu Ngarrkaku.

29

JACOB-PA LABAN (29:1-14)

¹ Palaja Pijilja yana jinangu. Yartikarra turlpanyajanaku warrarnja warinya, kakarranga. ² Palaja palinyju parrjarn-parrjarnikinyi, yijalu ngapa karlinaja yirrirni, yamarnikinyi warnkulu wirtulu. Palanga yirrirni-janinyi kujarrapa waraja kurrgalarrangu kukurnjayirrangu, ngapanga wangkamartaji karta-karta karrinyikinyiyi, mimarnikinyiyi ngapaku. ³ Tuku jirnikinyiyijaninyi palarrangu kukurnjayirrangu, kanginyikinyiyijaninyi ngapa karlinskyajakarti. Jampa wiyyirr kajanaja ngapanga pala warnku purlu jirnikinyiyi. Minpinajalu kulpanya warnku wirrirnikinyiyi.

⁴ Jacob-ju karra marnajanaku marrngu tuku kalkunukatarranguku, “Wanyjarnija nyurra?” Puntaju karra marnayalu palinyku, “Nganarna tawunja, ngapija, Haran-ja.” ⁵ Palinyju karra marnajanaku, “Nyurra miranu Laban-ku, Nahor-mili karluji?” “Yuu, nganarna miranu.” ⁶ “Ngalypangarra waninyi?” “Yuu, paliny ngalypa waninyi. Parrjala, mirtawa partany palinymili turlpanya kuwarri kukurnjayirranguartiny.”

⁷ Palinyju karra marnajanaku, “Pinakarrayi. Karrpu kanka ngarrany waninyi. Nganiku kanganyanyurrujaninyi kukurnjayirrangu karrpu kankanga? Nyampalu yuwayijaninyi ngapa, palaja nyampalu kulpanya kawayijaninyi warrulykarti.” ⁸ Puntaju karra marnayalu, “Munu yin-ganyakupa ngapaku, mimalapiyirnijanaku jinta warinyku kukurnjayirrangu. Yijamarta palajalu warnku nyungu purlu jilipiyirni, palajunjalu yungkulupiyirnijaninyi ngapa.”

⁹ Muwarr pinajalu, kajarnajanaku Rachel japatumurninymili kukurnjayirranguartiny. Palinyjungarra kalkurnikinyijaninyi. ¹⁰ Jampa yirrirni Rachel-pa kukurnjayirrangu kakamurninymili, Jacob ngapa karlinskyajakarti yana, purlu jirni pala wirtu warnku kankakartija, ngapa yinyajaninyi kakamurninymili kukurnjayirrangu. ¹¹ Palaja Rachel yampu marna manyjarra. ¹² Wurrarnala, “Nyuntumili japatu ngajumilaku pipiku mamaji. Pipi ngajumili Rebekah.” Mirti jarrinyi Rachel pala muwarr wurranaku japatuku palinymilaku.

¹³ Pala muwarr pinakarrinya nyampa yana Laban pujamu-murninykartii. Yampu marna, ngurrakarti kanya. Jacob-ju wurrarnala wunyjurru ngunarrija turlpanyaja warinya warrarnja waljaja. ¹⁴ Laban-ju wurranala, “Nyunturla pujamumurniny walja. Nyungungu wantuluman ngajungu.” Palanga waninyi Jacob, warrkamu jarrinyi kakajimurninyku waraja wirlarra.

JACOB-JU WARRKAMU JARRINYIKINYILI KAKAJIMURNINYKU MIRTAWAPA YUNGULINYPILI (29:15-30)

¹⁵ Palaja Laban-ju karra marnalu, “Pujamu nyuntu ngajumili walja. Warrkamu jarrinyikinyijin puru. Kuwarri warrkamuja nganipa yungkulumarnanta?” ¹⁶⁻¹⁸ Laban partanykarrangu kurntaljirripa pirirrirrangu. Wariny kurntal Leah, wariny Rachel. Leah jirtamarra kurluny-kurluny. Rachel kumparakata yiji. Jacob Rachel marnakinyi, karrinyikinyalu

mirtawaku. Palajalu karra marnalu Laban-ku, "Warrkamu jarrulumarnangu partunurranguku 7-ku. Palaja yungkuluminyin Rachel mirtawa." ¹⁹ Laban-ju karra marnalu, "Yuu. Nyuntu yungkulumarnanta Rachel, jintawayinga. Yija nyungungarra wantuluman ngajungu."

²⁰ Palaja warrkamu jarrinyikinyalu kakamurninyku punja, partunurranguku 7-ku. Yija-yiji marru marnakinyi pala mirtawa. Palajalu warrkamu jarrinyikinyi mimarnakinyi partunurranggu 7, kurlkarri marnakinyi kar-rpu kujarrapa warajakapali warrkamu jarrinyikinyi palaku mirtawaku.

²¹ Palaja karra marnalu kakajimurninyku, "Warrkamu jarrinyarnangu partunurranguku 7-ku. Nyampa yuwa ji pilyurr ngajungu." ²² Laban-ju muwarr ngakarnajanaku palamartajiku marrngurranguku milpanyaku ngurrikarti palinymilikarti. "Mayi ngalkuluminyipulaku nyungukuirri kulunuja wantulinypulu pirirripa mirtawa." Warrkamukatarrangulu palinymilalu mayi wirtu kamparnayajanaku ngananyaku.

²³ Warrukarti jarrinyaja Laban-ju pujamumurninykartu kanyalu Leah, Rachel-mili kangkujimurniny, wurrarnala, "Nyungu nawu pilyurr nyuntumili." ²⁴ (Laban-ju wariny mirtawa warrkamuku yinyali Leah-nga, yini Zilpah.) ²⁵ Palanga warrukartingi Jacob karta karrinyi Leah-nga. Jampa parrily jarrinyi kartakarralungarra wariny yirrirni Leah! Palanga paliny kuli jarrinyi, karra marnalu kakamurninyku, "Nganija mitu marnanyin? Ngaju warrkamu jarrinyarnangu warinyku mirtawaku, Rachel-ku. Nganija yinyanyan Leah?"

²⁶ Laban-ju karra marnalu, "Nyungu wupartumurniny warlilamar-nangu. Walangkarra pilkuliny wirtumurniny. Palajunpinti nganarnamili.

²⁷ Mimalaman jampa. 7-ja karrpuja jipi jilaminyi nyunguku nyupaku. Palaja yungkulumarnanta wariny nyupa. Palaja warrkamu jarrulupijin 7 partunurranggu wupartumurninyku."

²⁸ Jacob-ju pinakarrikinyalu Laban-ku. "Yuu, yarrana warrkamu jila-marnanga." Palaja waninyikinyi Leah-nga karrpurranguku 7-ku, palaja Laban-ju yinyali wariny mirtawa, Rachel. ²⁹ (Laban-ju wariny mirtawa warrkamuku yinyali Rachel-ja, yini Bilhah.) ³⁰ Jacob-ju karrinyikinyalu Rachel-kujakun, yakarl marnakinyi Leah. Palaku mirtawaku Rachel-ku yarrana warrkamu jarrinyikinyalu kakajimurninyku partunurranguku 7-ku.

JACOB-MILI PARTANYKARRANGU (29:31 - 30:24)

³¹ Ngarrkalu parrjarnakinyi Jacob wunyjurru jarrinyaja. Paju karrinyalu Leah-ku Ngarrka, yinyali Leah-nga partanykarrangu. Palinymili marrkamurniny partanymajirri waninyikinyi. ³² Palaja Leah ngayinykarra jarrinyi. Yijalu palinyju mana partany pirirri. Palinyju kurlkarri marna Ngarrka, "Paju karrinyaji Ngarrkalu. Partany yinyanyi nyungu pirirri. Yija ngajumili nyupa ngarluja wantulupiji, nyungu partany manarnalu." Pala yini marna partany murrkangunya Reuben. [Reuben sounds like, "Look! A son!", and like, "He has seen my misery".]

³³ Palaja palinyju partany warinymal mana, pirirri. "Ngarrkalu par-rjarna ngajumili pirirri, munu karrinyikinyiji, yinyaji partany wariny Ngarrkalu." Yini marna pala partany Simeon. [Simeon sounds like, "One who hears".]

³⁴ Palaja partany warinymal mana, pirirri. Palaja karra marna, "Nga-jumilinga pirirringa yinyarnalu partanykarrangu pirirrimarta kujarrapa waraja. Kuwarri yiji ngarluja wantulupiji." Yini marna pala Levi. [Levi sounds like, "being attached", or "feeling affection for".]

³⁵ Palaja partany warinymal mana, pirirri. Karra marnalu Ngarrkaku, “Yarranijayi, Ngarrka! Nyurra malamarnanta.” Yini marna pala pirirri Judah. Palaja partanymajirri waninyi punja. [Judah is related to the Hebrew word for “Praise”, with the thought that “I will praise the Lord”. (Had she given up on Jacob loving her just because she bore him sons!)]

30

¹ Rachel waninyikinyi partanymajirri. Paliny miku jarrinyikinyi palinymilaku kangkujiku. Palinyju karra marnalu palaku pirirriku, “Partany ngalilupa mankulupali. Munujalu marlkarri jarrulumarna.”

² Jacob palaja kuli jarrinyi palinymili mirtawaku. “Munu ngajukupa parrjanaku. Munuyiji munu ngaju Ngarrkakapali. Ngarrkalungarra kunta jirnanti partany mananyaku.” ³ Rachel-ju karra marnalu Jacob-ku, “Pala nawu mirtawa, warrkamukata ngajumili, Bilhah. Karta karrulunyumpulu. Palinyjungarra mankulkulupija partany ngajuku. Pala partany wantulupiji ngajuku.” Palajun muwarr pinalu Rachel-ju.

⁴ Palaja yijangarra Jacob karta karrinyi palanga warrkamukatanga mirtawaji. ⁵ Bilhah palanga ngayinykarra jarrinyi, pirirri partany mana.

⁶ Rachel-ju karra marna, “Ngajulu japiirr marnarna Ngarrka yungkulupiji partany ngajuku. Palinyju pinakarrinyiji, yinyanyi partany pirirri.” Yini marna pala partany Dan. [“Dan” means “he judged” or “he vindicated”. Rachel felt vindicated.]

⁷ Yarrana ngayinykarra jarrinyi pala warrkamukata mirtawa, palaja partany mana wariny, pirirri. ⁸ Rachel-ju karra marna, “Ngalayi mirarnakinyaliyirnarninyi partanyamarra, ngajulu yiji mirarnarna partanyku.” [Put this sentence into the lexicon!] Yini marna pala partany Naphtali. [“Naphtali” means, “my struggle”.]

⁹ Leah-lu karra marna, “Kuwarringarra partanymajirri wantulumarna. Ngajumili warrkamukata mirtawa yungkulmarnalu ngajumilinga pirirringa. Palinyju mankuliny partany ngajuku.” ¹⁰ Palajalu Zilpah-lu partany pirirri kanya Jacob-ku. ¹¹ Leah-lu karra marna, “Yarranijayi!” Yini marna pala partany Gad. [“Gad” means, “good fortune”].

¹² Palajalu Zilpah-lu mana partany wariny, pirirri. ¹³ Leah-lu karra marna, “Ngaju pikaly jarrinyarna. Mirtawanyjarrilu wurralaminyiyi pikalykata.” Yini marna pala partany Asher. [“Asher” means, “happy”]

¹⁴ Yurranga jarrinyijanaku. Marrngurrangulu mananyikinyijaninyi palarrangu mayirrangu, ngapirrangu, wiyyitirrangu. Palanga Reuben, Leah-mili murrkangunyu, yana ngurraja ngunarri. Yirrirnijaninyi pirraja warruly, ngapi, manturayiki. Jinta manajaninyi, kanyajaninyi pipikarti. Rachel-ju japiirr marna mirtamarniny kangkuji, “Jinta yuwyani pala manturayiki partanymili nyuntumilimili.” ¹⁵ Palanga Leah kuli jarrinyalu. “Jipi kanyajinpa pirirri, nyungukurna kamu karrinyan ngajumilalu partanyju manaja, pala mirrijin ngayinykarra jinaku.”

¹⁶ Jarurrukartingi warrkamuja warruly-warrulya Jacob kulpanya ngunarrija, ngurrakarti. Leah-lu purrpi karrinyalu. Palaja karra marnalu, “Kuwarringa warrukartinga ngali karta karrulupali. Yinyarnalu ngajumilinga marrkanga jinta manturayiki, partanyju manaja. Palaja karta karrulupali.” Palanga warrukartingi yijangarra karta karrinyipulu.

¹⁷ Ngarrkalu pinakarrinyirri Leah-ku, palaja ngayinykarra jirni. Palaja wariny mana partany, pirirri. ¹⁸ Leah-lu karra marna, “Ngajulu yinyarnala

ngajumili warrkamukata mirtawa karta karrinyaku ngajumilinga pirirringa. Palajunjalu Ngarrkalu yinyaji partany wariny pirirri." Yini marna pala partany Issachar. ["Issachar" sounds like, "reward" or "my hire".]

¹⁹ Palajalu palalu Leah-lu wariny mana partany, pirirri. ²⁰ Karra marna, "Ngarrkalu ngalypa jirniji ngajunga. Ngajulu kanyarnajaninyi pirirrimarta 6 ngajumilaku pirirriku. Palajunjalu kuwarri wurratalapiji yija-yiji mirtawa ngaju." Yini marna pala partany Zebulun. ["Zebulun" probably means "honour"; it also means "gift".] ²¹ Yarti yiji palajalu wariny mana partany, mirtawa. Pala yini mana Dinah.

²² Palaja Ngarrkalu pinakarrinyalu Rachel-ku. Purlpija warrarnja Rachel-ju japiirr marnikinyi Ngarrka partanykarranguku yinganyaku. Yartikarra pinakarrinyalu. ²³ Yijangarra ngayinykarra jarrinyi paliny, mana partany, pirirri. Karra marna, ["God has taken away my shame."] "Kurntany waninyikinyirni purlpija warrarnja partanymajirri. Yijalunggarra Ngarrkalu yinyaji partany. Munu janalu kurntany jiliminyiyi." ²⁴ Yini marna pala partany Joseph ['asap "take away" sounds like "Joseph", which means "may he add"]. Karra marna, "Yijapa yungkuluminyi wariny partany, pirirri."

JACOB-JU   WARRKAMU   JARRINYIKINYILI   KAKAJIMURNINYKU KUWIYIRRANGUPA YUNGKULINYPILI (30:25-43)

²⁵ Jampa Joseph-ja ngayarta jarrinyajalu Jacob-ju karra marnalu kakajimurninyku, "Ngaju kulpulumarna ngajumilikarti warrarnkart waljakarti. ²⁶ Yijalu warrkamu jarrinyarnangu palarrangukupa mirtawaku partanykarrangukupa. Nyuntu miranungarra palaku. Kuwarringa kangkulumarnajaninyi palamarrang. Munu ngajuku ngatu jinaku nyuntulu. Yankulumarna." ²⁷ Laban-ju karra marnalu, "Pinakarraji. Ngajulu karrinyarnangu nyungunguku waninyaku. Jampa nyuntu turlpanyan ngunarrija purlpi Ngarrkalu ngalypa jirnikinyiji ngajuku, palinyju yinyaji marlu jarnturrangu kuwiyirrangu. Palaku ngaju miranu jarrinyarna maparnja kankarni. Palajunja ngajulu karrinyarnangu purukata wantaji. ²⁸ Yini malanyinga nganikupa nyuntu karrinyan, ngajulu yungkulumarnanta nganipa, palaja wantulupijin."

²⁹ Jacob-ju karra marnalu, "Ngaju jipi warrkamu jarrinyarnangu. Tuku jirnirnjaninyi kuwiyirrangu nyuntumilirrangu. Nyuntu miranungarra palaku. ³⁰ Nyuntu wanikinyin wupartumartarrangujartiny kuwiyirrangujartiny. Jampa ngaju turlpanyarna nyungukarti marlu jarrinyiyinga. Ngaju warrkamu jarrinyarnangu. Palajalu Ngarrkalu tuku jirnikinyinti. Kuwarri ngajulu tuku jilamarnajaninyi ngajumili partanykarrangupa."

³¹⁻³² Laban-ju japiirr marnalu, "Ngani yungkulumarnanta? Wurralliji." Puntaju karra marnalu Jacob-ju, "Munu yinganyakupa warnuku. Kula, wurralamarnangu. Kuwarringa parrjalamarnajaninyi kuwiyirrangu nyuntumilirrangu, jinta pilamarnajaninyi, kangkulumarnajaninyi warrukurla kukurnjayirrangu taparl-taparl nanikuturrangu. Palamarninyarrangu. Ngajumili wantulupijiya palarrangu, jinta wiyyirr nyuntumili. Yuu, karra malaman nyuntulu, nyuntungu wantulumarnanga, tuku jilamarnajaninyi kuwiyirrangu nyuntumilirrangu nyuntuku. ³³ Yartipa yirrilaman ngajulu ngalypa jilamarnangu, ngajulu munu mitu manakupa nyuntuku. Nyuntulu parrjalaman palarrangu kuwiyirrangu. Jintamarniny wantulupiyi warrukurla kukurnjayirrangu, jintamarniny wantulupiyi taparl-taparl nanikuturrangu. Yijapa yirrilamanjaninyi warinypa wariny, nyuntu miranu jarruluman ngajulu ngulyulu kanyarnangu." Palajun karra

marnalu. ³⁴ Puntaju karra marnalu Laban-ju, "Yuu, ngalypa. Palajun jilaman."

³⁵⁻³⁶ Laban-ju mitu marna Jacob. Palangangarra karrpungu palinyju kanyajaninyi wiyirr taparl-taparl nanikuturrangupa wiyirr warrukurlarrangu kukurnjayirrangu, wurrarnajanaku palinymilinga partanykarrangungu piririmartanga, "Kawayijaninyi nyungurrangu nanikuturrangupa kukurnjayirrangu ngunarri kaja, tuku jilayijaninyi ngunarringa." Palajalu muwarrjalu kanyayijaninyi kujarrapa waraja karrpurrangu.

Palaja Jacob-ju tuku jirnikinyijaninyi jinta wariny Laban-mili kuwiyyirrangu. ³⁷ Palanga Jacob-ju ngartarnajaninyi yalyurrangu,

wupartu-wupartu karnu pirnijaninyi mirta-mirta marni jarrinyaku.

³⁸⁻³⁹ Palinyju wirrinjaninyi palarrangu karnu pinaja yalyurrangu ngapamartaji.

Jampa palarrangu kuwiyyirrangu turlpanyikinyiyi ngapakarti yirrirnikinyijaninyi palarrangu yalyurrangu. Ngapanga wangka jarrinyajalu yumuny jarrinyikinyiyi. Yumuny jarrinyijalu

parrjarnikinyijaninyi palarrangu yalyurrangu. Palajalu kukurnjayirrangu kanyayijaninyi wupartupani warrukurla, nanikutulurrangu kanyayijaninyi wupartupani taparl-taparl marnijartiny.

⁴⁰ Palaja palinyju jinta pirnijaninyi palarrangu wupajupanirrangu. Munu wirrinamajaninyi Laban-milinga kuwiyyirrangunga. Palinyju wirrinjaninyi mirtanya-mirtanyarrangu kuwiyyirrangu ngumpa Laban-milikarti.

⁴¹ Jampa palarrangu kuwiyyirrangu marrjapanurragu yumuny jarrinyikinyiyi Jacob-ju wirrinjaninyi palarrangu yalyurrangu walangkarra jananga. ⁴² Jampa manyurla-manyurlarrangu kuwiyyirrangu yumuny jarrinyikinyiyi, munu wirrinamajanaku palarrangu yalyurrangu Jacob-ju. ⁴³ Palajunjalu Jacob-ju manarninga marlu yiji kukurnjayirrangupa nanikuturrangupa. Palinyju kalkurnikinyijaninyi marlu kamalpa tangki, pirirripa mirtawa warrkamukatarrangu pukun.

31

JACOB KULPANYAKU KARRINYI WARRARNKARTI PALINYMILIKARTI (31:1-16)

¹ Palaja Laban-mili partanykarranguppiririmartalu yimpirnikinyiyi Jacob. Janalu karra marnayi, "Jacob-ju wiyyirr kanyajaninyi nganyjurumilaku japatumilaku kuwiyyirrangu. Palajunja palinyju kalkurnajaninyi marlu kuwiyyirrangu. Palarrangu waninyikiyalu nganyjurrumili japatuku." Jacob-ju pinakarrinyalu janamilaku muwarrku yimpinajaku.

² Laban-ju malyparr karrinyikinyalu. Jacob miranungarra paliny.

³ Palajalu Ngarrkalu karra marnalu Jacob-ku, "Kulpa nyuntumili japatumi warrarnkarti, nyuntumili walja marrngukarti. Ngajulu tuku jilamar-nanta." Palajunju Ngarrkalu karra marnalu.

⁴ Palanga Jacob waninyikinyi ngunarri jalanga, palinymilijartiny kuwiyyirrangujartiny. Palaja muwarr ngakarnapulaku palinymilaku mirtawakujirri, Rachel-pa Leah-karti, milpanyaku palinykartiku. ⁵ Jampa turlpanyapulu palinyju karra marnapulaku, "Nyumpalamili japatu ngalyparla waninyikinyiji, kuwarringa munu jarrinyiji. Ngaju miranungarra paliny malyparr karrinyiji. Ngarrkalu tuku jirnikinyinyi. Palinyjungarra tuku jirnikinyi ngajumilaku japatuku, tuku jirnikinyinyi ngaju pukun.

⁶ Nyumpala miranungarra ngajuku, warrkamu jarrinyirnili nyumpalamilaku japatuku punja. ⁷ Palinyju mitu marnanyi marlumal ngani warralkupa. Ngarrkalu kunta jirnikinyi Laban, munu kulilu

yirrinaku ngaju. ⁸ Nyumpalamilalu japartulu wurrarnaji ngajunga, 'Nyuntulu kalkulumanjaninyi warrukurlarrangu kukurnjarirranglu puntaju pala warrkamujalu.' Palaja palarrangulu kukurnjarirrangulu kanyayijaninyi partanykarrangu warrukurlarrangu. Nyumpalamilalu japartulu wurrarnaji ngajungu, 'Nyuntulu kalkulumanjaninyi taparl-taparl marnijartinyarrangu nanikuturranglu puntaju pala warrkamujalu.' Palaja palarrangulu nanikuturrangulu kanyayijaninyi partanykarrangu taparl-taparl marnijartinyarrangu. ⁹ Kanganyikinyijaninyi kuwiyyirranglu nyuntumilija japatuja Ngarrkalungarra, yinganyikinyijaninyi ngajunga.

¹⁰ Kuwiyyirranglu yumuny jarrinyajanga ngajulu kapukarri manarna. Palanga kapukarringa ngajulu yirrirnirni taparl-taparl marnijartiny piririmarta nanikuturranglu yumuny jarrinyikinyiyi mirtawanyjarrirrangunga, jinta piririmarta nanikuturranglu munu yumuny jarrimiyyi. ¹¹ Palanga kapukarringa Ngarrkalu muwarr pirniji, 'Jacob-kayi!' 'Yuu, ngani?' ¹²⁻¹³ 'Ngaju Ngarrka. Purlpi Bethel-ja miral jarrinyarnanga. Palanga nyarra warnku jarnti jirnin kurlkali manapintiku, wuyilpa jurtirnjin palanga warnkunga, nyuntulu karra marnajin, "Nyuntungu pinakarrulumarnanga." Ngajulu parrjarnakinyirninti. Miranungarra ngaju Laban-ku, mitu marnikinyinti. Parrjalajaninyi palarranglu kuwiyyirranglu. Taparl-taparl marnijartiny pirirri nanikuturranglu yumuny jarrinyiyi, jinta pirirri nanikuturranglu munu yumuny jarrinyikiyyi. Kuwarri pinakarraji ngajuku. Yakala nyungu warrarn, kulpa warrarn waljakarti' Palajun muwarr pirniji Ngarrkalu.'

¹⁴ Rachel-jupa Leah-lu pinakarrinyipulu Jacob-mili muwarrku. Puntaju karra marnapulalu, "Ngalayimilalu japatulu munu yungkulinyngalayinyi nganipa palinymilija. ¹⁵ Warinykapali wurrarnangalayinyi. Purlpi warrkamujalu puntaju yinyanta ngalayi nyuntungu. Palangulu kurrngal wurrukarrarranglu manajaninyi. Kuwarri munu kalkurnaka nganipa. ¹⁶ Ngarrkalu kanyajaninyi palinya wurrukarrarranglu, palarranglu jipi yinyanta nyuntu. Palajalu palarranglu warralpirti kuwarri ngalayimilipa ngalayimili partanykarrangumili. Pinakarralu Ngarrkaku. Jilalu nganipa wurralamangu."

JACOB KUKUJARRI-KUKUJARRILU YAKARNA LABAN-MILI NGURRA (31:17-21)

¹⁷⁻²⁰ Palaja Jacob-ju wurrukarrarranglu maninyikinyijaninyi yakana-marninyju. Munu wurrarnamala Laban-ja. Laban purlpi yana ngurraja wirrkanaku mampuku kukurnjarirranglu. Ngunarrijalu Laban-jalu Rachel-ju kukujarrilu ngulyu marnajaninyi palinymili japartumili ngapirranglu, marni jinajarranglu mangunykapalirranglu.

Palaja Jacob-ju manajaninyi kamalarranglu kanganyaku mirtawany-jarrikupa partanykarranguku. Ngakarnajaninyi palinymili kuwiyyirranglu walangkarr, kukurnjaripa nanikuturrangupa purlikapa tangki. Jacob-ju palinymili mirtawanyjarrilupa partanykarrangulu yakarnayi pala ngurra Laban-mili kukujarri-kukujarrilu. Palajunju palinyju mitu marna palinymili kakaji. Yana wirntijartiny warrarnkarti Canaan-karti. ²¹ Kurtany pirni pijunga wirtunga, ngapinga, Euphrates-nga. Yana pipurru warnkumarramarra karti, ngapinga, Gilead-ja.

LABAN-JU YAJARNAJANINYI MARNTILU MARRJALU (31:22-25)

²² Kujarrapa warajaja karrpuja, Laban-ju pinakarrinyi Jacob purlpi yana. ²³ Laban-ju manajaninyi piririmarta, palaja yajarnayi Jacob. 7 karrpurranglu yajarnayi paliny warnkumarramarra karti warrarnkarti,

ngapinga, Gilead-ja. ²⁴ Partijirringa Ngarrkalu muwarr pinalu kapukar-ringa Laban-ja, "Kuliwayi purulu yankulumanpalu Jacob-ku."

²⁵ Jacob-jupa palinymilirrangulupa partanykarrangulupa mirtawany-jarrilu purlpi ngurra jirniyi warnkumarramarranga. Palaja Laban-pa palinymili piririmarta kajarnayi Jacob-martaji, ngurra jirniyi palamartaji.

LABAN-JUPA JACOB-JU WARNTA MARNA PULARNINYA (31:26-44)

²⁶ Laban-ju warnta marna Jacob. "Nyuntulu mitu marnanyi. Kanyajin ngajumili kurntaljirri, yijangarra jinmurntujirrikapan. Nganija palajun jirnin? ²⁷ Nganija yanan kukujarri-kukujarrilu? Yananyamarninyu wurrarnamajin. Mayikurra nganamanyi, juluripa kuntarnamanyi, pikaly wanimanyi. Pikalymarninyu ngakarnamarnanta. ²⁸ Yampu marnamar-najaninyi ngajumilijirri kurntaljirripa jamujirrangu. Nganija ngampa pirninyin nyuntulu, muwarrmajirrilu kanyanjaninyi? Yijalu mituwalju palajun jirnin. ²⁹ Palajunkatanga nyuntungu ngajulu kurlu jilamarnangu yijarla. Munu. Nyuntumilalu japatulu pinakarrinyikinyalu Ngarrkakun-garra. Nyarralu Ngarrkalungarra muwarr pirniji ngajunga warrukartinga, wurrarnaji, 'Kuliwayi purulu yankulumanpalu Jacob-ku.' Muwarrjalu palajunjalu puru yakarnarnanta. ³⁰ Nyuntulu karrinyanpa yirrinaku nyuntumilaku japatuku. Jipi ngalypa. Nganijalu ngajumili ngulyulu marnajinpa mangunykapalirrangu? Pala kurlujartiny yiji!

³¹ Jacob-ju puntaju karra marnalu, "Ngajulu kurlkali marnikinyirninti kangamanpulinyi nyungujirri ngajuja. Wirnti karrinyikinyirni. Palajunjalu yanarna kukujarri-kukujarri. ³² Munu ngajulu kangamarnanga nyuntumilirrangu mangunykapalirrangu. Nganurtulupa ngajumilirran-gujalu kanyajaninyi palarrangu, pala marrngu wirlanaku marlkarri. Parrjalajaninyi palamarrangu ngajumili wurrukarra. Nganipa yirrla-man nyuntumili, jurtu jilaman nganarnaku nyuntumilingapa piririmarta ngajumilinga. Palaja kalkulumanparninga." Munumpa waninyikinyi Jacob, Rachel-ju yakanamarninyu Canaan-kartiku kukujarrilu kanyalu palinymili japatumi mangunykapalirrangu marni jinajarrangu. Palajalu Jacob palajun muwarr pirni.

³³ Palajalu Laban ngalpanyalu Jacob-milinga kalikunga. Kanyjirnikinyi palaku mangunykapalirrangu. Munu yirrirnimajaninyi palarrangu palanga. Palaja kanyjirnikinyi Leah-milinga kalikunga, palanga pukun munu yirrirnimajaninyi. Palajalu ngalpanyapulaku kalikunga palamilijirri warrkamu puluku mirtawamilijirriku. Munu, palanga pukun partarl kanyjirnikinyijanaku. Palaja yanalu Rachel-milikarti kalikukarti.

³⁴ Rachel-ju purlpi kuku jirnijaninyi palarrangu mangunykapalirrangu, kamalmilingi saddle-ja wirrirnijaninyi. Palaja kajarna palanga saddle-ja. Palinymili japatulu warlirn-warlirnikinyi Rachel-milinga wurrukar-ranga, munuyiji, munu yirrirnimajaninyi. ³⁵ Karra marnalu Rachel-ju palinymili japatuku, "Ngaju munu wararr karrinyikirni, nganarnamilinga mirtawamililinga. Munu jaaly jarrinyaku ngajukupa, nyungukurrapa kajarnarni nyungungu." Palajunjalu Laban-ju puru kanyjirn-kanyjirnikinyijanaku palinymilirrangu mangunykapalirrangu.

³⁶ Palaja palanga Jacob kuli jarrinyi Laban-ku, warnta marna palinymili kakajimurniny. "Munu nganipa ngajulu kurlu jinamarnanga. Nganijalu nyuntulu yirtil marnanyin palajunju? Ngani yija-yiji kurlu jirnirnangu?

³⁷ Jipirla wurrukarrarrangu yatirnajinpa. Nganipa wurru yirrirninaninyi nyuntumili? Yijapa yirrirninjaninyi, wirrilajaninyi nyungungu,

yirrilipiyijaninyi nyungurrangulu piririmartalu nyuntumilalupa ngajumilalu. Janalu wurratalapiyijaninyi nganurtumilipa palarrangu.

³⁸ Jipirla ngaju waninyirnangu 20 partunurrangu. Ngajulu tuku jirnikinyirnajaninyi nyuntumili kuwiyirrangu. Palanga nyuntumili kukurnjaripa nanikutu tuku wanikinyiyi. Janalu marlu partanykarrangu kanyayijaninyi. Munu ngajulu nganamarnajaninyi yuramurrangu nyuntumili. ³⁹ Jampa kulikatarrangulu yukurrulu pajirnikinyijaninyi marlkarri nyuntumili nanikutpa kukurnjari, munu ngajulu kangamarnajaninyi marlkarrirrangulu palarrangu jurtu jinaku nyuntungu. Munu. Ngajulu wirrirniranjaninyi ngajumilirrangulu kukurnjaripa nanikutu puntaju palaranguku marlkarrirranguku nyuntumilirranguku. Jampa jintalu marrngurrangulu kukujarri-kukujarrilu ngulyulu mananyikinyijaninyi nyuntumilirrangulu janyjangapa warrukartinga, ngaju japirr marnikinyinyin palamarranguku wirrinaku. ⁴⁰ Karrpurrangu karrpurrangu ngaju warrkamu jarrinyarnangu parrpakarranga, marlu warrukartinga ngaju wanikinyirni yija warringa. Marlumal ngaju wanikinyirni kartamajirri tuku jirnikinyirnajaninyi nyuntumilirrangulu kuwiyirrangu.

⁴¹ Ngaju waninyarnangu 20 partunurrangu. Warrkamu jarrinyarnangu 14 partunurrangu palakujirri mirtawakujirri, nyuntumili kurntaljirri. Palaja ngaju warrkamu jarrinyarna nyuntungu 6 partunurrangu mananyaku kuwiyirrangu ngajuku. Palanga 20 partunurrangunu nyuntulu mitu marnanyin marlumal. ⁴² Kartu ngakarnaminyin nyuntulu ngani warralpirtimajirri. Ngarrkalu ngaju tuku jirnikinyinyi. Miranungarra paliny ngajuku, ngaju warrkamu jarrinyarnangu ngalypa nyuntunga, paliny miranungarra nyuntuku, ngurnjul jirnijin. Palajalu warnta marnanta warrukartinga kapukarrilu.” Palajun muwarr pinalu Jacob.

⁴³ Palaja Laban-ju puntaju karra marnalu, “Nyungujirri partanyjirri ngajumilirri, pulnymili palarrangu partanykarrangurrangulu ngajumili jamujirrangu. Palarrangu kuwiyirrangu kalkurnanjaninyi nganin-nganinpa palarrangu ngajumilirrangulu pukun. Nyuntulu parrjala! Nyungurrangulu ngajumilirrangujakun. Yijapa ngajulu kalkulumarnapulinyi ngajumili kurntaljirri pa pulnymili partanykarrangu. Munu, puru ngakalamarnajaninyi nyuntungu. ⁴⁴ Yuu. Ngali muwarr pilipalirnangu. Wirlanawayi puru wantulupali, wirlanamajirri. Wuru jilipali nyungurrangulu warnkurangu, kurlka jinaku ngaliku.” Palajun Laban-ju karra marnalu.

JACOB-JUPA LABAN-JU MUWARR WIRRARNIPULARNINGA (31:45-55)

⁴⁵ Palajalu Jacob-ju warnku wirtu mana, wararr jirni. ⁴⁶ Palaja wurrarnajanaku palinymili piririmartanga, “Nyurralupa marrayijaninyi warnkurrangu.” Yijalu manayijaninyi, kunmu jirniyijaninyi warnkunga wirtunga wangka. Palaja wiyyirru nganayi mayi warnkurrangunga wangka.

⁴⁷⁻⁴⁸ Laban-ju karra marnalu Jacob-ku, “Nyungulu kurulu kurlka jilkulinyngalinyi yartipa.” Palinyju yini marna palinymilinga muwarrja, “Kuru kurlka jinapinti.” Jacob-ju pukun yini marna pala warnku warinyja palinymilinga muwarrja, “Kuru kurlka jinapinti.”

⁴⁹⁻⁵³ Laban-ju karra marnalu Jacob-ku, “Jinta pinajalu, yankuluman nyuntumili warrarnkarti, ngaju yankulumarna ngajumilikarti. Ngarrkalu parrjalkulinyngalinyi. Kawanjaninyili nyuntulu warinyarrangulu mirtawarrangu, yakalanpulinyili nyungujirri kurntaljirri, wirlalanpulinyili ngunarringi. Munumpa wantarnili ngaju. Pinakarraj. Ngarrkalu parrjarnanti. Yirrirnin nyungu warnku wirtu ngajulu wararr jirnirni, nyungupa

kuru marnarna. Palarrangu warnkurrangu wantulupiyi kurlka jinaku ngaliku, muwarrpa nyungunga wirrirlali. Ngaju munu yankulumarna nyungungu kurungu ngunarrikarti nyuntukarti kulikarti. Nyuntu pukun munu milpuluman ngajukarti kulikarti nyungungamarra kurungamarra. Warajalupa ngalijalu panypalali nyungungu muwarrja, Ngarrka miranu jarruliny palinyku. Ngalimilalu karlujilujirri, Abraham-jupa Nahor-lu, pinakarrinyikinyipulu Ngarrkanga. Yijapa ngajulu muwarrja palanga panypiyirnili. Palaja yiji palalungarra Ngarrkalu wirlalaminyi ngaju. Yijapa nyuntulu muwarrja palanga panypiyinpili. Palaja yiji palalungarra Ngarrkalu wirlalamanta nyuntu.” Palajun Laban-ju muwarr pinalu Jacob-ku.

Palajalu yini marnapulu pala kuru “Mizpah” pukun. Pala wurrarna “Ngarrkalu Yirrkulu Parrjarnangalinyi”.

Jacob-ju pinakarrinyalu Laban-mili muwarrku. Palaja karra marnalu, “Ngarrkakungarra ngajumili japartalu Isaac-ju pinakarrinyikinyalu. Nyarra Ngarrka paliny miranu ngajuku. Yijalu pala muwarr kalkurnarninga.”⁵⁴ Palaja Jacob-ju mana waraja kuwiyi palinymilirranguja, wirlarna, kamparnalu yinganyaku Ngarrkaku. Japirr marnajaninyi piririmarta palinymilipa Laban-mili, ngananyaku mayiku palinyja. Ngananyajalu karta karrinyiyi warrukartinga palanga warnkumartaji.

⁵⁵ Kurnpungu Laban turlpanya kartaja. Palinyju yampu marnajaninyi palinymili jamujirrangupa kujarra kurntaljirri. Palaja kulpanya palinymili warrarnkartti.

32

JACOB KURLKARRI MARNA PURRPI MANAMARNINYJU MAMA-JIMURNINY (32:1-21)

¹ Palanga Jacob yakarna yananyaku palinymilaku japatumilaku war-rarnku. Jampa yananyikinyi jinta Ngarrkamili angel-arrangu purrpi turlpaniyalu paliny. ² Jampa Jacob-ju parrjarnajaninyi palinyju karra marnarningu, “Nyungu ngurra Ngarrkamili!” Pala warrarn palinyju yini marna “Mahanim”. Pala wurrarna “Kujarra Ngurra Kurrgaljirri”.

³ Palaja Jacob-ju ngakarnajaninyi jinta piririmarta walangkarr palinymili mamajimurninykarti, Esau-karti, palanga warrarnja waninyikinyi, Edom-ja. ⁴ Palinyju wurrarnajanaku, “Nyungu muwarr kawayi palinykarti, wurrabayalu Esau-nga, ngajumili nyampalingi, nyungu muwarr: ‘Nyuntumi warrkamu pulukalu, Jacob-ju, palinyju ngakarnanganinyi nyuntukarti. Paliny punja waninyikinyi Laban-ja.

⁵ Kuwarringa palinyju kalkurnujaninyi purlikapa tangkipa kukurnjaripa nanikutupa warrkamu puluka mirtawapa pirirri. Palinyju ngakarnanga nyungu muwarr nyuntuku. Yijapa ngarlu ngalypa jarrulumanpili. Yijapa nyuntulu ngalypalu jilimanpalu nganipa.’ Palajun muwarr pilkulunyurrulu Esau-nga.” Palinyja muwarrja palarrangu piririmarta yanayi purrpi manaku Esau.

⁶ Yarti kulpanya jalu wurrarniyalu Jacob-ja, “Nganarna yanayirnalu nyuntumili mamajikarti, wurrarniyirnalu nyuntumili muwarr. Paliny milpanya purrpi malamanta nyuntu. Paliny 400 piririmartajartiny.”

⁷ Pinakarrinyaja pala muwarr Jacob yija-yiji wirnti jarrinyi. Palaja palinyju jinta marnajaninyi palinymili marrngurrangu kujarra kurrgaljirri. Palajun jalu palinyju jinta pirnjaninyi kuwiyyarrangu pukun.

⁸ Karra marnarningu, “Yijapa Esau milpuliny warajakarti, wirlalajaninyili. Palanga warinyarrangu mirti jarrulupiyi wankaku.”

⁹ Palaja paliny muwarr pinalu Ngarrkaku, "Nyuntu yija Ngarrka, nyuntulungarra tuku jirnikinyinpulinyi ngajumili karluji Abraham-pa ngajumili japartu Isaac. Nyuntulu karra marnajin ngajuku, 'Kulpa nyuntumili warrarn waljakarti, marrngu waljakarti. Ngajulu tuku jilamarnangu, tuku kalkulumarnanta.' Palajun karra marnajin. ¹⁰ Yija nyuntulu nganipa ngalypa jirnikinyijin. Ngaju puru, mujujakun. Jampa purlpilu ngajulu yakarnarna ngajumili warrarn, ngaju ngunarrija kurtany pirnirni nyungunga pijunga, nyungunga Jordan-ja pijunga, puru yananyikinyirni, mungkajartinyjakun. Ngaju kuwarringa kulpanyarna marlu kuwiyyirrangujartinya marrngurrangu. ¹¹⁻¹² Ngaju wirnti karrinyarna ngajumili mamajiku, Esau-ku. Wirlalanganinyili wiyyirr, partanypa pipimurninyarrangu. Nyuntulu wurrarnajin, 'Ngajulu tuku jilamarnanta, ngajulu yungkulumarnanta marlu partanykarrangupa janamilirrangu nyirrirnikartijarrangu.' Palajun karra marnajin. Ngarrkakayi, kuwarringa tuku jilinganinyi. Kunta jili Esau, wirlalanganinyili marlkarri wiyyirr." Palajun karra marnalu Ngarrkaku.

¹³ Palanga Jacob karta karrinyi waraja warrukartinga. Palaja manajaninyi jinta wariny kuwiyyirrangu yinganyaku mamajimurninyku. ¹⁴⁻¹⁵ Palinyju manajaninyi nanikuturrangu 200 mirtawanyjarripa 20 piririmarta, kukurnjarirrangu 200 mirtawanyjarripa 20 piririmarta, kamalarrangu 30 mirtawanyjarripa partanykarrangup janamili, purlka 40 mirtawanyjarripa 10 piririmarta, tangki 20 mirtawanyjarripa 10 piririmarta. Palarrangu wiyyirr jinta pirnijaninyi yinganyaku mamajimurninyja.

¹⁶ Palinyju wurrarnajanaku palinymili warrkamukatanga piririmartanga, "Kangkulinyurrujaninyi nyungurrangu kuwiyyirrangu Esau-karti. Yankulunyurru nyirrirnipa walangkarr, kajamarta kajamarta yankulunyurru." ¹⁷ Walangkarr pirirringa wurrarnalu, "Jampa ngajumili mamajilu purrpi malamanta japirr malamanta, 'Nganurtu nyuntmili maaja? Wanyjarni yananyan? Nganurtumili palarrangu kuwiyyirrang tuku jinanpalu?'

¹⁸ Nyuntulu karra malamanpalu puntaju, 'Nyungurrangu kuwiyyirrangu Jacob-mili, nyuntumili warrkamu puluka. Palinyju ngakarnajaninyi palinymili nyampaliku, Esau-ku. Nyirrirni milpanya kuwarringa.' Palajun wurrarnalu palaku pirirriku.

¹⁹ Jintanga wurrarnajanaku, "Nyurralu pukun palajun wurralkulunyurru, jampa purrpi malkulunyurrinyi Esau-lu. ²⁰ Wurralkulunyurrulu, 'Nyuntumili warrkamu puluka Jacob nyirrirni milpanya nganarnanga.' Jacob-ju karra marnikinyirningu, "Nyungurrangulu kuwiyyirrangulu yijapa ngarlu ngalypa jilkuliny Esau ngajuku. Yartipa yirrilimarnalu, yijapa ngarlu paliny ngalypa jarrulupiji."

²¹ Jampa yanayi palinymili piririmarta kuwiyyirrangujartiny, Jacob palanga waninyi.

NGAJARRILU PURRPI MARNA JACOB WARRUKARTINGI (32:22-32)

²²⁻²³ Warrukartingi palinyju kanyajaninyi palinymili wurrukarrappa mirtawarrangup partanykarrangup, kurtany pirniyi pijunga, ngapinga, Jabbok-ja, jinangu yanayi ngapanga palanga pijunga ngunarrikarti. Wiyyirr yakarnajaninyi ngunarrikarti. Palaja palinyjakun kulpanya.

²⁴ Paliny kujurl waninyi palanga. Pirirri ngajarri turlpalyalu. Palanga partarl jungkanga parirru warlirnikinyipularninyi, palajun partarl jirnikinyipularninyi pirrpa-pirrpakartijakun. ²⁵ Palama pirirrilu ngajarrilu partarl warlirni Jacob. Palajunjalu palalu pirirrilu wirlarna Jacob mila nyuku, ²⁶ Palaja karra marnalu Jacob-ku, "Pirrpa-pirrpa jarrinyi.

Warlinawayi! Yakalanyi!” Jacob-ju karra marnalu, “Nyuntulu wurratalapijin ngajuku nganipa ngalypa jilipijin. Palajunwayijalu kakuputulu warlila-marnanta.”

²⁷ Palalu ngajarrilu japirr marna, “Nganurtukurra nyuntu yini?” “Ngaju yini Jacob.” ²⁸ Palalu ngajarrilu karra marnalu, “Kuwarrijalu munu yini malapiyirninti Jacob. Nyuntumili yini wantuliny Israel. Nyuntu jalypa jirnajaninyi Ngarrkapa marrngurrangu, yakarniyinti, yirrku wararr karrinyin nyuntu. [??] [You have struggled with God and with men, and have prevailed over them.] ²⁹ Palaja Jacob-ju karra marnalu, “Nganurtu yini nyuntu?” Palinyju karra marnalu, “Japirrwayi, munu palajun muwarr japirr malamanyin. Kuwarringa ngajulu ngalypa jilamarnangu.” Palajun karra marnalu Jacob-ku. Palanga palinyju yakarna Jacob palanga, yana ngunarri.

³⁰ Jacob-ju karra marnarningu, “Ngajulu parrjarnarna ngumpa Ngarrkamili. Payi! Palinyju munu wirlarnaminyi marlkari!” Palajunjalu Jacob-ju yini marna pala ngurra “Penuel”. Palalu yinilu wurrarna, “Ngarrkamili Ngumpa.” ³¹ Palaja palanga jampa ngarrany karrpu milyapal jarrinyi. Jacob-ju yakarna pala warrarn, paliny yananyikinyi jarntarni-jarntarni [OR yikitii-yikitikarra?] mila wirlanaja. ³² Palajunjalu kuwiyi wirlanajalu Israel-milirrangulu munu nganamayi majangu milaja. Janalu kurlkali marnayi purlpilu Ngarrkalu wirlarna Jacob mila nyuku.

33

ESAU TAMARNA, PURRPI MARNA JACOB (33:1-20)

¹ Palaja palalu Jacob-ju parrjarna, Esau milpanyikinyi palinykarti 400 pirirrimartajartiny. Wirrirnijaninyi partanykarrangu janamilinga pip-imurninyja. ² Wirrirnipulinyi warrkamu puluku mirtawajirri partanypa walangkarr. Pulanymartaji wirrirni Leah-pa partanykarrangu, nyirrirni wirrirni Rachel-pa palinymili partany, Juwujapu. ³ Paliny yana walangkarr purrpi marna palinymili mamaji. Jampa yaninyikinyi Esau-karti jurnturtu kaniny jarrinyikinyi 7-mal. ⁴ Palaja Esau puntaju mirti jarrinyalu, palanga pulany yampu marnapularninyi. Ngangkurlji pirnipularninyi, yirrirnipularninyi pikalyamarninyu.

⁵ Palaja Esau-lu parrjarn-parrjarnikinyi, yijalu yirrirnijaninyi mirtawanyjaripa partanykarrangu. “Nganurturrangu nyungu kanganyinjaninyi?” “Palamarrangu partanykarrangu yinyanyi Ngarrkalu.”

⁶ Palaja warrkamu puluku mirtawajirripa partanykarrangu milpanyiyi wangka, jana jurnturtu kaniny jarrinyiyi walangkarr Esau-nga. ⁷ Palaja Leah-pa palinymili partanykarrangu milpanyiyi wangka, jana pukun jurnturtu kaniny jarrinyiyi walangkarr Esau-nga. Palaja Rachel-pa palinymili partany, Joseph, pulany pukun jurnturtu kaniny jarrinyipulu walangkarr Esau-nga.

⁸ Palaja Esau-lu jipirr marna, “Ngurnungurrangu kuwiyyirrangu yirrirnirnijaninyi, nganija ngakarnanjaninyi?” Jacob-ju karra marnalu, “Palamarrangu nyuntuku. Yinganyijalu yijapa ngalypa jarrulupijin.” ⁹ “Munu, jipi kalkurnurnajaninyi ngajumili. Kalkularninga pala nyuntuku.” ¹⁰ Jacob-ju karra marnalu, “Yija nyuntu ngalypa waninyikinyijin, munu kuli-wayi waninyijin ngajuku. Palajunjalu nyuntulu kangkulumanparninga palarrangu kuwiyyirrangu. ¹¹ Ngarrkalu ngalypa jirnikinyiji ngajuku, palinyju yinyaji marlu nganipa. Kawajaninyi palarrangu kuwiyyirrangu

nyuntuku.” Palajun karra marnalu Jacob-ju. Puntaju Esau-lu karra marnalu, “Yijangarra kangkulumarnajaninyi.”

¹² Palaja Esau-lu karra marnalu, “Ngali yankuli warajanga, ngaju walangkarr yankulumarna.” ¹³ Jacob-ju karra marnalu, “Ngajumili partanykarrangu manyurlajakun, munu yananyaku nyampakupa. Ngajumili kuwiyirrangu, kukurnjaripa nanikutupa purlika, wupartupanimarnin-yarrangujartiny tuku jilamarnajaninyi. Kaja yananyijalu karrpunga warajanga marlkarri jarrayili. ¹⁴ Walangkarr pilijilu ngajuku. Kinti milpulumarna nyirrirni, nyungurrangujartiny. Yartipa turlpalamarnanga nyirrirni nyuntumilikarti ngurrikarti Edom-ja.”

¹⁵ Esau-lu karra marnalu, “Yuu, yakalamarnajaninyi nyungurrangu piririmarta nyuntungu, milpulkulinyurru nyirrirni.” Puntajulu, “Puru kawajaninyi nyuntumili piririmarta. Munu ngaju karrinyarnangu yirrganaku nyuntuku. Ngalyparla wantulumarna.” Palajun muwarr pinalu Esau-ku.

¹⁶ Palaja Esau-lu yakarna palinymili marrka, kurila kulpinyi palinymili warrarnkartu, Edom-karti. ¹⁷ Jacob munu pipurru yanama Edom-karti. Paliny partijirri wararr karrinyi, ngapinga, Succoth-ja. Palanga maya jirni palinyku, kuwiyirranguku jirni pamarrarrangu. Palajalu yini marnayi pala ngurra “Succoth”. Palalu yinilu wurrarna, “Pamarrarrangu”.

¹⁸ Palaja Jacob-jupa palinymilirrangulu yakarnayi pala Succoth, yanayi kara. Turlpanyayi tawunja, Shechem-ja, warrarnja ngapinga, Canaan-ja. Palinyju ngurra jirni palamartaji tawunmartaji. ¹⁹ Purlpi pala warrarn palinyju ngurra jirnipa waninyikinyi Hamor-mili, Shechem-mili japartumili. Jacob-ju yinyajaninyi Hamor-milirranglu warnku wirtu palaku warrarnku. ²⁰ Palanga palinyju warnku kunmu marnajaninyi. Yini marna pala kunmu warnku El-Elo-i-Israel. Palalu yinilu wurrarna, “Ngarrka, pala Israel-mili Ngarrka”.

34

DINAH-KU KURLU JIRNI SHECHEM-JU (34:1-24)

¹ Palanga Dinah, kurntal Jacob-milipa Leah-mili, ngurraja jalakarti yanajanaku puru muwarr pinaku ngurrararranguku mirtawanyjarriku. ² Warajalu ngurraralu pirirrilu yirrirni, yini Shechem. Hivite-milirrangungu paliny. Palinymili japartu, yini Hamor, wirtu nyampali waninyikinyi palanga warrarnja paliny. Pala nyarra Shechem-ulu mana kanya pala kurri kurntanymajirrilu, kanya palinymilikarti ngurrikarti, yirru piririmarninyu kurlarnapularninyi, pala mirtawa palaku panyju, partarl yalaji pирнarninyi. [??]

³ Wurrarnarningu, “Pala kurri ngalypa yija yiji.” Marru marna yiji pala kurri, ngarlunga palinyja wirrinarnarningu, karrinyikinya Dinah-lu puntajulu marru manaku, ngarlungu paliny wirrinaku. ⁴ Wurrarnala japartungu palinymilingi, “Malkulupijin pala Dinah, mirtawa ngajumili jarrinyaku.”

⁵ Jacob-ju pinakarrinyi Shechem-ulu kurlu jini palinymilingi kurntalja. [??] Palinymilirranglu partanykarrangu ngurnarrijalu kuwiyirrangu kalkurnikinyiyi. Paliny jama waninyikinyi, mimarnajanaku kulpawayaku. ⁶⁻⁷ Partanykarranguku kulpawayaku mimanajalu, milpanyalu Hamor, Shechem-umili japartu, muwarr pinaku Jacob-ungu.

Jacob-milirrangulu partanykarrangulu pinakarrinyiyi ngurnarrija kulpawayajalu. Wirrilya yiji jarrinyiyalu Shechem-uku. Wurrarniyiyarningu,

“Nyarralu Shechem-ulu kurlujartiny jini nganyjurrakupa nganyjurrumilaku japartumilirranguku. Kurlu yiji jini Dinah-ku. Munu yiji palajunkapali jinaku kurntanya yiji marrnguku.”

⁸ Hamor-lu wurrarnala Jacob-ja, “Partanyju ngajumilalu ngarlungu wirrirni kurntal nyuntumili. Nyuntulu yungkulumanpa mirtawaku palinymili jarruliny. ⁹ Nganarnaja mirtawanyjarri mankulunyurrujaninyi, puntaju palajun pukun nganarna yungkulunyurrunganinyi mirtawa nyurramilia. ¹⁰ Palaja nganarnanga wantulunyurrunganaku wiyyir nyungunu warrarnja, maninyakanu parljulkulunyurrarninga ngurra nyarralanga warrarnja, wurrukarrapa warnkujartinyju mankulunyurru, ngurra walja mankulunyurrarninga pukun.”

¹¹⁻¹² Palaja Shechem-ulu japiirmarnajaninyi, wurrarnajanaku Dinah-milingi japartungupa mamajimurninyarranguku, “Ngalypakurra jilkulupijinyurru. Yungkuluminyinyurru Dinah ngajumiliku mirtawaku jarriyaku. Palajun jinajalu nganiwarralpirtiku japiirr malkuluminyinyurru, palangarra yungkulumarnanyurrinyi ngajulu, ngurnipali kurrngalku yi-jaku wurrukarraku karrinyanyurru, ngurnipali wirtuku yijaku warnkuku karrinyanyurru, Dinah puntaju yungkuluminyinyurru.”

¹³ Jacob-milirrangulu partanykarrangulu kuli ngarrany waninyikinyiyalu Shechem-uku, palinyju kurlujartiny jini Dinah-ku, kurntany yiji jinili [??]. Palajunjalu mitulu muwarr piniyipulaku Shechem-ukupa japartuku palinymilaku. ¹⁴ Wurrarnayipulaku, “Munu yiji palajun jinakayirni nganarnalu, Shechem palama partany ngarrany, munu piriri jarrima. Kurntanya yiji nganarnaku marrka yinganyaku pirirringa ngapi nyarra partanyja ngarrany. ¹⁵⁻¹⁶ Yakujun jilkulunyurru: Nyurra wiyyir piririmarta jilayarningu nyurralu. Palajunjalu nganarnamili kurrirrangu yungkulupiyirninyurrinyipa nyurramili kurrirrangu kangkulupiyirnijaninyi nganarnaku. Nganarnalu ngurra jilkulupiyirninyurraku nyurranga, nganyjurru wiyyir wantuluminyi nyarralanga. ¹⁷ Yijapa nyurra munu piririmarta jarrulunyurru, palaja Dinah kangkulupiyirni, yankulupiyirni warrarn warinykartu ngarramarnti.” ¹⁸ Hamor-lupa Shechem-ju, partanyju palinymilalu, wurrarnapulujanaku, “Yuu, pala ngalypa.” ¹⁹ Shechem-ulu pipurrulungarra palinymilija muwarrja jirni. Yijalu yiji karrinyikinyiyalu Dinah-ku! Shechem-mili marrngurrangulu yijalu yiji kurlkarri manikinyiyi Shechem nyampalimili pujamumurniny paliny. ²⁰ Palinypa japartumurniny tawunkarti gate-karti yanapulujanaku muwarrkarti. Palangangarra mirtanya-mirtanya kajarnikinyiyi, wirtu muwarr kurrngarnakinyiyi. Shechem-ulu nyarra muwarr kanyajanaku. ²¹ “Nyungurrangu piririmarta jana nganyjurruku jarnturrangu,” wurrarnajanaku. “Japiirr malkunyijaninyi wantulupiyi nganyjurruku jana [[and trade with us ??]]. Parrjalayi! Nyungu warrarn wirtu nganyjurruku wiyyirku. Kangkuluminyijaninyi kurrirrangu mirtawarrangukupa janamili piririmarta warajanga jarrulupiyi kurrirrangungu nganyjurrumilingi. ²² Nganyjurrumili marrngurrangu piririmarta jarrinyajalu, janakapalingarra, jana wantulupiyi nganyjurruku nganyjurrungu, wakany marrngurrangu wantuluminyi wiyyir. ²³ Palajun jinajalu, janapa janamili kuviyirrangupa wurrukarra nganyjurrumili jarrulupiyinganyjurruku! Pinakarruluminyi janaku muwarr janamili, nyungu nganyjurrunga ngatu jarrulupiyi

nganyjurruku.” ²⁴ Palaja pirirrimarta jinayarningu wiyyirju palanga tawunja.

JACOB-MILALU PIRIRRIMARTALU SHECHEM-MILI NGURRA NGARTARNAYI (34:25-29)

²⁵ Kujarrapa waraja karrpurranguja, Shechem-milirrang parra-parra wirtu jarrinya, kujarra Jacob-mili partanyirri, Simeon-pa Levi, Dinah-mili mamajimurninyirri, tawunja ngalpanyapulu. Munu ngampa pinayipulinyi. Sword kanyapulu, marlkarri wirlarnapulujaninyi pirirrimarta wiyyir, ²⁶ Hamor-pa Shechem pukun. Sword-ju marlkarri wirlarna-pulupulinyi, palaja mayaja Shechem-milija kanyapulu Dinah, kulpanya-pulu ngurra pulanymilikarti. ²⁷ Palajun jinaja, jinta pirirrimarta Jacob-mili turpanya, yirrinajalu marrngu wiyyir marlkarri, kanyayi wurrkarra wiyyir tawunja. (They did that because their sister had been defiled there.) ²⁸ Kanyayi kuwyiirrangu — kamalpa purlikapa kukurnjaripa tangki — wiyyir kanyayi tawunjapa janamili warrarnja. ²⁹ Mayarranguja kanyayi wurrukarrapa warnkurrangupa nganirn-nganirn. Kanyayi partanykarangupa mirtawanyjarri pukun, jakurlirniyijaninya jana warrkamukata jarrinyaku janaku.

JACOB-JU WARNTA MARNAPULINYI (34: 30-31)

³⁰ Yarti Simeon-japa Levi-nga wurrarnapulaku Jacob-ju, “Ngajuku yija kurlujartiny jinanyumpulu! Marrngurrangu nyarralanga warrarnja — wiyyir Canaan-milirrangup Perizz-milirrang — kurlkapirli jarrulupijiyi, wurratalapiyi, “Puka pala Jacob!” Nganyjurru kujarrapa warajakapali, jana kurrgal yiji! Kunmu jarrulupiyi, marlkarri wirlalkulupiyinganyjurrynyi wiyyir! Munu jarrulumarna ngaju, ngajumili marrngurrangu wakany munu jarruliny! ³¹ “Wayirti! Shechem-ju marrka ngalayimili kurlukatakapali jirni[??]. Ngani jinaku ngalayi? Munujakun jinaku?”

35

JACOB KULPINI BETHEL-KARTI (35:1-15)

¹ Palaja Ngarrkalu karra marnalu Jacob-ku, “Yakala nyungu warrarn, yarra Bethel-karti, palanga wantuluman. Palangangarra ngaju miral jarrinyirnangu purlpi, nyuntu wirnti mirti jarrinyikinyin nyuntumili mamajingamarra, Esau-ngamarra. Jampa turlpalamen Bethel-ja warnku kuru malaman, wuru jilaman, palanga nyuntu muwarr pilipijin ngajuku.” Palajun muwarr pinalu Jacob-ku.

² Palaja Jacob-ju muwarr pirnajanaku palinymili mirtawanyjarrikupa palinymili warrkamukatarrangu. Karra marnajanaku, “Yakaliyijaninyi nyurramili ngapirrangu, palarrangu mangunykapalirrang, warrarnja warinya. Palaja janpulinyurru, wurru wariny ngalpulunyurru. ³ Palaja yakalaminyi nyungu ngurra, yankuluminyi Bethel-karti. Purlpi purlpi ngaju wirnti mirti jarrinyirni Esau-ngamarra. Palangangarra ngajulu kamarnalu Ngarrkaku, palinyju pinakarrinyiji. Palinyjungarra tuku jirnikinyinyi ngaju wanyjarnipa yananyikinyirni. Bethel-jangarra ngajulu kuru malamarnajaninyi warnkurrang, muwarr pilamarnalu Ngarrkaku palanga.”

⁴ Jacob-milija muwarrja janalu yinyiyili wiyyir janamili mangunykapalirrang, kurlkapinti ringirrang pukun yinyiyili. Perti karlinyi mungkamar-taji palinyju, palanga piringa yamarnajaninyi.

⁵ Palajalu Jacob-pa palinymilirrangu yaninyikinyiyi Bethel-karti. Ngar-rkalu wirntiku jirnijaninyi marrngurrangu ngurrararrangu, munu purrja pinamayi Jacob-arrangumili. ⁶ Jacob-milirrangu kajarniyi Luz-ja, war-rarnja ngapinda, Canaan-ja. Palaku Luz-ku wariny yini Bethel. ⁷ Palanga Jacob-ju kuru marna warnkurragu, muwarr pinalu Ngarrkaku. Purlpi jampa Jacob mirti jarrinyikinyi palinymili mamajingamarra palangan-garra yarrana Ngarrka turlpanyalu. Palajangarra Jacob-ju yini marna pala warrarn El-Bethel. Palalu yinilu wurrarna, “Ngarrka Bethel-ja waninyi.” ⁸ Now Deborah, Rebekah's nurse, died and was buried under the oak outside Bethel. Palajalu yini marnayi “Allon Bakuth”. [“Oak of weeping”]

⁹ Jampa Jacob kulpanya palinymili kakajimurninymili warrarnja, yarrana Ngarrka miral jarrinyili Jacob-ja, ngalypa yiji muwarr pinalu. ¹⁰ Yini wariny yinyalu Jacob, pala yini Israel. Karra marnalu Jacob-ku, “Purlpi nyuntu yini waninyikinyi Jacob. Kuwarringa munu wurralapiyinti ‘Jacob’ [“Deceiver”], yini malapiyinti ‘Israel’ [“Prince with God”]. ¹¹ Ngaju yija Ngarrka, wiyyirru nyurruaku nyampali. Ngajulu yungkulumarnanta marlu jamujipa karluji, kurrgal yiji wantulupiyi. Yankulupiyi ngunarri-jirri, warrarn warinyarrangukarti. Jinta want ulupiyi wirtu maaja, kingi wantulupiyi. ¹² Purlpi ngajulu yinyarnalu nyungu warrarn nyuntumili karluinga, Abraham-ja. Palaja yinyarnalu nyuntumili japartunga, Isaac-ja. Kuwarringa ngajulu yungkulumarnanta nyuntungupa nyuntumili karluingapa jamujinga, nyirrirnikartijapa yajalapiyi.” Palajun muwarr pinalu Jacob-ku. ¹³ Palaja Ngarrka yakarna paliny.

¹⁴ Palamangangarra Jacob-ju wararr jirni wirtu warnku, jarnti jirni. Jurtni wayinpa wuyil warnkunga yinganyaku Ngarrkaku. ¹⁵ Palanga warrarnja Ngarrkapa miral jarrinyalu palinyu yini marna Bethel.

BENJAMIN NGAYARTA JARRINYI. RACHEL MARLKARRI JARRINYI (35:16-21)

¹⁶ Palaja Jacob-milirrangulu yakarniyi Bethel, yaninyikinyiyi ngapikarti, Ephrath-karti. Palinymili mirtawa Rachel ngayinykarra. Kajamarta Ephrath-ja, wupartupani ngayarta jarra-jarrinyikinyi. Rachel yija manyurla, partarl ngayarta jirnikinyi. ¹⁷ Palinymilalu mirtawaju warrkamukatalu mimarnikinyi partanyku ngayarta jarrinyaku. “Wirnti-wayi. Puru wanta, pirirri partany mankuluman.” ¹⁸ Rachel wurrku yiji waninyikinyi, kinti marlkarri jarrinyikinyi, marlkarrimarninyu yini marna pala partany Benoni. [“Son of my sorrow”] Yarti Jacob-ju wariny jirni yini, Benjamin. [“Son of my right hand”]

¹⁹ Janalu piringi jirniyi Rachel ruwurtumartaji, pala ruwurtu yaninyikinyi Ephrathah-karti. (Kuwarringi pala yini marnayi tawun Bethlehem.) ²⁰ Jacob-ju wararr jirni wirtu warnku, jarnti jirni, kankarni jungkanga Rachel-milingi. Pala warnku yirrku waninyi kuwarringipa. ²¹ Palaja Israel-milirrangu pipurru yaninyiyi. Ngurra jirniyi ngunarrikarti ngapinda, Migdal-Eder-nga. ^{22a} Palamartaji waninyaja, Reuben yana Bilhah-karti, Israel-mili yarungu, kalikunga ngalpanya, karta karrinyipulu. Pinakarrinyi palaku Israel-ju.

JACOB 12 PIRIRRIMARTAJARTINY (35:22-26)

^{22b} Jacob 12 partany pirirrimartajartiny: ²³ Partany pirirrimarta Leah-mili: Reuben (Jacob-mili murrkangunya), Simeon, Levi, Judah, Issachar, Zebulun. ²⁴ Partany pirirrimarta Rachel-mili: Joseph-pa Benjamin. ²⁵ Partany pirirrimarta Bilhah-mili (warrkamukata Rachel-ku): Dan-pa

Naphtali. ²⁶ Partany pirirrimarta Zilpah-mili (warrkamukata Leah-mili): Gad-pa Asher. Palarrangu partany pirirrimarta Jacob-mili, Paddan-Aram-ja waninyaja ngayarta jarrinyiyi wiyirr.

JACOB KULPANYA JAPARTUKARTI (35:27-29)

²⁷ Palaja Jacob kulpanya palinymili japartumili ngurrikarti, ngapinga, Mamre-nga, Kiriath-Arba-martaji. (Yini wariny palaku Hebron.) Purli purlpija Jacob-mili karlujilupa japartulu ngurra jirnipulu palanga, Abraham-jupa Isaac-ju.

²⁸⁻²⁹ Isaac mirtanya yiji jarrinyaja, 180 partunurrangujartinyja, marlkarri jarrinyi. Palinymilalu kujarralu partanyujirri Esau-lupa Jacob-ju pirtinga jirnipulu palanga.

37

JOSEPH-PA MAMAJIRRANGU PALINYMILI (37:1-11)

¹ Jacob-ju ngurra paljurnu palinymilingi japartumilingi warrarnja, yini marnayi pala warrarn Canaan. ² Wurralamarnanta Jacob-milaku partanykarranguku.

Joseph-ju tuku jirnikinyijaninyi palinymili japartumili kukurnjarirranguppa nanikuturrangu. Palanga paliny 17 partunurranguja. Jinta palinymili mamajimurninyarrangu waninyikinyiyi palakurtirri, Bilhah-milipa Zilpah-mili partanykarranguppa. Wurrarnikinyili palinymilingi japartungu palinymilirrangulu mamajimurninyarrangulu jampa kulu-jartiny jirnikinyiyi. ³ Joseph ngayarta jarrinyi jampa palinymilingi japartungu mirtanya jarrinyajalu. Palajalu paliny yija ngarlunga Jacob-ja. Palinymilirranguppa wiyirrja partanykarranguppa Joseph yija ngarlunga palinymilingi. Yinyala Joseph kuwurtu marnikata [long robe — work out best term]. ⁴ Palinymilirranguppa mamajimurninyarranguppa mirantu jar-rinyiyalu janamilalu japartulu ngarlunga jirni yija marrkamurniny. Palaja kulilu yirrirnikinyiyi, malyparr karrinyikinyiyalu palinyku.

⁵ Warrukartingi warajanga kapukarri marna Joseph-ju, wurrarnajanaku palinymilirrangungu mamajimurninyarrangungu. ⁶ “Pinakarrayi! Wurralamarnanyurraku ngani kapukarri marnarna. ⁷ Paru makanu wirrkarnikinyirni, pala paru mayijartiny. Pirntu?? jirnikinyiyirnipa kunyji pirnikinyiyirni jungkanga yakarnikinyiyirnijaninyi. Ngajumili pirntu wararr karrinyi. Nyuntumilirranguppa kunmu jarrinyiyi, wupurnijiyi, murtinga juripi-juripi.” ⁸ Pinakarrinyiyi pala muwarrja paliny mama-jimurninyarrangulu kuli jarrinyiyalu. “Wunyjurru? Nyuntu maaja jar-rinyaku karrinyan nganarnaku, wurranaku nganarnaku jinaku?” Pinakarrinyajalu kapukarriku wariny muwarr palinymili kulilu yirrirniyi.

⁹ Palaja wariny yarrana kapukarri marna. Mamajimurninyarrangungu wurrarnajanaku, “Pinakarrayiji! Yarrana kapukarri marnarna. Kapukar-ringi ngajumilingi yirrirnirnijaninyi karrpupa wirlarrappa panikatarrangu 11 wupurnijiyi palarrangu.” ¹⁰ Palinymili japartulu pinakarrinyajalu warnta marna. “Nganikapali pala kapukarri? Nyuntulu wurrarnan nganarnaku nyuntuku wupinaku jungkakarti? Munu wupilipyirnangu ngaju, pipi, nyuntumili mamajirranguppa marrka, Pinjamin.” Palajunjalu warnta marna Jacob-ju. ¹¹ Joseph-milalu mamajirrangulu yirrkulu ngampang karrinyikinyiyalu. Palinymilalu japartulu kurlkarri marnikinyi ngarrany pala kapukarri.

*JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU YINYAYALU NGAJARRIRRANGU
WARNKUKU (37:12-36)*

¹² Yarti mamajirrangulu kanyayijaninyi janamili japatumili kukurnjaripa nanikuturrangu Shechem-ukurtirringi kanyjirnikinyi parumarramarraku kuwiyyirranguku nganinyaku. ¹³ Japatulu palinymilalu muwarr pinalu Joseph-ku, “Nyuntumilalu mamajirrangulu kalkurnaijaninyi kuwiyyirrangū Shechem-ukurtirringi. Ngajulu ngakalamarnanta janaku.” “Yuu. Yankulumarnajanaku, Japartu.” ¹⁴ “Kajanajalu japiirr malamanjaninyi “Wayirti? Ngalypa waninyinyurru? Wayirti kuwiyyirrangupa? Ngalypa waninyiyi?” Kulpulumun ngajukarti, wurratalapijin wayirti, ngalypa waninyayi.” Palajalu ngakarna Joseph.

Joseph-ju yakarna ngurra, yana jinangu Shechem-ukarti. ¹⁵ Palanga kajanajalu, munu, kanyjirnajanaku. Kanyjin-kanyjinangulu warinyjulu marrngulu japiirr marna, “Nganiku kanyjirnan?” ¹⁶ “Ngaju kanyjirnarnijanaku ngajumiliku mamajirranguku. Wayirti nyuntu miranu wanyjarni kanyayijaninyi kuwiyyirrangū?” ¹⁷ “Purlpi ngarrany yanayi. Pinakarrinyirnijaninyi, ‘Yankuni Dothan-karti.’” Joseph-ju yajarnajaninyi, yirrirnijaninyi wangka Dothan.

¹⁸⁻²⁰ Yirrirniyi kajangulu ngarrany janamili marrka. Wurrarniyirnangu, “Nyungu kapukarri manakata milpayinyi. Jipi wirlalaminyi marlkarringi. Parnpilaminyi pirtingi wirtungu. Wurralaminyili japatungu nganyjurrumilingi, kuwiyyilu kulikatalu marlkarri wirlarni, nganayi. [??]. Palajalu kapukarrimajirri wantuliny. ²¹⁻²² Rueben-ju pinakarrinyikinyi jana muwarr pinaja. “Munu marlkarringa wirlanaku Joseph-ku! Parnpiliminyi nyungu pirtingi wirtungu.” Rueben-ju kurlkarri marnikinyi, “Yarti kulpulumarnalu, mankulumarna marrka pirtija, kangkulumarna nganarnamilikarti japatukarti.”

²³ Joseph turlpanyijanaku palinymilaku mamajirranguku. Warlirniyi, yinyjil pirniyalu palinymili kuwurtu [coat??] marnijartiny, ²⁴ parnpirniyi pirtingi wirtungu, mulyingi yiji. Perti punarra. [It was actually an old water-cistern, dug to hold water, but dry.] ²⁵ Kajarniyi mayiku nganinyaku.

Mayi nganinyangulu yirrirniyijaninyi marrngu taManasseh camel-jartiny pirlurru yajarnikinyi. Jinta ngurra warinyja, yini marnayijaninyi Ishmael-milirrangū. (Wariny janamili yini Midian-milirrangū.) Tamarniyi Gilead-ja, yananyayi Egypt-karti. Camel-ju kanganyikinyi jurikata jirnikatapa mirrijin warinypa wariny warnkuku maninyaku. ²⁶ Malyurtamarninyju Judah-lu wurrarnajanaku, “Munu wirlanaku marlkarriku marrkaku nganyjurramilaku, munu kuku jinaku palinyku kawuku. ²⁷ Jinyji pilkunyi warnkuku nyungungurrangu Ishmael-arrangungu. Paliny palama nganyjurramili walja marrka, munu wirlanaku marlkari.” ²⁸ Wangka jarrinyijalu marrngurrangu camel-jartinyarrangu jinyji pirniyi mamajirrangulu warnkuku nyungurragungu. Manayi kuliny-kulinyju, [??] kanganyangulu Egypt-kartijakun.

²⁹ Yarti kulpanya Rueben pirtikarti. Munu kanyjirnalu Joseph-ku. Rueben ngarlu kurlu jarrinyi munu kanyjinaja. Wurrukarra palinymili ngartarna marlparrjartinyju. ³⁰ Kulpawayanaku mamajirranguku, wurrarnajanaku, “Marrkaku munu kanyjirnalu! Ngakumpa jarrinyirni!”

³¹ Wirlarniyi nanikutu, pijirringi nanikutunga wirrirniya kuwurtu Joseph-mili. ³² Kanyayi kuwurtu janamilikarti japatukarti. “Nyungu yirrilii kuwurtu! Yirrirniyirni warrarnja warinyja! Yijapa nyuntumilimili partanymili?” ³³ Yirrirni. “Yijarla pala ngajumilimili partanymili, Joseph-mili! Kuwiyyilu kulikatalu nganiyi!”

³⁴ Palajalu Jacob wirrilyijartinyju wurrukarra palinymili ngartarna. Wirrirnirnangu kurlujartinyirrangu wurrukarra. Ngangkurlu pirlinikinyalu partanyku palinymilaku karrpurrangu karrpurrangu.

³⁵ Palinymilalu partanykarrangulu pirirrilupa mirtawalu partarl tuku jirnikinyiyi. Yirrkulu ngangkurlu pirlinikinyalu. "Partarl pikaly jiliminyinyurru. Kurluny-kurluny wantulumarna marlkarakartijakun."

³⁶ Nyungungu warrarnja warinykartingi palalurrangu kanganyikinyiyi Joseph Egypt-kartijakun. Palanga kajanajalu jinyji pirniyi warnkuku. Mana marrngulu, yinilu Potiphar-lu. Potiphar nyampali wirtu warrkamu puluka king-ku Egypt-milaku, nyampali jurljarranguku king-milaku. [He was captain of the king's personal bodyguard.]

38

JUDAH AND TAMAR (38:1-30)

¹ Palamartaji [?? "about that time" — soon after his brothers had sold Joseph as a slave and the traders took him to Egypt] Judah-lu yakarna marrkarrangu palinymili, warnkumarramarraja katukarna, yana ngapikarti, Adullam-karti. Ngurra jirni pirirringa, yini Hirah. ²⁻³ Palanga warrarnja pirirri Canaan-mili nyirrirnikartijanga, yini Shua. Shua partany mirtawajartiny. Judah-lu yirrirni. Yarti warajanga jarrinyapulu. Karta karrinyipulu, mirtawa ngarlungu jarrinyi, pirirri partany kanya, yini marnapulu Er. ⁴ Palaja pirirri wariny partany kanya, yini marnapulu Onan.

⁵ Palaja wariny pirirri partany kanya, yini marnapulu Shelah. Ngayarta jarrinyaja ngurra waninyayi ngapinga, Kezib-ja. ⁶ Punjaja Judah mirtawa kanya, yini Tamar, palinymili murrkangunyaku, Er-ku. ⁷ Ngarrka yirrirnikinyi Er, kurlu yija pala pirirri. Palajalu Ngarrka marlkari wirlarna.

⁸ Palaja Judah-lu wurrarnala Onan-ja, "Nganyjurrumilija mangunyja, pirirri marlkari jarrinyaja partanymajirri, palinymili marrka karta karrinyaku palinymilinga mamajinga nyupajinga, yirrirnikartijarrangu jinaku mamajiku, mamajimilirrangu jarrulupiyi. Palajun jilaman, karta karrulinyumpulu Tamar-pa. ⁹ Onan miranu pala partany munu palinymili wantuliny. Palajalu karta karrinyapulu, palinyu parti palinymili jurtirni jungkanga, partany jinangamarra mamajiku. ¹⁰ Ngarrka wurrarna, "Pala pirirri pukurl kurlu yija jirnikinyi!" Palajalu marlkari wirlarna Onan. ¹¹ Palaja Judah-lu wurrarnala ngarraya palinymilingi, Tamarnga, "Kulpulaman japatumurninykarti ngurrakarti, palanga piririmajirri wantuluman. Yarti pujamu ngajumili wirtu jarruliny, Shelah, palanga warajanga wantulinyumpulu." (Judah mitu-mitu marnala. Kurlkapirli jarriyarninyi, "Marlkari jarrala Shelah pukun, mamajikapalijirri!") Palaja Tamar kulpanya japatumurninykarti, waninyi palinymilingi ngurranga.

¹² Yarti Judah-mili mirtawa marlkari jarrinyi. Ngangkurlu jinaja, Judah-pa ngapinga, Timnah-karti yana. Warinyarrangulu kukurnjayi palinymili jiyiramu jirnikinyalu. Yanapulu Judah-pa miyirti palinymili Hirah, paliny ngapija, Adullam-ja. ¹³ Warinyu Tamar wurrarnalu kakajimarniny Timnah-karti yankuliny. ¹⁴ Miranu jarrinyi Tamar Shelah-ku, Judah-mili nyirtingunyaku, purlpi pirirri jarrinyi. Judah-lu Shelah yinyama Tamar-nga, pulany warajanga jarrinyaku. Purlpi matunyaku wurru wartu jirnirnangu Tamar. Pala muwarr pinakarrinyajalu, matunyaku wurru karnu pirnarninyi, wariny wurru wirrirnarninyi, waralu ngumpa wurta jirnarninyi. Palaja yana ngapikarti, Enaim-karti, tawun wupartu pala, ruwurtunga Timnah-karti. Enaim wangkamartaji ruwurtunga kajarna.

¹⁵ Judah Timnah-karti yananya Tamar yirrirni, ngumpa warapurni, kurlkarrinyarningu mirtawa kurla-kurla paliny. Munumpa pala mirtawa ngarrayamarniny palinymili! ¹⁶ Yana-yana mirtawakarti ruwurtumarta-jinga, wurrarnalu, “Yuu, warnkuu wirtuku karrinyanpa?” Japirr marna, “Ngani yungkulupijin?” ¹⁷ Judah-lu puntaju marna, “Kuwiyirrangija ngajumiliya ngakalamarna nanikutu.” “Yuu, ngapi kuwarri yungkuluman, yarti jinyji jilamarna nanikutuku.” ¹⁸ “Ngani yungkulumarnanta kuwarri?” “Nyuntumili seal-pa marntipinti warnu pukun.” Yinyalu palajirri. Palaja karta karrinyipulu. Palajunju ngarlunga jarrinyi Tamar. ¹⁹ Ngurrakarti kulpanyi Tamar, ngumpa wartu jirnarningu yirrinangamarra, matun-yamili wurru wirrernarningu. ²⁰ Judah-lu miyirti ngakarna, Hirah, nanikutujartinyju, mirtawa kanyjinakupa mananyaku palinymili seal-pa marntipinti warnu. Partarl Hirah-lu kanyjirnalu mirtawaku. ²¹ Marrngurrangu Enaim-martaji wurrarnajanaku, “Wanyjarningi pala kurla-kurla mirtawa, purlpi nyungungu ruwurtungumartaji waninyi?” Puntaju karra marnayi, “Munu yiji kurla-kurla mirtawa nyungungumartaji waninyi.” ²² Hirah kulpanya Judah-karti, wurrarnalu, “Partarl kanyjirnikinyirni. Marrngurrangulu ngurraralu wurrarnajiya, munu yiji kurla-kurla mirtawa palangamartaji.” ²³ Karra marnalu Judah-lu, “Puru wanta. Palajirri seal-pa marntipinti warnu kalkuli. Ngurrararrangulu pinakarrayali, yijapa nyarru piliyingalikalu. Yijalu jinyji pinaku karrinyarna. Kanyjirnan-kanyjirnan, munu.” ²⁴ Kujarrapa waraja wirlarrarrangija warajalu Judah-nga wurrarnalu, “Ngarrayamarniny nyuntumili kurla-kurla mirtawa jarra-jarrinyi, paliny ngarlunga.” Puntaju karra marna Judah-lu, “Jalakarti kanganyaaja kampanyaku marlkarringa!” ²⁵ Kanganyakanu muwarr ngakarnalu kakajimurninykarti, “Warajalungarra pirirrilu ngarlunga jirninyi. Parrjala nyungujirri seal-pa marntipinti warnu pukun. Parrjala! Nyuntumili!” ²⁶ Judah miranu jarrinyi palajirriku, wurrarna, “Tamar yijalu jirni. Kurlu jirnirni palinyku. Yinyarnamalu partany ngajumili, Shelah, warajanga jarrinyaku pulany.” Palajangarra Judah munu Tamar-nga karta karrimapulu. ²⁷ Partany kanganyaaja, miranu jarrinyayi partanyjirri kujarrajartiny! ²⁸ Partany kanganyaajalu, warajalu parirr jirrarninya. Mirtawalu mana, mirrilyi pilyarri kunyji pirni, wurrarna, “Nyungungarra walangkarra turpanyi.” ²⁹ Palaja parirr purrirna kaninykurti, palaja mamaji palinyku murrkangunya jarrinyi. Palanga mirtawalu wurrarnalu, “Nyungukapalingarra kurtanyan!” Palajalu yini marnayi “Perez” [which means, “breaking out”]. ³⁰ Palaja marrkamarniny kurtanya, pilyarri milyirri parirrja. Yini marnayi “Zerah”.

39

JOSEPH-PA POTIPHAR-MILI MIRTAWA (39:1-18)

¹ Nyarrangarrangu Ishmael-milirrangu Joseph kanyayi Egypt-karti, janajalu jinyji pirniyi warnkuu. Mana marrngulu, yinilu Potiphar-lu. Potiphar nyampali wirtu warrkamu puluka king-ku Egypt-milaku, nyampali jurljarranguku king-marninymilaku [captain of the king's personal bodyguard].

² Joseph warrkamu jarrinyikinyi ngurranga palinymilimilingi nyampalimilingi. Ngarrkalu ngalypa jirnikinyalu. Yatilpa jarrinyi ngurranga Potiphar-milingi. ³ Potiphar-lu yirrirni ngalypakata jirnikinyijaninyi, Ngarrkalu tuku jirnikinyi, nganipa jirnikinyijaninyi ngalypa. ⁴ Palajamarra pikaly jarrinyalu Joseph-ku, nyampali jirni palamarrangu palinymilingi

marrngurrangungapa wurrukarrarrangunga. Joseph-ju tuku jinikinyi pukurl palinymili nyampali. ⁵ Ngarrka pikaly jarrinyalu Joseph-ku. Palajunjalu ngalypa jirnikinyalu Potiphar-ku, Joseph-milaku nyampaliku. ⁶ Potiphar-lu wurrukarrarrangu yakarnala wiyyirr Joseph-ku tuku jinaku. Munu nganipa kurlu jarrimalu Potiphar-ku, ngalypajakun jirnijaninyi Ngarrkalu. Potiphar-lu mayija ngananyajalu karta karrinyikinyi. Wirriyimajirri, pikaly yiji.

Joseph wangalangu yiji, ngumpa ngalypakata kawupa. ⁷ Palaja jampa Potiphar-milalu mirtawalu marru marnikinyi Joseph. Japirr marna, "Karta karruli warajanga." ⁸ "Munu ngali karta karrinyaku warajanga! Nyuntu ngajumilimili nyampalimili mirtawa. Wirrirninyi ngaju nyampali palinymilaku wurrukarraku wiyyirru, kalkunaku wiyyirru." ⁹ Munu nyuntuku kanganyaku. Munu ngaju muwarrku Ngarrkaku ngartanaku!" ¹⁰ Palalu mirtawalu yirrkulu japiirr marnikinyi. Palinyju yirrkulu, "Munu ngali karta karruli warajanga." Munu karta karri mapulu warajanga.

¹¹ Warajanga karrpungu Joseph ngalpanya mayanga palinymilimilinga nyampalimilinga warrkamuku jinaku. Jinta piririmarta waninyikinyiyi warinykartingi, kajamarta. ¹² Palalu mirtawalu manalu palinymili kuwurtu, japiirr marna karta karrinyaku. Yakanajalu kuwurtu mirtawanga parirra, Joseph mirti jarrinyi kaninykurtija. ¹³⁻¹⁴ Mirtawalu warlirnikinyi kuwurtu. Kamarnajanaku warinykurrangu piririmartaku. Turlpanyiyalu milpanyajalu mitu marnikinyijanaku. "Ngajumilalu pirirrilu nyungu pirirri kanya nyungukarti mayakarti kurntany jinaku ngajuku. Turlpanyi kaninykart, karra marnaji, 'Karta karruli warajanga.' Yakal marnarna ngajulu. Kamarnarna marrja. ¹⁵ Kamanajalu yakarna kuwurtu, mirti jarrinyi mayaja kaninykurtija."

¹⁶ Kalkurnu kuwurtu kala Joseph-mili, mimarnalu palinymilaku pirirriku kulpanyajaku. ¹⁷ Potiphar kulpanyajalu palarrangu ngarrany muwarr wurrarnala. "Nyarra pirirri, nyarra Hebrw nyuntulu kanyanpa nyungukarti mayakarti, turlpanyi nyungukarti ngaju kurntany jinaku. ¹⁸ Kamarnarna marrja, yakarna kuwurtu nyungungu mirtimarninyju." Palajunju mitu marna palinymili pirirri.

WIRRIRNAYI JOSEPH JURNTINGA (39:19-23)

¹⁹ Potiphar-lu pinakarrinyijalu wirrilyi karrinyi yiji. ²⁰ Palinyju kanya Joseph jurntikarti. Palanga jurntinga kingilu wirrirnikinyijaninyi wirriyijartinyju. Joseph waninyikinyi palanga jurntinga. ²¹ Ngarrkalu munu kakurnama Joseph, jurntingaja kurlkarri marnikinyi paliny. Palajunjalu jurntiku nyampali pikaly jarrinyalu Joseph-ku. ²² Wurrarnalu nyampalilu Joseph-ku, "Nyungurrangu marrngu tuku jilamanjaninyi. Nyampali nyuntu yiji jirnirninti, yirrilamanjaninyi warrkamupa jilipiyi jurntinga." ²³ Ngarrkalupa Joseph-ju jirnikinyipulu marakulalu. Palajalu wiyyirr ngalypa jarrinyi. Nyampali jurntiku puru pikaly wanikinyi. Yakarnala wiyyirr warrkamu Joseph-ku.

40

KAPUKARRI YIMPARNPULAKU JOSEPH-JU (40:1-23)

¹⁻² Jampa palajalu kingi palaja warrarnja wirrilyi jarrinyipulaku kujarraku warrkamu pulukaku. Warinyju tuku jirnikinyalu wayin kingimili, warinymarninyju mayi kamparnikinyalu kingiku. Palalujirri kingi wirrilyi jinapulu. ³ Palajalu jurntinga wirrirnapulinyi, palanga jurntinga Joseph

waninyikinyi. ⁴ Nyampalilu jurljaku wurrarnalu Joseph-ja, “Tuku jilaman-pulinyi palajirri!” Joseph-ju tuku jirnikinyipulinyi punja.

⁵ Warajanga warrukartingi kapukarri marnapulu. ⁶ Karrpunga jar-rinya ja yirrirnapulinyi Joseph-ju, wirrilyijartinyirri. ⁷ “Nganija nyumpala ngumpa wirrilyijartiny?” ⁸ “Kapukarri marnalayi. Palajirriku kapukarriku ngaliku ngakumpa ngaliyi. Munu wurrarnakayingalayinyi pala muwarr.” “Ngajunga wurratalajipulu ngani palajirri kapukarri mananyumpulu. Ngar-rka miranu nyumpalamilaku kapukarriku. Palinyu ngaju miranu jila-manyi.”

⁹⁻¹⁰ Nyampali wayinkulu wurrarnala, “Kapukarri marnarna yirrirnirni mungka kurayipipinti kujarrapa waraja karlkajarrarrangujartiny. Jampa walyakajartiny jarrinya ja pupujartiny jarrinyiyi, jukurtarrangu turpaniyiyi, murla jarrinyiyi. ¹¹ Minpinapinti kingimili warlirnarna parirrja. Manarnajaninyi jukurtarrangu, nyitarnarnajaninyi parirrja, wayin jar-rinya ku, yinyarnarna kingi.” Palajunju wurrarnala Joseph-ngu. ¹² Joseph-ju wurrarnala, “Pala kujarra waraja karlkajarrarrang palalu wurrarna kujarrapa waraja karrpu. ¹³ Kujarrapa warajaja karrpuja kingilu wurralkulinyjanaku nyuntu murru malapiyinta jurntija, jipi nyuntu nga-lypa, yarrana palinymili warrkamu puluka jilamanta. Nyuntu ngarrany palinymili wayin kanganyakata jarruluman. ¹⁴⁻¹⁵ Nyunguja pirtija murru malapiyinta kurlkarri malamanyin. Wurralamanpala kingingi yija, japiirr malamanpa murru malamanyi nyunguja pirtija. Purlpilu jintalu marrngurrangulu warlirninyiyi kanyanyiyi ngajumilija warrarnja, Hebrew-mili warrarnja, nyungukarti kanyanyi. Ngajulu munu kurlujartiny jinamarna nganipa nyungungu warrarnja, wata wirrirninyiyi nyungunga jurntinga. Japiirr malamanpa kingi yiji nyunguja murru malaminyi jurntija.”

¹⁶ Mayi kampanakatalu muwarr pinakarrinyijaninyi ngalypakatarrangu wurrarnala Joseph-ja, “Ngajulu pukun kapukarri marnarna. Kapara kujarrapa waraja martumurripinti kanganyikinyirnajaninyi jurnturtungu. ¹⁷ Kankakartingi kampanajarrangu warinypa wariny mayi kingiku. Wirru-jartinyju ngananyikinyiyi pala mayi kankakartija.” ¹⁸ “Nyungu nyuntuku muwarr. Pala kujarra waraja kapararrangu palalu wurrarna kujarrapa waraja karrpu. ¹⁹ Pala kujarrapa waraja karrpuja kingilu wurralkulinyjanaku kangkulupiyinta nyunguja jurntija kingikartimilirrang jurljakarti, kingilu wurralkulinyjanaku ngalyi malyalapiyinta. Kawu nyuntu marlkar-rija jarnti jilipiyinta karntinga wurrunga. Wirrujartinyju ngalkulupiyinta kawu.” Palajunju wurrarnala Joseph-ju.

²⁰ Palaja kujarrapa waraja karrpuja kingilu wurrarnajanaku, “Mayi wirtu kampalkulinyurru nganin-nganin wirtukurrangu warrkamu pulukurranguku ngajumilaku.” Wurrarnalu warinya, “Marrapulinyi palajirri jurntija nyampali wayinkupa mayi kampanakata.” ²¹ Wayin kanganyakata warrkamu jarrinyalu kingiku ngarrany. ²² Mayi kampanakata wirlarniyi marlkarri, jarnti jirniyi kawu karntinga mungkanga kingimilia muwarrja. Yija muwarr wurrarnapulaku Joseph-ju palangajirri wayinku nyampalingipa mayi kampanakatanga. ²³ Palalu wayinku nyampalilu munu kurlkarri marnama Joseph, kakurna ngarrakuny.

41

KAPUKARRIJIRRI KINGIMILI YIMPIRNALU JOSEPH-JU (41:1-36)

¹ Yarti kujarra partunuja kingi kapukarri marna. Palanga kapukarringa wararr karrinyikinyi wangka pijunga wirtunga, yini pala piju River Nile.

² Parrjan-parrjanangulu 7 purlikarrangu jinjikatarrangu janpaja turlpanyiyi, pijungu ngananyikinyiyi paru. ³ Palaja 7 purlikarrangu pajalimajirri winyjany-winyjany janpaja turlpanyiyi, wararr karrinyikinyiyi wangka pajalikatanga purlakaja. ⁴ Palanga nganayijaninyi wiyyirr pajalikatarrangu purlika. Palaja kingi parrily jarrinyi kartaja.

⁵ Palaja karta karrinyi, kapukarri marna wariny. Kapukarringa yirrirni patalyi yini wiyyiti, waraja patalyi 7 mayijartiny, ngalypakatajartiny yiji.

⁶ Palaja 7 patalyi kurlujartinyirrangu turlpanyiyi, purangulu wangalju kamparnajaninyi lalka jinangulu. ⁷ Palarrangulu 7 kurlujartinyirrangu kunanyiyijaninyi ngalypakatarrangu. Kingi parrily jarrinyi kartaja, parrily jarrinityingulu puru kapukarri.

⁸ Marntungu ngawu kanyjil-kanyjil jarrinyikinyi kapukarrikujirri. Muwarr ngakarnajanaku kamanaku warrkamuku maparnpurjakupa yatilpaku. Wurrarnajanaku pala kapukarrijirri, janapa ngawu kanyjilkanyjil wurrarnayirnarninyi. Munu nganurtupa miranu palakujirri kapukarriku.

⁹ Palaja wayin nyampalilu wurrarnala, "Kurlkapirli jarrinyirni, muwarr kakurnarnangu. ¹⁰ Purlpingarra nyuntu wirriliyi jarrinyinngaliyaku kujarraku. Nyuntulu wirrirninngalayinyi nyuntumili mayi kampanakatapa ngaju jurtinga. Wurrarnanpalu nyampalinga jurljaku 'Tukulu parrjalapulinyi palamajirri, mujarri jarriyipululu.' ¹¹ Jurtingalu ngaliyalu kapukarri marnaliyi warajanga warrukarti. ¹² Palamanga wangalangu, paliny Hebrew-milia. Paliny warrkamukata jurljamilaku nyampaliku. Ngaliyalu wurrarnaliyili kapukarri ngalayimili. Wurrarnangaliyaku ngalayimili kapukarrijirri. ¹³ Pala kujarra muwarr yija jarrinyipulu. Yarrana warrkamukata jirninyin, wurrarnanjanaku jurljaku, 'Wirlaliyi palama mayi kampanakata marlkarri'." Palajunju palalu wayin nyampalilu wurrarnala kingingi.

¹⁴ Pinakarrinyajalu palakurrangu muwarrku kingilu ngakarna jurrtikarti walarni jinaku Joseph-ku janyinku. Joseph-ju ngarnka wirrkarnarninyi, wirrirnirnangu wurrukarra ngalypakata. ¹⁵ Kingilu wurrarnala, "Ngajulu kapukarri marnarni, munu nganurtulupa wurrarnakaji pala muwarr. Wurrarnajiyi nyuntu miranu palaku muwarrkurrangu."

¹⁶ "Ngaju munu yatilpa, Ngarrkalu wurralkulinyngaliku pala muwarr." Palajunju wurrarnala kinginga.

¹⁷ Kingilu wurrarnala, "Ngajumilinga kapukarringa wararr karriyikinyirni pijunga wangka Nile-ja. ¹⁸ Yirrirnirnijaninyi 7 purlika pajalikatarrangu turlpanyiyi ngapaja. Janalu ngananyikinyiyi paru. ¹⁹ Palaja 7 pajalimajirrarrangu turlpanyiyi ngapaja, palarrangu winyjaly-winyjaly yiji. Munu ngajulu yirrirnamalparnajaninyi purlika nyungurrangukapali nyungunga warrarnja Egypt-ja! ²⁰ Palangurrangu winyjaly-winyjalyju kunanyiyijaninyi pajalikatarrangu. ²¹ Palaja ngananyijalu waninyiyi winjaly-winyjaly ngarrany. Palaja kartaja parrily jarrinyarni.

²² Palaja kapukarri marnarna warinymal. Yirrirnirni patalyi yini wiyyiti, waraja patalyi 7 mayijartiny, ngalypakatajartiny yiji. ²³ Palaja 7 patalyi kurlujartinyirrangu turlpanyiyi, purangulu wangalju kamparnajaninyi lalka jinangulu. ²⁴ Palarrangulu 7 kurlujartinyirrangu kunanyiyijaninyi ngalypakatarrangu. Wurrarnajanaku kapukarri yatilpanga, palalurrangu munu wurrarnamajiyi."

²⁵ Joseph-ju wurrarnala kinginga, "Nyuntumili kapukarrijirri muwarr palajirri warajangarra. Ngarrkalu jurti jinangu ngani julkuliny kuwarrilu.

²⁶ Palarrangulu 7 pajalikatalurrangu purlikalu wurrarnaya 7 partunu ngalypakatarrangu. Waraja ngarrany wurrarnaya 7 ngalypakatarrangulu wiyitilu. Pala kapukarrijirri warajangarra muwarr. ²⁷ Palarrangulu 7 winyjaly-winjalyju purlikalu wurrarnaya 7 partunu kurlujartinyirrangu. Waraja ngarrany wurrarnaya 7 kurlujartinyju wiyitilu, purangulu wangalju kamparnajaninyi lalka jinangulu. Palamarrangungu 7 partunungu kurlujartinyirrangu wuparturrangu mayi ngalkuluminyi.

²⁸ Palajun muwarr pirnirninyurraku, Ngarrkalu jurti jinanga yukuyil jilkuliny kuwarri jampamarta. ²⁹ Palanga 7 partunungu mayi kalkuluminyi wirtu yiji ngunarrijirringi warrarnjirringi Egypt-ja. ³⁰⁻³¹ Palajalu 7 partunurrangulu kurlujartinyirrangu yajalapiyijaninyi 7 partunurrangulu ngalypakatarrangu. Wupartu mayi turlpulapiyi. Kurlujartiny jarruliny yiji nganyjurruku wiyirrku. Kakuluminyi mayi kalkurnalpinyi purpilu marlu. Kurluny-kurlunyja warrarnja yiji wantuluminyi. ³² Ngarrkalu yinya nyuntunga pala kapukarrijirri jurti jinangu palajun jilkuliny kuwarrimarta.

³³ Yijapa pinakarrulupijin, kingi, yukuyil jilimin. Kurlkapirlikata mankuluman, nyampali jilaman wiyirrku warrarnku. ³⁴⁻³⁵ Yijapa wurralamajanaku warinykurragu warramu pulukukataku kuru malkulupiyijaninyi mayirrangu warinyjirrangu tawunjarrangu. Palalurrangu piririmartalu marlu jilapiyi mayi partunungu ngalypajalu, winya jilipiyi tawunjarrangu, tuku jilipiyi nyuntumilijalu muwarrjalu. ³⁶ Kurlujartinyja partunurrangunga marlu wantulinynganyjurruka mayi. Palaja munu janparrja marlkarri jarruluminyi.” Palajunjalu.

KINGILU NYAMPALI WIRTU EGYPT-KU JIRNI JOSEPH (41:37-44)

³⁷ Kingipa palinymili piririmarta pinakarrinyiyalu Joseph-ku. “Nyungu muwarr ngalypakatarrangu!” ³⁸ Kingi muwarr pirnijanaku palinymilaku piririmartaku, “Ngarrkamilalu pirlurrju kalkurna Joseph. Munupa nganurtu palinykapali, yatilpa yiji.” ³⁹ Kingilu muwarr pinalu Joseph-ku, “Ngarrkalu nyuntu miranu jinanta, munu nganurtu nyuntukapali ngalypakata yatilpa. ⁴⁰ Palajalu nyuntu nyampali jinarnanta nyungu warrarnkujirri, ngajumilarrangulu marrngulu nyuntuku pinakarrulupiyangu, janalu jilipiyi nyuntujalu muwarrjalu. Ngaju ngarrany nyampali wantulamarnanga nyuntuku. Nyuntu nyampali wantulumanjanaku jintaku wiyirrku. ⁴¹ Kuwarri ngajulu nyampali jinarnanta wiyirrku Egypt-ku.”

⁴² Kingilu palinymili ringi parirra yinyji pirni, wirrirlini parirra Joseph-ja. Wurrarnajanaku jintaku wurru wirriliyili Joseph-ja ngalypakatarrangu. Kingilu ngalyinga wirrirlini miji-mijikata chain. ⁴³ Kingilu yinya Joseph palinymili waraja chariot jarli pinaku. Piririmarta jinta marnti yanalpiyi walangkarrangu chariot-ja, kamarnalpiyijanaku warinykurragu marrngurranguku, “Purlu jarrayi! Purlu jarrayi!” Palajalu kingilu nyampali jirni wiyirrku warrarnku. ⁴⁴ Kingilu muwarr pinalu Joseph-ku, “Ngajurla nyampali wiyirrku nyungu warrarnku. Ngajulu nyuntu nyampali wirtu jinarnanta. Nyungunga warrarnja marrngurrangu nyuntuku pinakarrulupiyangu, jilipiyi nyuntujalu yiji muwarrjalu.” Palajunjalu wurrarnala Joseph-nugu.

KINGILU MIRTAWA YINYALI JOSEPH (41:45-46)

^{45-46a} Palajalu kingilu yini yinya Joseph wariny, Zaphenath-paneah. Kingilu mirtawa pukun yinyala, yini pala mirtawa Asenath. Palamili

mirtawamili japatu yini Potiphera, palapali nyampali muwarrku yatil-pamilaku, tawun-ja yini Heliopolis. Palajalu Joseph wirtu yiji nyampali jarrinyi.

PARTUNURRANGU 7 NGALYPAPA 7 KURLU (41:46-57)

^{46b} Kingilu nyampali jirni Joseph 30 partunu jarrinyija. ⁴⁷ Palaja 7 partunurrangungu mayi marlu yiji jirniyi. ⁴⁸ Palanga partunurrangungu Joseph yani-yanikinyi ngunarrijirri warrarn, wurrarnikinyjanaku, “Kuru muluyi mayirrangu marlurrangu yiji!” Winya jirnikinyiyi wirturrangu mayarrangu mayarrangu, tawunjarrangu tawunjarrangu palanga warrarnja. ⁴⁹ Palajunju jirni munu marlu yiji.

⁵⁰ Palangarrangu partunurrang Joseph-milalu mirtawalu partanyirri kujarra kanyapulinyi mutunyajirri. ⁵¹ Joseph-ju yini marna walangkarrangumarniny Manasseh. “Ngarrkalu ngalypa jirnilpija, ngajulu kakulumarnajaninyi ngajumili japatumilirrangupa, kakulumarnajaninyi ngajumilarrangulu mamajilurrangu kurlujartiny jirnilpijiya.” Palajunjalu yini marna pala partany Manasseh. ⁵² Yini marna nyirrirnikartimarninyja Ephraim. “Marrngurrangulu kurlujartiny jirnijiya nyungu warrarnja. Kuwarri Ngarrkalu yinyaji ngajumilirrangulu waljarrangu nyungunga warrarnja.” Palajunjalu yini mirni pala partany Ephraim.

⁵³ Palajarrangungaja 7 ngalypa partunuja wanayirti munu pungkumanjanaku. ⁵⁴ Palaja 7 kurlujartinyarrangu partunurrang turlpanyajanaku palajunngarra Joseph-ju purlpi wurrarnajanaku. Warrarnja warinyjarrangu marrngurrangu janparr karrinyikinyiyi, mayimajirringa. Marrngurrangu Egypt-ja mayi kalkurnikinyiyi ngarrany.

⁵⁵ Yarti marrngurrangulu Egypt-ja wiyyirr jirniyi mayi janamili. Palajalu yanayalu kingiku, wurrarniyili, “Mayi yuwanganinya!” Paliny muwarr pirnijanaku, “Yarrayalu Joseph-karti. Palinyu wurralkulinyurraku ngani jinaku. Pinakarriyalu.” ⁵⁶ Marrngurrangu wiyyirrja warrarnja janparr karrinyikinyiyi. Palaja Joseph-ju wirturranguja mayarranguja mayi Manassehninyi, warnuku mayi yinganyikinyijaninyi. ⁵⁷ Marrngukarra turlpanyiyi warinyja warrarnjarrangu, jana milpanyikinyiyalu Joseph-ku mayiku maninyaku warnkjartinyju. Marrngurrangu warinyjarrangu warinyjarrangu warrarnja turlpanyiyi Egypt-karti janparr karrinyija, mayiku maninyaku.

42

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU EGYPT-KARTI YANAYI MAYIKU (42:1-24)

¹⁻² Palanga Joseph-mili japatu Jacob palangangarra waninyikinyi palinymilinga warrarnja. Palanga waninyikinyiyi janparr. Warinyju wurrarnala Jacob-ja, “Mayi kalkurnayi Egypt-ja.” Muwarr pirnijanaku palinymilaku partanykarranguku, “Nganiwanti waninyurru nyungungu? Pinakarrinyirni mayi kalkurnayi Egypt-ja. Yarrayi palakarti, mayi marrayinganyjurruka wanka nyungu waninyaku. Munujalu wurrjiliminyi wiyyirr.” ³ Japatumilijalu muwarrjalu 10 mamajirrangu Joseph-mili yanayi kurilakarti Egypt-karti. ⁴ Joseph-mili marrkamarniny waninyi ngurranga. Palinymili japatu wirnti karrinyikinyalu, palinyu kurlkarri marnikinyi, “Marrkamarniny markarri jarriyili Egypt-ja.” Palajunjalu munu ngakarnama warinyjarrangu palinymilirrangunga partanykarrangunga. ⁵ Palajunjalu Jacob-mili partanykarrangu piririmarta kajarniyi Egypt-ja maninyaku mayi. Jinta warinyirrangupa turlpanyiyi palakarti

mayiku maninyaku. ⁶⁻⁸ Palanga Joseph nyampali waninyikinyi marrngumilaku warrarnku Egypt-ja. Palinykungarra yaninyikinyiyalu wiyirr mayiku maninyaku. Joseph-mili mamajirrangu turlpanyiyalu mayiku maninyaku palinyjaku, wupurniyalu palinyku. Janalu ngawu marnayi janamili marrka. Palinyju jurtulu yirrirnijaninyi mamajirrangu palinymili. Muwarr pirnijanaku ngawu kanyjil-kanyjil, "Wanyjarnija nyurra milpanyanyurru?!" Wurrarniyili, "Nganarna milpaniyirni Canaan-ja mayiku maninyaku."

⁹ Kurlkarri marnajaninyi kapukarri, purlpija palinymilirrangu mama-jirrangu wupirniyalu. "Mitu marnanyinyurru! Yija-yiji milpanyanyurru nyunguku warrarnku kanganyaku nganarnamilaku Egypt-ku." Palajunjalu kuli muwarr pinajanaku. ¹⁰ "Munu, Nyampali! Nganarna munu milpanyamayirni yirrinaku warrarnku, milpaniyirni mayiku maninyaku.

¹¹ Nganarna partanykarrangu warajamilija japatuja, nganarna munu mitukata. Nganarna munu turlpanyimayirni nyungukarti warrarnku maninyaku, nganarnamili jinaku." ¹² Warinymil wurrarnajanaku, "Nyurra turlpanyinyurru warrarn yirrinaku, warrarnku kanganyaku nganarnaja."

¹³ "Nganarna partanykarrangu warajamilija pirirrija. Japartu nganarnamili 12 piririmartajartiny partanykarrangujartiny. Nyirtingunya-marniny kalkurna japatulu nganarnamilalu Canaan-ja. Wariny marrka-marniny marlkarri." Palajunjalu wurrarniyili.

¹⁴ Warinymalja muwarr pirnijanaku, "Nyurra turlpanyinyurru warrarn yirrinaku, warrarnku kanganyaku nganarnaja. ¹⁵ Yakurr malamar-nanyurrinyi. Kawayi ngajukarti nyurramili marrkamarniny. Munujalu munu kulpa malamarnanyurrinyi walarni jarrinyaku nyurramilikarti warrarnkart. Pala muwarr yija. Wirrilamarnanyurrinyi jurntinga yakurr manaku. ¹⁶ Nyurralu waraja ngakalkulinyurru nyurramilikarti warrarnkart, palalu warajalu walarni jilkuliny nyurramili marrka. Jinta wiyyirr wantulinyurru nyungu jurntinga. Palajunjalu yakurr malamar-nanyurraku muwarr nyurramili. Yijapa nyurramili marrka walarni jarruliny ngajukarti. Palajalu palaja muwarrja ngajulu yijal malamar-nanyurraku. Munujalu ngajulu mitu yakalamarnanyurrinyi, yija-yiji turlpanyinyurru warrarnku yirrinaku." ¹⁷ Palajunjalu muwarrjalu palinymili mamajirrangu jurntingi wirrirnijaninyi.

¹⁸ Kujarrajalu karppujalu Joseph yana jurntikarti, wurrarnajanaku, "Ngarrkaku yijalmarta jirninyalu. Ngajulu wurralamarnanyurraku ngani jilkulinyurru. Yijalu pinakarraji, yijapa pinakarrulinyurruji wankanyu wantulinyurru, ngajulu munu wirlalamarnanyurrinyi marlkarri. ¹⁹⁻²⁰ Ngajulu kalkulumarna waraja jurntinga. Wiyirr walarni jarrulinyurrujanaku nyurramilikarti ngurrikart. Palaja walarni jar-rulinyurru nyungukarti nyurramilijartiny marrkajartiny. Palajalu wurrarnajinyurru yija muwarr. Munu marlkarri wirlalamarnanyurrinyi." Palajunjalu Joseph-ju muwarr pirnijanaku. "Yuu! Palajun jilipiyirni."

²¹ Palaja muwarr pirnikinyiyi janamili muwarr. "Yijalu kurlu jirninyalu nganyjurrumilaku marrkaku. Munu tuku jinamanyi, yinyanyijanaku nganyjurrumili marrka wala nyungu warnkuku maninyaku. Wirrily-jartinyju ngarlu japiirr marnikinyinganinyi, 'Munu yingkulumininyurru jananga!' Munu pinakarramayirnalu. Kuwarri yiji kurlu jarrinyi nganarnaka. Yija-yiji kurrrparniyirnarninyi." ²² Murrkangunyalu, Rueben-ju, wurrarnajanaku marrkamarninyirrangungu, "Wurrarnarnanyurraku ngajulu munu palajun jinaku nganyjurrumilaku marrkaku. Munu

pinakarrimajinyurru. Palajunjalu nganyjurrumili marrka marlkarri. Kuwarri Ngarrkalu yukuyil jirninganyjurrinyi!” ²³ Muwarr pirnijaku pinakarrinyikinyijanaku Joseph-ju. Jurtulu pinakarrinyikinyijaninyi, jana ngakumpa. Joseph-ju muwarr pirnikinyijanaku wariny muwarr Egypt-mili, warinyju muwarr jurtu jirnikinyi jananga. Jana ngakumpa Joseph miranu janaku muwarrmilaku. ²⁴ Palaja pinakarrinya mamajirrangur-ranguku muwarrku Joseph-ju yana kuku jarrinyaku ngangkurli jinaku. Palaja kulpanyajanaku, palinyju muwarr pirnikinyijanaku mamajirranguku. Palinyju kunyji pirni Simeon, miranga jananga. Wurrarnajanaku wiyirrja palinymili mamajirrangunga, “Nyurra yarrayi mayijartiny ngur-rakarti nyurramilikarti.”

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU KULPANYAYI CANAAN-KARTI (42:25-38)

²⁵ Wurrarnala warajanga palinymilinga warrkamu puluku, “Marra-janaka mayi nyungukurrangu, kangkulupiyi janamilikarti warrarnkartu. Winya jilijanaka kurtan. Warnku jalu maninyijalu wirrilijanaku warnku janamilirrangunga kurtanjirrangunga. Wariny yuwanjanaka kurtan mayi-jartiny kangkulupiyi ngananyaku janamilikartu warrarnkartu.” Palajalu palinymilalu warrkamu pulukulu jirni Joseph-jalu muwarrjalu.

²⁶ Palajalu mamajirrangulu mayi kurtanarrangu wirrirniyi jananga tangkingi. Jipi marnti yanayi, kulpanyayi janamilikarti warrarnkartu.

²⁷ Warajanga warrukartingi karta karrinyiyi partijirringa. Warajalu pirli jirni palinymili kurtan, maninyaku mayiku palinymilaku tangkiku. Palinyju yirrirni palinymili warnku kankakartingi mayingi. ²⁸ Palinyju kamarnajanaku warinyarranguku, “Nyungu yirriliyi! Ngajumili warnku! Jintalu wirrirni kurtanja, kankakarti mayinga.” Pinakarrinyiyi pala muwarr, palalu muwarrju wirntiji pirnianinyi yiji. Jana jankanka pirnikinyiyi yiji. Muwarr pirniyirnangu wirntilu, “Ngani jirninganyjurrinyi Ngarrkalu?”

²⁹ Palaja kulpanyayi janamili japatukarti, warrarnja Canaan-ja. Yimpirniyili wiyirr nganirrangu jinajalu. ³⁰ “Maajalu Egypt-jalu muwarr pirni nganarnaku kulilu. Nyurra turlpanyinyurru warrarn yirrinaku nyur-ramili jinaku!” ³¹ ‘Munu nganarna palajun jinaku milpanyiyirni. Nganarna yijkata, munu mitukata. Munu turlpanyamayirni yirrinaku warrarnku. ³² Nganarna pujamu warajamilaku japatuku. Palinyju Manassehninyi 12 partanykarrangu piririmarta. Waraja marlkarri, nyirtingunyamarniny kalkurna japatulu nganarnamilalu Canaan-ja.’ ³³ Palalu pirirrilu nyampalilu wurrarna nganarnaku, ‘Yakurr malamarnanyurrinyi! Nyurralu yakalkulinyurru waraja marrngu, nyungunga ngaliya wantulupalayi. Wiyirr nyurra kulpulinyurru nyurramilikarti warrarnkartu mayijartiny nyurramilakurrangu. ³⁴ Palajalu walarni jilkulinyurru ngajukarti nyur-ramili nyirtingunya. Palaja jirnijalu ngajulu wurralamarnanyurrinya yijkata, munu turlpanyimanyurru warrarnku kanganyaku. Ngajulu yala jilamarna nyurramili walja jurntija. Palajalu mankulinyurru mayirrangu, ngajulu munu ngampa pilamarnanyurrinyi.’ Palajun muwarr pirni ngarnaku.”

³⁵ Palaja yanayi yatinaku kurtanku mayiku yirrinaku, palanga kankakarti mayinga warnku janamili yirrirniyi! Warnkulu yirrinajalu jana japatupa janamili wirnti karrinyiyi yiji. ³⁶ “Nganiwanti jirninyurru palajun? Kanyanyurrupulinyi ngajumili pujamujirri. Simeon-majirripa Joseph-majirri waninyirni. Yijalmarta karrinyinyurru kanganyaku Benjamin-ku. Nyurralu kuli jirnijinyurra.” Palajun muwarr pirni-janaku Jacob-ju. ³⁷ Mirtamarninyju, Rueben-ju, muwarr pinalu japatuku,

"Japartu, ngajulu walarni jilamarnanga nyirtingunya. Munujalu, nyuntulu wirlalamanpulinyi ngajumilijirri partanyirri marlkarri. Ngajulu tuku jilamarnanga nyirtingunya, tukulu walarni jilamarnanga." ³⁸ "Munu palajunku! Nyirtingunyamarniny munu yankuliny Egypt-karti! Marlkarri jarriyili partijirri kaniny. Paliny marlkarri jarruliny, ngajupa marlkarri jarrulumarna! Ngaju jipi mirta jarrinyirni. Marlkarri jarrulumarna pajujartiny!"

43

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU EGYPT-KARTI YANAYI, BENJAMIN PUKUN (43:1-15)

¹ Warrarnja waninyi Canaan-ja ngapa munu ngarrany pungkamajanaku. Mayi wupartu yiji wirtu jarrinyijanaka. ² Jacob-jupa palinymilalu partanykarrangulu jipi mayi nganayi, pala mayi manayi Egypt-ja. Japartu muwarr pirnijanaku, "Yarrayi Egypt-karti yarrana, mayi marrayinganyjurruka." ³ Judah-lu muwarr pinolu, "Palalu pirirrilu wurrarna nganarnaku yiji, 'Nyarnikurnu kawayi nyurramili nyirti ngajukarti. Munujalu ngajulu munu muwarr pilamarnanyurraku, munu mayi yingkulumarnanyurrinya.' ⁴ Ngakala pala nyirtingunyapa, palaja yankulupiyirni Egypt-karti mayiku maninyaku nganyjurruku wiyyirku. ⁵ Munu ngarrany yankulupiyirni nyirtingunyamajirri. Palalu nyampalilu Egypt-jalu wurrarna nganarnaku, 'Nyarni kawayi nyirtingunya. Palaja muwarr pilamarnanyurraku'."

⁶ Jacob-ju warnta marnajaninyi, "Nganiwanti wurrarnanyurralu nyurra marrkajartiny? Kurlu jinajinyurra!" ⁷ Karra marnayalu, "Japirr marnanganinya, 'Japartu nyurramili wankanyu ngarrany? Wayirti, warinypa kalkurnanyurru marrkapa mamaji?' Purulu yija muwarr wurrarniyirnil. Nganarna munumparla palinyja, 'Kangkulunyurru nyungukarti nyurramili nyirtingunya'." Palajun muwarr pirniyalu janamilaku japatuku.

⁸ Judah-lu muwarr pinolu japatumarninyku, "Ngajulu tuku jilamarna nyirtingunya. Ngajulu kangkulumarna. Nyampa yankulupiyirni mayiku maninyaku. Palajunja jinajalu wankanyu wantulaminyi wiyyir, munu marlkarri jarrinyaku, nyuntupa nganarnapa nganarnamili partanykarrangu. ⁹ Ngajulu tuku jilamarna nyirtingunya, ngajulu walarni jilamarnanga tukulu. Munujalu ngaju nyanyji jilamanyin ngarrakuny. ¹⁰ Yanamayirni purlpi ngarrany. Jipijalu walarni jarrimayirni kujarramal."

¹¹ Japatumurninyju wurrarnajanaku, "Yuu! Jipi kawayi nyirtingunya. Ngajulu munu ngampa pilamarnanyurrinyi. Kawayalu mayi palar-rangu ngalyparrangu nyunguja warrarnja nyampaliku Egypt-ku: jutipirri, minta ngalypa parntinyakata, mayiku jurikata jinakata (spices), warinypa warinypa mayi jurikata (pistachio nuts and almonds)." ¹² Warnku nyarra wirrirniyi nyurramilinga kurtanja kulpa jiliyanaku. Ngurnipali wirrirniyi watarrkulu. Kawayi yarrana warnku mayiku maninyaku. ¹³ Kawayi nyirtingunya nyurramili marrka, yarrayi yarrana yirrinaku nyarraku pirirriku. ¹⁴ Ngarrka wirtu yiji. Ngajulu japirr marnarna paju karri nganarnaku, paju karrinyajalu ngakalkulinypulinyi ngajumilijirri partanyirri, Simeon-pa Benjamin. Yijapa munu ngakalkulinypulinyi, ngaju wantulumarna partanymajirrijirri ngarrakuny." Palajunju muwarr pirnijanaku palinymilaku partanykarranguku.

¹⁵ Jacob-milalu partanykarrangulu piririmartalu wirrirniyi jinyjipintipa warnkupa kurtanji. Wirrirniyi warnku wata manayi purlpilu, warin-yarrangu warnkurrangu yarrana manayi, maninyaku mayiku janaku. Palaja yanayi kanyayi janamilipa marrka, Benjamin. Egypt-karti pipurr yanayi. Egypt-ja kajanaja yanayalu muwarr pinaku Joseph-ku.

MAYI NGANAYI JOSEPH-JUPA MAMAJIRRANGULU KUNMUNGU (43:16-34)

¹⁶ Joseph-ju yirrirni marrkamarniny palinymili warinyjarrangungu. Kamarnalu palinymilaku warrkamukataku nyampaliku mayakataku. “Kawaninyi nyungurrangu marrngurrangu ngajumilikarti mayakarti. Wirlala kuwiyi, kampala nganarnaka. Nyungurrangulu piririmartalu mayi ngalkulupiyirni ngajumilinga mayanga karrpunga kankajalu yiji.” ¹⁷ Palaja warrkamuku nyampalilu kanyajaninyi Joseph-milikarti mayakarti Joseph-milalu muwarrjalu.

¹⁸ Yananyajalu mayakartilu Joseph-mili mamajirrangu wirnti karrinyiyi. Kurlkarri marnikinyiyi, “Wirrilyi jarrinyi warnku nyarra yirrirninyi kurtanjarrangu purlpi. Palajalu ngakarnanganyjurrinyi palinymilikarti mayakarti. Yijalupa warlilinganyjurrinyili, yijalu jilinganyjurrinyili warrkamuku jinaku palinyku ngarrakuny. Yijalupa kawajaninyili nganyjrruka tangki.” Palajunju kurlkarri marnikinyiyarninyi.

¹⁹ Mayanga milyanga jarrinya ja wirntijartinyu muwarr pirniyalu palaku nyampaliku. ²⁰ Janalu muwarr pirniyalu, “Nyampalikayi, milpanyiyirni nyungukarti purplinga mayiku maninyaku. ²¹⁻²² Nganarna warlirni jarrinyikinyirni nganarnamilikarti warrarnkartu. Yutakartanga waninyiyirni partijirri, yatirniyirni nganarnamili mayipinti kurtanarrangu. Yirrirniyirni nganarnamili warnkurrangu nganarnamilingi kurtanja kankakarti mayinga, warnkurrangu wiyyir waninyikinyi kurtanja! Nganarna ngakumparla nganurtulu warnku wirrirni nganarnamilinga kurtanja. Nganarnalu warlarnikinyirninga wiyyir. Nganarnalu wariny warnku kanyayirni maninyaku mayiku nganarnaku.” ²³ Puntaju karra marnajanaku, “Wirntiwayilu puru. Purlpilu warnku yinyanyinyurru. Nyurratalupa nyurramilalu japatulu yijalmarta jirninyurrulu Ngarrkanga. Yijapa palinyu wirrirni warnku nyurramilingi kurtanjirrangu.”

Palaja palinyu kanyajanaku Simeon. ²⁴ Palaja kanyajaninyi wiyyir kaninykartu Joseph-milinga mayanga, yinyajaninyi ngapa jinaku janpa jinaku. Mayi pukun yinyajaninya tangkikurrangu. ²⁵ Wurrarnajanaku, “Nyurratalupa nyurramilalu japatulu yijalmarta jirninyurrulu Ngarrkanga. Yijapa palinyu wirrirni warnku nyurramilingi kurtanjirrangu.”

²⁶ Joseph walarni jarrinya jalu mayakarti, palinymilalu mamajirrangu yinyayili jinyjipinti wurrukarrangu palinyku, jana wupirniyalu jinangu palinyja. ²⁷ “Wayirti, ngalypa waninyurru? Japartu nyurramili, wankanyungarra waninyi? Ngalypa waninyi?” ²⁸ “Yuu, wankanyungarra waninyi.” Palajalu warinymil wupirniyalu. ²⁹ Parrjana yirrirni palinymili marrka, Benjamin, pipimarniny partanyjirrimili walja. “Nyungungarra nyirtingunya, wurrarnijinyurru?” “Yuu.” Wurrarnala Benjamin-ja, “Ngar-ka paju karruliny nyuntuku.”

³⁰ Palaja Joseph yana nyampa jurntikarti palinymilikarti, manyjarrajalu nyirtingunya ngangkurl jirnikinyalu. ³¹ Ngumpa janpa jinanyarninyi, kulpanyajanaku. Wurrarnajanaku warrkamukataku palinymilaku, “Mayi kawayi nganarnaku!”

32-33 Purlpilu Joseph-milalu warrkamu pulukurrangulu kajana jirnijaninyi mamajirrangu Joseph-milirrang, murrkanguny wirrirniyi walangkarrkarti, nyirtingunya warinykartingi, wiyyir partijirringi wirrirnayjaninyi. Kajana jirnijaninyi, murrkanguny walangkarr, malyartarrang, nyirtingunya nyirrirnikarti, Palajunngarra. Piririmarta parrjarnikinyarninyi. “Yukuyilpirla ngayarta jarrinyinyi!” Yija yiji ngawu karrnyikinyiyi. Palanga warajanga ngananyikinyiyi, Joseph-pa mamajirrangu palinymilipa Egypt-jarrangupa. Joseph kajarna warajanga table-ja. Palinymili mamajirrangu nyirtingunyapa warinyja table-ja kajarnikinyiyi. Warinyarrangu kajarnikinyiyi warinyja table-ja, kajamarta kajarnikinyiyi. Egypt-arrangulu munukata kajanakata warajanga Hebrew marrngunga. ³⁴ Joseph-ju ngakarnajanaka jinta mayi palinymilija table-ja. Ngakarnalu wirtu yiji palinymilaku marrkaku, Benjaminku. Palanga nganayipa minpirnayipa Joseph-ja, pikaly jarrinyiyi wiyyir.

44

MINPINAPINTI KANYAI MAMAJIRRANGULU MUNAMPALU (44:1-17)

¹ Yartingi Joseph-ju wurrarnala nyampalingi warrkamukatanga, “Winya jirnijaninyi kurtan mayijartinyju janamili. Warnkurrangu janamili wirrili-janaka kankakarti mayirrangunga. ² Kurtanja nyirtingunyamilinga wirrili nyungu ngajumili ngalypakata yiji minpinapinti. Wirrili pala minpinapintipa warnkupa palinymilinga kurtanja.” Palajun wurranal. Palinyju yijalu jirni Joseph-jalu muwarrjalu.

³ Pirrpa-pirrpanga mamajirrangu nyirtingunya yananyayi tangki-jartiny janamilikarti ngurra waljakarti. ⁴ Jampa yanayi wangkangarra. Joseph-ju wurrarnala warrkamukatanga, “Yarrajananaku! Purrja piljaninyi. Wurralajanaku, ‘Ngajumili nyampali ngalypalu kalkurnakinyinyurrinyi. Puntajulu kurlu jirninyurrulu! Nganiwanti minyji marnanyurralu ngalypakata yiji minpinapinti palinymili? ⁵ Palamangarra minpinapinti palinymili minpirni karrpurrangu karrpurrangu. Palamajartinyju minpinapintilu maparn jirnijaninyi pukurl. Nyurralu minyji marnanyurralu. Kurlu yiji jirninyurralu!’ Wurralajanaku palajun muwarr.”

⁶ Palinymilalu warrkamukatalu yajarnajaninyi. Yirrinajalu wurrarnajanaku Joseph-milaja muwarrja. ⁷ Puntajulu, “Nyampali yija, munu palajun muwarr pinaku! Munu palajun jinamayirni. Nganarna munu minyji manakatarrang. ⁸ Pala warnku yirrirniyirni purlpilu kurtanja nganarnamilinga walarni jirniyirningu nyuntunga Canaan-ja. Nganiku palajun muwarr pinanpa, wurrarnannganya minyji Manasseh nyuntumilimili nyampalimili minpinapinti palinymilija mayaja? ⁹ Kanyjilimanpa palaku minpinapintiku nganarnamilinga kurtanja. Yijapa yirrilaman nganurtumilingi kurtanja, pala marrngu wirlalaman marlkarri. Wiyirr nganarna wantulupiyirni nyungunga, warnku mananyamajirri warrkamu jarrulupiyirni nyuntuku.” ¹⁰ Puntajulu, “Yuu, yijapa yirrilamarna minpinapinti palamilinga kurtanja, pala waraja marrngu kalkulumarna. Wiyirr nyurra kulpubulinyurru nyurramilikarti warrarnkart.” Palajun muwarr pirnijanaku Joseph-milaku mamajirranguku.

¹¹ Yinyji pirniyi nyampalu kurtanarrangu tangkija, jungkanga wirrirniyi, jawa pirli jirniyjaninyi. ¹² Joseph-milalu warrkamukatalu kanyjirnikinyalu pala minpinapintiku warinypa warinypa kurtanarrangunga. Walangkarranga kanyjirnalu murrkamilinga, palaja malyurtarrangumilingi, nyirrirnikarti kanyjirnalu nyirtingunyamilingi.

Pala minpinapinti waninykinyi nyirtingunyamilingi, Benjamin-milinga. ¹³ Wirrilyi karrinyiyi, wurrurrangu kawuja ngartarn-ngartarniyi pajulu yiji-yijalu.

¹⁴ Judah-pa jintapa walarni jarrinyiyi mayakarti Joseph-milikarti. Palangangarra waninyikinyi. Wupirniyalu jungkakarti yiji. ¹⁵ Paliny muwarr pирnijanaku, “Nganiwanti kurlujartiny jinajinyurru? Ngaju miranu nyur-raku. Ngaju miranurla maparn jinaku. Nyurra miranurla ngajuku wanimanyurru.”

¹⁶ Judah-lu, “Munu nganarna jurtu muwarrmajirri. Ngarrka miranu nganarnalu kurlu jirniyirni! Warnku maninyamajirri warrkamu jarrulupiyirni nyuntuku, warinyju nyarra kalkurnikinyi minpinapintipa nganarna jinta.” Palajunju muwarr pinalu Judah-lu. ¹⁷ Joseph-ju karra marnajanaku, “Munu palajun jilamarna. Pala waraja marrngu minpinap-intijartiny kalkulumarna nyungu. Nyungu waraja warrkamu jarrulupija. Wiyirr nyurra kulpubluyurru nyurramilikarti japatukarti.”

JUDAH-LU NGARLU JAPIRR MARNA JOSEPH BENJAMIN-KU (44:18-34)

¹⁸ Wangka jarrinyalu Judah, karra marnalu, “Nyampali, wirtu nyuntu, nyuntu kingikapali. Munu wirrilyi jarrulupijin, puru muwarr pilamarnangu. ¹⁹ Purlpilu japiirr marnanganinyi, ‘Yija japatu nyurramili wankanyu ngarrany, wayirti kalkurnanyurru warinypa marrkamarniny?’

²⁰ Wurrarnayirnangu purlpilu, “Yuu, nganarnamili japatu wankanyu ngarrany, waraja marrka nganarnamili ngayarta jarrinyi paliny nganarnamilinga japatunga mirtanga yija. Nyirtingunyamili walja yija mamaji marlkarri. Nyungujakun wankanyu palaja pipija, nganarnamilalu japatulu ngarluja yiji palinymili pala.

²¹ Nyuntulu wurrarnan nganarnaku, ‘Ngajulu yirrilimarna nyurramili nyirtingunya marrkamarniny. Kawayi ngajukarti.’ ²² Palinyju munu yakalkulinypa nganarnamili japatu. Marlkarri jarriyili nganarnamili japatu. ²³ ‘Wurrallyili nyurramilinga marrkanga nyungukarti milpuliny ngajuku yirrinaku. Munujalu milpanyajalu ngajulu ngampa pilamar-nanyurriyi nyungukarti milpanyaja ngarrakuny.’ Palajun wurrarnan nganarnaka.

²⁴ Palaja kulpanyajalu wurrarniyirnili japatungu nyuntuja muwarr.

²⁵ Yarti nganarnalu japatulu wurrarna nganarnaku, ‘Kurlpayi yarrana Egypt-karti, mayi marrayi yarrana!’ ²⁶ ‘Nganarna munu palakarti yaninyaku. Palalu pirirrilu wurrarna nganarnaku yananyaku palakarti kangkulupiyirni nganarnamili marrka nyirtingunya. Munu kanganya-jalu nyirtingunyaku palalu pirirrilu munu muwarr pilkuliny nganarnaku. Nyuntulu ngakalaman nyirtingunya pukun, palaja yankulupiyirni.’

²⁷ ‘Ngajumili mirtawa Rayijil kujarra murtunyajirrijakun kanyapulinyi. Nyurra miranu palaku. ²⁸ Waraja partany yana ngarrakuny, ngaju ngawu kanyjil-kanyjil. Yijapa marlkarri, kulikatalu kuwiylu nganayi ngurnipali. ²⁹ Kuwarri karrinyinyurru kanganyaku nyirtingunyaku. Palinypa marlkari jarriyili. Palaja ngajupa wurrjularnala paju karrinyija.’ Palajunju wurrarna nganarnalu japatulu.

³⁰⁻³¹ Munu kulpanyaku nganarnamilikarti japatukarti nyirtingunyamajirri. Palajun jilipiyirni, nganarnamili japatu marlkarri jarriyili paju karrinyajalu. ³² Marntikartilu nyungukartiku wurrarnarnala japatungu, ‘Ngajulu tuku jilamarna nyirtingunya, walarni jilamarna nyuntukarti. Munujalu ngaju nyanyji jilamanyan ngarrakuny.’ ³³⁻³⁴ Pinakarraji, nyampali. Ngaju munu karrinyirna ngajumilaku japatuku marlkarri jarriyilipa.

Ngaju munu karrinyirna walarni jarrinyaku nyirtingunyamajirri. Ngaju wantulumarnanga, warrkamu jilamarnanga kakuputulu. Yijapa ngakalaman nyirtingunya nganarnamilikarti japartukarti.” Palajun muwarrinalnu Joseph-ku.

45

*JOSEPH MAMAJIRRANGU WURRARNAJANAKU YINI WALJA
PALINYMILI (45:1-20) [reveals ??]*

¹ Joseph-ju pinakarrinyikinyalu palinymilaku mamajiku. Palaja partarl jama karrinyikinyi. “Jinta nyurra warrkamatarrangu yarrayi jurntija.” Palarrangujakun yiji waninyiyi kaninykurti jurntinga mama-jirrangupa nyirtingunya. Warrkamatarranu Egypt-jirrirrangu yanayi. ² Joseph ngangkurlu jirnikinyi marrja. Marrngulu pinakarrinyiyi kajangulu, warinyu wurrarnajanaku marrngurrangunga kingimilinga mayanga, “Joseph ngangkurlu jirnikinyi marrja.” ³ Joseph-ju wurrarnajanaku mamajirrangunga, “Ngajungarra Joseph. Yija yiji japartu nganyjurramili wankanyu waninyi?” Pala muwarr pinakarrinyiyi yija yiji wirnti kar-rinyiyi. Munu puntaju muwarr pinamayalu. Jama waninyiyi.

⁴ “Kurtaliyi wangka ngajukarti!” Milpanyiyi palinymilaku. “Ngajungarra nyurramili marrka, Joseph. Nyurralu yinyaalpirninyurru jananga ngajarirrangunga warnuku. Janalu kanyanyiyi nyungukarti. ⁵ Munu wirrilyi jarrinyaku nyurra, munu kulilu yirrulkulinyurramili. Ngarrkalungarra nyungukarti ngakarnanyi, kalkunaku nyurra wankanyu. ⁶ Punja waninyiyirni ngapa munu pungkama kujarra partunujirringi. ⁵ partunurrangu turlpulupiyinganyjurruka ngapa wupartu pungkuliny nganyjurra, mayirrangunu munu jarruliny nganyjurra. ⁷ Palajalu Ngarrkalu ngakarninyi walangkarrangu nyurra. Ngakarninyi nyungukarti nyurra kalkunaku wankanyuku, partanykarranguku nyurramilaku pukun. ⁸ Munu nyurralu ngakarnamanyinyurru nyungukarti, Ngarrkalu ngakarninyi. Ngaju wirrirninyi nyampali wiyyirru warrkumatarranguku kingimilinga mayanga, wirrirninyi nyampali wiyyirru marrngurranguku nyungungu warrarnja, Egypt-ja.

⁹ Yarrayi japartukarti janyin, wurraliyili nyungu muwarr. ‘Yija ngaju, nyuntumili partany, Joseph, wankanyungarra waninyirni. Ngarrkalu ngaju wirrirninyi nyampali wiyyirru marrngku warrarnja Egypt-ja. Kur-taliji nyungukarti warrarnkartu. ¹⁰ Nyuntu wantuluman ngajungu wangka nyungunga, Gothen-ja, nyuntupa partanykarranguku nyuntumilipa karluji jamiji, kaparlijipa kamiji. Kawayijaninyi kukurnjayipa nanikutupa purlimanarrangupa wurrukarra pukun. ¹¹ Ngajulu tuku jilamarnanta. ⁵ partunurrangu turlpulupiyinganyjurruka ngapa wupartu pungkuliny nganyjurra. Nyungunga Gothen-ja tuku jilamarnanyurrinyi wiyyirr, mayijartiny wirtujartiny wantulinyurru.’ Pala muwarr wurrallala.

¹² Nyurralu wiyyirru yirrilinyiyi, ngaju yiji nyungu, Joseph muwarr pirnirninyurra. ¹³ Wurraliyili japartunga ngaju nyampali yiji Egypt-ja. Wurraliyili yirrirninyurru wiyyirr nyungunga. Palaja nyungukarti kawayi janyin!” Palajunju wurrarnajanaku Joseph-ju.

¹⁴ Ngamparna marrka, ngangkurlu jirnipularninyi. ¹⁵ Ngamparnajaninyi mamajirrangunga, ngangkurlu jirniyi warajanga, palaja kurrgarniyi warajanga.

¹⁶ Kingilu pinakarrinyi, “Joseph-mili mamajirrangu kajarniyi.” Kingipa palinymili warrkamu pulukurrangu pikaly jarrinyiyi. ¹⁷ Kingilu wurrarnala Joseph-ku, “Wurrabajanaku nyuntumilirrangu mamajirrangungu kurtanjarrangu mayijartiny wirrilipiyi janamilingi tangkingi, kulpulupiyi janamilikarti warrarnkartu waljakarti. ¹⁸ Mankulupiyi janamili japartupa palinymilirrangupa, nyarnikurnu turlpulkulinyurru ngajukarti. Warrarn ngajulu yingkulumarnajanaku, warrarn ngalypakata. Marlu mayi ngalypakata ngalkulupiyi. ¹⁹ Wurrala jinaku mamajirrangunga kangkulupiyi wagon-arrangu maninyaku pipirrangupa partanykarrangupa japartumurniny nyuntumilipa. Milpulupiyi nyarnikurnu wiyyir. ²⁰ Wurrabajanaku janamilirrangu wurrukarra, yakalapiyijaninyi palar-rangu wurrurrangu janamilinga warrarnja. Ngajulu yingkulumurnujujanaku nyungungu palarrangu wurrukarra, yija yiji ngalypakatarrangu.” Palajun wurrarnala Joseph.

JOSEPH-MILI MAMAJIRRANGU KULPANYAYI CANAAN-KARTI (45:21-28)

²¹ Palajalu Joseph-ju yinyajaninyi wagon-arrangu kingija muwarrja. Palajalu yinyajaninyi mayi ngananyaku marntiku. ²² Parrpakarrarrangu wurrukarra yinyajanaku, ngalypakatarrangu. Marrkamarninyku yinyalu wurrukarra parrpakarrarrangu marlu, warnku wirtu pukul. ²³ Japartumurninyku yinyajanaku 10 tangki wurrukatajakunarrangu kanganyaku, 10 tangki kanganyaku mayirrangujakun, japartumurninyu ngalkuliny marntiku. ²⁴ “Jipi yarrayi! Munu kurlipatilkuliny nyurru marntijalu.”

²⁵ Kulpanyiyi Egypt-ja janamilikarti warrarnkartu waljakarti. ²⁶ Palaja kajarniyi wurrarniyili janamilingi japartungu, “Joseph wankanyu ngarrany waninyi! Nyampali janaku wiyyirku Egypt-ja!” Jacob panypiny-ijananga, ngakumpa karrinyi. ²⁷ Wurrarniyili muwarrarrangu Joseph-ja. Jurti jirniyili wagon-arrangu Joseph-ja ngakanaja. Palaja Jacob pikaly jarrinyi. ²⁸ Wurrabajanaku, “Yijalmarta jirnirni nyurranga yija. Ngajumili partany Joseph wankanyu ngarrany. Yankulumarnalu yirrinaku ngajumilaku partanyku Joseph-ku wankanyulu ngarrany!”

46

JACOB-PA PALINYMILIRRANGU WIYIRR EGYPT-KARTI YANAYI (46:1-27)

¹ Palaja Jacob-ju warajanga jirnianinyi palinymilirrangu kuwiyyirrangu, yana kurilakurti ngapikarti, Beersheba-karti. Palanga kuwiyyi wirlarna, Ngarrkaku muwarr pinalu, wangkalu yiji muwarr pinangulu “Ngarlu ngalypa jirninyi!” Isaac-ju palinymilalu japatulu muwarr pirnikinyalu palajunngarra Ngarrkaku purlpilu. ² Ngarrkalu kamarnalu kapukarri Manassehku, “Jacob! Jacob!” “Yu! Ngani?” ³⁻⁴ “Nyungu ngaju, Ngarrka, muwarr pirnirnangu. Nyuntumilalu japatulu yijalmarta jirnikinyiji, ngajulu tuku jirnikinyirni. Ngaju pukurl yankulumarna Egypt-karti, tuku jila-marnanta nyuntupa. Munu wirnti karrinyaku palakarti yananyaku. Marlu karlujirrangu jamujirrangu yingkulumarnanta palanga. Nyuntungu marlkari jarrinyajalu Joseph palanga wantuliny nyuntumartaji. Yarti punjajalu yiji nyuntumilirrangu walarni jilamarnajaninyi nyuntumilikarti warrarnkartu.” Palajun muwarr pinalu Ngarrkalu.

⁵ Palaja Jacob-ju yakarna Beersheba yananyaku Egypt-karti. Palinymilarrangulu partanykarrangulu wagon-ja wirrirniyijaninyi janamili japartumarninypa mirtawanyjarripa partanykarrangupa. Kanyayijaninyi wagon-ja, nyarrarrangu wagon-arrangu kingilu ngakarnajanaku. ⁶⁻⁷ Janalu

kanyayijaninyi kukurnjayipa purlimanpa wiyirr warinyarrangu kuwiyirr rangupa, palaja warrarnja Canaan-ja wurrukarra kanyayijaninyi, wiyirr yanayi Egypt-karti. ⁸ Jacob Egypt-karti yananya ja palinymilirrangup wiyirr palinyja yanayi. Murrkangunya Rueben-pa ⁹ palinymili piritri partanykarrangu: Hanoch, Pallu, Hezron, Carmi. ¹⁰ Simeon-pa palinymili piritri partanykarrangu: Jemuel, Jamin, Ohad, Jachin, Zohar Shaul (partany Canaanite-ja mirtawaja). ¹¹ Levi-pa palinymili piritri partanykarrangu: Gershon, Kohath, Merari. ¹² Judah-pa palinymili piritri partanykarrangu: Shelah, Perez, Zerah. (Warinyjirri Judah-mili piritri partanyjirri, Er-pa Onan, marlkarri jarrinyipulu Canaan-ja.) Perez-mili piritri partanyjirri: Hezron-pa Hamul. ¹³ Issachar-pa palinymili piritri partanykarrangu: Tola, Puah, Jashub, Shimron. ¹⁴ Zebulun-pa palinymili piritri partanykarrangu: Sered, Elon, Jahleel. ¹⁵ Nyungurrangu piritri partanykarrangu ngayarta jirnijaninyi Leah-lu, Mesopotamia-nga, palinymili kurntal Dinah pukun. Jacob 33 nyirrirnikartijarrangujartiny Leah-ja. ¹⁶ Gad-pa palinymili piritri partanykarrangu: Zephon, Hagi, Shuni, Eri, Arod, Areli. ¹⁷ Asher-pa palinymili piritri partanykarrangu: Imnah, Ishvah, Ishvi, Beriah, janamili mirtawa partany pukun, Serah. ¹⁸ Jacob nyungurrangu 16 nyirrirnikartijarrangujartiny Zilpah-ja. Jacob-mili kakaji Laban-ju yinyalu nyarra Zilpah, warrkamukata jarrinyaku paliny Leah-ku. ¹⁹ Jacob-milalu mirtawalu Rachel-ju ngayarta jirnipulinyi kujarra piritri partanyjartinyjirri, Joseph-pa Benjamin. ²⁰ Egypt-ja waninyaja Joseph piritri partanyjartinyjirri, Manasseh-pa Ephraim, Asenath ngayarta jirnipulinyi. (Paliny kurntal Potiphera-mili, palapali nyampali muwarrku yatilpamilaku, tawun-ja, ngapi-nga, Heliopolis-ja.) ²¹ Benjaminpa palinymili piritri partanykarrangu: Belar, Becher, Ashbel, Gerah, Naaman, Ehi, Rosh, Muppim, Huppim, Ard. ²² Jacob nyungurrangu 14 nyirrirnikartijarrangujartiny Rachel-ja. ²³ Dan-pa palinymili piritri partany, Hushim. ²⁴ Naphtali-pa palinymili piritri partanykarrangu: Jahzeel, Guni, Jezer, Shillem. ²⁵ Jacob nyungurrangu 7 nyirrirnikartijarrangujartiny Bilhah-ja. (Jacob-mili kakaji Laban-ju yinyalu nyarra Bilhah, warrkamukata jarrinyaku paliny Rachel-ku.) ²⁶ Wiyirr Jacob-milirrangup yanayi Egypt-karti, 66 marrngurrangu, Jacob-mili piritri partanykarrangumili nyuparrangu. ²⁷ Kujarra piritri partanyjirri ngayarta jarrinyipulu Egypt-ja, Joseph-ku. Wiyirr Jacob-milirrangup Egypt-ja waninyiyi 70 marrngurrangu.

NGURRA JIRNIYI GOSHEN-JA (46:28-34)

²⁸ Jacob-ju ngakarna walangkarrangu Judah, wurrakanaku Joseph-ja jampa turlpuliny Gothen-ja, milyangkurl. Jacob-pa jintarrangu nyirrirni yananyikinyiyi. ²⁹ Jacob kajanajalu Gothen-ja Joseph miranu, yawartajirri manapulinyi, chariot-ja wirrernipulinyi, yana palinymilaku japatuku yirrinaku punjaja. Yirrinajalu japatuku ngamparnapularninyi, ngangkurlu jirnipulupa. ³⁰ Jacob-ju wurrarnala, “Yartikarra! Nyuntungarra yirrinajalu, wankanyu ngarrany, marlkarri jarrulamarna pikaly!”

³¹ Joseph-ju muwarr pirnijanaku palinymilaku mamajirrangukupa wiyirrku palinymilaku japatumilaku marrngurranguku. “Ngaju yankulumarnalu kingiku yirrinaku, wurralamarnala, ‘Ngajumili mamajirrangupu japatumilirrangup wiyirr kajarniyi Canaan-ja. ³² Nyungurrangu marrngurrangup japatka jinakatarrangu. Kukurnjayipa purlimanpa nanikutupa wiyirr kanyayijaninyi wurrukarrapa.’ Pala muwarrarrangu wurralamarnala kingingi. ³³ Palaja muwarr ngakalkulunyurruka, ‘Ngajukarti turlpulunyurru yirrinaku.’ Palinyju japirr malkulunyurrinyi, ‘Ngani jirninyurru

warrkamuku?” ³⁴ Nyurralu wurralkulinyurrulu, ‘Nganarna partanykar-ranguja ngarrany japarta jirnikata. Karlujilu nganarnamilalu japatamu jirnikinyijaninyi kuwiyyirrangu, japartu nganarnamilalu palajunngarra jirnikinyjaninyi, kuwarrilu nganarnalu palangarra jirniyirni.’ Palangarra wurralkulinyurrulu. Palinyju wurralkulinyurraku nyungu warrarnja wantiyi, Gothen-ja, kajakulu wantulunyurru Egypt-arrangungumarra. Palar-rangulu Egypt-arrangulu wirrilyi karrinyiyijanaku japarta jirnikataku.” Palajunju wurrarnajanaku Joseph-ju.

47

JACOB YIRRIRNI EGYPT-MILI KINGI (47:1-12)

¹ Palaja Joseph yanalu kingiku. “Ngajumili japatupa mamajirrangupa marrka pirirripa kajarniyi Canaan-ja. Kanyayi nanikutupa purli-manpa kukurnjayipa wurrukarra wiyyirr. Gothen-ja waninyayi kuwarri.”

² Mamajirrangu 5 kanyajaninyi kingikarti, milyangkurl jirnijaninyi.

³ Japirr marnajaninyi kingilu, “Nganikapali warrkamu jirninyurru?” “Japarta jirnikatarrangu nganarna. Karlujilupa japatulu nganarnamilalu kuwiyyirrangu japarta jirnikinyipulu, nganarnalu palajunngarra jirniyirni.

⁴ Warrarn Canaan-ja punarra yiji, mayimajirri yiji nganarnamilaku kuwiyyiku. Turlpanyiyirni nyungukarti wankanyuku waninyaku. Yijapa wantulupiyirni Gothen-ja? Wurralaman nganarnaku waninyaku palanga?” Palajun wurrarnayili kingigi.

⁵ Kingilu wurrarnalu Jospeh-ja, “Nyuntumili japatupa mamajirrangu turlpanyiyi nyuntuku yirrinaku. ⁶ Wantulupiyi Egypt-ja. Jurti jilijanaku warrarn ngalypakata yiji. Jana wantulupiyi Gothen-ja. Yijapa jinta ngalypakata japarta manakata nyampali jilijaninyi ngajumilaku kuwiyyirranguku.” Palajun wurrarnalu kingilu.

⁷ Joseph-ju kanyalu japartu palinymili kingiku. Jacob-ju ngalypa muwarr pinalu kingiku. ⁸ “Wayirti, partunurrangu kurrrngal yirrirnan?”

⁹ “Yananya-yananyakanu yirrirnarnajaninyi puru partunurrangu, munu kurrrngal, 130-jakun. Ngurnjularrangu palarrangu. Ngajumili karlujilupa japatulupa marlu yiji partunurrangu yirrirnapulujaninyi. Ngaju munu palajirrikapali.” ¹⁰ Palaja Jacob-ju japirr marna Ngarrka, “Tuku jilaman yijalu yiji nyungu kingi.”

¹¹ Palaja Joseph-ju jurti jirnijaninyi japatupa mamajirrangupa ngalypa yiji warrarn kingijalu muwarrjalu. Palanga jarnti jirnijaninyi mayarrangu tawunmartaji, ngapimartaji, Rameses-martaji. ¹² Joseph-ju tuku jirnikinyijaninyi japatupa mamajirrangupa janamiliurrangu wiyyirr. Palinyju Yinganyikinyijaninyi mayi.

NGAPAMAJIRIPA MAYIMAJIRRI (47:13-26)

¹³ Punja yiji waninyi ngapa munu pungkama Egypt-japa Canaann-ja. Mayi wiyyirri jarrinyijanaka wiyyirru Egypt-jaku Canaan-jaku. Mayimajirrilu manyurla-manyurla jarrinyiya. ¹⁴ Punja yiji mayi manikinyiyi warnkujartinyu. Joseph-ju warnku kanya kingi yinyala. Palaja marrngu warnkumajirri waninyikinyiyi. ¹⁵ Palaja Egypt-arrangu milpaniyiyalu Joseph-ku, wurrarniyili, “Nganarnalu yinyayirninti nganarnamili warnku wiyyirr. Nganarna warnkumajirri kuwarri. Nyuntulu Yingkulumunnganinyi mayi, wankanyuku waninyaku. Mayimajirringa marlkarri jarriyirnili.” ¹⁶ “Kawayijaninyili ngajukarti kukurnjayipa nanikutupa purli-manpa jinta kuwiyyi nyurramili, puntajulu Yingkulumunnganinyi mayi.”

¹⁷ Kanginyikinyijaninyi Joseph-karti janamili yawartapa kukurnjayipa

nanikutupa purlimanpa tangki. Puntajulu mayi yinganyikinyijaninyi. Palajun jirnikinyiyi partunungu warajanga.

¹⁸ Yarranamal turlpaniyalu Egypt-arrangu Joseph-ku. “Nyampali, yija wurrarniyirnangu, yinyayirninta purlpilu warnku wiyyirr nganarnamili, yinyayirninta kuwiyyirrangu wiyyirr nganarnamili mayiku maninyaku. Munu yijirla mayimajirri nganarna. Wunyjurrulurti mayi mankulupiyirni warnkumajirrilu? Kalkurnayirni nganarnamili kawupa warrarnjakun.

¹⁹ Nganiku, karrnyanpa marlkarri jarrinyaku nganarna, warrarn nganarnamili kurluny-kurluny jarruliny nganarnamajirri. Yiwanganinya mayi. Puntajulu yingkulupiyirni warrarn nganarnamili kingi, nganarna wiyyirr palinymili warrkamukata jarrulupiyirni, nganarna tuku jilapiyirni warrarn palinyku. Yiwanganinya wilyki jungkanga wirrinaku mayi jinaku, palajun jilapiyirni jungkaku ngalypa jinaku, wantulupiyirni wankanyu, munu marlkarri jarrinyaku.” Palajun wurrarnayili Joseph-ja.

²⁰ Palajalu Joseph-ju kanyajanaka warrarn kingimila jinaku, puntajulu yinyajaninyi mayi. Palajunjalu warrarnarrangu wiyyirr kingimili jarrinyi.

²¹ Joseph-ju wiyyirr marrngurrangu wirrirnijaninyi Egypt-ja warrkamukata kingiku. Janalu tuku jirnikinyiyalu warrarn palinyku. ²² Joseph-ju munu kanyama janaka warrarn yatilparrangukurrangu. Kingilu tuku jirnikinyijaninyi yatilparrangu, palinyu yinyajaninya mayi.

²³ Joseph-ju muwarr pirnijanaku Egypt-arrangungu, “Ngajulu nyurramili warrarn yinyala kinginga, wirrirnirninyurrinyi palinymili warrkamukata. Puntajulu nyurralu tuku jilkulinyurrulu warrarn palinyku. Nyungurrangu wilyki, wirriliyi jungkanga mayi jinaku. ²⁴ Palaja mayijalu murla jarrinyijalu wIRRkalkulinyurru. Jinta yingkulinyurrulu kinginga. Kurtan 5-ja 1 yingkulinyurrulu kinginga, 4 kurtan kalkulkulinyurru. Pala nyurramili. Nyurra wiyyirr partanykarrangupa mayi kalkululunyurru nganinyaku, jinta kalkulkulunyurru wilykirrangu jungkanga wirrinaku yarti.” Palajun wurrarnajanaku. ²⁵ “Yuu, Nyampali. Yarranija! Wankanyu jirninnganinyi nyuntulu! Warrkamu jilkulupiyirnalu kingiku.”

²⁶ Palajunju Joseph-ju nyungu manguny wirrirnijanaku Egypt-arranguku: mayijalu murla jarrinyajalu kurtanja wilykijartinyja 5-ja 1 yinganyaku kingiku. Yatilparrangulujakun kalkurnukinyiyarningu warrarn janamili. Munu kangama warrarn janamili kingilu. Munu janamilia wilykija yingamayalu kingiku.

JACOB JAPIRR MARNA JUNGKARANGA WIRRILAPIYI CANAAN-JA (47:27-31)

²⁷ Palarrangu Israel-mili marrngurrangu, Jacob-pa palinymili jamuji karlujirrangupa nyirrirnikartijarrangu, jana waninyikinyiyi palanga, Gothen-ja, Egypt-ja. Palanga partanykarrangupa marlu jirniyijaninyi. Kurrgal jarrinyiyi yiji. Janalu kuru-kuru marnayijaninyi wurrukarra marlu.

²⁸ Jacob ranyji jarrinyi. Egypt-ja waninyi 17 partunurrangu. Jampa marlkarri jarruliny, partunurrangu 147-jartiny.

²⁹⁻³¹ Muwarr ngakarnalu palinymilaku pujamuku, Joseph-ku, “Milpuluman.” “Jampa markarri jarrulumarna. Muwarr yija yiwaji nyunguku: Marlkarri jarrinyajalu ngaju, munu nyungunga yamalaminyin Egypt-ja, kangkuluminin kawu ngaju japatumilipa karlujimilikarti warrarnkartu. Palanga yamalaminyin wangka ngajumilinga japatupa karlujinga. Palajun jiliminyin yija? Parirr wirrilamanyin ngajunga kalpartinga partijirri, muwarr nyuntumili yiji yiwaji.” “Yuu, palajun jilamarna.” Palaja Jacob wupirnalu Ngarrkangapa nyurra marna.

48

JACOB MUWARR PIRNIPULAKU EPHRAIM-PA MANASSEH (48:1-22)

¹ Yarti jintalu wurrarniyili Joseph-ja, “Nyuntumili japartu wurrku.” Palinyju kanyapulinyi palinymilijirri pujamu, Manasseh-pa Ephraim, yanayalu yirrinaku Jacob. ² Jacob-ja wurrarniyili, “Nyuntumili pujamu kajarna nyuntuku yirrinaku.” Palajunjalu paliny parnturrkarra jarrinyi, kajarna. ³ Palinyju wurrarnala Joseph-ja, “Ngarrka Parnturrkata Jarrinyi Yiji ngayarta jarrinyiji ngapinga, Luz-ja, warrarnja Canaan-ja, wurrarnaji ‘Ngajulu tuku jilamarnanta. ⁴ Ngajulu yingkulumarnanta marlu partanykarrangu, nyuntumilirrangu marrngurrangu kurrgal jarrulupiyi, warinpa wariny marrngurrangu. Ngajulu yingkulumarnajaninya nyuntumilirrangu nyungu warrarn janaku yiji ngaramarntiku kalkunaku.’” ⁵ Palaja Jacob muwarr pinalu Joseph-ku, “Joseph-kayi, nyuntumilijirri partanyjirri ngayarta jarrinyipulu Egypt-ja. Ngajulu kanganyarnapulinyi ngajumilakapalijirri, Rueben-pa Simeon-pa ngajumilimurninykapalijirri. ⁶ Yarti yijapa mankuluman partanykarrangu palarrangu nyuntumilirrangu, munu ngajumilirrangu. Warinyjirrija Ephraim-paja Manasseh-ja warrarn mankulinpulu.” ⁷ Nyungu jirnirnarnalu pipiku nyuntumilaku, Rayijilku. Walarni jarrinyajalu Mesopotamia-ja paliny marlkarri jarrinyi Canaan-ja, wangka ngapingi, Ephrath-ja. Paju karrinyangulu yiji.” (Kuwarrija pala Ephrath yini Bethlehem.) ⁸ Jacob-ju yirrirnapulinyi partanyjirri Joseph-mili, “Nganurtu nyungu partanyjirri?” ⁹ Joseph-ju puntajulu, “Nyungu partanyjirri ngajumili. Ngarrkalu yinyanyipulu Egypt-ja.” “Kawapulinyi ngajukarti. Ngarrkalu tuku jilkulinypulinyi ngajuja muwarrja.” ¹⁰ Jayikapu ranyji jarrinyaja pani kurlu jarrinyikinyi, partarl yirrirnikinyi. Joseph-ju kanyapulinalu partanyjirri, palanga ngampalja jirnipulinyipa munyjarnapulinyi. ¹¹ Wurrarnala Joseph-ja, “Purlpi wurrarnarna, ‘Munu yarrana yirrinaku nyuntuku ngajulu’, kuwarri Ngarrkalu jinajalu yirrinaku nyuntuku, nyuntumilakupa partanykupa.” ¹² Manapulinyi Joseph-ju kartingija partanyjirri Jacob-ja, wupirnalu milya kaniny jarrinyalu jungkakarti. ¹³ Joseph-ju wirrirni Ephraim Jacob-ja jampukarti, Manasseh marrjanyukarti. ¹⁴ Jacob-ju parirrjirri warinykurnu jinarninyi. Palinyju marrjanyukarti parirr wirrirnarninyili jurnturtunga Ephraim, palinyngarra nyirtingunyamarniny, palinyju jampukarti parirr wirrirnarninyili jurnturtunga Manasseh, murrkangunyamarninyja. ¹⁵ Palaja muwarr pinalu Ngarrkalu ngalypa jilkulinypalu Joseph-ku, tuku jilkulinypulinyi partanyjirri Joseph-milijirri: “Ngajumilajirri karlujilupa japatulu Ngarrkajalu wurrana jirnikinyipulu. Ngajulu karrinyarna Ngarrkakungarra ngalypa jilkulinypulaku nyungukujirri partanykujirri. Ngarrkalu kanyanyi ngarrakuny nyungukartijakun. Ngajulu karrinyarna palinyjunggarra ngalypa jilkulinypulaku nyungujirriku. ¹⁶ Ngarrkamilalu angel-ju kartuwarra marninyi kurlujartinyjamarranga. Ngajulu karrinyarna palinykungarra ngalypa jilkulinypulaku nyungujirriku. Ngajulu karrinyarnapulaku kurrgalku partanykarranguku jinaku, jamuji karlujirrangupa nyirrikartijarrangupa. Palajunjalu marrngurrangulu kurlkarri malapiyi ngajumili yinipa yini ngajumili karlujimili Abraham-milipa yini ngajumili japatumi Isaacs-milipa!”

¹⁷ Joseph-ju yirrirni Jacob-ju wirrirni parirr marrjanyukarti Ephraimunga jurnturtunga. Ngarlu kurlu-kurlu jarrinyi. ¹⁸ “Munu palajun, japatu! Nyungu murrkangunyamarniny, parirr marrjanyukarti wirrilarninyili jurnturtunga palinyjangarra!” ¹⁹ Palinymilalu japatulu panju

karrinyili, wurrarnili, “Mirantu palaku ngaju, ngajumili partany, mirantu palaku! Manasseh-milirrangu marrngurrangu kurrngal jarrulupiyi yiji. Marrkamarninymili marrngurrangu kurrngal jarrulupiyi yiji, palinymili nyirrnikartijarrangu jintarrangu marrngurrangu jarrulupiyi, warinypa wariny, kurrngal.”²⁰ Jipi palajun muwarr pirnipulaku. Wurrarnapulaku, “Nyurrajalu japiirr malapiyi Ngarrkalu ngalypa jinaku jintaku, janalu muwarr pilipiyi, ‘Ngarrkalu ngalypa yiji jirnikinyipulaku Ephraim-kupa Manasseh-ku. Yijapa palajun jilkuliny nyurraku pukun.’” Palajunjalu Jacob-ju wirrirni walangkarrangu Ephraim, Manasseh wirrirni nyirrnikarti.

²¹ Palaja Jacob-ju wurrarnala Joseph-ngu, “Jampa marlkari jarrulumarna. Ngarrkalu kalkulkulunyurrinyi, yarti kulpa malkulinyurrinyi warrarnkartu ngajumilikarti karlujimilikartipa japartumilikarti, Canaan-karti. ²² Nyuntu wirrirnarnanta murrkangunyakapali mamajirranguku. Palanga Canaan-ja purlpija mawurla wirtu jantulu wura marnarnajanaku Hamor-milirranguja. Kuwarri pala warrarn nyuntu yinganyarnanta.”

49

(49:1-28)

¹ [49:1-28 has been omitted at this stage, as being an unknown genre. The contents may be taken literally and thus be very confusing to the Nyangumarta people. For readers struggling with Nyangumarta the details would probably confuse them and discourage from reading further. It can be retained in the English diglot, for those who can read English and wish to know what is in it.]

JACOB MARLKARRI JARRINYI, JUNGKARANGA CANAAN-JA WIRRINAYI (49:29—50:14)

²⁹⁻³⁰ Palaja Jacob-ju wurrarnajanaku partanykarrangungu palinymilinga 12-ja. “Jampa marlkari jarrulumarna. Wirrulkulunyurru kawu ngajumili japartungapa karlujinga. Canaan-ja warrarnja wirrilamanyinyurru palanga jurntinga Machpelah-nga, Mamre-ja kakarrakurti, warrarnja Ephron-milinga, Hittite-milinga. Karlujilu Abraham-ulu warnkujartinyju mana pala warrarn, jurnti pukun, warajaja Hittite-ja, yini paliny Ephron. Mana malkarrinyjariku wirrinaku. ³¹⁻³² Palanga jurntingi wirrirniyipulinyi Abraham-pa mirtawa palinymili Sarah, palangangarra wirrirniyipulinyi Isaac-pa mirtawa palinymili Rebecca. Palaja wirrirnarna ngajumili mirtawa pukun, Leah. Palangangarra warajanga jurntinga ngaju wirrilamanyinyurru pukun.” Palajun wurrarnajanaku Jacob-ju.

³³ Nyungu jipi muwarr pinajalu partanyarranguku palinymilaku, karta karrinyi, wurrjurna.

50

¹ Palanga Joseph-ju ngampa pirni palinymili japatu, paliny ngangkurlu jirnikinyalu. ² Wurrarnajanaku maparnkarrangukurrangu “Tuku jiliyi marlkari jarrinya ja kawu japatu ngajumili kalkunaku yartiku.” Janalu wirrirnikinyiyi karamarta nganin-nganin palakapali kawunga puka jarrinyamanyala. ³ Karrpurrangu 40 tuku jirnikinyiyi palinymili kawu. Egypt-arrangu ngangkurlu jirnikinyiyalu palinyku. Ngangkurlu jirnikinyiyalu punja, 70 karrpurrangu.

⁴⁻⁵ Joseph-ju muwarr pinajanaku wirturranguku nyampaliku, kingimilaku warrkamukatarranguku. “Ngajumilalu japatulu wurrarnaji, ‘Marlkari jarrulumarna kuwarrimarta. Marlkarri jarryajalu ngajunga kangkulumanyin ngajumilikarti warrarnkartu waljakarti, Canaan-karti. Wirrilamanyin jurntinga tuku jinijalu ngajujalu.’ Palajunjalu yiji winyjinalu, palajun jirnirni. Muwarr pilijiyalu kingiku ngajuku. Wurraliyili ngaju karrinyirni yaninyaku Canaan-karti ngajumilaku japatuku wirrinaku jurntinga, marlkari. Palaja kulpulumarna nyungukarti.” ⁶ Kingilu muwarr ngakarnalu, “Yuu, yarra Canaan-karti, nyuntumilaku japatuku marlkari jurntinga wirrinaku. Kalkulu muwarr nyuntumilaku japatuku.”

⁷ Joseph yana Egypt-ja Canaan-karti palinymilaku japatuku jurntinga wirrinaku. Marlu marrngurrangu yanayi palinyja, warrkamukatarrangku kingimilipa nyampalirrangu kingimilija mayajapa warinyarrangu nyampalipa, yanayi Joseph-ja. ⁸ Joseph-milirrangupa palinymili mamajirrangu milipa yanayi wiyyirr, murrukurrurrangujakun yakarnayijaninyi yintanga Gothen-ja. Kukurnjayipa nanikutupa purlimanpa pukun yakarnayi. ⁹ Kurrgal wirtu yiji yanayi Joseph-ja. Jinta chariot-ja yanayi, jinta yawartanga jali pirniyi. ¹⁰ Turlpanyiyi wangka Atad-mili yapanapintu ngurra, kakarra Pijunga Jordan-ja. Palanga waninyiyi 7 karppurrangu, ngangkurlu jirnikinyiyi Joseph-milaku japatuku. ¹¹ Ngurrararrangulu pinakarrinyiyijaninyi. Wurrarnayarnangu, “Marrngu Egypt-ja yija yiji ngangkurlu jinayi.” Janalu wariny yinyaya yini pala, Abel-Mizraim. Palalu yinilu wurrarna, “Egypt-jaku Ngangkurlu Jinapintu.” Wangka Pijunga Jordan-ja pala.

¹²⁻¹³ Palajun jirniya Jacob-mili partanykarrangulu wirrirnayi janamilu japatu palanga jurntinga Machpela-nga, kakarrakurti Mamre-janga, Canaan-ja. Purlpilu Jacob-milalu karlujilu mana warnkujartinyju pala warrarn jurntijartiny warajaja marrnguja Hittite-milirrangaja jurntinga jinaku marlkarrinyjarrinyku. Janalu yijalmarta jirniyalu muwarrku janamilaku japatuku, palanga wirrirnayi paliny pukun marlkari jarryajaya. ¹⁴ Palaja Joseph-pa mamajirrangua jinta wiyyirrpaa Egypt-karti kulpanyiyi.

JOSEPH NGALYPALU MUWARR PIRNIJANAKU MAMAJIRRANGU (50:15-21)

¹⁵ Palaja palinymili mamajirrangu muwarr pirnikinyarningu, “Joseph-ju ngurnipali panyju nganyjurru. Purlpilu nganyjurrulu kurlu jirninyalu. Puntajulu yijapa palinyju kurlu jilkulinyganyjurruka.” Jana wirnti karrinyikinyiyili. ¹⁶⁻¹⁷ Muwarr ngakarnayalu, “Nganarnamilalu japatulu wurrarna nganarnaku palajun muwarr pilipiyirnangu, ‘Nyuntumilalu mamajirrangu janalu kurlu jirniyanga. Munu wirrilyi karrulumanjanaku. Pikalyju yirrilijanaku.’ Palangarra muwarr nganyjurrumilija japatua nyuntuku. Munu wantuluman wirrilyijartiny nganarnaku, ngarlu ngalypa wantuluman nganarnaka.” Pinakarrinyaja pala muwarr paliny ngangkurlu jirni.

¹⁸ Palaja mamajirrangu turlpanyiyalu, wupirniyalu milya kaniny, jana muwarr pirniyalu, “Nyuntu nganarnaku nyampali, nyuntuja muwarrja jilipiyirni.” ¹⁹ Joseph-ju muwarr pirnijanaku, “Munu wirnti jarryajaku, puntaju munu kurlu jilamanyinyurru. Ngaju munu Ngarrka, ngajulu munu wirlalamarnanyurru. Ngurraru kurlu jinaku karrinyinyurru, nyurralu yinyanyinyurru jananga ngajarringa warnkuku. Ngarrkalu ngalypa jirninganyjurru. Palinyju kanyanyi nyungukarti kalkunaku marrngurranguku wankanyuku. Yuu, marlu wurrjirnamayi

janparrja, kuwarri wankanyu waninyiyi. ²¹ Munu ngajunga wirnti karrinyurrulu. Ngajulu tuku jilamanyinyurrinyi nyurramilipa partanykar-rangu.” Palajun ngalypa muwarr pирnijanaku mamajirranguku.

JOSEPH MARLKARRI JARRINYI (50:22-26)

²² Joseph-pa palinymili japartumilirrangku waninyiyi Egypt-ja ngarrany. Joseph yija yiji ranyji jarrinyi, 110 partunurrangku. ²³ Joseph-mili partany Ephraim, nyirti Joseph-mili, palamili partanykarrangumili partanykar-rangu yirrirnijaninyi Joseph-ju. Manasseh, Joseph-mili murrkangunya, partanyjartiny, yini Machir. Palamili pukun partanykarrangku yirrirni-janinyi Joseph-ju. Yirrirnijaninyi partanyjirimilia karlujirrangku palinyju.

²⁴ Palaja Joseph-ju muwarr pирnijanaku mamajirranguku, “Jampamarta wurrjulumarna. Ngarrkalu tuku jilkulinyurrinyi, yarti kangkulinyurrinyi nganyjurrumilikarti warrarnkarti. Winyjirni yinganyaku pala warrarn Abraham-pa Isaac-pa Jacob. Yuu, yarti pala warrarn yingkulunyurrinyi nyurra. ²⁵ Yuu, kangkulunyurrinyi palakarti warrarnkarti. Nyurralu kangkulunyurru winyja ngajuja yananyajalu. Wurraliyi yiji pala jilkulun-yurru.” Wurrarnayalu, “Yija pala jilipiyirni nyuntujalu muwarrjalu.”

²⁶ Palaja Joseph wurrjurnu. Paliny 110 partunurrangujartiny. Karamarta wirrirniyi kawunga puka jarrinyamanya. Palaja kawu wirrirniyi coffin-ja, kalkurnayi palanga, Egypt-ja.

Exodus

Drafted but not consultant checked.

(1:1-7)

¹ Purlpi nyungu waraja mirtanya pirirri yana palinymilija warrarnja ngapikarti, pala yini Egypt. Palinymili yini Jacob. Wariny yini paliny Israel. Jacob-mili pujamumurninyarrangu pukun yanayili palinyja, janamillirrangu pukun marrngurrangu. Nyungurrangu yinirrangu Israel-mili partanykarrangu yanayilipa palinyja Egypt-karti: ²⁻⁴ Rueben, Simeon, Levi, Judah, Issachar, Zebulun, Benjamin, Dan, Naphtali, Gad, Asher.

⁵ Jampa yananyikinyiyi Egypt-karti Jacob-pa palinymili partanykarrangupa Jacob-mili karluji jamujirrangu jana kurrngal yiji, 70 marrngu jana wiyyirr. Jacob-mili partany wariny Joseph waninyikinyi palangangarra kaninypirti Egypt-ja. ⁶ Punja waninyiyi palanga, Egypt-ja. Palaja Joseph marlkarri jarrinyi, palaja palinymillirrangu mamajirrangupa janamili partanykarrangu jana pukun wiyyirr Jacob-milirrangu marrngurrangu marlkarri jarrinyiyi. ⁷ Janamillirrangu nyirrirnikartijarrangu kurrngal yiji jarrinyiyi, partanykarrangu kurrngal kanganyikinyijaninyi kakuputulu, munu jipi jarrimajanaku janamilaku partanykarranguku, kurrngal yiji jana waninyikinyiyi ngurrarrangujartiny ngurnarrikurnujirri palanga warrarnja.

(1:8-22)

⁸ Yarti punjamarta palaja wariny pirirri wirtu nyampali jarrinyi palaku warrarnku Yijipikupa nyampali palarranguku marrngurranguku palanga warrarnja. Nyungu marrngu yija panypanyakata Juwujapukupa wariny jirnikinyi. Palinyju munu kurlkarri marnama wunyjurru purlpi Joseph-ju ngalypalu tukulu kalkurnikinyijaninyi marrngurrangu Egypt-ja. Nyungu wariny nyampali wirtu, palinyju malyparr karrinyikinyijanaku marrngurranguku Israel-jaku. ⁹ Palalu marrngulu karra marnajanaku Egypt-jaku marrngurranguku, “Pinakarrayi! Palamarrang marrngurranguku Israel-ja kurrngal yiji jarrinyayi jana.

¹⁰ Nganyjurru jipi jilaminyijanaku janalu partanyku kanganyaku. Jampa jinta ngajarrirrangu milpulupiyinganyjurruku kuliku, ngurnipali palamarrangulu marrngurrangulu Israel-jalu kululapiyijaninyi palarrang ngajarrirrangu kulipatinaku nganyjurrungu. Ngurnipali wirlalapiyin-ganyjurrinyi ngarrakunyu. Palaja munu warrkamu jilipiyinganyjurruku, mirti yakalapiyinganyjurruku ngaramarntilu. Ngurnipali janangarra nyampali jarrulupiyinganyjurruku. Kuwarringulu kurnta jilaminyijaninyi palarrang ngaramarntija partanya kanganyaaja. Kurluny-kurlunyja yijanga kalkuluminyijananyi.” ¹¹ Janamilia nyampalija muwarrja jirniyi, nyampalirrangu wirrirniyijanaku palarranguku marrngurranguku Israel-jaku. Palarrangulu nyampalirrangu jakulirniyijaninyi palarrang marrngu Israel-ja marrjalu warrkamuku, mayarranguku yarni manaku jirniyijaninyi. Kujarra tawunjirri Israel-jalu marrngurrangulu yarni marnayipulinyi, ngapijirri yinijirri, Pijumupa Ramiji. Palangajirri wirtujirri mayajirri yarni marnayipulinyi mayipinti Yijipijaku marrngurranguku.

¹² Yijipijalu yijanga kurluny-kurlunyja kalkurniyijaninyi, yirru Israel-jalu marrngurrangulu partany kanganyikinyijaninyi kurrngal. Jana

kurrngal yiji jarrinyiyi, jirra jarrinyiyi, waninyikinyiyi ngurnarrikurnu-jirri. Yijipija marrngurrangu wirnti yiji jarrinyiyijanaku palarranguku. Malyparr karrinyiyijanaku palarranguku marrngurrangu Israel-jaku.

13 Palaja pajumajirralu yijalu warrkamuku jirniyijaninyi marrjalu palarranguku Israel-jalu marrngurrangu.

14 Janalu marrjalu yiji warrkamuku jirniyijaninyi Israel-jalu marrngurrangu, janalu jakulirniyijaninyi yarni manaku mayarranguku ... janalu jakulirniyijaninyi janukuku karlinskyaku ngapaku pukun kanganyaku. Yijalu jakulirniyijaninyi warrkamu jinaku marrjalu yiji kakuputulu.

15 Kujarra mirtawajirri waninyikinyipulu ngayinykarraku kalkunaku palarranguku Israel mirtawanyjarriku. Waraja yini Zipporah, wariny-murniny yini Puah. Janamilalu Egypt nyampalilu wurrarnapulaku palajirringi mirtawajirringi, **16** “Ngurnipali Israel-jalu mirtawalu partany wupartu pirirri kangkuliny, marlkarri wirlalkulunyumpulu pala partany. Mirtawanyjarri partanykarrangu jakun kalkulkulunyumpulu-janinyi wankanyu. Wiyirr piririmartarrangu partanykarrangu marlkarri wirlalkulunyumpulujaninyi jampa miral jarrinyajangarra.”

17 Palalujirri mirtawalujirri ngarrakunyu kurlkarri marnikinyipulu Ngarrkangarra. Palajunalu panypanyapululu palanga nyampalingi. Palanyju munu marlkarri wirlanamapulujaninyi piririmarta partanykarrangu **18** Palajunalu palalu nyampalilu Egypt-jalu wariny ngakarnapulaku mananya kulpanyaku. Nyampalilu karra marnapulaku, “Nyumpalalu wankanyu yakarnanyumpulujaninyi piririmarta partanykarrangu, munu marlkarri wirlanamanyumpulujaninyi. Nganijalu panypanyijinyumpulu?”

19 Puntaju karra marnapulalu, “Munu marlkarri wirlarnakalayijaninyi piririmarta partanykarrangu. Israel-jalu mirtawanyjarri munu Egypt-jalu mirtawanyjarrikapali. Israel-jalu mirtawanyjarri marrjapanu yiji, janalu partany janamili kanganyayijaninyi nyampalu. Jampa yananyalay-ijanaku palarrangukarti. Jampa kajanalayijanaku, janalu purlpi partany kanganyayiyarninga.” Pulanyju mitu marnapulu pala Nyampali.

20-21 Palajunalu palalujirri mirtawalujirri Ngarrkanga yijalmarta jirnip-ululu, kalkurnupulujaninyi pirirri partanykarrangu wankanyu. Ngarrka pikaly yiji jarrinyipulaku palakujirri, yinyapulinya walja pukun partanyjirri pulnymili. Israel-jalu marrngurrangu kurrngal yiji jarrinyi kawarniyi. **22** Palaja nyampalilu karra marnajanaku Yijipijaku marrngurrangu, “Parnpiliyijaninyi wiyyirr Israel-jaja partanykarrangu piririmarta pijungu, ngapalu kurnulinyjaninyi. Yakaliyijaninyi mirtawarrangu partanykarrangu wankanyu.”

2

(2:1-10)

1 Palanga waninyikinyi nyungu waraja Israel-ja (-jaja ?) pirirri. Paliny waraja Levi-milirrangija. Palinymili nyupajimurniny Levi-milirrangija pukun. **2** Palalu mirtawalu partany kanya pirirri. Palinyju parrjarna pala partany ngalypa purrpurnkata. Palinyju kuku jirni pala partany kujarrapa warajanga wirlarranga wirntijartinyju nyampalingimarria. **3** Yartikarra palinyju munu kuku jinaka pala partany. Palajalu manajaninyi jurlunkurrangu, yarni marna pitikapali, yamarna miljirrkopalilu. Palajalu wirrirni pala partany palanga pitikapalingi, wirrirni pala pitikapali kankarni ngapanga jurlunkurrangunu rirri-rirringi ngapanga. Palajun jirni kuku

jinaku palaku partanyku. ⁴ Palamilalu partanymililalu kangkujilu parr-jarnikinyi wararrju kajangulumarta.

⁵ Palajalu Pharaoh-mili kurntalmurniny yana pijukarti mirtawarrangu palinymili warrkamukatarrangujartiny. Yana janpakarti janpanyaku. Palarrangu warrkamukatarrangu yananyikinyiyi rirri-rirringi pijungu. Palalu yirrirni pala pitikapali jurlunkurrangungu, ngakarna waraja mirtawa mananya kulpanyaku palinykartiku. ⁶ Palinyju yatirni pala pitikapali, yirrirni partany, ngangkurl jirnikinyi. Palinyju paju kar-rinyalu palaku, karra marna, "Nyungu waraja Israel-milijarrangu partany." ⁷ Kangkujimurninyju palamilalu partanymilalu karra marnalu nyampalimilaku kurntalku, "Wunyjurru? Yankulumarnajanaku Israel-jaku mirtawanyjariku mananya kulpanyaku, tuku jilapiyinga nyungu partany nyuntuku." ⁸ "Yu!" Karra marna palalu. Palalu partanymilalu kangkujimurninyju yananyakanu mana palamili partanymili waljangarra pipimurniny.

⁹ Nyampalimilalu kurntalju karra marnalu palaku partanymilaku pipiku, "Kawa nyungu partany, tuku jila, wirtu jilapijinpa. Ngajulu warnku yungkulumarnanta." Palalu pipimurninyju kanya pala partany palinymili-karti waljakarti ngurrakarti, palinyju tuku jinikinyi. ¹⁰ Pala partany wirtu jarrinyi. Palajalu palinymilalu waljalu pipimurninyju kanyali Pharaoh-milikarti kurntalmurninykarti. Pala partany palamili pujamu jarrinyalu. Palinyju karra marna, "Ngajulungarra manarna nyungu partany ngapaja, palajunjalu yini malamarna Moses."

(2:11-22)

¹¹ Moses-ju wirtu jarrinyi, pirirri yija yiji jarrinyi. Warajanga karrpungu yanajanaku yirrinaku palinymilirranguku marrngurranguku, palarrangu Israel-ja. Palinyju yirrirnijaninyi yijanga kurluny-kurlunyja waninyikinyiyi, Egypt-jalu nyampalirrangulu yijalu warrkamuku jakurlinikinyijaninyi marrjalu. Palaja yirrirni warajalu Egypt-jalu wirlarnikinyi waraja Israel-jaja marrngu, palinymilingarra warrarn walja marrngu. ¹² Moses-ju parrjan-parrijarna, palanga jintaku munu parrjarnajanaku. Palaja wirlarna pala Egypt marrngu marlkarri, palinyju kawu palinymili kuku jini kaninykurti jungkanga, yamarna. ¹³ Karrpu warinya paliny puru yana-yananyikinyi, yirrirnipulinyi kujarra Israeli-ja marrngujirri kulipatirnikinyipulu. Karra marnalu warajaku, "Nganijalu wirlarnan nyungu pirirri, nyuntumili marrngu walja?" ¹⁴ Purntaju karra marnalu, "Ngalayaku nganurtulu nyuntu nyampali wirrirlanta? Nganijalu wurrarnan ngajulu kurlujartiny jinarni, palinyju nyungulu ngalypa jini? Nyuntulu marlkarri wirlarnan nyarra Egyptian. Ngajuku pukun karrnyajin marlkarri wirlalaminyin palajun?" Palaja Moses-ju kurlkarri marna, [-rninyi? ?] "Mirantu jana nyungu ngajulu marlkarri wirlarnarna nyarra pirirri." Paliny wirnti karrinyi. ¹⁵ Jampa Pharaoh-lu pinakarrinyi Moses-ju marlkarri wirlarna nyarra Egyptian, paliny kuli yiji jarrinyalu. Kurlkarri marna, "Ngajulu marlkarri yija wirlalamarna Moses." Purlpi nyungu Moses mirti jirni pala Pharaoh-ngimarra wirntijartiny. Paliny yana kakarra warrarn warinykartu, pala warrarn yini Midian. Palamanga wani-waninyikinyi. Warajanga karrpungu milpanyajanaku pala janukungu. ¹⁶ Paliny palamanga kajarnikinyi, 7 mirtawarrangu kurrinyarri turlpaniyiyi pala janukukarti. Jana kurntalmurniyarrangku priest-ku yini Jethro. (What did we use in Mark's Gospel for 'priest'?) Kurntalmurninyarrangulu tuku jinikinyiyijaninyi kukurnjari janamilaku

japartuku. Janalu ngapa nyirnirnikinyijanaku janukuja kukurnjariku. ¹⁷ Palamangangarra jinta pukun piririmarta milpanyiyi kukurnjariku tuku jinakata. [Shepherd??] Janalu munu-munu jiniyijaninyi pala mirtawanyjarri ngapaja nyirninaja, purrja pinyijaninyi janukuja. Moses-ju purntu karrinyijanaku, palinyju karnti-karntinyijanaku palarrangungu piririmartanga, palaja ngapa nyirnirnijanaku pala mirtawanyjarrimilaku kukurnjariku. ¹⁸ Palarrangu mirtawanyjarri kulpanyiyi janamilikarti japartumili ngurrakarti, Jethro-karti. Palinyju karra marnajanaku, “Nyurra kuwarri nyampa kulpanyanyurru. Wunyjurruja?” ¹⁹ Janalu puntaju karra marnayalu, “Egypt-ja pirirrilu purntu karrinyinganaku, kartuwarra marnanganinyi jinta kukurnjariku tuku jinakatarrangungamarra. [Have we a descriptive word for a 'shepherd'? japartamu jinakata was phonemicised from the English.] Yijalu palinyju ngapa nyirrirnijanaku kukurnjariku pukun.” ²⁰ Palinyju puntaju karra marnajanaku palinymili kurntalmurninyarranguku, “Wanyjarningi pala pirirri? Nganijalu palamanga yakarnanyurru? Kulpanya marrayi nyungukarti milpulinyi, mayipa nyungungu ngalkulinynganyjurruku.” ²¹ Moses waninyi pala Jethro-mili ngurranga punja. Palaja Jethro-lu yinya palinymili kurntal Zipporah nyupajimurniny jarrinyalu. ²² Palaja partany kanya pirirri. Palaja Moses-ju karra marna, “Ngaju ngajarri warinyja warrarnja. Palajunjalu yini marna palinymili pujamu “Gershom”. [How should we handle these puns in names? They were very common in Hebrew culture. Should we Ignore them? Or put them in footnotes?] ²³ Moses waninyi Midian-ja punja yiji. Yarti partunurrangu kurrgalmartaja pala Nyampali Egypt-ja marlkarri jarrinyi. Wariny pirirri nyampali jarrinyi Egypt-ja. Jalypalu ngarrany Egypt-jalu kurluny-kurlunyja kalkunikinyijaninyi Israel-ja marrngurrangu, marrjalu yiji warrkamuku jakurlirnikinyijaninyi yija [——??], janalu Ngarrkangarra kurlkarri marnikinyiyipa japiirr marnikinyiyi kartuwarra manaku. ²⁴⁻²⁵ Palinyju pinakarrynyijaninyi, kurlkarri marnajaninyi muwarr nyarra wurrarnajanaku purlpilu mirtanya-mirtanya Abrahams-japa Isaac-japa Jacob-ja. Purlpilu muwarr nyarra wurrarnajanaku, “Yijalu ngajulu tuku jilamarnanyurrinyi. Ngajulu yungkulumarnajaninyi nyurramili nyirrirnikartija warrarn Canaan. Pala warrarn wantulinyjanaku janamili.” Palajun karra muwarr pinijanaku Abrahams-japa Isaac-japa Jacob-ja. Munu pala muwarr kakurnama palinymili, tukulungarra parrjarnikinyijaninyi Israeli-ja marrngurrangu, kurlkangarra waninyikinyijanaku, paju karrinyikinyijanaku.

3

(3:1-22)

¹ Moses-ju tuku jirnikinyijaninyi kukurnjaripa nanikuturrangu palinymili kakajimurninymili, nyarra pirirri, Jethro, [priest? What did we use in Mark's Gospel?] waninyikinyi palanga warrarnja Midian-ja. Warajanga karrpungu Moses-ju palarranguku kuwiyyiku ngurra marnikinyijanaku warrarnja puru karranga, milpanya wangka marna nyarra warnku wirtu, Warnku Sinai, pala warnku nyarra Ngarrkamili. ² Palamanga Ngarrkalu jurti jinarningu wikakapalilu Moses-ja. Moses-ju parrjarna mungka kampanyikinyi, palinyju miranu jarrinyakanu yirrirni, kurlkapirli jarrinyi, “Pala yija wika kampanyi, munurti palama

mungka kampanyaka jurnpakartijakun. ³ Wunyjurruja! Nganija pala mungka yirrku waninyi? Kula, wangkangulumartalu parrjalamarna.” ⁴ Jampa yirrirni Moses wangka jarrinyaja Ngarrkalu kamarnalu pala partijirri kaninyjalu mungkangulu, “Moses! Moses!” Puntaju karra marnalu, “Yu? Ngajungarra nyungu.” ⁵ Ngarrkalu karra marna, “Munu wangka jarruluman. Nyuntu wararr karrinyan (Holy ground? Hmm!) jungkanga. Yinji pilarningu jujika nyuntumili. Nyungu jungka ngajumili. Munu wangka milpuluman. ⁶ Ngaju Ngarrkangarra, ngajulu nyarra tuku jinikinyirnijaninyi nyuntumili mirtanya-mirtanya walangkarrangu, Abraham-pa Isaac-pa Jacob.” Moses wirnti karrinyalu parrjanaku Ngarrka. Palinyu ngumpa yamarnarninyi. ⁷ Palaja Ngarrkalu karra marnalu, “Ngaju miranungarra janaku ngajumili marrngurranguku Egypt-ja. Palarrangulu maja-majalu kurluny-kurlunyja kalkurnayijaninyi. Janalu kamarnayi yiji ngajuku, janalu karrinyayi kartuwarra manaku nganurtulupa. Ngaju miranu janaku, jana kurluny-kurlunyja waninyayi. ⁸ Ngaju milpanyarnajanaku kartuwarra manaku Egyptians-jaja. Ngajulu kangkulumarnajaninyi palamaja warrarnja, warrarn warinykart, ngalypakarti, walpurrikarti, ngalypakarti yija. Jinta warinyarrang waninyayi palamanga warrarnja. Marrngurrang Canaanite-japa Hittite-japa Amorite-japa marrngurrang, Perizzite-ja pukun, jinta Hivite-japa Jebusite-ja kuwarri waninyayi palamanga. Palamakarti warrarnkart kangkulumarnajaninyi Israelite-ja marrngurrang. ⁹ Egypt-jalu kurluny-kurlunyja kalkurnayijaninyi ngajumili marrngurrang, ngaju miranungarra palaku. Israeli-jalu kamarnikinyiji ngajuku, ngajulu pinakarrinyikinyirnijaninyi. ¹⁰ Palajunjalu ngajulu ngakalamarnanta Pharaoh-karti Egypt-karti mananya kanganyaku ngajumili marrngurranguku Egypt-ja (“out of”: something other than just -ja).” ¹¹ Puntaju karra marnalu Moses-ju Ngarrkaku, “Ngaju kalarti munu nganurtumarta, kurlujartiny yija. Munu yananyakarnalu nyampalikarti Egypt-ja, mananya kulpanyakupa marrngurranguku Israeli-rranguku palamaja.” ¹² Ngarrkalu wurrarnalu, “Yija ngaju yankulumarnangu nyuntungu, jampa kangkulumanjaninyi marrngu Egypt-ja, milpulunyurru yakujani, nyurra malaminyinyurru nyungungu warnkungu. Palanga miranu jarruluman ngajulungarra ngakanarnanta” ['praise me'? 'worship me'? Add to list of "Key Terms"]. ¹³ Palaja Moses-ju karra marnalu, “Jampa yananyakau wurralamarnajanaku nyuntulu ngakarnanyin, japirr malaminyiyi, 'Nganurtu palinymili yini?' Ngani wurralamarnajanaku?” ¹⁴⁻¹⁵ Ngarrkalu wurrararnala Moses-ja, “Ngaju wankanyu ngaramarnti, wurrabajanaku nyungu muwarr: 'Wankanyupa Waninyi, palalu ngakarninyi nyungu nyurrikarti. Yawayilungarra tuku jinikinyijaninyi Abraham-pa, Isaac-pa Jacob pukun. Palinyu nyungu ngakarninyi nyurrikarti.' Palajun karralu wurralamjananaku Israelite-ja marrngurrangungu. Ngajumili yini Yawayi. Yawayingarra yini yini malaminyinyurru, nyurralupa nyurramilalu partanykarrangulupa janamilalu partanykarrangulupa jintalu pukun nyirrirnikartijalu. ¹⁶ Jampa yananyakau milpuluman Egypt-ja, kurrgalamanjanaku mirtanya-mirtanyaanga Israeli-ja, wurralamjananaku, 'Ngarrkalu tuku jirnikinyijaninyi nganyjurrumili marrngurrang walangkarrangu. Palinyu tuku jirnikinyijaninyi Abraham-pa, Isaac-pa, Jacob pukun. Palinymili yini Yawayi, wankanyupa waninyi. Paliny miral jarrinyiji, muwarr nyungu yinyaji, muwarr nyungu nyurrikarti: 'Ngurinji [??]

karrinyangulu parrjarnikinyirninyurrinyi. Palarrangulu Egypt-jalu kurluny-kurlunyja kalkurnikinyiyinyurrinyi, pajumajirralu. Ngaju miranu wiyyirru. ¹⁷ Kuwarri muwarr wirrinarninyurraku, ngajulu kartuwarra malamarnanyurrinyi palarrangu Egypt-arrangungamarra. Ngajulu kangkulumarnanyurrinyi warrarn warinykartu, pala nyarrapa waninyayi marrngurrangu Canaanite-pa Hittite-pa Amorite marrngurrangu, Perizzite pukun, Hivite-pa Jebusite marrngurrangu. Palarrangu marrngurrangu waninyayipa kuwarri. Pala ngalypakata yiji warrarn, kangkulumarnanyurrinyi palamakartingarra. Wurralamanjanaku Israelite-ja marrngurrangunu nyungu ngajumili muwarr.' ¹⁸ Janalu pinakarrulupiyi muwarr nyuntumili. Palaja nyuntupa jinta wiyyirr mirtanya-mirtanya Israeli-ja yankulunyurralu Egyptian-ja nyampalikarti, karra malkulunyurralu, 'Yawayi-lu, nyarralupa tuku jrinanganinyi, paliny miral jarrinyanganaku. Palajunjalu nganarnalu pirrakartiku yaninyaku karrinyayirni, kujarrapa waraja ngurrarrangu ngurnipali yankulupiyirni, kuwiyyiku wirlalapiyirnalu Yawayiku.' ¹⁹ Ngaju miranu palaku nyampaliku, munungarra ngakanawayilu yirru jarrulinyi nyurraku. ²⁰ Ngaju marrjapanu yija. Ngajulu wirtu yiji jilamarna, ngajulu wirntji pilamarnajaninyi palamarrangu Egyptians-ja, palarrangulu ngurnjulupiya yiji nganikupa jinaku. Yarti palaja nyampalilu ngakalkulinyurrinyi Egypt-ja. ²¹⁻²² Nyurra wurrukarrrajartiny yankulunyurru. Wiyyirr mirtawanyjarri yankulupiyijanaku Egyptian-jaku mirtawanyjarriku, nyarrapa jinta pukun waninyayijanaku Israeli-mili ngurrangapa, jinta pukun wangkakulupa [neighbours??] waninyayi nyarra Egyptian-ja mirtawanyjarri. Japirr malapiyijaninyi silver-kupa gold-ku pukun, parirrpintipa, kurlkapinti. Wurrukarraku pukun japirr malapiyijaninyi. Ngajulu ngalypaku jilamarnajaninyi Egyptian-ja marrngurrangu ngayiny ngalypa yiji wantulupiyinyurruku. Palarrangu wurrukarra yungkulupiyijanaku Israelite-ja mirtawanyjarringi. Pala wurrukarra wirrulkulunyurrujanaku nyurrumilingi partanykarrangunu. Jampa Egypt yakalkulunyurru, wurrukarra janamilingarra kangkulunyurrarninga nyurraku."

4

(4:1-17)

¹ Moses-ju puntaju karra marnalu, "Ngurnipali jintalu munu pinakarrulupiyi ngajuku. Ngurnipali karra malayili, 'Yawayi munungarra miral jarrinyamangu nyuntuku.'" ² Ngarrkalu karra marnalu, "Ngani palama warlina kalkurnan nyuntumili parirrja?" Palinyju puntaju karra marnalu, "Mungka." ³ Palinyju karra marnalu, "Jungkanga parnpila!" Moses-ju jungkanga parnpirni, pala jurru jarrinyi. Paliny wirntijartiny mirti jini jurrungumarra. ⁴ Ngarrkalu wurrarnala palinyja, "Warntingulu warlinakanu marra." Palinyju palajunngarra jirni, palinyju warlirni, kulpanyakanu mungka jarrinyi. ⁵ Ngarrkalu karra marnalu, "Palajun jilaman. Palaja Israeli-jalu pinakarrulupiyingu nyuntuku. Janalu yijalmarta jilapijii muwarr ngajumili. [??] Ngaju, Yawayi, miral jarrinyarnangu nyuntungu. Ngajulungarra tuku jinikinyirnijaninyi nyuntumilirrang marrngurrangu mirtanya-mirtanya, nyarra tuku jinikinyirnijaninyi, Abraham-pa Isaac-pa Jacob. Palajun miranu jarrulupiyi. ⁶ Parirr wirrilarningu kaninykurti nyuntumili wurrungu." Moses-ju wirrernarningu kaninykurti Ngarrkamilingi muwarrja palaja kulpanya purrinajalu yirrernarningu palinymili parirr yija mirta-mirta pitarr-pitarr wurrkujartiny. ⁷ Palaja

Ngarrkalu wurrarnala palinya, "Yarrana parirr ngalpa jilarningu nyuntumili wurrunga." [??] Palinyju yarrana ngalpa jinarningu parirr palinymili wurrungu jampa kulpanya purrirni, yirrirni ngalypa yajarri palinymili warinymurninykapali parirrkapali, wurrkumajirri. ⁸ Ngarrkalu wurrarnala, "Nyuntulu jurti jilamanjanaku nyarra marntipinti warnu, parrjalapiyi jurru jarruliny, yirrinajalu ngurnipali munu yijalmarta jilapiyngulu nyuntumilingi muwarrja. Palajunjalu nyuntulu jurti jilamanjanaku nyuntu parirr, mirta-mirta jarruliny, wurrkujapa palajalu yarrana ngalypa jarruliny. Yarti ngurnipali yijalmarta jilipi Ngajulungarra ngakanarnanta. ⁹ Yirrkulu ngarrany yijalmarta janaku nyuntungu panypanyalu, ngapa mankuluman pijuja, Nile pijuja. Nyuntulu jurtilaman purnarranga jungkanga, pala ngapa pijirri jarruliny.

¹⁰ Moses-ju puntaju karra marnalu, "Ngaju munu yananyakarni janaku, ngaju ngunjul-ngunjulkata muwarr pinaku. Muwarr taju-tajukata ngaju jinu muwarr pinarni." ¹¹ Ngarrakalu karra marnalu, "Nganurtulu marrngu jawa yinyajaninya? Ngajulungarra. Nganurtulu marrngu jinta muwarrmajirriku jinajaninyi? Nganurtulu jinta kurlka ngawu jinajaninyi? Ngajulungarra. Nganurtulu jinta parrjanaku jinajaninyi? Nganurtulu jinta pampuru jinajaninyi? Ngajulungarra, Yawayi.[??] ¹² Nyuntu yankuluman Egypt-karti. Ngajulu wurralamanganu wunyjurrukarra muwarr pilamanjanaku, ngajulungarra muwarr pilamarnangu nyuntungu. [??] ¹³ Moses-ju puntaju karra marna, "Ngajuwayi, marrngu warinymarta ngakalaman." ¹⁴ Palajun karraja Ngarrka kulimarta jarrinyalu palinya. Wurrarnala Moses-ja, "Nyuntumili mamaji Aaron, kurlkarri marnanngarra paliny? Ngaju miranu palinyku, paliny muwarrku ngunjunawayikata palar-ringarra mira karralu jampamartangarra kuwarri turlpulinyi. Nyuntu parrjanakanu pikaly yiji jarruliny. ¹⁵ Ngajulu wurralamarna nyumpuluku wunyjurru karraku muwarr pinaku, nyuntulukurra wurralamapili palinya, palaja ngajulu muwarr pilamarna nyumpuluku nyumpalanga kanka. [??] ¹⁶ Nyuntuku, palinyju muwarr pilkuliny janaku marrngur-rangungu. Nyuntulu wurralamapili ngajumili nyarra muwarr, palinyju nyuntujaja muwarr wurralkuliny janaku jananga. ¹⁷ Kangkuluman warnu nyarra, palamajartinyjungarra jurti jilaman janaku. [??]

¹⁸ Palaja Moses kulpanyalu palinymili kakajimurninykart, Jethro-karti. Wurrarnala palinya, "Puru kurra nyungu kulpanya ngakalaminyin janaku, kulpanya yirrinaku ngajumilirrangku Egypt-ja ngurnipali ngaly-papa waninyayi." "Yuu, ngalypa-ngalypa yarrajananu."

¹⁹ Nyungu Moses-janga Midian-jalu ngarrany, Ngarrkalu karra marnalu, "Nyarrarrangu marlkarri wirlanakupa karrinyikinyiyangu, palarrang marlkarijakun wiyyirr, ngalypanga yankuluman Egypt-karti." ²⁰ Palajun karraja Moses-ju mirtawapa palinymilirri pujamumurninyirri pukun, karnti jirnijaninyi donkey-nga. Jampa yananya kawanajalu ngarrany Egypt-karti, nyarra warnu kanganyikinyi pala Ngarrkalupa wurrarnala kanganyaku. [??] ²¹ Yarranakanu Ngarrkalu wurrarnala, "Kuwarri nyungu kulpanyan Egypt-karti. Ngajulu nyarra jurti jirnanangu (wonderful things) nyuntulu jilaman (must do). [??] Yijalu jilaman wiyyirr palaku king-ju yirrulkuliny. Paliny jalypakata jilamarna, palinyju yirrkulu warlilkulinyjaninyi nyuntumili marrngurrangu. [??] ²² Palajalu wurralamapili king-ja nyungu muwarr Ngajumili: 'Ngaju Yawayi. Israeli-mili nyirrirnikartija jana walja ngajumilirrang partanykarrangu (first born). [??] ²³ Ngakalamajaninyi ngajumili marrngurrangu, janalu muwarr pi-

lapijiyipa ngaju yungkuluminyiyi (gifts). Pinakarraj ngajungu. Munujalu ngajulu marlkarri wirlalamarnanga nyuntumili murrkangunyamurniny pujamu.' Palajunkarra muwarr pilamanpalu king-ja."

Job

Unknown if consultant checked.

42

5-6 Jintalu wurrarnajiyi nyuntu purlpilu. Ngaju miranukapali waninyikinyirnangu nyuntuku. Kuwarringulu wariny, ngajulu yirrirrnirn-inti waljalu jirtamarralu. Palajunjalu ngaju kurntany yiji ngajumilaku muwarrku, munu yarrana muwarr pilamarna palajun.

Psalms

Unknown if consultant checked.

1

Psalm 1

- 1 Pikaly yiji nyarrarrangu marrngurrangu yakal manakata kurlujartiny jinakatarrangumilaku muwarrku, munu manal-manal jarryayijanaku kurlujartinyarrangumilingi jinan-gapa munu kulurnayijaninyi palarrangu nyurni manakata Ngarrkaku.
- 2 Pikaly yiji waninyayi kurlkarri manajalu Ngarrkamilaku muwarrku, pinakarrinyayalu ngarrakunyuju.
- 3 Miranu nyurra nyarra mungka yintamartaji waninyi, ngalypa kakuputu, mayi karrinyili ngalypakatapa parrka munu tikirl jarryayaki. Ngalypakata marrngurrangu palajunngarra mungkakapali. Jurtulu jinayi nganiwarralpirti, ngalypa jarrulinyjanaku.
- 4 Munu yiji yakujun kurlujartiny jinakatarrangu marrngurrangu; jana nyarra ngapikapali, yapinajakapali mayikurnukapali, wangalju kanganyi.
- 5 Ngarrkalu marrjalu wirlalkulinyjaninyi. Palinyju jinta pilkulinyjaninyi, jana munu wantulupiyijanaku palinymilirrangungu.
- 6 Ngarrkalu tukulu kalkunajaninyi palinymilirrangu jurtungu ruwurtungu. Wariny yiji kurlujartiny jinakatarranguku, jana yananyayi yijkarti yiji kurluny-kurlunykarti.

9

- 17 Kurlujartiny jinakatarrangu marrngurrangu wiyyirr marlkarri jarulupiyi, jana wiyyirr yakal manakata Ngarrkaku.

23

- 1 Ngarrkalungarra tuku jinanyi; ngajulu kalkunarni nganiwarralpirti wankanyu waninyaku.

32

Psalm 32

- 1 Jinta marrngu kurlu jiniyi. Palaja wurrarnayalu Ngarrkanga, “Kurntany jarryayarnangu”. Puru yakarnajaninyi. Palaja pikaly waninyayi ngaramarnti.
- 2 Jinta marrngu kurlu jiniyi. Palaja wurrarnayalu Ngarrkanga, “Kurntanya jarryayirni.” Munu mitu marnamayi,

munu warnta marnamajaninyi.
Kuwarri pikaly waninyiyi kakuputu.

3 Purlpi kurlu jinirni,
munu wurrarnamarnalu Ngarrkanga.
Palajalu ngangkurl jinkinyirni kara wurrpu.
Ngangkurlaja manyurla jarrinyirni.

4 Karrpurrangu karrpungu, warrukartirrangu warrukarti,
nyuntulu kararr jinjin, nyampali!
Manyurla yija-yiji jarrinyirni.
Yurranga karrpulu yarntalkuliny janpa, punarra jilkuliny.
Palakapali warnta marninyin, Nyampali,
palangulu tirtirti pinirni, murrjin jarrinyirni,
marlkarri jarrimarna.

5 Palangulu wurrarnarnangu yija,
palakapali jinirni, kurlu jinirni.
Munu kuku jarrimarnangu nyuntunga,
kurlka jarrinyirni wurralamarnangu kurlurrangu jinirni. Wurrarnarnangu,
“Milya kaniny jarrinyarnangu kurntanyjartiny.”
Palajalu puru ngakarninyin ngalypalu kakuputu.

6 Palajalu nyuntumili marrngurrangu,
palarrangu marrngu miranu nyuntuku,
wurranaku nyuntungu nganijartiny muwarrjartiny.
Janalu japirr manaku nyuntu,
“Ngarrka, ngani jilamarnajanaku nyungurrangu?”

Palaja jilipiyi, ngalypa yankulupiyi.
Nganipa kurlu milpulinyjanaku,
ngapikapali mangkurtu mirti jarrulkuliny marrja pijunga,
nyuntulu kalkulumanjaninyi tukulu.
Pala mangkurtu munu kanka jarrulinyjanaku,
munu kangkulinyjaninyi warnan-warnan.

7 Tuku waninyarni nyuntunga.
Nganingamarra pa tuku kalkuluminyin.
Purntu marnanyin.
Palajalu kurntarnarni marrjalu,
“Ngarrkalu tukulu kalkurninyi!”

8-9 Nyampalilu wurrarnaji, “Pinakarraji ngajuku!
Munu ngakumpa jarrinyaku yawartakapalipa tangkikapali.
Wirriliman purayitul yirranga.
Munujalu yankulupiyi warinykurnu.
Munu ngakumpa jarruluman janakapali.
Wirrilimarnanga purayitul nyuntunga? Munu yiji!
Ngajumili muwarrjartinyju miranu jilamarnanta,
ngani jilaman.
Nyuntulu yirrkulu pinakarrlupijin ngajuku.

10 Kurlujartinyu marrngulu yirrkulu kurlu jinayarninyi.
Ngarrka yirrkulu karrinyijanaku yajarnayipa punjalu,
palinyju tukulu kalkulinyjaninyi.

11 Nyurra marrngu ngalypa jininyurru,
parrjalayi Ngarrka ngani jini!
Pikaly jarrayi, raka jarrayi!
Nyurra marrngurrangu, nyurralu yajarnakinyinyurra Ngarrka,
kamalayi pikalyjartinyju.

Proverbs

Unknown if consultant checked.

4

¹⁸ Marrngu jampa kakarra kurnpungu yananya kawanajalu, tili pirrpa-pirrpa jarrinya kawaninyalu. Palajunkapalingarra nyarra yirnkulu jinakatarrangu jiti miranu jarrinya kawanayalu Ngarrkaku.

12

¹⁰ Ngalypakatarrangu marrngurrangulu tukulu kalkunayijaninyi janamiliarrangu jarnturrangu. Kurlujartiny marrngurrangulu kurlujartinyju kalkunayijaninyi janamili.

²¹ ...nyarra kurlujartinyngarra ngarrakuny jarrinyalu kurlujartinyku marrnguku.

14

¹² Jintalu marrngurrangulu kurkarri marnayi janalu jinayi jurtulu. Kurlu pinayi yijalu yiji, marlkarri jilkulinyjaninyi.

20

¹ Nyarra wirtu kari minpinajalu nyuntu marra muwarr pinakatapa ngawu jarrinyan. Ngakumpa yiji yawurr jarrinyaku.

22

⁶ Miranu jilaman partany wunyurruku waninyaku, palinyu kurkarri malkuliny kakuputulu.

23

¹⁹⁻²¹ Pujamukayi, pinakarra! Jurtulu kurkarri malapa yijanga jurtungu wantuluman. Munu kulunaku jinta wayinku wirtu minpinakatarrangupa lirrjalkatarrangu mayiku. Marrngurrangulu palajunmartalu pujunurrangu jinayarninyi.

²⁹⁻³⁵ Ngarnurtu ngarlu kurlu yija? Ngarnurtu pikalymajirri? Ngarnurtu ngarrakuny kulipatininyi? Ngarnurtu ngarrakuny warntakata? Ngarnurtulu kalkuninyi pita watarrkulu pungkanya? Ngarnurtulu kalkuninyi pani miji-miji? Nyarrarrangu karikarra waninyayi ngarrakuny, yakurr marnayi wayin warinpa wariny. Nyarra wayin ngalypa yiji parrjanakupa juri yiji yakurr manaku. Munu yiji yirni jarruluman palaku. Nyarra pajinajalu kulikatalu jurrulu nyuntu yija wurrku jarruluman, parraparra wirtu nyarra juntangulu pajinajalu, palajunngarra wayin minpinajalu nyuntu yija wurrku jarruluman. Nyuntulu parrjalamanjaninyi wirntiji pinakatarrangu miyurrangupa muwarr pilaman ngakumpakapali. Nyarra miranu nyurra puwurtuku kujungurrungu wangalpintijartinyku, makanu yiji pala mungka warlirninyipa pala wangalpinti. Pala mungka rurri-rurrinyi wangalja ngurnarrikurnujirri. Palajunngarra marrngu nyarra yawurr kurirra-kurirra marnti yananyi. Palaja karra malkuliny, "Wirlarninyiyi, munu parra-parra pinakarrimarna. Munumpa ngaju jampa wirlarninyiyi. Nyanga parril jarrulumarna yarrana minpinaku?"

Ecclesiastes

Unknown if consultant checked.

12

¹ Partanyjungarra kurlkarri malaman Ngarrka, palinyjungarra jirnanta nyuntu.

Isaiah

Unknown if consultant checked.

5

¹¹⁻¹² Turlpanyanyurru marntungu kurnpungu wayinku minpinaku, palaja yirrkulu minpinanyurru warrukartingi... Nyurralu kurlkarri marnakanyurru Ngarrka, munu yiji! Munumpa nyurra ngani palinyju jininyi. Palinyju wurrarnanyurraku, “Ngajulu wirlalamarnanyurrinyi marrjalu, ngunjul yiji nyurraku mirti jarrinyakupa kuku jarrinyaku.”

38

¹⁷ Puru yakarnanyin kurlujartinyja ngajumilingi.

53

⁵⁻⁶ Nganyjurrumilakungarra kurlujartinyku paliny Ngarrkalu wirlarna. Ngarrkalu wilypirni palinyngarra, palajun jinajalu nganyjurru wanka jirninganyjurrinyi. Nganyjurrulu wiyirrju ngampanjartinyju nganiwarralpirti jinikinyinyi. Munu wirlarnamanganyjurrinyi, palinyngarra wirlarnanganyjurruku nganyjurrumilaku kurlujartinyku.

Jeremiah

Unknown if consultant checked.

17

⁹ Nyarra nganyjurrumili ngampankata pirlurr yija yiji mitukata. Ngunjur yiji ngalypa jinaku.

Matthew

Unknown if this section is consultant checked.

PARTANY MIYIRINGI NGAYINYJA WIRRIRNI NGARRKALU (Matthew 1:18-25)

¹⁸ Nyungu wurralamarna muwarr, Jiyijaji Kurayiji marrngu jarrinyi. Pipi palinymili Miyiri yinyayili pilyurr Juwujapungu. Juwujapu mimarnikinyalu kanganyaku palinymilikarti ngurrakarti. Palajanga ngayinykarra jarrinyi. Ngarrkamilalu Pirlurru partany wirrirlili ngayinyja. Palaja muwarr wurrarniyili Juwujapungu, “Miyiri ngayinykarra wupartujartiny.”

¹⁹ Juwujapulu kurlkarri marna, “Miyiri karta karrinyikinyi pirirrijartiny. Mirtawaku kangkulumarna munu.” Juwujapu ngalypakata, munu kurntany jinaku karrimalu Miyiriku miranga marrngurrangungu. Kurlkarri marnarningu, “Ngakalamarna warntamajirrilu.”

²⁰ Palinyju kurlkarri marnikinyi ngarrany. Palajanga kapukarri marna. Kapukarrilu yirrirni yayinyjil, Ngarrkalu ngakarnalu. Wurrarnala yayinyjilju, “Juwujapukayi! Tayipitimili nyuntu. Pinakarra! Munu ngarlu kurlu jarrulumanpalu Miyiriku mirtawaku. Ngarrkamilalu Pir-lurru partany yinyali. Palajalu paliny kalkuluman mirtawa nyuntuku.

²¹ Partany pirirri kangkuliny. Yini malaman Jiyijaji. Marrngurrangu panypyanyakatarrangu Ngarrkanga. Palajunjalu Ngarrkalu ngakalajaninyili ngaramarnti. Jiyijajilu kartuwarra malkulinyjaninyi.” Palajun yayinyjilju muwarr pinalu Juwujapuku.

²²⁻²³ Purlpilu muwarr Ngarrkaja muwarr pini pirirrilu: “Kumpara, munu ngarrany karta karrima pirirringi, ngayinykarra jarruliny. Partany pirirri kangkuliny. Yini malapiyi Yimanyuwil.” Juwumilingi muwarrja pala yini Ngarrka Nganyjurrungu Waninyi.

Palaja Jiyijaji ngayarta jarrinya, palaku muwarrku jana miranu, Jiyijajingarra.

²⁴ Juwujapu kartaja turlpanya, yayinyjilmilia muwarrja jini. Miriyi kanya palinymilikarti ngurrakarti. Warajanga jiniyipulinyi pirirripa mirtawa. ²⁵ Palajanga munu warajanga karta karri mapulu. Mimarnikinyipulalu partanyku ngayarta jarrinyaku. Juwujapulu yini marna partany pala Jiyijaji.

2

PIRIRRIMARTA MIRANUKATA KAKARRAJA KANYJIRNIYALU JIYIJAJIKU (Matthew 2:1-12)

¹ Palajanga Kingi Yarata nyampali waninyikinyi marrngurranguku palanga warrarnja, Jutiyanga. Palarrangulu marrngulu yini marnikinyi-yarninyi Juwurrangku. Palanga Miyirilu partany kanya Jiyijaji tawunja Pijiliyamungu.

Jiyijaji ngayarta jarrinya, jinta piririmarta ngajarri warinya wararnja kakarraja turlpaniyi kanyjinaku palinyku. Nyungurrangu piririmarta miranukata jana panikatarranguku. Yijalu yirrirniyi panikata kuwarrija parlparrja. Palalungarra kurlkapirli jinjaninyi, nyampali wirtu ngayarta jarrinyi Juwurranguku. Warrarn janamili yakarnayi palaku partanyku yirrinaku.

Jirujalamungu kajarniyi. Japirr marnikinyiyijaninyi, ² “Wanyjarningi partany pirirri, nyarra nyampali, kingi jarrulunyurraku Juwurranguku? Nganarnalu yirrirniyirni panikata palinymili kakarnilu. Yirrinaja miranu jarrinyiyirni wirtku nyampaliku ngayarta jarrinyajaku, partany wupartu ngarrany jarrinyi paliny. Nganarna turlpanyiyirni yirrinaku, paliny yinganyapinti yinganyaku.”

³ Jampa Kingi Yaratalu pinakarrinyijanaku muwarr, yija ngarlu kurlu jarrinyi. Marrngu wiyyirr Jirujalamungu pukun ngayiny kurlu jarrinyiyi.

⁴ Kuru marnajaninyi yatilarrangupa miranu jinakatarrangu Juwumili Yaratalu. “Pala marrngu wirtu, ngakalkuliny Ngarrkalu, wanyjarningi ngayarta jarruliny?”

⁵ Puntaju wurrarniyili, “Nyungunu ngayarta jarruliny, warrarnja Juttiyanga, tawunja Pijiliyamungu. Purlpi warinyju Ngarrkamilalu muwarr pinakatalu yarntarna muwarr mirli-mirlingi, ⁶ ‘Marrngurrangu Pijiliyamungu, nyurramili ngurra wupartu yiji. Ngarrkalu ngakalkuliny wirtu yiji nyampali, paliny ngayarta jarruliny nyurramilingi ngurranga. Paliny nyampali jarruliny Ngarrkamilaku marrngurranguku. Palaja wiyyirr nyurramilaku ngurraku miranu wantulupiyi.’ Palajunngarra muwarr yarntarna Ngarrkaja.”

⁷ Yarata miranu jarrinyaku karrinyikinyi, nyanga ngayarta jarrinyi Jiyijaji. Palaja muwarr ngakarnajanaku kukujarrilu ngajarrirranguku kakarrajaku milpanyaku. Japirr marnajaninyi mitulu pukun, “Nyanga pala panikata ngayarta jarrinyi?” ⁸ Palaja Pijiliyamukarti ngakarnajaninyi. “Yarrayi Pijiliyamukarti, kanyjiliyalu tukulu palaku partanyku. Palaja nyungukarti kulpayi, wurrilijiyi wanyjarningi paliny. Palaja yankulumarna palakarti, yirrilamarnalu ngajulu yiji, yinganyapinti yungkulurnarna pukun.” Yijalu yiji mitu marnajaninyi, partanyku Jiyijajiku marlkari jinaku karrinyikinyi.

⁹ Palaja yananya kawarniyi Pijiliyamukarti. Pala warajangarra nyarra panikata yirrirniyi, yananyikinyijanaku walangkarr. Palanga kankarni yiji wararr karrinyi mayanga partanyartinyja. ¹⁰ Panikata yirrinajalu pikaly jarrinyiyi yiji.

¹¹ Mayanga ngalpaniyi kaninykurti. Palaja yirrirniyi partany, pipilu palinymilalu Miyirilu kalkurnikinyi. Murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyiyalu partanyku. Janalu yinyayili miji-mijipa mintajirri pukurl, ngalypa parntinyikinyipulu.

¹² Palaja Ngarrka muwarr pinijanaku kapukarringi. Wurrarnajanaku munu kulpanyaku Yaratatakarti. Palaja kulpanyiyi janamilikarti waljakarti warrarnkartu warinykurnu.

PARTARL YAKURR MARNA JIYIJAJIKU MARLKARRI WIRLANAKU YARATALU (Matt. 2:13-23)

¹³ Warrukartingi Juwujapulu kapukarri marna. Yayinyil Ngarrkaja turlpanyalu. Wurrarnala, “Yaratalu kanyjilkulinyalu partanyku marlkari wirlanaku. Kuwarringarra turlpa. Kawapulinyi partanypa pipimurniny, mujarri warinykarti warrarnkartu, Yijipikarti. Wantulunyurru palanga. Yarti ngajulu wurralamarnanyurraku kulpanyaku nyungukarti.” Palajun yayinyil muwarr pinalu.

¹⁴ Juwujapu kartaja turlpanya. Kanyapulinyi pala partanypa pipimurniny, yanayi warrukartingi. Yanayi Yijipikartijakun. ¹⁵⁻²¹ Palanga warrarnja waninyikinyiyi Yaratatajanga wankanyungu ngarrany.

Yaratalu partarl mimarnikinyijanaku marrnguku kakarrajaku. Munu kulpamiyalu, munu wurrarnamiyili pala Pijiliyamungu ngurra Jiyijipa waninyikinyi. Palaja paliny yija-yiji kuli jarrinyi. Purlpi japirr marnajaninyi kakarraja ngajarrirrang, “Nyanga pala panikata ngayarta jarrinyi?” Kuwarri kurlkarri marnarningu, “Nyarra panikata ngayarta jarrinyi warajanga ngurnipali partunungu. Partany pirirri wiyyirr Pijiliyamungu wirlalamarnajaninyi kujarramajirri partunumajirri, kujarrajartiny partunjartinyarrangu pukun, yijalu wirlalamarnajaninyi marlkarri wiyyirr.”

Palajalu kamarnajanaku palinymili jurljarrangku. “Pinakarrayi! Pijiliyamukarti yarrayi. Palanga wirlaliyijaninyi wiyyirr partany pirirrarrangu kujarramajirri partunumajirrirrang, kujarrajartiny partunjartinyarrangu pukun wirlaliyijaninyi. Munu waraja yakalkulunyurru wankanyu.” Palarrangulu jurljalu palajun jiniyi, Yaratamilija muwarrja.

Palaja marrngurrangu Pijiliyamungu ngangkurl jinikinyiyi yiji partanykarrangku janamilaku. Purlpi yiji Ngarrkamili muwarr pinakata, ngapi, Jirimaya, muwarr pini,

“Palanga warrarnja, ngapingi, Ramanga,
palanga ngangkurl pinakarrinyiyi.

Wariny marrja ngangkurl jininyi.

Pala purlpija mirtawa, Rayijil,
ngangkurl jininyi paliny,

partanykarrangku palinymilaku ngangkurl jininyi yiji.
Jintalu kanyayijaninyi.

Ngangkurl jinijanaku ngarramarnti.”

Palarrangku muwarrarrangu Rayijil mirli-mirlingi yarntarna nyarralu Jirimayalu. Kuwarri palakapali yiji palarrangku marrngu Pijiliyamungu janamilaku partanykarrangku ngangkurl jinikinyijanaku marrja, palajunmarta.

Palaja Yarata marlkarri jarrinyi. Yijipingi Juwujapulu kapukarringi yirrirni yayinyil, Ngarrkalu ngakarna. Wurrarnili, “Pirirri nyarra karrinyikinyalu Jiyijajku marlkarriku wirlanaku, palinyngarra marlkarri jarrinyi.

Turlpa. Kawapulinyi partanymurninypa pipimurniny, kulpai nyurramilikarti warrarn waljakarti, Yijirayilkarti.”

Turlpanya Juwujapu kartaja, kanyapulinyi warrarnkart waljakarti, Yijirayilkarti. Purlpi yiji wariny Ngarrkamili muwarr pinakata muwarr pini, “Ngarrkalu kanya palinymili partany pirirri Yijipija.” Yarti Jiyijaji Yijipija warrarnkart waljakarti kulpanyaja, miranu jarrinyiyi marrngurrangu nyarraku purlpijaku muwarrku, pala muwarr wurarna Jiyijajgarra.

²² Turlpanya Yijirayilja Juwujapulu pinakarrinyi muwarr, partany Yaratamili, ngapi, Yaakala, nyampali jarrinyijanaku marrngurrangku palanga, warrarnja Jutiyanga. Palaja muwarrja wirnti karrinyikinyi palanga warrarnja waninyaku Juwujapu. Kapukarringi Ngarrka muwarr pinalu, palaja muwarrja pipurru yana yalinyikurnu, warrarnkart Kaliliyikarti. ²³ Ngurrara jarrinyi tawunja Najarijingi. Purlpi yiji Ngarrkamili muwarr pinakata muwarr pinikinyiyi Jiyijaji, “Wurratalapiya paliny, Najarijipirrayi ngurrara”.

wikakarti wirtukarti, ruwurtu palakarti ngunjulmajirri. Kurrngal marrngurrangu yananyayi palanga ruwurtungu. Kiyirti nyarra Ngarrkamilikarti warrarnkartu wujukatapa ruwurtu palakarti ngunjul-ngunjulmarta. Kujar-rapa warajalu marrngurrangulu yirnkulu yirrirnayi pala ruwurtu.

10

Matthew 10:26-31 (extracts)

²⁶⁻³¹ Marrngulu marlkarri wirlalayintili kawu nyuntu. Wirntiwayi janangamarra. Munu yiji pirlurr nyuntumili marlkarri wirlarnakayinga. Ngarrkakujakun wirnti wanta. Palinyju kampalantili pirlurrrpa kawu, Wikanga Wirtungu jurnpakartijakun. Marrngulu munu palajun jinaka. Palajunjalu wirntimajirri wantajanaku. Nyuntumili Japartu Kankajirringi miranu ngani wurralpirtiku. Nyinyirkupa jungkanga pungkanyajaku paliny miranu. Yija paliny miranu nyuntuku pukun. Kurlkuraku jurnturtungu nyuntumilaku paliny miranu, warajapa warajaku, wiyyirku. Palajunjalu wirntiwayi wanta. Nyinyiri puru kurlkarri marninyi Ngarrkalu, nyuntu yijalu yiji kakuputulu kurlkarri marnanti.

11

²⁸⁻³⁰ “Ngunjulkata marrngukayi milpaji ngajukarti, ngunjul wupartumarta jilamarnanga. Kululanyi ngaju, ngalilu ngalypa jilapali...Miranu jarra ngajuja, ngaju tukukatapa rakawayikata...

19

¹⁴ Jiyijajilu karra marnajanaku, “Ngajulu karrinyarnijanaku partanykaranguku milpanyaku ngajukartiku, munu kurnta jilkulunyurrujaninyi. Ngarlungu jananga yija yiji Ngarrka, janalu pinakarrinyayalu yijalu yiji palinyku. Ngarrkamilirrangulu marrngurrangulu yakujunngarra yija yiji jilkulupiyi.”

MARK-JU

yarntarna mirli-mirlingi

nyungu ngalypakata muwarr Ngarrkaja

This gospel has been consultant checked.

¹ Ngalypakata muwarr nyungu, miranu jinarninyurrinyi Jesus-ku. Walja partany Ngarrkamili paliny.

JOHN MILPANYA WURRANAKU NGARRKALU NGAKALKULINY JESUS
(1:2-8)

²⁻³ Purlpimalu Ngarrka muwarr pirnalu pirirriku, yini paliny Isaiah. Palinyja wurrarnala Ngarrkalu,

“Nyampali ngakalamarnajanaku marrngurranguku.

Wariny palaji walangkarr ngakalamarnalu pala

nyampalingi, muwarrjartiny janaku.

Pala walangkarr pirirri wantuliny pirranga.

Paliny muwarr pilkulinyjanaku,

‘Nganyjurrumili nyampali milpuliny.

Yarni malayalu jurtu ruwurtu.”

Palajun Ngarrka muwarr pirnalu Isaiah-ku. Palalu Isaiah-lu yarntarna-janaku pala muwarr mirli-mirlingi.

⁴⁻⁶ Punjaja yiji pala marrngu kuwarri milpanya. Yini paliny John. Wurrupirrayi kamalja kurlkura palinymili. Karnulu kunyji pinapintilu nyikarra kunymarnikinyarninyi. Mayi pirraja nganinyikinyi, wajapipa narnngurla.

Kurrgal yiji milpanyikinyiyalu pinakarrinyaku John-ku. Warrarnja Judea-japa milpanyikinyiyalu, wirtuja tawunja pukurl, ngapija, Jerusalem-ja.

Wurrarnikinyijanaku, “Nyurralu panypanyikinyinyurrulu Ngarrkanga. Kurntany jarrayi! Kurlujartiny jirnikinyinyurru. Yakalaya! Yakujani jarrayi, Ngarrkakarti milpayi! Palaja Ngarrkalu munu kulilu yirrilkulunyurrinyi, ngarlu ngalypa jarrulunyurruku paliny. Palaja ngapanga jilamarnanyurrinyi.” Palajunmarta wurrarnikinyijanaku John-ju.

John-mili muwarr pinakarrinyajalu warajalupa warajalu wurrarnikinyiyalu Ngarrkanga, “Yijangarra nyuntungu panypyanyikinyirnangu. Kurntanya waninyarnaji. Nyuntukarti kulpanyaku karrinyarnangu.” Palajunmarta wurrarnikinyiyalu Ngarrkanga. Palaja John-ju ngapanga jirnianinyi pijungu, ngapangi, Jordan-ja.

⁷ John-ju wurrarnikinyijanaku, “Kuwarrimarta wariny marrngu milpuliny. Paliny yija-yiji wirtu nyampali. Munu ngajukapali, ngaju puru yiji, mujuja. Nyungu wariny nyampali wirtu. Ngajulu munu yiji jujika palinymili nyinda manaku. ⁸ Ngajulu puru ngapanga jinarninyurrinyi. Nyungu warinyju ngakalkulunyurruku Ngarrka Pirlurr.” Palajunmarta wurrarnikinyijanaku John-ju.

JOHN-JU NGAPANGA JIRNI JESUS (1:9-11)

⁹ Palaja Jesus milpanyili John-karti tawunja Nazareth-ja, warrarnja Galilee-ja. Palanga John-ju ngapanga jirni Jesus palanga pijungu Jordan-ja.

¹⁰ Jesus ngapaja turlpanyajanga kanka parrjarna. Yirrinajanga parlparr

laarr pirni Ngarrkalu. Ngarrka Pirlurr kaninykurnu milpanyala Jesus-karti kurlukukukapali, palinya kajarnala. ¹¹ Kankajirrija Ngarrkalu muwarr pirnalu Jesus-ku, “Nyuntu partany ngajumili walja yiji. Ngajungu ngarlungu nyuntu. Ngarlu ngalypa jarrinyarnangu.”

MIRURRULU PARTARL JAKURLIRNIKINYI JESUS PANPANYAKU NGARKANGA (1:12-13)

¹² Palaja Ngarrkamilalu Pirlurrju ngakarna Jesus pirrakarti, warrarn marrngumajirrikarti yiji. ¹³ Palanga waninyikinyi karppurrangungupa warrukartirrangungu 40-ngi. Palanga waninyajanga yija mirurrulu wirtulu partarl jakurlirnikinya panpanyaku Ngarrkamilaku muwarrku. Munu. Jesus kurlumajirri waninyi ngaramarnti. Kuwiyirrangu kulijartur-rangupa pajinakata palanga waninyikinyiyi. Ngarrkalu ngakarnajaninyi angel-arrangu kankajirrija palinyku tuku kalkunaku.

JOHN JINMURNTU JIRNIYI (1:14)

^{14a} Nyampali wirtu Jew-arranguku, King Herod, kuli jarrinyalu John-ku. Wurrarnajanaku soldier-nga, “John warlinakanu jurntingi wirriliyi.”

JESUS-JU MIRANU JIRNIKINYIJANINYI NGARRKAKU (1:14-15)

^{14b} Palaja Jesus-ju yakarna pala warrarn, Judea, yalinyjikurnu yana warrarnkarti, Galilee-karti. Palanga kurrgalja wurrarnikinyijanaku Ngarrkamili muwarr. ¹⁵ Karra marnikinyijanaku, “Pinakar-rayi! Muwarr ngalypakata Ngarrkaja wurrarnarnanyurruku. Nyurralu panpanyikinyuyrrulu Ngarrkanga, munu pinakarrimanyurrulu. Kurntany jarrayi! Kurlujartiny jirnikinyuyrrulu. Yakalaya! Yijalmarta jiliyalu muwarrja palinymilingi ngalypakatanga. Puntaju pikaly jarrulunyurruku. Palinymilirrangu jilkulunyurrinyi. Nyungukungarra muwarrku purlipija yiji punja mimarnikinyiyi nganyjurrumilalu purlipijalu marlkarrinyjarrilupa kurlumapulu. Nyungukungarra nyurralu pukurl mimarnikinyuyrrulu.” Palajunmarta wurrarnikinyijanaku Jesus-ju.

JESUS-JU KAYI MARNAJANINYI JANPAMALUKU MANANYAKATA PALINY YA JANAKU (1:16-20)

¹⁶ Ngarti-ngartingi janpanga yananyikinyi Yintanga Galilee-ngi. Janpa wirtujina pala. Janpamaluku mananyakatajirri yirrirnipulinyi, Simon-pa marrka palinymili Andrew. Parru-parrulu janpamalu mananyikinyipulu.

¹⁷ Wurrarnapulaku Jesus-ju, “Yajalaminyinyumpulu. Ngajulu miranu jilamarnanyumpulinyi Ngarrkaku. Palaja jintanga wurralkulunyumpulujanaku. Yijalmarta jilipiyili Ngarrkanga muwarrja nyumpalamilija, Ngarrkamilirrangu jarrulupiyi. Purliji parru-parrulu kanganyikinyinyumpulujaninyi janpamalu jungkakarti. Kuwarringulu muwarrju kangkulunyumpulujaninyi marrngu Ngarrkakarti.” ¹⁸ Palangangarra parru-parru yakarnapulu palinymilija muwarrja, yajarnapulu.

¹⁹ Palaja jampangarra wangka yana Jesus, warinyirri yirrirnipulinyi, James-pa marrka palinymili John. Pulanymili japatumurniny yini Zebedee. Tingkingi pulany kajarnikinyiyi japatumurninypa palinymili warrkamukatarrangu. Parru-parru laarr kanganya jaarni marnikinyiya.

²⁰ Palangangarra James-pa John kayi marnapulinyi Jesus-ju. Palinymilija muwarrja palangangarra tingkingi japatumurniny yakarnapulu, warrkamukatarrangupa yakarnapulujaninyi, yajarnapulu Jesus pulanyu.

JESUS-JU JURTU NGAKARNA MIRURRU (1:21-28)

²¹ Palaja Jesus-ja yanayi palarrangu palakarti tawunkarti, ngapikarti, Capernaum-karti. Palanga milpanyiyi.

Sabbath jarrinyi. Sabbath-ja munu warrkamu jarrimiyi marrngurran-gulu Jew-arrangulu. Pala manguny janamili. Sabbath waninyikinyijanaku Ngarrkamilaku muwarrku kurlkarri manaku. Town-arrangungu kunmu jarrinyikinyiyi muwarrprintingi mayanga pinakarrynyaku muwarrku Ngarrkamilakupa muwarr pinaku Ngarrkaku. Palanga Capernaum-ja Sabbath jarrinyijanaku, Jesus janamili muwarrprintingi mayanga kaninykarti ngal-panya. Miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkaku. Marrngurrangulu pinakar-rinyikinyiyalu. ²² Ngurnjul-ngurnjul jarrinyiyili palinymilija muwarrja. “Yijarla wariny. Nyungu pirirri muwarr jurtukata yiji. Munu nganyjur-rumili miranu jinakatarrangukapali. Jana puru muwarr pinakata warin-yarrangumilaku muwarrku. Nyungulu Jesus-ju miranu jinanganyjurrinyi jurtulu muwarrju. Yijalu wurrarnili palajun muwarr pinaku Ngarrkalu.”

²³ Palangangarra ngalpanya muwarrprintingi mayanga pirirri. Mirurrulu ngawu jirnikinyi paliny. ²⁴ Wirntijartiny paliny, kamarnalu marrjalu, “Jesus Nazareth-ja! Nganiku karrinyangananaku mirurrurranguku? Milpanya wirlalamanganinyi marlkarri jinaku nganarnaku? Miranu ngaju nyuntuku. Ngakarnanta Ngarrkalu. Nyuntu kurlumajirrikata yija Ngarrkamili.”

²⁵ Jesus-ju warnta marna pala mirurru, “Jama jarra! Pirirri yakala! Jalakarti yarra!” ²⁶ Mirurrulu jinarn-jinarn pinakata jirni yija pirirri, palaja kamarna marrja, yakarnalu, yana ngarramarnti. ²⁷ Jesus-ku ngurnjul jar-rinyiyalu marrngurrangu wiyyirr. Wurrarnayarningu, “Nganirti nyungu? Warinymarta muwarr. Muwarr jurtukata paliny. Muwarr wurrallili palinyju, nganipa muwarrja palinymilija jirniyili mirurrurrangulu pukun.” ²⁸ Palanga Jesus-mili muwarr yitinykarra wurrarna kawarnikinyiyarningu ngunarrikurnujirri warrarna Galilee-ngi.

JESUS-JU NGALYPA JIRNIKINYIJANINYI WURRKUJARTINYARRANGU (1:29-34)

²⁹ Yakanakanu pala muwarrpinti maya Jesus yana ngurrakarti pulanymilikarti, Simon-milipa Andrew-milikarti. Yanapulu pulany pukurl, palajirri warinyjirri, James-pa John. ³⁰ Simon-mili marrukumurniny wurrku waninyikinyi. Mayanga karta karrinyikinyi, parrpakarrajartiny wurrkjartiny. Jampa milpanya Jesus, wurrarniyili pala. ³¹ Yanalu, parirr warlirni Jesus-ju, mirtawa wararr karrinyi. Palangangarra wurrkulu yakarna, ngalypa marntiku jarrinyi, mayi kanyajanaku.

³² Jampa karrpu kaniny ngalpanyaaja, warrurl-warrurl jarrinyaja, Jesus-karti kanganyikinyijaninyi kurrgal, jinta wurrkjartiny, jinta ngawur-rangu miruruja. ³³ Marrngurrangu palanga kunmu jarrinyiyi, mayanga jawapirtingi wiyyirr milpanyiyili. ³⁴ Jesus-ju kurrgal warinypa wariny-jartiny wurrkjartiny ngalypa jirnijaninyi, kurrgaljapa jurtu ngakarna-janinyi mirurrurrangulu. Miranu waninyiyalu palinyku. Palajalu mirurrurrangulu muwarrku kunta jirnijaninyi Jesus-ju.

JESUS GALILEE-NGI YANANYIKINYI, WURRARNIKINYIJANAKU NGAR-RKA (1:35-39)

³⁵ Marntungu, karrpumajirri, Jesus kartaja turlpanya, maya yakarna. Palaja tawun yakarna. Jalakarti tawunja, pirrakarti yana, kujurl. Palanga muwarr pirnalu Ngarrkaku. ³⁶ Kanyjirnikinyiyalu Jesus-ku Simon-jupa warinyarrangulu. ³⁷ Yirrinajalu wurrarniyili, “Wiyirru

kanyjirnikinyiyangu.”³⁸ Wurrarnajanaku, “Munu kuwarri Capernaum-karti kulpuluminyi. Town-arrangukarti warinyarrangukarti yankulu-minyi, wurralamarnajanaku Ngarrka. Palajunku jinaku ngakarnanyi Ngarrkalu.”³⁹ Galilee-ngi yana-yananyikinyijanaku, muwarrprintingi mayarrangungu kurrgal miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkakupa jurtu ngakarnikinyijaninyi mirurrurrangu.

JESUS-JU PIRIRRI KARNU WURRKUJARTINY NGALYPA JIRNI (1:40-45)

⁴⁰ Warajanga karrpungu pirirri milpanyili Jesus-karti. Wurrkujartiny, kurlu yiji karnu paliny. Mangunja Jew-arrangumilija wiyyirr palajartiny wurrkujartiny jalanga kaja waninyaku, kujurl yija, munu ngurranga ngal-panyaku. Pala marrngu milpanyakanu murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyalu, ngarlu japiirr marna Jesus, “Wanka jiliminyinkurra, karnu ngaju ngalypa jiliminyin. Wunyjurru nyuntulu karrinyanpa?”⁴¹ Jesus paju karrinyili. Parirr jirranakanu wurrkujartiny warlirni. “Yuu, karrinyarnangu ngalypa jinaku. Kapuraly yiji jilamarnanta.”⁴² Jampangarra pala wurrku munu jarrinyalu, karnu kapuraly jarrinyi pala marrngu.

⁴³ Minyirru wurrarnala Jesus-ju, “Pinakarra! ⁴⁴ Munu wurralamajanaku ngalypa jirnirninti ngajulu. Pipurru yatilkarti yarra. Palinyju yijalu parrjalamanta yitinykarra kawu nyuntu, nyuntu karnu kapuraly. Nyuntu miranu palaku mangunyu nyuntumilaku wurrkuku. Purlpimalu Ngarrkalu wurrarnalu Moses-ja mirli-mirlingi yarntanaku. Palinyja muwarrja kukurnjari wankanyu yatilkarti kangkuluman. Palalu yatilju kampalkuliny tikirlkarti, jurnpakartijakun. Palajalu jintalu marrngurangan-gulu pala yirrinajalu nyuntuku miranu wantulupiyangu, kapuraly nyuntu, wurrkumajirri. Palaja yarranakanu ngurranga ngalpuluman.” Palajun wurrarnili Jesus-ju. Palaja ngakarna yatilkarti.

⁴⁵ Pala pirirri munu jama wanima. Panypyanyili Jesus-ja. Marn-telu yirrkulu wurrarnikinyijanaku nyarrakurnujirri, “Jesus-ju ngalypa jirninyi karnu ngaju.” Palaja muwarrja Jesus munu tawunarrangukarti yanama, munu ngalpama, kurrgaljamarra marrngungamarra. Warrarnja waninyikinyi jalanga. Yirru milpanyikinyiyalu marrngurrangu ngunar-rikurnujirrija.

2

WURRKUJA NGALYPA JIRNI JESUS-JU (2:1-12)

¹ Palaja tawunkarti kulpanya Jesus, Capernaum-karti. Palanga wurrarnikinyiyarningu, “Jesus kulpanya!”² Kurrgal palinymilikarti mayakarti milpanyiyi, palinyku pinakarrinyaku. Miranu jirnikinyijaninyi palinyju Ngarrkaku. Marrngurrangu kaninykurti palanga mayanga kur-rngal yija, jinta kurrgal jalakartingi palakurtirri wararr karrinyikinyiyi, pinakarrinyikinyiyalu.

³ Palanga milpanyiyi marrngu kujarra-pa kujarra. Pirirri wurrkujartiny kanganyikinyiyi ngurrinyja, manyurla yija paliny, munu marnti yananya. Kanyayili Jesus-karti ngalypa jinaku.⁴ Partarl ngalpanyiyi mayanga, palanga kurrgal waninyikinyiyi. Wararr karrinyikinyiyi kur-rngal yija Jesus-martaji. Palaja kankarni mayanga karntinyiyi. Pirli jirniyi Jesus-martaji kankarni, wurrkujartiny kaninykurnu jirniyi ngurrinyja, Jesus-ja walangkarr.

⁵ Karra marnarningu Jesus-ju, "Yijalmarta jirnijiyi nyungu wurrkujartiny ngalypa jilamarna." Palaja ngalypalu wurrarnili wurrkujartinyja, "Nyuntulu purlpi panpanyikinyinpili Ngarrkanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu, munu kulilu yirrilamarnanta, nyuntuku ngalypa wantulumarnangu."

⁶ Mayanga palanga kajarnikinyiyi Jew-arrangumili miranu jinakatar-rangu kujarrapa waraja. Ngarlu kurlu jarrynyiyi Jesus-ku muwarrku. Kurlkarri marnikinyiyarninyi, ⁷ "Munu palajun muwarr pinaku! Karra marnalu, 'Nyuntulu purlpi panpanyikinyinpili Ngarrkanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu, nyuntuku ngalypa wantulumarnangu.' Palajunngarra karra marna. Kurlu yiji muwarr pirni paliny. Ngar-krajakurl palajun muwarr pinaku. Marrngurrangulu munu jinakayi palajunju. Palalungarra Jesus-ju Ngarrkakapali jinarninyi!"

⁸⁻⁹ Janaku miranu Jesus, palajun kurlkarri marnikinyiya janalu, palajunmarta paliny yimpirnikinyiyi. Japirr marnajaninyi, "Nganijalu nyurralu yimpirninyinyurru ngaju palajunju? Wurrarnarnala nyungungu pirirringi, 'Nyuntulu purlpi panpanyikinyinpili Ngarrkanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu, ngalypa wantulumarnangu'. Nyurralu wurrarnanyurru palajun munu wurranaku ngajulu. Wunyjurru muwarr pilamarnalu wurrkujartinyku nyunguku? Yijapa wurralamarnalu, 'Wararr karruluman, ngurriny mankuluman, jinangu yankuluman'. Wayirti? Palinyja palajun wurranaku ngajulu? Muwarrja ngajumilia ngalypa jarrulinypa? Wurrkumajirri jarruliny? ¹⁰ Yuu! Kuwarringarra ngalypa jilamarna nyungu wurrkujartiny. Palajalu wantulunyurru ngajuku miranu, ngajungu yija wurrarnaji Ngarrkalungarra paliny ngalypa jinaku. Wantulunyurru ngajuku miranu, ngajungu yija wurrarnaji Ngarrkalungarra marrnguku kurlujartinyaku puru yakanaku, janaku ngalypa waninyaku."

Palaja wurrkujartinyja wurrarnala Jesus-ju, ¹¹ "Wararr karruluman, ngurriny mankuluman, ngurrakarti nyuntumilikarti yankuluman." ¹² Palangangarra wararr karrinyi pala pirirri, ngurriny mana, jalakarti yana pipurru. Yananya kawanaja wiyyirru parrjarnikinyiyi. Wurrarnikinyiya, "Ngalypa jirni Jesus-ju! Kuwarrijakun! Munu nyungu yirrirniminyi!" Nyurra marnikinyiya Ngarrka, muwarr pirnikinyiyalu, "Yarranijayi! Yija-yiji nyuntu ngalypa!"

JESUS-JU WURRARNALA LEVI-NGI, "YAJALAMINYIN NGAJU." (2:13-17)

¹³ Yarranakanu Jesus wirtu ngapamartaji ngarti-ngartingi yananyikinyi, Yintanga Galilee-ngi. Marrngu kurrngal kunmu jarrynyiyili palinyja. Miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkaku.

¹⁴⁻¹⁵ Kurrngalju Jew-arrangumili mangunja panpanyakatarrangulu yajarnikinyiyi Jesus. Jananga jinta warnkuku miranakatarrangu. Warrkamu jirnikinyiyi Roman Government-ku palarrangulu, warnkuku mirrarnikinyijaninyi marrngu Government-miliya muwarrja. Ngulyu manyakata jana. Warnkuku wirtumartaku mirarnikinyijaninyi, jinta yinganyikinyiyalu nyampali, jinta kalkurnikinyiyarningu.

Karrpurrangu karrpungu Jesus yajarnikinyiyi palarrangukapalilu kurrngalju Jew-arrangumili mangunja panpanyakatarrangulu pukun.

Warajanga karrpungu Yintanga Galilee-ngi Jesus yananyikinyi. Marrngu yirrirni, warnkuku miranakata, paliny yini Levi. Nyungu Levi mayanga warrkamupintingi palinymilingi kajarnikinyi. Yirrinajalu Jesus-ju wurrarnala, "Yajalaminyin ngaju." Palangangarra warrkamu yakarna palinyju, Jesus yajana kawarna.

Palaja Levi-milikarti mayakarti yana Jesus mayiku ngananyaku. Jinta warnkuku miranakatarrangu pukurl milpanyiyi, warinyarrangupa Jew-arrangumili mangunyja panpanyakatarrangu, mayiku ngananyaku palanga.

¹⁶ Warinyarrangu Jew-arrangumili miranu jinakatarrangu wangka wararr karrinyiyi. Yini marnikinyiyarninyi Pharissee-rrangu. Parrjarniyi Jesus-ju ngananyijanaku palarrangungu Jew-arrangumili mangunyja panypyanyakatarrangungu. Wurrarniyijanaku Jesus-milingi marrngurrangungu, “Jesus-ju munu mayi ngananyaku warnkuku miranakatarrangungupa mangunyja panypyanyakatarrangungu. Kurlu jirninyi.” Palajun muwarr pirnikinyiyi Pharissee-rrangu.

¹⁷ Pinakarrinyijaninyi Jesus-ju. Puntaju karra marnajanaku, “Maparnkarra munu milpuliny wanka jinaku purrpurnkatarranguku, milpuliny wurrkukatarrangukujakun. Palakapali jinarni ngajulu. Munu milpamarna ngalypakatarranguku kayi manaku Ngarrkakarti. Milpanyarna ngaju Ngarrkanga panypyanyakatarranguku kayi manaku Ngarrkakarti, muwarrja palinymilija. Palajalu ngananyarnijanaku palarrangungu.”

3

PARIRR TIKIRLJARTINY NGALYPA JIRNI JESUS-JU SABBATH-JA. NGUKARRIRNAYI JINTALU (3:1-6)

¹ Palaja yarrana muwarrprintingi mayanga ngalpanya Jesus. Sabbath pala karrpu. Palanga mayanga pirirri parirr kurluny-kurluny, tikirlkata, munu rurrinyaaka parirr. ² Palanga kajarnayi Pharissee-rrangu pukurl, kujarrapa waraja. Jesus-ku malyparr waninyikinyiyalu. Parrjarn-parrjarnikinyiya. Wurrarnikinyiyarningu, “Kuwarri Sabbath. Yijapa ngalypa jilkuliny wurrkujartiny. Nganyjurrumilija mangunyja pala kurlu. Munu wurrkujartiny ngalypa jinaku Sabbath-ja. Palajun jinaja ngukarriliminyi yija.” Palajunmarta wurrarnikinyiyarningu palarrangulu Pharissee-rrangulu.

³ Pala pirirringi wurrarnala Jesus-ju, parirr kurluny-kurlunyjartinyja, “Yakujani, nyungukarti milpuluman.” ⁴⁻⁵ Palaja Pharissee-rrangungu wurrarnajanaku, “Pinakarrayi! Miranu nyurra Sabbath-ku, karrpu nganyjurrumili warrkamumajirriku. Ngarrkamilija muwarrja pala. Yuu, mangunyja nganyjurrumilija, wunyjurru jiliminyijanaku marrnguku Sabbath-ja? Ngalypa jiliminyijanaku? Kurlu jiliminyijanaku? Wanka jiliminyijaninyi? Wirlalaminyijaninyi? Wunyjurru? Wurraliyi.”

Munu puntaju muwarr pirnamiyalu. Jama waninyikinyiyalu. Pa-juwayikatarrangupa jalypakatarrangu jana.

Palajalu Jesus-ju kulilu yirrirnijaninyi. Paliny paju karrnyijanaku pukun.

Palaja pirirringi parirr kurluny-kurlunyja wurrarnala, “Parirr jirrala.” Parirr jirrarna, ngalypa jarrinyi.

⁶ Palaja palarrangu Pharissee-rrangu yunturi jarrinyiyalu Jesus-ku. Yananya kawarnayi kurrnganaku jintanga, ngapingi, Herod-milingirrangu marrngurrangungu. Kunmu jarrinyiyi, kurrngarnayarningu, “Wunyjurru Jesus marlkarri wirlalaminyi?”

KURRNGALJU PINAKARRINYIKINYIYALU JESUS-KU JANPAMARTAJI (3:7-12)

7-8 Palaja Jesus-pa palinymili marrngurrangu janpakarti wirtukarti yanayi, Yintakarti Galilee-karti. Kurrngalju paliny yajarniyi. Milpanyikinyiyi pala wirtuja tawunja, ngapija, Jerusalem-ja, warrarnjirrija Judea-japa Idumea-japa ngunarrija Jordan-ja pijuja, palajirrija tawunjajirripa milpanyikinyiyi, Tyre-japa Jayitunja. Pinakarrinyiyi, “Jesus-ju ngalypa jirnijaninyi wurrkujartinyarrangu.” Palaja milpanyikinyiya kurrngal.

9-10 Ngalypa jirnijaninyi wurrkujartiny kurrngal. Wangka yija milpanyikinyiyi palinyku nyingga manaku. Palaja marrngurrangungu palinymilingi wurrarnajanaku Jesus-ju, “Ngurrku malanyiyili. Tingki marrajiya. Kajalamarna palanga ngurrku manangamarra.”

11-12 Jintalu Jesus-karti kanganyikinyijaninyi jinta marrngurrangu, ngawurrangu jana. Mirurrurrangulu kanganyikinyijaninyi. Jesus jampa yirrinakanu, mirurrurrangulu marrngu parnpirnikinyijaninyi jungkanga Jesus-ja walangkarr, wirntilu kamarnikinyiyi, “Jesus! Ngarrkamili partany nyuntu!” Wurrarnikinyijanaku minyirru mirurrurangan, “Jama jarra!” Kurnta jirnikinyijaninyi yini manaku “Ngarrkamili Partany” paliny.

4

JESUS-MILIJA MUWARRJA JUPANYAPULU WANGALPA NGAPA (4:35-41)

35 Jarurukartingi Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungu, “Yankuluminyi kakarrakurnu ngapanga ngunarrikarti.” **36** Palajalu yakarniyijaninyi marrngu jinta jungkanga, Jesus ngapanga kanyayi tingkingi. Warinyarrangulu pukurl tingkingirrangu yajarniyijaninyi. **37-38** Yananyajanga Jesus karta karrinyi nyirrirni, ngurrinyja, pilawunga, karta karrinyi yija.

Palaja partijirri wangal wirtu yija jarrinyi, ngapa pintura jarrinyi, ngalpanyikinyi tingkingi, winya jarrinyikinyijanaku ngapa. Wirnti yiji jarrinyiyi marrngurrangu Jesus-mili. Mintu jirniya. Wurrarniyili, “Miranu jinakatakayi! Yija kunulinyganyjurrinyi ngapalu. Jampangarra marlkarri jarruluminyi. Wanka jilanganinyi! Nganijalu kakurnannganinyi?”

39 Jesus kupalyaja wararr turpanya, wurrarnapulaku, “Wangalkayi, jupa! Janpakayi, kaniny jarra!” Palinymilia muwarrja wangal jupanya palangangarra, ngapa kaniny jarrinyi palajun, wuta jarrinyi.

40 Jesus-ju japiirr marnajaninyi marrngurrangu palinymili, “Nganija wirnti jarrinyikinyinyurru? Nganijalu munu yijalmarta jirnimijinyurru?”

41 Ngurnjurnikinyiyalu yija. Wurrarnayarningu, “Pinakarrinyipulalu wangaljupa ngapalu! Palinymilia muwarrja jupanya kawarna wangalpa kaniny jarrinyi yija ngapa. Yija nyampali paliny ngapakupa wangalku! Nganikapali nyungu Jesus? Nganurtu paliny?” Ngurnjurnikinyiya palajun. Palaja wirnti jarrinyiyalu.

5

NGAWUKATAJA MIRURRURRANGU KURRN GAL JURTU NGAKARNA-JANINYI JESUS-JU (5:1-20)

1-2 Yananya kawarnikinyiyi tingkingi, ngunarrikarti ngapanga jarrinyiyi. Warrarn pala yini Geraza. Warnkumarramarra pala, jurntijartiny kurrngaljartiny. Geraza-jalu ngurraralu wirrirnikinyijaninyi marlkarrirrangu kaninykurti jurntingirrangu.

Milpanyakanu tingkija katukarna Jesus. Palinykartii milpanyili pirirri, ngawukata, mirurrulu kanganyikinyi paliny. **3-4** Kurta yananyikinyi,

ngurra marnikinyi kaninykurti jurntingirrangu, marlkarrirrangumartaji. Kulikata yiji jirnikinyi mirurrulu. Purlpi jayinju parirrpa jina partarl kunymarnikinyiya marrngurrangulu. Marrjapanu nganimarta jirnikinyi mirurrulu, jayin ngartarnikinyi palalu pirirrilu. ⁵ Yana-yananyikinyi jurntingipa warnkurragungu karrpungupa warrukartingi. Ngawujartinyu kamarn-kamarnikinyipa warnkulu wirrkarnikinyarninyi.

⁶ Nyarralu pirirripirrayilu jampa yirrirni Jesus kajamartaja, mirti jarriyalu purrpi, murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyili walangkarr. ⁷⁻⁸ Jesus-ju wurrarnili mirurrungu, "Pirirri yakala! Jalakarti yarra!" Pirirrilu marrjalu kamarnalu, "Yakalanyi, Jesus! Ngaju nyuntuku miranu. Nyuntumili japatu kankajirri waninyi, yija nyampali paliny kankakupa ngunarrikurnujirriku. Nyuntu palinymili partany walja! Nganiku karrnyan, wirlalkuluminyin? Ngarlu japirr marnarninti, munu ngakalaminyin wikakarti wirtukarti kampanyaku!" Palajun muwarr pirlili mirurrulu Jesus-ku.

⁹ Jesus-ju japirr marna pirirri, "Nganurtu yini nyuntumili?" Wurrarnili, "Yini ngaju 'Marlu'. Mirurrurrangu kurrngal nganarna." ¹⁰ Ngarlu japirr marnikinyiya, "Munu ngakalamannanganinyi nyunguja warrarnja." ¹¹ Palanga mawurlungu ngurr-ngurrarrangu waninyikinyiyi, kurrngal, 2,000, warruly ngananyikinyiyi. ¹² Jesus ngarlu japirr marnikinyiyi mirurrurrangulu, "Ngurr-ngurrkartirrangu ngakalamannanganinyi. Wunyjurru? Ngalpulupiyirnijanaku?" ¹³ Karra marnajanaku, "Yuu, yankulunyurru ngurr-ngurrkartirrangu." Palangangarra pirirri pala yakarnayi, ngurr-ngurrkartirrangu. Palajangarra warnkuja kaninykurnu mirti jarrinyiyi ngurr-ngurr wiyyirr, janpanga ngalpaniyi pipurru, marlkarri jarrinyiyi ngapanga.

¹⁴ Marrngurrangu ngurr-ngurrku kalkunakatarrangu jinta pirnayarninyi, wirnti mirti jarrinyiyi. Kurrngalja wurrarniyijanaku tawunjapa warrarnja. Palaja kurrngal yirrinaku milpanyiyi. ¹⁵ Jesus-karti milpanyajalu yirrirniyi nyarra pirirri ngawukatapa palanga waninyikinyi, Jesus-martaji kajarnikinyi, wurrujartiny, mirurrurrangumajirri, ngawumajirri, ngalypa waninyikinyi. Yirrinakanu wirnti jarrinyiyi.

¹⁶ Jinta palamanga wararr karrinyikinyiyipa. Purlpi yirrirnayijaninyi ngurr-ngurr ngapanga ngalpanyaaja. Wurrarniyijanaku jampa milpanyajanga, "Nyungulu Jesus-ju mirurrurrangu ngakarnajaninyi pirirrija ngurrngurrkartirrangu. Palaja mirti jarrinyiyi warnkuja kaninykurnu, yintanga ngalpaniyi, ngurr-ngurr wiyyirr ngapalu kunanyajaninyi, marlkarri ngaramarnti."

¹⁷ Palaja ngurrararrangulu wurrarniyili Jesus-ja, "Yankuluman. Nganarnamili warrarn yakalamannanganaka."

¹⁸ Palaja tingkingi karntinyi Jesus. Pirirrilu wanka jarrinyajalu Jesus japirr marna, "Milpurnu nyuntungu?" ¹⁹ Puntaju karra marnalu, "Munu. Nyuntumilirrangukarti kulpulumanjanaku. Wurrallamanjanaku Ngarrka paju karrningu, ngalypa jinangu yija." ²⁰ Palaja Jesus karakurnu kulpanya ngunarrikarti yintanga.

Palinymilia muwarrja pala pirirri kulpanyakanu yana-yananyikinyi palanga warrarnja, kakarra, ngapingi, 10 Town-arrangungu. Wiyirrja yana palarrangungu. Wurrarnikinyijanaku, "Ngarrkalu ngalypa yiji jirnija. Jesus-ju jurtu ngakarnajaninyi mirurru ngajuja. Wanka jirninyi." Wiyirr palanga wurlka jarrinyiyi, ngurnjurnikinyiyalu Jesus-ku.

**PUNAJA WURRKUJARTINYJA MIRTAWA NGALYPA JIRNI JESUS-JU,
PALAJA PARTANY MIRTAWA MARLKARRIJA WANKA JIRNI (5:21-43)**

²¹ Ngarti-ngartingi yintanga Jesus-ja kunmu jarrinyiya kurrngal.
²² Milanya piriti, yini Jairus. Palinymilingi tawunja muwarrpintiku mayaku nyampali paliny. Jampa yirrirni Jesus murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyili walangkarr. ²³ Ngarlu japirr marna, “Partany mirtawa ngajumili wurrku yija, marlkarri jarrali. Milpuluman ngurrakarti ngajumilikarti, warlilaman parirru. Palaja munu marlkarri jarruliny, wanka wantuliny yija.”

²⁴ Jesus palinyja yana, kurrngalju yajarnikinyiyipulinyi. Ngurrku-ngrurku marnikinyiyarninyi marrngurrangulu. ²⁵ Nyungulu mirtawalu pukurl yajarna. Wurrku kalkurnikinyi palalu mirtawalu punja, 12 partunurrangu. Pijirri yirru warrkirnikinyili yija, parra-parra wirtu. ²⁶ Warinypa warinykartu maparnkarrarrangukarti yananyikinyi. Munu wanka jirnimiyi. Wurrku wirtu jarrinyikinyili. Palaja warnkumajirri yija, yirru wurrku waninyikinyi.

²⁷⁻²⁸ Palinyju pinakarrinyi, “Jesus-ju ngalypa jirnijaninyi wurrkjartiny.” Pinakarrinyakanu wurrarnarningu, “Nyinga malamarna wurrujakun palinymili. Nyinga manakanu ngalypa jarrulumarna yija, wurrkumajirri wantulumarna.”

Palajun jirni. Partijirri kaniny wangka milpanyili, nyirrirnilu warlirnalu wurru. ²⁹ Palangangarra pijirri paliny warrkinaja jupanya, miranu ngalypa jarrinyi pala mirtawa, pikaly jarrinyi.

³⁰ Palangangarra palaku miranu jarrinyi Jesus. Karra marnarningu, “Warajalu nyinga marnanyi, pala purrpurn jarrinyi.” Wararr karrinyi, warinykurnu jarrinyi. Japirr marnajaninyi, “Nganurtulu wurru ngajumili nyinga marnaja?”

³¹ Karra marnayalu palinymilirrangulu, “Nganijalu palajun muwarr pirnin? Kurrngalju ngurrku marnikinyiyinti. Wunyjurrurti japirr marnan, ‘Nganurtulu nyinga marnanyi.’?”

³² Panypa-panypyanyikinyijanaku, yirrkulu parrjarnikinyi. ³³ Pala mirtawa miranu waninyarningu, purrpurn yija, wurrkumajirri. Jannganka pirnikinyi karrartajartiny, milanya Jesuskarti. Murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyili walangkarr palinyja jinanga, wurrarnili yija muwarr jurtu. ³⁴ Ngalypalu wurrarnala Jesus-ju, “Yijalmarta jirnijin ngalypaku. Palajunjalu kuwarri ngalypa waninyan. Yankuluman wirntimajirri, ngalypa wantuluman. Nyungujakun. Munu yarranakanu pala wurrku mankuluman.”

³⁵ Mirtawanga muwarr pinajanga, jinta milpanyiyi nyarraja Jairus-miliya mayaja. Jairus-ja wurrarniyili, “Partany mirtawa nyuntumili marlkarri. Pala miranu jinakata yakala. Munu yirrninginaku.” ³⁶ Jesus-ju pinakarrinyijaninyi muwarrja. Jairus-ja wurrarnili, “Wirntiwayi, munu ngarlu kurlu jarruluman. Yirrkulu yijalmarta jilipjin.” ³⁷ Kurrngalju yajarnikinyiyipulinyi Jairus-pa Jesus. Wurrarnajanaku Jesus-ju, “Wantayi.” Palaja Jesus-ju manajaninyi palinymilija kujarrapa warajajakun, Peter-pa James-pa marrka James-mili, John. Jana yanayi Jesus-pa Jairus pukun ngurrakarti Jairus-milikarti.

³⁸ Yanayi mayanga milyanga, wararr karrinyiyi. Palanga mayanga yirrirniyijaninyi kurrngal. Ngangkurlji pirnikinyiyarninyi partanyku mirtawaku. ³⁹ Ngalpanyakanu Jesus-ju wurrarnajanaku, “Munu ngangkurl

jilkulunyurru. Pala partany mirtawa kupalya jarrinyijakun. Munu marlkarri paliny.”⁴⁰ Nyurni marnayi. Munu yijalmarta jirnimiyyili muwarrja palinymilingi. Palaja palinyju wurrarnajanaku, “Jalakarti yarrayi.”

Palaja palarrangungujakun wurrarnajanaku, pipi japartungu partanymilingipa Peter-ngapa James-ngipa John-ja, “Yankuluminyalu partanykart.” Palakarti kutukarti partanykart yanayalu.⁴¹ Parirr warlirni Jesus-ju, wurrarnili, “Partanykayi, wararr karra!”⁴² Palangangarra Jesus-milija muwarrja pirlurr palinymili kulpanyalu. Partany wararr karrinyi, marnti yana jinalu, jurrkarna kujarrapa warajamarta. (Kurrimarta paliny, partunurrangu 12-jartiny.) Yirrinajalu wurlka jarrinyiyi, wurrarnikinyi-yarningu, “Yuu, purlpilu nyungukapali munu yirrirniminyi. Marlkarrija wanka jirni.”⁴³ Minyirrju wurrarnapulaku, pipi japartungu pala partanymilingi, “Munu wurralkulunyumpulujanaku wankanyu jirnirni nyungu partany ngajulu.” Palaja wurrarnapulaku, “Partany mayi yungkulunyumpulu.”

6

PALINYMILIRRANGU 12 NGAKARNAJANINYI JESUS-JU WARINYARRANGUKARTI TAWUNARRANGUKARTI (6:6b-13)

¹ Palaja Jesus yana warrarnkart palinymilikarti, palinymilirrangulu marrngurrangulu yajarniyi.

⁶⁻¹¹ Jesus yananyikinyi tawunarrangukarti, miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkamilaku muwarrku. Palaja palinymilirrangu kayi marnajaninyi, wurrarnajanaku, “Marrngurrangukarti Ngakalamarnanyurrinyi, Ngarrka wurralkulunyurrujanaku. Nyungu muwarr wurrarnarninyurruku ngajulu. Kuwarrija jurtu ngakaliyijaninyi mirurrurrangu marrngurran-guja, nyurralu. Yankulunyurru, munu warnkupa mayi kangkulunyurru. Wirrilkulunyurrarnergyu jujika, warajajakun wurru kangkulunyurru, jinta wurrukarra yakalkulunyurru. Yijapa warinyjarrangu tawunja marrngulu wurralkulunyurru, ‘Kurtaliyi, jampa nganarnanga wantulunyurru.’ Palinymilingi ngurranga palangangarra wantulunyurru palanga tawunja. Yijapa warinyjarrangu tawunja milpulunyurru, panypalapiyinyurru, munu janalu japiirr malapiyinyurrinyi janamilingi tawunja waninyaku, munu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr. Palajunja, munu wantulunyurru palanga tawunja. Kurlurlu jujikaja purany pilkulunyurru. Palajun jinajalu jurti jilkulunyurrujaninyi Ngarrka kuli jarrulinyjanaku, panypyanya palinymilingi muwarrja. Palaja yakalkulunyurru pala tawun.

¹² Yuu, jipi. Kujarrapa kujarra, palajun yankulunyurru.”

Palaja yanayi. Yananyikinyiyi wurrarnikinyijanaku marrngurragungu, “Panypyanyakinyinyurrulu Ngarrkanga. Yakalaya kurlujartiny jirnikinyinyurrupa, Ngarrkanga yijalmarta jiliyili!”¹³ Kurrngal mirurru jurtu ngakarnikinyijaninyi, kurrrgalja wurrkujartinyja wirrirniyijanaku mirrijin, japiirr marnikinyiyi Ngarrka, “Ngalypa jilaman nyungu marrngu.” Palaja wurrkujartiny ngalypa jarrinyi. Ngalypa jirnijaninyi Ngarrkalu.

JESUS-JU MAYI JIRNIJANAKU 5,000-KU (6:30-44)

³⁰ Yarti Jesus-milirrangu ngakanajarrangu kulpanyiyi palinykart. Wurrarniyili marrngu ngalypa jirnikinyijaninyi, mirurru jurtu ngakarnikinyijaninyi, marrngu miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkaku, palajun, Jesus-milija muwarrja.³¹ Palanga Jesus-karti milpanyikinyiyi marrngurrangu kurrngal yiji. Ngurrku marnikinyiyi ngunarrijirrilu, munu-munu jirnikinyijaninyi ngananyaku Jesus-jupa

palinymilirrangulu. Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungu, “Yankuluminyi nganyjurrujakun marrngumajirrikarti warrarnkartu. Jam-palu mimalaminyarningu.” ³² Tingkingi karntinyiyi, marrngumajirrikarti yanayi. ³³ Kurrngalju parrjarnikinyijaninyi, janaku miranu, miranupa wanyjarnikartiku yananyi Jesus. Mirti wirlki jarrinyiyi milyanga yintanga ngunarrikarti jinangu, kaninypirti mimarnikinyiyalu.

³⁴ Jesus-ju katukanajalu yirrirnijaninyi kurrngal mimarnikinyiyalu kaninypirti. Parrjanakanu ngarlu kurlu jarrinyajanaku. Wurrarnarningu palinyju, “Marrngu nyungurrangu kurluny-kurlunyja waninyayi yiya, nyampalimajirri. Jana paparlja waninyayi, ngapikapali, kukurnjarirrangtu jinakatamajirri.” Punjalu miranu jirnikinyijaninyi Ngarrkaku.

³⁵ Ruka-ruka jarrinyi. Yirrkulu pinakarrinyikinyiyalu muwarrjaku. Palinymilirrangulu wurrarniyili, “Ruka-ruka jarrinyi. Town-arrangukaja. ³⁶ Marrngurrangu nyungurrangu ngakalamanjaninyi tawunarrangukarti, mayi mankulupiyarninga.” ³⁷ Puntaju Jesus-ju karra marnajanaku, “Yuwayijaninyi mayi nyurralu.” Palinymilirrangulu karra marnayalu, “Mayi munu yinganyakayirnijaninyi nganarnalu! Kurrngalku palamaranguku martumpirri mananyaku warnkulu wirtulujakun. Puru warnku wupartujartinyjakun nganyjurru.” ³⁸ Puntaju muwarr pirnijanaku, “Wunjyurrumal martumpirri kalkurnanyurru? Parrjaliyi.” Yirrinakanu wurrarniyili, “Parirr warajakarti martumpirripa wupartujirri janpamalujirri.”

³⁹ Wurrarnajanaku, “Marrngurrangungu wurrallyijanaku kajanaku.” Wurrarnijanaku warrulymarramarranga kajanaku kunmurrangupa kunmurrangu. ⁴⁰ Kajarniyi palinymilija muwarrja, nyungungu 50-rrangunkunmu waninyikinyiyi, palanga 100-arrangunkunmu waninyikinyiyi. Jinta wiyyirr waninyikinyiyi palajun, kunmurrangungu ngunarrijirri waninyikinyiyi.

⁴¹ Jesus-ju manajanaku martumpirri, kankakurnu parrjarna, Ngarrkanga wurrarnili, “Nyuntulungarra mayi nyungu yinyanganinyi. Yarranijayi! Wanka jinannganinyi! Nyuntu ngalypakata!”

Palajun wurranakanu, martumpirrirrangu ngartarna kutapa kuta, yinyajaninyi palinymilirrangu, wurrarnajanaku, “Nyungurrangu yungkulunyurrujaninyi.” Palajunmarta jirni janpamalujirri pukurl. ⁴²⁻⁴⁴ Nganayi kurrngalju. Piririmartalu 5,000-ju nganayi pala mayi. Wiyyirru marlkaku nganayi. Palaja palinymilirrangulu mujurrangu manayijaninyi, pitirrangungu wirrirniyi, winya jirniyijaninyi 12 pitirrangu wirturrangu.

JESUS NGAPANGA KANKARNI JINANGU MARNTI YANA (6:45-52)

⁴⁵ Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungu, “Tingkingi karn-tulunyurru, yankulunyurru ngunarrikarti, ngapikarti, Bethsaida-karti. Yarti milpulumarnanyurruku.” Tingkingi yanayi walangkarr. Palaja Jesus-ju jinta wiyyirr ngakarnajaninyi ngurrakarti janamilikarti.

⁴⁶ Palaja Jesus karntinyi warnkungu kanka, Ngarrkaku muwarr pinaku.

⁴⁷ Warrukarti jarrinyi. Kujurl waninyikinyi palanga. Palinymilirrangu tingkingi partijirri kaniny ngapanga, kurlungu waninyikinyiyi. Wangal wirtu purrpanyikinyijanaku. ⁴⁸ Yirrkulu tingki yananyaku partarl jirnikinyiyi, partarl mungkajartinyju marntiku jirnikinyiyi wangaljamarra wirtungumarra.

Jesus-ju kajamartangulu yirrirnijaninyi. Karrpumajirringi milpanyanjanaku. Jinangu kankarni ngapanga yananyikinyi. Wangka jarrinya kawarnikinyijanaku. ⁴⁹ Palinymilirrangulu yirrirniyi paliny, ngapanga kankarni nyirrirnilu yajarnikinyijaninyi. Kakurnikinyiyi, wurrarnikinyiyi

mirurrukupali milpanyikinyi. Wirnti karrinyikinyiyalu, kamarnayi yija karrartajartiny.

⁵⁰ Jesus-ju wurrarnajanaku, “Wirntiwayi. Ngajurla milpanyarni. Kinti jarrayi, ngalypa wantayi.” ⁵¹ Jananga tingkingi karntinyijanaku. Palanggarra wangal jupanya. Palinymilirrangu ngurnjul jarrinyiyalu. Wurrarnikinyiyarningu, “Yuu, parrjaliyi! Ngapanga kankarni yananyikinyi jinangu. Jampa milpanya paliny, palanggarra wangal jupanya.” ⁵² Munu kurlkapirli jarrimiyyi. Purlpi yirrirniyi Jesus-ju mayi yinyajaninyi 5,000 pirirrimartanga, wupartu janpamalupa martumpirri. Munu mirlkanga kalkurnumiyyi. Yirrku wurrarnikinyiyarningu, “Pururla pala marrngu nganyjurrukupali.”

WURRKUJARTINYARRANGU NGALYPA JIRNIKINYIJANINYI JESUS-JU GENEZARETH-JA (6:53-56)

⁵³ Palaja milpanyiyi palanga warrarnja, Genezareth-ja. Ngarti-ngartingi yintanga tingki kunymarnayi mirrilyilu. ⁵⁴ Jesus katukarna tingkija, palarrangulu ngurrararrangulu yirrirniyi, palanggarra palinyku miranu jarrinyiyalu. ⁵⁵ Mirti jarrinyiyi ngunarrijirringi palanga warrarnja, wurrarnikinyiyijanaku, “Jesus milpanya!” Palaja palinykartu wurrkjartiny kanganyikinyijaninyi ngurrinyja. ⁵⁶ Palajunngarra jirnikinyiyi tawunjarrangu tawunjarrangu ngurrarrangu ngurranga. Wurrkjartiny kanganyikinyijaninyi palinykartu.

Town-jarrangu partijirri kaniny parlkarranga jintalu mayipa nganin-anganin warnkuku yinganyikinyiyi. Palanga parlkarranga wurrkjartiny wirrirnikinyijaninyi ngurrinyja jungkanga, Jesus-ja wurrarnikinyiyili, “Wurrkjartinyarrangu nyungurrangu karrinyaya wurruku nyingga manaku nyuntumilaku. Wurrupa warlilipiyangu, ngalypa jarrulupiyi.” Yija warlinajarrangu ngalypa jarrinyiyi wiyyir.

7

MIRTAWAKU WARINYJAKU WARRARNJAKU NGALYPA JINALU JESUS-JU (7:24-30)

²⁴ Palaja Jesus-ju yakarna palinymili warrarn. Yalinyjikurnu yana, warinykartu ngajarrimilikarti warrarnkartu, yinikarti Syro-Phoenicia-karti yana. Wangka waninyikinyi tawunmartaji, yini pala Tyre. Mayanga kaninykurti ngalpanya kujurlmarta waninyaku. Karra marnarningu, “Munumpa ngajuku ngurrararrangu. Kakuluminyiyi.” Munu. Partarl karrkarnajanaku.

²⁵⁻²⁶ Jampa pinakarrinyi Jesus mirtawalu ngurraralu. Wariny paliny mirtawa, munu Jew, Syro-Phoenicia-ja warrarnja. Partany mirtawajartiny pala mirtawa. Mirurrulu jakurlirnikinya palinymili partany. Pala mirtawalu ngurranga palinymilingi partany yakarna, milpanya Jesus-karti, murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyili walangkarr, ngarlu japiir marnikinya, “Wupartuja partanyja ngajumilia mirurru jurtu ngakalamandanpili.”

²⁷ Jesus-ju puntaju ngalypalu karra marnalu, “Partanykarrangulukurra mayi ngalkulupiyi marlkaku, palaja mayi yungkulunyurrujaninyi wupartupani yukurru. Munu miranaku mayi partanykarranguja yinganya parnpinaku wupartupani yukurrurrangukarti.” Palalu muwarrju wurrarnili Jesus-ju, “Marrngurrangu Jew-arrangukurra ngalypa jilamarnajaninyi ngajulu, munu kuwarri ngalypa jilamarnajaninyi marrngurrangu warinyarranguja warrarnarranguja. Yartiku.” ²⁸ Mirtawalu puntaju karra marnalu, “Yuu, nyampalikayi! Yijarla pala muwarr. Partanykarrangulu

mayi ngalkulupiyi, palaja wupartupanilu yukurrulu ngalkulupiyi. Yija partanykarrangulu ngananyayi mayi, wupartupanilu yukurrulu pungkanya ja partanykarranguja parirrja muju-muju ngananyayi.”

²⁹ Jesus-ju karra marnalu, “Ngalypa muwarr pirnin! Palaku muwarrku partany nyuntumili ngalypa jilamarna. Yankuluman. Purlpi mirurrulu yakarnanga partany.” ³⁰ Palinyja muwarraja yana pala mirtawa, ngur-rakarti yana, partany yirrirni. Ngurrinya kupalya jarrinyi ngalypa. Mirurru purlpi yanalu palinya.

PIRIRRI KURLKA TARLKARRA MANA, JESUS-JU JIRNI (7:31-37)

³¹ Palaja Jesus yarranakanu yalinyjikurnu yana, ngapikarti, Jayitunkarti. Kakarrakurnu, kurilakurnu, warrarnkartu 10 Town-arrangukarti yana, palaja kulpanya Yintakarti Galilee-karti.

³² Pirirri kurlka ngawu kanyayili, jalin manyurla paliny, partarl-partarl muwarr pirnikinyi. Jesus-ja wurrarniyili, “Parirrju warlilaman palama pирirri, ngalypa jinaku.”

³³ Jesus-ju jalakarti kanya yirrinangamarra. Parirrjirri wirrirnili pirirringi kurlkangajirri. Palaja janga pирnarningu parirrja, pirirringi jalinja wirrirni. ³⁴ Palaja kanka parrjarna Jesus-ju, nganyjurnu wirtu yija. Palaja pirirringi wurrarnili, “Kurlkajirri tarlkarra malapulu.” ³⁵ Palinymilija muwarrja palangangarra kurlkajirri pirirri tarlkarra marnapulu, jalin pukurl ngalypa jarrinyi. Palaja muwarr pirni ngalypa pala pirirri.

³⁶ Jesus-ju ngurraranga wurrarnajanaku, “Munu warinyjarrangu wurralkulunyurrujanaku ngajulu ngalypa jirnirni kurlkapa jalin pala pirirri.” Jesus-milingi muwarrja panypanyiyili. Yirrkulu wurrarnikinyijianaku wiyyirra marrngurrangungu, Jesus-ju palajun jirni palaku pirirriku. ³⁷ Wiyyirju pinakarrinyiyi, yija wurlka jarrinyikinyiyalu, ngurnjulngurnjul jarrinyiyalu. Muwarr pirnikinyijianaku marrngurranguku, “Yijalu yinku jirnikinyi Jesus-ju. Jinta muwarrmajirrija muwarrkata jarrinyiyi, jinta kurlka ngawuja pinakarrinyakata jarrinyiyi. Palarrangu pukun ngalypa jirnikinyijianinyi. Munu ngurnjul palinyku.”

8

JESUS-JU MAYI JIRNIJANAKU 4,000-KU (8:1-10)

¹ Warajanga karrpungu yarrana kunmu jarrinyiyi kurrngal pirranga. Pinakarrinyikinyiyalu Jesus-ku. Palaja mayi munu jarrinyijianaku. Jesus-ju kayi marnajaninyi palinymilirranglu, wurrarnajanaku, ² “Marrngurrangu nyungurrangu punja waninyikinyiji ngajungu, karrpurrangungu ku-jarrapa warajanga. Kuwarri mayi munu jarrinyijianaku. Ngarlu paju karrinyarnijianaku. ³ Munu janparr ngakalamarnajaninyi ngajulu war-rarnkartirranglu janamilikarti. Yananyakanu janparrjartiny pungkulupiyi. Kajamartaja milpanyiyi jana.” ⁴ Palinymilirranglu karra marnayalu, “Nyungu marrngumajirri warrarn. Nganurtulu nyungungu kanyjinakanu mayi mankulinyjanaku palarranguku wiyyirku? Kurrngal yija-yiji jana.”

⁵ Jesus-ju japiirr marnajaninyi, “Wunyjurrumal martumpirri kalkurnanyurru?” Puntaju karra marnayalu, “⁷ wuparturrangu martumpirri.”

⁶⁻⁷ Kujarrapa warajamarta wupartupani janpamalu pukun kalkurnayi. Jesus-ju wurrarnajanaku, “Wurraliyijianaku jungkanga kajalapiyi.” Palaja martumpirrirranglu mana, janpamalupirrayi pukun, Ngarrkanga wurrarnala, “Nyuntulungarra nyungu mayi yinyanganinyi. Yarranijayi! Wanka jinannganinyi! Nyuntu ngalypakata!” Palaja ngartarna martumpirrirranglu kutapa kuta, yinyajanaku palinymilirrangungu, janpamalu pukun

yinyajanaku, wurrarnajanaku, "Nyungurrangu mayipa kuwiyi yungkulunyurrujaninyi." Palajun jirniyi. ⁸⁻⁹ Palanga kurrngalju yija nganayi, 4,000-ju marlkaku nganayi piririmartalu. Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku, "Yuu, jipi yankulunyurru nyurramili warrarnkartirrang." Palaja Jesus-milirrangulu muju manayi, 7 wirtu pitirrangunu mujurrangnu winya jirniyijaninyi. ¹⁰ Palaja Jesus tingkingi karntinyi, palinymilirrangnu pukun, yanayi palakarti warrarnkartu, ngapikarti, Talamanajakarti.

PIRIRRI PAMPURU NGALYPA JIRNI JESUS-JU (8:22-26)

²² Jesus palakarti tawunkarti yana, ngapikarti, Bethsaida-karti. Pirirri wirningi kanyayili jintalu, pampuru yiji paliny, munu yirrirnaka. Ngarlu japiirr marnayi Jesus, "Nyinga malaman paliny, ngalypa jinaku." ²³ Jesus-ju parirrja kanya pampuru jalakarti tawunja. Janga pirnarningu parirrja, warlirni janga, pirirringi paningi wirrirni, japiirr marna, "Yirrirnan?" ²⁴ Pirirrilu parrjarn-parrjarna, wurrarnili, "Marrngurrangu rangkarr yirrirnarnijaninyi. Mungkarrangukapali jana wurrarnarnajaninyi. Panilu mitu marnayi. Munu mungkarrangu waninyakayi. Marnti yana-yananyikinyiyi." ²⁵ Yarrana Jesus-ju parirrjirri wirrirnipulinyi pirirringi paningi. Pirirrilu tukulu parrjarnikinyi, ngalypalu yirrirni. ²⁶ Jesus-ju ngakarna ngurrakarti palinymilikarti. Wurrarnili, "Munu palakarti tawunkarti yankulumen, munu wurralamajanaku palajun jirnirningu."

9

KUJARRAPA WARAJALU YIRRINNIYI JESUS PIRRPARNA YIJA. MUJUNGUNGULU MUWARR PIRNIJANAKU NGARRKALU (9:2-10)

² Kujarrapa waraja karrpurranguja Jesus-ju manajaninyi Peter-pa James-pa John, kanyajaninyi warnkukarti wirtukarti. Karntinyiyi pala warnkungu kankajirri. Janajakun yanayi, palarrangu. Palanga janalu kujarrapa warajalu yirrirnikinyiyi Jesus pirrparnikinyi. ³ Wurru palinymili mirta-mirta jarrinyi, pirrpaa jarrinyalu. Yijalu marrngulu munu mirta-mirta yiji jinaka palakapali. ⁴ Palaja palarrangulu kujarrapa warajalu pirirrilu yirrirniyipulinyi yatiljirri, Ngarrkamili muwarr pinakatajirri purlpijajirri pulany, yini wariny Yilayija, wariny Moses. Palajirripa Jesus kurrgarnikinyiyi.

⁵ Peter-lu purrpilu muwarr pirnalu Jesus-ku, "Miranu jinakatakayi, nganarna nyungungungarra waninyayirni. Pala ngalypa. Pamarr yarni malapiyirninyurraku, wariny nyuntuku, wariny Moses-ku, wariny Yilayijaku." ⁶ Palinypa James-pa John wirnti waninyikinyiyi, munumpa waninyikinyiyi yinkuku muwarrku. ⁷ Palanga mujungu milpanya yamarnajaninyi. Ngarrkalu mujungungulu wurrarnajanaku, "Nyungu Jesus ngajumili partany walja, ngarlungu ngajungu paliny. Pinakarrayalu palinypu." ⁸ Janyinju parrjarn-parrjarniyi, munu yirrirnimiyipulinyi yatiljirri purlpijajirri. Jesus-jakun yirrirniyi.

⁹ Katukana kawarnikinyiyi, Jesus-ju minyirrju wurrarnajanaku, "Jipi yirrirninyinyurru, ngaju pirrpanga waninyikinyirni, yirrirninyurrupulinyi Moses-pa Elijah, wurrarnanyurruku Ngarrkalu mujungungulu. Munu wurralkulunyurrujanaku jintanga. Yarti, marlkarri jarrinyakanu, ngaju wanka turlpulumarna. Palaja wurralkulunyurrujanaku." ¹⁰ Palinypa muwarrja munu muwarr pirnimiyijanaku jintaku. Palarrangulujakun kukujarrilu kurrgarnikinyiyarningu. "Nganijalu wurrarnanganyjurruku pala muwarr, 'Marlkarri jarrinyakanu, ngaju wanka turlpulumarna'?" Ngunjurnikinyiya.

PARTANY MIRURRULU KANGANYAJA NGALYPA JIRNI JESUS-JU (9:14-29)

¹⁴ Kulpanyakanu milpanyiyijanaku jintakarti Jesus-milirrangukarti. Yirrirniyijaninyi kurrngalja partijirri kaniny. Palanga Jew-arrangumilalu miranu jinakatalu kujarropa warajalu jalypa pirnikinyijaninyi Jesus-milirrang.

¹⁵ Kurrgalju yirrinakanu wangka yirrirniyi Jesus, wurlka jarrinyiyi, palinykartu purrpi mirti jarrinyiyalu. “Yarranijayi! Milpanyan!” ¹⁶ Jesus-ju japirr marnajaninyi palinymilirrang, “Nganijalu jalypa pirninyurrujaninyi?” ¹⁷ Warajalu pirirrilu karra marnalu, “Miranu jinakatakayi, ngajumili partany kalkurnu mirurrulu, munu muwarr pirnaka. ¹⁸ Mirurrulu warlirni, jungkanga parnpirni. Jawaja janga purlpurlpukarra marnala, rirra pajirnarninyi, kawu kararr yija jarrinyi. Palajalu kanyarnangu nyuntuku, ngalypa jilaman nyuntulu. Nyuntumilirrang japirr marnajaninyi mirurru jurtu ngakanaku palinyja. Munu. Partarl jurtu ngakarniyi.”

¹⁹ Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilirrangungu, “Nyurralu yija munu yijalmarta jirnimanyurrulu Ngarrkanga. Wunyjurrurti? Yirru mitu yakanakatarrangu nyurra! Wunyjurrumal wantulumarnanyurraku? Punjalu miranu jilkulumarnanyurrinyi? Palaja yijalmarta jilkulunyurrulu Ngarrkanga? Ngajukarti partany kangkulupijinyurru.”

²⁰ Kanyayili. Jampa Jesus yirrinajalu mirurrulu warlirni pala partany, jinarn-jinarn pinakata jirni. Palanga jungkanga pungkanya partany, warli-warli kanganyikinyi warinykurnu warinykurnu, janga jawaja warrkirnikinyili. ²¹ Jesus-ju japirr marna japatumurniny partanymili, “Nyanga palajun jarrinyi? Karra marnalu, “Partanyja. ²² Marlumal mirurrulu parnpirnikinyi wikangapa ngapanga, marlkarri jinaku yakurr marnikinyi. Paju karrulumannganaku. Yijapa ngalypa jilaman.”

²³ Jesus-ju puntaju karra marnalu, “Yuu, palinyku ngalypa jinaku miranu ngaju. Nganijalu palalu muwarju karra marnajin, ‘Yijapa ngalypa jilaman?’ Ngarrkanga yijalmarta jilamanpalu nyuntulu. Palaja japirr malaman nganikupa Ngarrka, palakungarra miranu yiji paliny, wunyjurru jinaku. Munu ngurnjul Ngarrkaku.”

²⁴ Palangangarra japatumurninyu kamarnalu marrjalu, “Yijalmarta jirnirnili Ngarrkanga. Miranu jiliminyinpa yinkuku yijalmarta jinaku!”

²⁵ Jesus-ju yirrirnijaninyi kurrngal kunmu jarrinyikinyiyi. Palajalu wurrarnili minyirru mirurrungu, “Nyuntu mirurru kurlukata, nyungu partany kurlka ngawu jirnin, muwarrku jama jirnin. Yakala. Jalakarti yarra. Munu yarrana paliny kangkuluman.”

²⁶ Mirurrulu kamarna, partany jinarn-jinarn pinakata jirnikinyi, kurlu yiji. Palaja yakarna, yana ngaramarnti. Pala partany kutukapali. Kurrngalju wurrarnikinyiya, “Marlkari yija paliny.” ²⁷ Parirrja Jesus-ju kanka marna. Palaja wararr karrinyi partany. Ngalypa paliny.

²⁸ Jesus mayanga ngalpanaya palinymilirrangulu japirr marnayi, “Nganijalu pala mirurru munu jurtu ngakarnamiyirni nganarnalu? Partarl ngakarniyirni.” ²⁹ Jesus-ju puntaju karra marnajanaku, “Ngarrkaku muwarr pinajalujakun jurtu ngakalkulunyurru mirurru palakapalin-garra.”

JESUS-JU WURRARNAJANAKU JINTALU PALINY MARLKARRI JILIPIYI (9:30-32)

³⁰⁻³¹ Jesus-jupa palinymilirrangulu yakarniyi pala, warrarnja Galilee-nga yananyikinyiyi. Paliny karrinyijanaku ngurrararrangu kakunaku

palinyku. Palinyju palinymilirranguku miranu jinaku karrinyikinya palinyku, jintalu marlkarri wirlalapiyi. Muwarr pirnikinyijanaku, “Ngajuku miranu nyurra, marrngurrangukarti ngakarninyijanaku Ngarrkalu. Jintalu wurrarnikinyiyi ngaju munu ngakarnaminyi Ngarrkalu. Marlkarri wirlanaku karrinyijiya. Yijalu warliliminyiyi, warinyarrangukarti marrngurrangukarti kangkuluminyiyi. Palarrangulu warinyarrangulu marlkarri yiji wirlalaminyiyi. Palaja, warrukartija kujarraja, yija yarranakanu wanka jarrulumarna.” Palajun palinymilirrangungu wurrarnajanaku Jesus-ju.

³² Palakupa muwarrku munumpa yija waninyikinyiyalu palinymilirrangu. Malyparr japiirr manaku karrinyikinyiyalu puntajuku, kurntany jarrinyikinyiyi.

WUNYJURRU WIRTUKU JARRINYAKU (9:33-37)

³³ Yanayi pala tawunkarti, Capernaum-karti. Mayanga ngalpanyaja palinymilirrangu japiirr marnajaninyi Jesus-ju, “Milpanya kawarnikinyinyi nganijalu jalpa pirnikinyinyurrarninyi?” ³⁴ Jama waninyikinyiyalu. Munu puntaju muwarr pirnimiyalu. Yananyakinyiyi jalpa pirnikinyiyarninyi, palajunju wurrarnayarningu, “Nganurtu nganyjurrungu nyampali wantulinynganyjurruku?”

³⁵ Kajanakanu Jesus, palinykartu kayi marnajaninyi. Wurrarnajanaku, “Yijapa nyampaliku karrinyanpa, wupartu jilamanparninyi nyuntulu, nyirrirni jilamanparninyi, ngalpa jilkulumanjanaku wiyyirru.” ³⁶ Palaja partany kayi marna, wirni manakanu walangkarr jananga wararr jirni. Yampu manakanu wurrarnajanaku, ³⁷ “Yijapa ngalpa jilamanpalu nyungukapaliku partanyku, ngajuku pikaly jinaku. Palangarra ngalpa jirninalpu partanyku, ngajuku pukun palangarra nyarra ngalpa jirnijin. Ngarrkalu ngakarnanyi ngaju. Palajalu ngalpa jilipijinpa ngajuku, pikaly jiliminyin, pikaly jilaman Ngarrka pukun.”

MARRNGURRANGUA JURTU NGAKARNIKINYIJANINYI MIRURRU WARINYJU (9:38-41)

³⁸ John-ju wurrarnili Jesus-ja, “Miranu jinakatakayi, pirirri yirrirniyirni, nyuntungu yiningi mirurru jurtu ngakarnikinyijaninyi marrngurrangua. Marrngu pala munu nganyjurramiliwayi. Palaja wurrarniyirnili munu palajun jinaku.” ³⁹ Jesus-ju puntaju karra marnalu, “Munu kunta jilinyurrulu. Yija palarrangulu ngalpa wirtu jinajalu yinilu ngajumilalu, marntungu warinyja munu kurlu jintanga wurralkulupiyijanaku ngaju. ⁴⁰ Munu yukuny pinakatarrangu nganyjurruku, purntu manakatarrangu jana. ⁴¹ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, warinyarrangulu nyurruku miranu jarrinyajalu, ngajumili nyurra, palajalupa wupartu ngalpa jilkulupiyinyurruku, yijalu puntaju ngalpa jilkulinyjanaku Ngarrkalu.”

10

PARTANYKARRANGU KANGANYIKINYIYIJANINYI JESUSKARTI (10:13-16)

¹³ Pipilurrangupa japaturrangulu kanganyikinyijaninyi janamilirrangu partanykarrangu Jesus-karti, japiirr marnikinyiyi, “Miranu jinakatakayi, japiirr malaman Ngarrka ngalpa jinaku nganarnamilaku partanykarranguku.” Jesus-milalu marrngurrangulu warnta marnayijaninyi

pipipa japatru. ¹⁴ Yirrinakanu ngarlu kurlu jarrinyi Jesus, wurrarnajanaku, "Karrinyarni partanykarranguku ngajukarti milpanyaku. Munu ngampa pinaku nyurralu. Pikalyu Ngarrkanga yijalmarta jirniyalu, pinakarrinyiyalu muwarrja palinymilingi janalu. ¹⁵ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, nyurralu wiyyirru jilkulunyurru janalukapali, yijalmarta jilkulunyurru Ngarrkanga janalukapali. Munu palajunjalu, munu Ngarrkamili jarrulunyurru." ¹⁶ Palaja warajapa waraja partanykarrangu palarrangu kartingi jirni, yampu marna, partanya jurnturtungu kankarni parirr wirrirni, japirr marna Ngarrka, "Partanyku nyunguku ngalypa jilamanpalu." Palajunju Ngarrka japirr marnikinyijanaku.

PIRIRRI WURRUKARRAJARTINY WIRTUJARTINY YIJA (10:17-31)

¹⁷ Palaja jampa yananyikinyi Jesus, palinykartu mirti jarrinyi piritri, murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyili walangkarr, wurrarnala, "Miranu jinakatakayi, ngalypakata nyuntu. Marlkarri jarrinyaja, karrinyarni Ngarrkanga wankanyu waninyaku ngaramarnti. Wunyjurru jilamarna ngajulu?"

¹⁸ Jesus-ju puntaju japirr marna, "Nganijalu palajun muwarrju wurrarnanyin, 'Ngalypakata'? Warajajakun ngalypa, Ngarrkangarra. ¹⁹ Palinymilaku muwarrku miranu nyuntu. Wurrarnanganyjurruku, 'Munu marrngu marlkari wirlanaku. Mirtawa nyuntumilijakun kalkuluman, munu warinymili mirtawa kanganyaku. Munu warinymili wurrukarra mananyaku. Munu mitulu wariny marrngu ngukarrinaku. Munu wariny marrngu murra yinganyaku. Nyuntumili pipipa japatuku pinakarrulumanpulaku.'"

²⁰ Puntaju karra marnalu, "Miranu jinakata, muwarrja Ngarrkamilingi pinakarrinyikinyirnili partanyjalu ngajulu."

²¹ Jesus-ju parrjanakanu, ngarlungu palinyja kaniny yija-yiji nyungu piritri. Wurrarnala, "Nyungu wariny pukun jilaman nyuntulu. Jalamu jilaman nyuntumili wurrukarrarrangu wiyyir. Palaja wiyyir warnku yungkulumanjaninyi pujunungupa janparrkatarrangungu. Palaja ya-jalaminyin ngajungu. Nyuntulu palajun jinaja, Ngarrkanga yija ngalypanga wantulumanpili ngaramarnti kankajirri."

²² Pala piritri wurrukarrajartinya warnkjartiny, palarrangujartiny yija wirtujartiny paliny. Palarranguku munu yakana karrima. Palajalu Jesus-milaku muwarrku malyparr karrinya. Paju karrinyarningu, milya kaniny jarrinyi pala piritri, puru yana.

²³ Jesus-ju palinymilirrangungu wurrarnajanaku, "Ngajumilirrangukayi, pinakarraya muwarrku. Wurrukarra wirturrangujartiny partarl-partarl Ngarrkamilaku jarrinyaku. Ngurnipali kujarrapa warajajakun palinymili jarrulupiyi." ²⁴ Palinyja muwarrja palinymilirranguparr-parr kurtarniyi. Yarrana Jesus-ju wurrarnajanaku, "Ngajumilirrangukayi, partarl-partarl yija Ngarrkamili jarrinyaku. ²⁵ Miranu nyurra pirliku ngapingi, needle-ja milyanga. Wupartu pala. Wunyjurru? Pala pirlingi ngalpuliny kaniny kamal? Munu yiji. Munu yakurr-yakurr malkulinypa. Ngurnjul yija. Palajunmarta wurrukarrajartiny wirtu kurrgaljartiny partarl-partarl yakurr malkulupiyi Ngarrkamili jarrinyaku. Janakungarra ngurnjul yija-yiji. Yijapa kujarrapa warajajakun wurrukarrajartiny wirtujartiny Ngarrkamili jarrulupiyi."

²⁶ Palaja muwarrja palinymilirranguparr ngurnjurnikinyiya ngaramarnti. Wurrarnikinyiyarninyi, "Palajalu nganurturti yija Ngarrkanga wankanyu wantuliny ngaramarnti?"

²⁷ Jesus-ju minyirru karra marnajanaku puntaju, “Yijalu marrngulu Ngarrkamilirrangungu munu wirrirkarningu. Ngarrkalujakun wirrulkuliny marrngu palinya kankajirri wankanyu ngaramarnti. Yuu. Nganirti yija jinaku karrinyi Ngarrka, palajun jilkuliny palinyu. Munu ngurnjulwayi Ngarrkaku.”

²⁸ Palanga Peter-lu wurrarnili, “Pinakarrakurra, ngurrangarrangupa wurrukarra wiyyirr yakarnayirnijaninyi nyuntuku yajanaku nganarnalu.”

²⁹ Jesus-ju puntaju, “Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, ngantu-lupa ngajuku yajanaku karrinyajalu Ngarrkamilaku muwarrku yimp-inaku, yijapa maya yakalapiyijaninyi, mamajipa kangkjipa marrkapa pipipa japatupu partanykarrangupa warrarn mayijartiny yakalapiyi. Yijapa palajun jilipiyyi ngajuku pikaly jinaku. ³⁰ Wiyirru palajun jinaja Ngarrkalu kuwarri yungkulinyjaninyi kurrgal mayarrangupa mama-jipa kangkjipa marrkapa pipipa partanykarrangupa warrarnarrangu. Nyungu pukun wurrarnarnanyurruku. Jintalu yirrkulu wirlalapiyijaninyi, nyurni malapiyijaninyi, jurntingi wirrilipiyijaninyi. Palajun jilipiyyi jininyi. Yuu. Marlkarri jarrinyaja jana, yijalu Ngarrkalu wankanyu jilkulinyjaninyi, Ngarrkanga wantulupiyi ngarrakuny. ³¹ Yija jinta wirtukapali waninyayi kuwarri, yarti, marlkarri jarrinyaja, wupartu jilkulinyjaninyi Ngarrkalu. Jinta wupartu waninyayi kuwarri, yarti, marlkarri jarrinyaja, wirtu jilkulinyjaninyi Ngarrkalu.”

YARRANA JESUS-JU WURRARNAJANAKU JINTALU PALINY MARLKARRI JILIPIYYI (10:32-34)

³² Jerusalem-karti yananyikinyi. Jesus walangkarr yananyikinyi. Palinymilirrangu ngurnjurnikinyiyapa ngarlu kurlu jarrinyiyi. Kurrngalju pukun nyirrirmilu yajarnikinyiyi, wirnti karrinyikinyiyi. Yarranakanu Jesus-ju kujurl kanyajaninyi jalakarti palinymilirrangu, muwarr pirni-janaku wunyjurru paliny jilkulupiyi jintalu Jerusalem-ja. ³³ “Pinakarrayi. Jerusalem-karti yananyanyi. Miranu nyurra, Jew-arrangumilalu mangunkatarrangulu wirlanaku karrinyayi ngajuku. Palanga warinyu yungkuluminijanaku ngaju palarrangungu. Kunmu jarrulupiyi yimp-inaku ngajuku. Muwarr jilipiyyi. Palaja karra malapiyyi, ‘Marlkari jinaku.’ Palaja ngaju yungkuluminijanaku nyampalirranguku ngajarriku, Roman Government-ja. ³⁴ Palarrangulu ngajarrirrangulu yija nyurni malaminyiyi ngaju, ngajungu janga pilipijiyyi, wirlalaminyiyi wily pinapintilu, palaja marlkarri wirlalaminyiyi. Palaja, ngurraja kujarraja, wankanyu turlpulumarna.”

JAMES-PA JOHN NYAMPALI JARRINYAKU KARRINYIPULU (10:35-45)

³⁵ James-pa John, Zebedee-milijirri partanyjirri, milpanyapulu, Jesus-ja wurrarnapululu, “Miranu jinakatakayi, jilangalayiku waraja?” ³⁶ “Ngani jilamarnanyumpuluku?” ³⁷ “Karrpungu warinyja Ngarrkalu wirrilamanta nyampali wirtu yija nyuntu. Nyuntujakun wirtu nyampali wantulumanjanaku wiyyirru ngunarrijirriku marrnguku. Palajun jarrinyaja nyampalijirri jilamanngalayinyi? Ngalaya nyuntungu wangka kajanaku karrinyalayingu, marrjanyukartingipa jampukartingi.”

³⁸ Puntaju marnapulaku, “Palaku japiirr manajaku munu kurlkapirli jarrinyakanyumpulu. Marrjalu yija ngaju wirlalaminyiyi. Wunyjurru ngajukapali jarrinyaku karrinyanyumpulu? Nyumpala pukun marrjalu wirlaliyinyumpulinyili. Ngani wirntimajirri nyumpala palangamarra?

³⁹ Puntaju marnapulaku, “Wirntimajirri waninyalayi.” Jesus-ju wurrarnapulaku, “Yuu, marrjalu yija wirlalapiyinyumpulinyi. Kurlungu yija

wirrilipiyinyumpulinyi. ⁴⁰ Munu nyampalijirri jilamarnanyumpulinyi ngajulu. Munu mankulumarnapulinyi nyampali jarrinyaku, wangka ngajumartaji kajalkulinypulu. Ngarrkalujakun pulany mankulinypulinyi, palinyju.”

⁴¹ Jintalu palinymilirrangulu pinakarrinyajalu kuli jarrinyiyipuluku James-kupa John-ku. ⁴² Kayi marnajaninyi Jesus-ju, wurrarnajanaku, “Pinakarrayi! Ngajarrirranguku jintangaku warrarnjarranguku miranu nyurra. Janamilalu nyampalirrangulu kurlungu kalkurnayijaninyi, maaja-maaja jarrinyayijanaku marrngurranguku janamilaku. ⁴³ Nyurralu yija munu palajunmarta jinakanyurru. Nyurranga yijapa waraja nyampali jarrinyaku karruliny, palinyju warrkamu jilkulinyjanaku marrngurranguku jintaku. ⁴⁴ Nyurranga yijapa wariny wirtu waninyaku karruliny, palinyju wupartu mujujakapali jilkulinyarni. ⁴⁵ Palajun waninyarni ngaju. Ngarrkalu marrngurrangukarti ngakarninyi ngaju. Munu wirtu nyampali jarrinyaku ngaju milpanyarna. Munu palajun jilamarna ngajulu. Ngaju milpanyarna marrngurrangukarti ngalypa jinaku janaku. Marlkarri jarrulumarnajanaku wankanyu jinaku janaku. Ngajulu marlkari jarrinyajalu wankanyu jilamarnajaninyi kurrrgal marrngurrangu ngunar-rirri. Palajalu kurrrgal Ngarrkanga kajalapiyi, wankanyu wantulupiyi ngarramarnti.”

PAMPURU NGALYPA JIRNI JESUS-JU (10:46-52)

⁴⁶ Jesus-pa palinymilirrangupa jinta kurrrgal palanga tawunja mil-panyiyi, ngapingi, Jericho-nga. Palanga wapirripirri yanayi. Palanga ngunarrikarti wangka yanayili pirirringi, yini paliny Bartimaeus, partany paliny Timaeus-mili. Pampuru paliny, munu yirrirkaka. Ruwurtumartaji kajarnikinyi, warnkukupa mayiku japirr marnikinyijaninyi marrngurrangu milyanga kanka jukurti pirnikinyiyi pipurru palinyja.

⁴⁷ Palanga marrngurrangulu wurrarnayarningu, “Palama pirirri yananyi pipurru Jesus, Nazareth-ja.” Pampurulu pinakarrinyajalu kamarnikinyi, “Jesus-kayi, King David-mili pujamukayi, paju karrulupijinkurra.”

⁴⁸ Jintalu warnta marnikinyiyi, wurrarnikinyiyalu, “Jama jarra!” Munu. Marrja kamarnikinyi yija, “Jesus-kayi. Paju karrulupijinkurra.”

⁴⁹ Jesus wararr karrinyi, karra marna, “Paliny kayi malayi.” Palinyja muwarrja pala pampuru kayi marnayi. “Ngarlu ngalypa jarra. Kayi marnanta.” ⁵⁰ Palangangarra ngurriny ngurrintingi kalkunaja parnpina wirrirni, janyin wararr karrinyi, Jesus-karti milpanyili.

⁵¹ Jesus-ju japirr marna, “Ngani jilamarnanga nyuntuku?” “Miranu jinakata, ngaju panijirri ngalypa jiliminyin.” ⁵² “Yuu, jipi yankuluman. Yijalmarta jirnijin nyuntulu. Palajalu ngalypa jinarnanta.” Palangangarra panijirri ngalypa jarrinyipulu. Palajangarra yajarnikinyi Jesus palalu pirirrilu ruwurtungu.

11

TANGKI JARLI PIRNI JESUS-JU JERUSALEM-KARTI (11:1-11)

¹ Jerusalem-karti wangka jarrinyiyi, warnkungu wirtungu karntinyiyi, yini Mount of Olives. Warnkungu nyarranga kujarra tawunjirri, yini wariny Bethphage, wariny yini Bethany. Palanga Jesus-ju kujarra ngakar-napulinyi palinymilirranguja walangkarr yananyaku. ² Karra marnapulaku, “Palakarti tawunkarti walangkarr yankulunyumpulu. Jampa mil-panyakanu, tangki yirrulkulunyumpulu, yangupala, kunyamanaja palanga.

Munu jarntu jirnimiyi pala. Ruwupu yinji pilipulu mungkaja, tangki yaku-jani kangkulunyumpulu. ³ Yijapa warinyju japiirr malkulunyumpulinyi, 'Nganijalu pala jirninyumpulu?', karra malkulunyumpulalu, 'Nyampalin-garra nyunguku karrinyi. Palaja ngakalkuliny tangki nyungukarti.' Palajun wurrarnapulaku Jesus-ju.

⁴ Palaja yanapulu, tawunja yangupala tangki yirrirnipulu, mayamartaji, kunymanaja jawapirtingi. Ruwupu mungkaja yinji pirnipulu. ⁵ Jintalu wararr karrinyajalu japiirr marnayipulinyi, "Nganijalu pala ruwupu yinji pirninyumpulu?" ⁶ Puntaju karra marnapulu muwarrjalu Jesus-milijalu. Palaja yakarnayipulinyi.

⁷ Jesus-karti kanyapulu. Kujarrapa warajalu ngurrinyarrangu janamili tangkingi wirrirniyi. Karntinyili Jesus. ⁸ Kurrgalju janamili ngur-rinyarrangu wirrirniyi walpurrikata ruwurtungu walangkarr palinyku. Jintalu parrkarrangu wirrkarnayi ruwurtumartijingi, wirrirniyijaninyi parrka pukurl ruwurtungu. Karrinyayi janalu wirtu nyampali jinaku Jesus-ku, pala nyampali yini marnayi King. Palajalu palajun jirniyalu.

⁹⁻¹⁰ Jesus-ju jarlingi pirnikinyi tangki, jinta jinangu yananyikinyiyi nyirrirnipa walangkarr palinymartaji. Kamarnikinyiyi, "Ngarrka ngalypa yiji! Palinya purlpija muwarrja nyungu piritiri ngakarnanganyjurruku, king jarrinyaku nganyjurruku. Nyungu piritiri wantulinynganyjurruku king ngalypakata, palakapali purlpija nyampalikapali, King David-kapali. Kalkulkulinynganyjurriyi ngalypa ngarramarnti. Ngarrka ngalypakata yija!" Palajunmarta wurrarnikinyiyi marrjalu.

¹¹ Jerusalem-ja kaninykartu ngalpanya Jesus. Palanga punja waninyikinyi maya wirtujina yija, purlpija yarni marnayi, muwarr pinaku Ngarrkaku palanga. Pala maya yini marnikinyiyi Temple. Palakarti Temple-karti Ngarrkamilikarti yana Jesus. Ngalpanyakanu, tukulu parrjarn-parrjarnikinyi. Purlpi kara ngalpanya karrpu. Palaja Jerusalem-ja jalakarti yanayi Jesus-pa palinymilirrangu piritirimarta, kulpanyiyi tawunkarti wupartukarti, Bethany-karti.

MUNGKAKU MAYIMAJIRRIKU JESUS-JU MUWARR PINALU MINYIRRJU (11:12-14)

¹² Marntungu Bethany-ja Jesus Jerusalem-karti yananyikinyi, janparr karrinyi. ¹³ Kaja yirrirni mungka, ngapi, olive mungka, mayikata pala. Parrka marlukata. Jesus palakarti yana, mayiku kanyjin-kanyjinaku. Jampa wangka milpanya, munu, mayimajirri, parrkajakun. ¹⁴ Muwarr pirnalu palaku mungkaku, "Kuwarringulu mayimajirri wantuluman ngaramarnti. Nyuntuja munu yarrana ngalkulupiyi." Palajun wurranaja, pinakarrinyiyi palinymilirrangu marrngurrangulu.

MARRNGURRANGUPA KUWTYIRRANGU NGARRKAMILIJA TEMPLE-JA KANINYKARTIJA YIRTIL MARNAJANINYI JESUS-JU JALAKARTI (11:15-19)

¹⁵ Jerusalem-ja milpanyiyi, Ngarrkamili Temple-karti yanayi. Temple-ja kaninykartingi waninyikinyiyi kurrngal. Palanga jinta kukurnjarijartiny, jinta kurlukukujartiny. Jintalu warnkujartinyu mananyikinyijaninyi palarrangu kuwiyi, marlkarri jinakupa yinganyaku Ngarrkaku. Janamili warnku munu yinganyakayi palarranguku kukurnjarikupa kurlukukuku. Warinyjakun warnkujakun, Temple-mili warnkujakun, palajakun yin-ganyaku. Jintalu kanganyikinyijanaku warnku janamili, puntaju yin-ganyikinyijanaku Temple warnku. Mitulu wirtu warnku kanganyikinyiy-ijanaku, yinganyikinyijanaku wupartumarta Temple warnku.

Ngalpanyajalu Jesus-ju parnpirni tayipularrangu janamili ngarlu kanka, kurlukukukarramili kajanapintirrangu pukun parnpirni. Jalakarti yirtil marnajaninyi warnku yinganyakatarrangupa warnku mananyakatarrangup. ¹⁶ Jinta Temple-ja yananyikinyiyi wapirripirri, wurrukarra kanganyikinyiyi. Jesus-ju kunta jirnijaninyi. ¹⁷ Wiyirrja wurrarnajanaku, "Mirli-mirlingi Ngarrkamilingi purlpija warinyju yarntarna nyungu muwarr: 'Ngarrkamili Maya wiyyirku ngunarrijirriku marrnguku. Nyungungu Ngarrkaku muwarr pilipiyalu.' Munu yiji! Kunta jirnikinyinyurrujaninyi yija. Nyurralungarra Ngarrkamili Maya nguyukatamilirrangu jirninyurru."

¹⁸ Palarrangulu Jew-arrangumilalu mangunkatarrangulu pinakarinyikinyiyalu palinymilaku muwarrku. Wirnti waninyikinyiyalu palinymamarra. Kukujarrilu wurrarnikinyiyarninyi, "Wunyjurrulu Jesus marlkarri wirlalaminyi?" Jinta wiyyirr marrngurrangup karrinyikinyiyalu Jesus-ku. Palinylalu miranu jinajalu pikaly jirnikinyijaninyi yija.

¹⁹ Jarurrukarti jarrinya Jesus-jupa palinymilirrangulu Jerusalem yakarnayi.

NYARRA MUNGKA MAYIMAJIRRI TIKIRL JARRINYI (11:20-25)

²⁰ Marntungu yarlipala yananyikinyiyi ruwurtungu Jerusalem-karti, nyarra mitukata mungka yirrirniyi, tikirl. Marlkarri ngaramarnti pala.

²¹ Peter-lu kurkarri marna pala muwarr Jesus-mili. Wurrarnili, "Miranu jinakatakayi, parrjala! Pala mungka mayimajirri, warinymaljanga muwarr pirninpalu minyirrju, kuwarri marlkarri yija."

²² Jesus-ju puntaju wurrarnajanaku, "Yijalmarta jilkulunyurrulu Ngarrkanga. ²³ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurru, yijapa nyuntulu wurralamanpili palanga warnkungu wirtungu rurriyaku, 'Parnpilarninyi kujungurrungu!' Nyuntumilia muwarrja yijalmarta jinaja, munu mitu yakanaja, palajunngarra jarrulumangu. ²⁴ Nyungu muwarr pirnarninyurru, jampa muwarr pirnangkulumanpalu Ngarrkaku, nganikupa japiirr malaman, palaku Ngarrkanga yijalmarta jilalu. Palaja palangarra jilamanga. ²⁵ Jampa muwarr pirnangkulumanpalu Ngarrkaku, kurlka jarruluman, 'Nganurtulu kurlu jirnija ngajuku?' Palaja nyuntulu kurlkarri manajalu munu kulilu yirrilamanpalu, puru yakalaman paliny. Puntaju nyuntumilalu Japartulu Kankajirringulu munu kulilu yirrilamanta, puru yakalamanta nyuntu kurlu jinaja."

MANGUNKATARRANGULU JAPIRR MARNAYI JESUS, "NGANURTULU NYAMPALI JIRNINTI?" (11:27-33)

²⁷ Yarranakanu Jerusalem-ja milpanyiyi. Jesus ngalpanya kaninykurti Ngarrkamilingi Temple-ja. Milpanyiyalu palarrangup Jew-arrangumilaku mangunkatarrangup wiyyirr. ²⁸ Minyirrju japiirr marnayi, "Palarrangup marrngurrangup warinymaljanga Temple-ja yirtil marnajaninyi jalakarti, nganurtulu wurrarnangu palajun jinaku? Nganurtulu nyampali jirninti nyuntu?" ²⁹ Jesus-ju puntaju karra marnajanaku, "Ngajulukurra japiirr malamarnanyurrinyi muwarr. Yinku muwarr yungkulumininyurru. Palaja wurralamarnanyurruku nganurtulu wurrarniji palajun jinaku.

³⁰ Wurralapijinyurru, pala pirirri, John, wurrarnikinyijanaku kurlu yakalapiyi, ngapangapa jirnikinyijaninyi. Nganurtulu palajun jinaku wurrarnili John-ja? Wurrarnili Ngarrkalu? Wurrarnili warinyju marrngulu? Nyurralu wurralamarnanyurruku muwarr."

³¹ Kukujarrilu wurrarnikinyiyarningu. “Wunyjurru muwarr pilaminyi? Yijapa muwarr pilinyili yakujun, ‘Wurrarnili Ngarrkalu’. Puntaju palinyju karra malkulinyganyjurruku, ‘Palajalu nganijalu palinyja munu yijal-marta jinamanyurrulu?’ ³² Muwarr wariny wurralaryili. Muwarr pilinyili, ‘Wurrarnili puru marrngulu’. Munu! Munurla palajun muwarr pirnakanyi!” Palajun kukujarrilu wurrarnikinyiyarningu. Jana waninyikinyiyi wirnti yiji marrngurrangungamarra. Marrngurrangulu wiyyirru kurlkarri marnikinyiyi yija-yiji John ngakarnajanaku Ngarrkalu, miranu jinaku Ngarrkamilaku muwarrku. ³³ Palajalu mangunykatarrangulu wirntilu karra marnayalu, “Munumpa nganarna palaku.”

Jesus-ju puntaju wurrarnajanaku, “Munu yinku muwarr yingami-jinyurru. Puntaju munu wurralamarnanyurruku nganurtulu wurrarnji jalakarti ngakanaku palarrangu marrngurrangu.”

12

PUJUNULU KAMPURTALU MIRTAWALU YINYALU WARNKU NGARKAKU (12:41-44)

⁴¹ Warajanga karrpungu Jesus palanga mayanga wirtungu kajarnikinyi, mayanga Ngarrkamilingi, Temple-ja. Wirtu pakuji warnkupinti palanga waninyikinyi. Marrngurrangulu kanganyikinyiyalu warnku Ngarrkaku, wirrirnikinyiyi palanga pakujingi. Jesus wangka palanga warnkupinti pakujimartaji kajarnikinyi. Warnku wirrirnikinyiyi, palinyju parr-jarnikinyijaninyi. Jintalu warnkujartinyju kurrgaljartinyju warnku wirtumarta wirrirniyi.

⁴² Palaja mirtawa kampurta pujunu milpanya. Palinymili piriri purlpi marlkarri jarrinyi. Kujarra wupartujirri warnkujirri wirrirnalu Ngarrkaku. Kujupurru pala. Palajirri yinganya warnkumajirri pala mirtawa.

⁴³⁻⁴⁴ Jesus-ju wurrarnajanaku palinymilrrangungu, “Yirrirninyurru pala pujunu mirtawa? Wupartu yiji warnkujartiny. Palinyju wiyyirr wirrirnalu Ngarrkaku. Kuwarri warnkumajirri waninyi mayikupa nganikupa paliny. Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, palarrangu warinyarrangu warnku kurrgaljartiny. Kurrgalja puru jinta yinyayili Ngarrkaku. Janalu wupartumarta wirrirniyili Ngarrkaku. Palalu pujunulu kampurtalu mirtawalu wirtumarta wirrirnalu. Palinyju puru wiyyirr yinyalu Ngarkaku.”

14

MANGUNYKATARRANGU KARRINYIKINYIYALU MARLKARRI JINAKU JESUS-KU (14:1-2)

¹ Palanga warrarnja turparramarta jarrinyajanga Jew-arrangu ngunarrirkurnujirrija kunmu jarrinyikinyiyi Jerusalem-ja. Palanga wupartu kukurnjari wirlarnikinyijaninyi, waraja maya warinyku, waraja maya warinyku, palajun. Martumpirri lalypa kamparnakinyiyi raparrku jinapintimajirri. Warrukartingi warajanga, wirlarra wirtu jarrinya, paña kuwiypa martumpirri lalypa ngananyikinyiyi. Palajun jirnikinyiyi Ngarrkamilija muwarrja, kurlkarri marnikinyiyi purlpi warrarnja Egypt-ja waninyikinyiyi, kurluny-kurlunyja waninyikinyiyi. Palaja Ngarrkalu wanka jirnijaninyi, kanyajaninyi warrarnja Egypt-ja.

Turlparra jarrynijanaku. Kuwarrimarta Jerusalem-ja jana kunmu jarrynikiyi palaku purlpijaku kurlkarri manaku. Karrpuja kujarraja nyarrarrangu wuparturrangu kukurnjarirrangu wirlalapiyi.

Palarrangulu Jew-arrangumili mangunkatarrangulu Jesus-ku kukujarrilu warlinaku karryniya, marlkarriku wirlanaku. ² Wurrarnikinyiyarningu, “Wunyjurru jiliminyi? Munu warlilkuni kurlkarri manapintingi partijirringi. Kurrgalju wurrarnayi Ngarrkalu ngakarna Jesus nganyjurruku king jarrynaku, nganyjurrumili nyampali waninyaku ngaramarnti. Yakuju wurrarnikinyiyi marrngurrangulu. Tuku jilkunyarninyi janangamarra, kukujarrilu jiliminyi yirrinangamarra. Kurlu jiliyinganyjurralku janalu.” Palajun muwarr pirnikinyiyarningu palarrangulu mangunkatarrangulu.

MIRTAWALU JURNTURTUNGU JESUS-JA JURTIRNILI PARNTI JURIKATA (14:3-9)

³ Palanga tawunja Bethany-ngi Jesus milpanya, mayanga kaninykarti ngalpanya ngapimilingi, Simon Leper-milingi. Ngananyikinyiyi, milpanyanajanaku mirtawa wupartujartiny parturljartiny. Winya pala, parnti jurikata, ngalypakata yija, warnkulu wirtulu yija mana pala. Mirtawalu milya kankarni ngartarnili nyarraja parturlja, parnti jurikata ngalypakata jurnturtungu Jesus-ja jurtirnili.

⁴ Jinta palanga kuli jarrynyiyi, wurrarnikinyiyarningu, “Nganijalu palajun jirni? Kurlu jirni yija. ⁵ Yingama warnkuku wirtuku pala parnti jurikata. Wirtu warnku manama. Palaja pala warnku yija yingamajaninyi pujunurranguku.” Palajun muwarr pirnikinyiyi. Mirtawa nyarra yijalu warnta marnayi.

⁶ Jesus-ju puntaju wurrarnajanaku, “Yakaliya paliny. Nganijalu warnta marnanyurru? Yija ngalypakata jirnija. ⁷ Nyurranga pujunurrangu wantulupiyi ngaramarnti nyungungu. Karrpurrangu karrpungu jana warnku yungkulunyurrujaninyipa. Munu nyurranga ngaju punja wantulumarnanyurruku. Jampa wantulumarna, palaja marlkarri jarrulumarna. ⁸ Yijalu ngalypa jirnija palinyju. Nyungu parnti jurikata ngalypakata kawungu ngajungu jurtirniji kuwarrilu palinyju ngalypa jinaku jungkaraku yartiku. ⁹ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, ngunarrijirringi ngaju wurratalapiyijanaku marrngurrangungu wiyyirra, wurratalapiyijanaku pukurl nyungulu mirtawalu palajun jirnija. Kurlkarri malapiyi nyungu mirtawa.”

KUKUJARRI YANA YATAJA YATILARRANGUKARTI (14:10-11)

¹⁰ Palaja waraja pirirri yana nyarrarrangukarti Jew-arrangumili yati-larrangukarti. Paliny yini Judas Iscariot, Jesus-milirrangungu waraja paliny. Wurrarnajanaku yati-larrangungu, “Ngajulu kangkulumarnanyurriyini Jesus-karti. Jurti jinaja, warlilkulunyurru.” ¹¹ Palinymili muwarr pinakarrinyaaja pikaly jarrynyiyi, wurrarniyili, “Yijapa palajun jilaman, warnku yija yungkulupiyirninti.” Palaja Jutaja mimarnikinya, kurlkarri marnikinyi palinyju, “Nyanga kangkulumarnajaninyi Jesus-ku warlinaku?”

JESUS-JUPA PALINYMILIRRANGULU NGANAYI KUKURNJARIPA MAR-TUMPIRRI LALYPA (14:12-21)

¹² Nyarra karrpu jarrynijanaku wupartu kukurnjari wirlanaku Jew-arrangulu. Palanga karrpungu palinymilirrangulu japiirr marnayi Jesus,

“Wanyjarnikarti yankulupiyirni jilkulupiyirni kaninypirtlu nganyjurrulu palaku kukurnjarikupa lalypaku martumpirriku ngananyaku?”

¹³ Palinymilirranguja kujarra manapulinyi, wurrarnapulaku, “Yankulunyumpulu, Jerusalem-ja ngalpulunyumpulu. Pirirrilu ngapapintijartinyju purrpija kululkulinyumpulinyi. Paliny yajalkulunyumpulu. ¹⁴ Wirtungu mayanga ngalpuliny. Ngalpulunyumpulu pukun. Kaninykartu yirrikulunyumpulu pala ngurrara. Muwarr pilkulunyumpulalu, ‘Nganarnamilalu miranu jinakatalu wurrarnangu, “Wanyjarningi ruwumu yarta jilaman, palangangarra mayi ngalkulupiyirni, pala kukurnjaripa lalypa martumpirri, ngajulupa ngajumilirrangu marrngurrangulu?”’ ¹⁵ Palinyju jurti jilkulunyumpulinyi wirtukata ruwumu. Palanga jilkulunyumpulu kaninypirtlu nganyjurru.”

¹⁶ Yanapulu. Jerusalem-ja ngalpanyapulu, palajun jarrinyipulaku Jesus-milija muwarrja yija. Palanga yarta jirnipulu kaninypirtlu.

¹⁷ Jarurukartingi milpanyiyi Jesus-pa jinta palinymilirrangu. ¹⁸ Mayi ngananyikinyiyi, wurrarnajanaku Jesus-ju, “Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurru, nyurraja warajalu kurntanymajirrilu muwarr kangkulinyjanaku yatilarrangukarti, warliliminyiyi. Palinyjungarra kuwarri ngananya nganyjurrungu nyungungu.” ¹⁹ Paju karrinyiyi, ngarlu kurlu jarrinyiyi palinymilirrangu. Japirr marnikinyiya warajapa warajalu, “Wunyjurru? Ngajulu?” ²⁰ Puntaju Jesus-ju karra marnajanaku, “Nyurrajangarra warajalu palajun jilkuliny, martumpirri malya jilkulupalayi palinyju, nganyjurrungu nyungungu pala. ²¹ Marlkarri jarrinyaku ngaju muwarrja Ngarrkamilija, ngajuku mirli-mirlingi Ngarrkamilingi yarntarniyi palajun purlpi. Palaku pirirriku palajun jinajaku kuwarrijaja palinykungarra kurluny-kurluny jarruliny yiji ngarramarnti.

JESUS-JU PALINYKU KAWUKUPA PIJIRRIKU MIRANU JIRNIJANINYI (14:22-25)

²² Mayi ngananyikinyiyi Jesus-ju mana martumpirri, Ngarrkanga wurrarnala, “Nyuntulungarra martumpirri nyungu yinyanganinyi. Yarranijayi! Wanka jinannganinyi!” Palaja ngartanakanu yinyajaninyi kutarrangu, wurrarnajanaku, “Marrayi, mayi nyungu ngalayi. Nyungulu martumpirrilu kurlkapirli jilkulunyurrinyi kawuku ngajumilaku. Jampa jintalu kawu ngaju yija wirlalaminyiyi. Kuwarringulu martumpirri ngananyangkulunyurru, kurlkarri malaminyinyurru ngaju kawu, janalu wirlarninyiyi marlkarri.”

²³ Palaja minpinapintingi wayin mana, Ngarrkanga wurrarnala, “Nyuntulungarra wayin nyungu yinyanganinyi. Yarranijayi! Wanka jinannganinyi!” Yinyajaninyi, warajapa warajalu minpirniyi.

²⁴ Wurrarnajanaku, “Nyungulu wayinju kurlkapirli jilkulunyurrinyi pijirriku ngajumilaku. Ngajumili pijirri warrkilkuliny ngajungu marlkarringi marrngurranguku kurrngalku. Yijalu Ngarrkalu ngakarnanyi marrngurrangu jurtuku muwarrku yinganyaku. Ngajulu marlkarri jarrinyajalu nyarra jurtu muwarr Ngarrkaja yija yakalamarnajanaku. Nyurralu wayin minpinangkulunyurru, kurlkarri malkulunyurru pijirri ngajumili, marlkarri jarrinyarna ngaju marrnguku kurrngalku.

²⁵ Yija nyungu muwarr wurrarnarninyurruku, nyungungu warrarnja munu yarranakanu wayin minpilimarna ngajulu. Yarti Ngarrkalu, ngajumilalu japatulu, ngaju wirriliminyi nyampali wiyyirru. Palaja yarrana minpilamarna ngajumilirrangunu.”

JESUS-JU WURRARNAJANAKU, “NYURRALU MIRILU YAKALAMINYINYURRU” (14:26-31)

²⁶ Palaja yinma Ngarrkaku kurntarniyi, palakarti Mount of Olives-karti yanayi. ²⁷ Yananya kawarnikinyiyi Jesus-ju wurrarnajanaku, “Yijayiji ngaju yakalaminyinyurru nyurraru. Mirti-mirti jarrulunyurru jirrja.” Jesus miranu nyunguku Ngarrkamilija Muwarrja. Palajun purlpilu yartarna warinyju mirli-mirlingi Ngarrkamilingi, “Ngarrkalu wirlalkuliny marlkarri kukurnjarirrangumili nyampali, kukurnjarirrangu wiyyir mirti jarrulupiyi jirrja.” Miranu Jesus, pala muwarr palinyngarra. Ngarrkalu yini marnikinyi Jesus kukurnjariku nyampali, yini marnikinyijaninyi palinymilirrangu warrkamu pulukurrangu kukurnjarirrangukapali. Ngarrkalu palajun muwarr pirni, palinyju marlkarri wirlalkuliny Jesus, wiyyir mirti jarrulupiyi palinymilirrangu marrngurrangu. ²⁸ Palaja Jesus-ju wurrarnajanaku, “Marlkarri jarrynakanu ngaju, yarrana wanka jarrulumarna. Galilee-karti yija yankulumarna, ngaju walangkarr jarrulumarnanyurruku.”

²⁹ Peter-lu karra marnalu, “Jintalu yakalayintili, munu yakalamarnanta ngajulu.” ³⁰ Puntaju Jesus-ju karra marnalu, “Yija nyungu muwarr wurrarnarningu, warrukartingi nyungungungarra kujarrapa warajamalja ngaju wurralamajanaku, mitu malamanjaninyi, ‘Munumparla palinyku ngaju.’ Palajun muwarr pilamanjanaku. Palaja rooster-lu kamalkuliny kujaramal.” ³¹ Puntaju Peter-lu karra marnalu, “Palangarra yija munu wurralamarnajanaku. Wirlalinyiyili, marlkarringi munu yiji yijalu palajun wurralamarnajanaku.” Jintalu wiyyirju Jesusmilirrangulu palajun pukun muwarr Jesus-ja wurrarniyili.

JESUS-JU MUWARR PIRNIKINYALU NGARRKAKU (14:32-42)

³² Milpanyiyi palakarti, ngapikarti, Gethsememe-karti. Palinymilirrangunu wurrarnajanaku, “Kajalkulunyurru nyungungu. Ngarrkaku muwarr pilamarnalu.” ³³ Palinyju kanyajaninyi Peter-pa James-pa John, yanayi walangkarr wangkangarra. Jesus ngarlu kurluny-kurluny yija jarrynyi. ³⁴ Palaja wurrarnajanaku, “Ngarlu wurnmanyarni ngaramarniti ngaju. Paju karrinyaja yijapa marlkarri jarrulumarna. Nyungungu wantulunyurru, mintu wantulunyurru, jarrurlju kalkuluminyinyurru.”

³⁵⁻³⁶ Palaja Jesus wangka yanajanaku, pajulu warnti pirnarninyi jungkanga, palaja marrja yija muwarr pirkinyili Ngarrkaku. Wurrarnala, “Japartukayi, ngajumili japatu walja, nganikupa karrinyanpa, pala jilaman. Yija marlkarri jinaku karrinyajiyi marrngulu jintalu. Munu marlkarriku karrinyakarna. Nyuntulu kunta jilamanjaninyi. Palaku karrinyarna ngajulu. Puru yakalamarna. Nyuntu karrinyanpa jintalu wirlalaminyiyi marlkarri, puru marlkarri wirlalaminyiyi. Munu kunta jilamarnajaninyi.”

³⁷ Jesus-ju kulpanyakana yirrirnijaninyi, kupalya jarrynyiyi palarangnu kujarrapa waraja. Peter-nga wurrarnala, “Nganija Simon Peter-kayi, nyuntu kupalya jarrynyan? Jampapa parrily waniman?”

³⁸ Wurrarnajanaku, “Parrily wantulunyurru, Ngarrkaku muwarr pilkulunyurru. Mirurrulu kawanyurrinyili, kurlu jilinyurru. Nyurralu yirrkulu Ngarrkanga yijalmarta jinaku karrinyinyurru, yija nyurra manyurla

jarrinyanyurru. Palajalu japirr malkulunyurru Ngarrka, tuku jilkulunyurriyi.”

³⁹ Palaja yarranakanu Jesus yana, yarrana Ngarrkaku muwarr pirlinikinyili, nyarralungarra muwarrju. ⁴⁰ Yarranakanu palarrangukarti kujarrapa warajakarti kulpanyajanaku. Yarrana kupalya jarrinyiyi. Kupalyakarra karrinyikinyiyi. Kurntanya waninyikinyiyarningu. ⁴¹⁻⁴² Yarranakanu Jesus yana, muwarr pirlili Ngarrkaku, yarranakanu kulpanya wurrarnajanaku, “Yirrku kupalya jarrinyanyurru? Jipi! Parrily jarrayi! Palamalungarra marrngulu ngaju yajarnikinyinyipa warrukartingi kuwarringi ngaju jurti jirninyijanaku kurlujartinyja marrngurrangungu. Warliliminyiyi. Parrjalayi! Kuwarringarra milpayinyi. Wararr karrayi! Purrpi malaminyijaninyi.”

JINMURNTU JIRNIYI JESUS (14:43-52)

⁴³ Jampa Jesus-ju muwarr pirlinikinyijanaku, wangkapalaji milpanya Jutaja. Jesus-milirrangungarra paliny. Palinyja milpanyiyi kurrgal, jantujartiny, wirrkanapintipa yurluku. Jew-arrangumilalu mangunykatarrangulu ngakarniyijaninyi. ⁴⁴ Jutajalu purlpi wurrarnajanaku jinmurntu jinakatarrangungu nyungu muwarr: “Yampu malamarna waraja. Palinyn-garra warlilkulunyurru, tukulu kangkulunyurru!”

⁴⁵ Jampa Jutaja milpanyakanu, Jesus-karti yana, kayi marna “Miranu jinakata”, yampu marna. ⁴⁶ Palanga Jesus marrjalu warlirniyi. ⁴⁷ Warajalu Jesus-milirrangungulu palanga wararr karrinyajalu wirrkanapintijartinyju walyi malyarnili marrnguku. Kurlkajakun wirrkarna. Nyarra marrngu warrkamukata Wirtu Yatilmili. ⁴⁸ Palaja Jesus-ju jipirr marnajaninyi, “Nganijalu yurlukujartinypa wirrkanapintijartiny milpanyanyurru ngajuku warlinaku, jinmurntu jinaku? Ngaju kulikatawayi, ngulyukata-wayi. ⁴⁹ Karrpurrangu karrpungu Ngarrkamilingi Temple-ja miranu jirnikinyirnijaninyi. Nyurra palangangarra waninyikinyinyurru. Nganijalu munu jinmurntu jirniminyinyurru palanga? Mirli-mirlingi Ngarrkamilingi purlpi yija yarntarna ngajuku, palajun jiliminyinyurru. Palajun jiliyi. Munu kunta jilamarnanyurrinyi.”

⁵⁰ Palaja palinymilirrangulu Jesus yakarnayi ngarramarnti, mirti jarrinyiyi yija jana wiyyir. ⁵¹ Warinyju, yangupalalu pirirrilu, Jesus ya-jarnikinyi. Palinyju kawu yamarnarninyi waralu warajalujakun. Jintalu jinmurntu jinaku partarl warlirniyi. ⁵² Palinymili wara yakarna, mirti jarrinyi kurta.

JESUS KANYAYI WIRTUKARTI KIMITIKARTI (14:53-65)

⁵³ Yatilarrangupa miranu jinakatarrangupa mirtanyarrangu mayanga wirtujinanga kunmu jarrinyikinyiyi. Pala maya Wirtu Yatilmili. Jinmurntu jinakatarrangulu palakarti mayakarti kanyayi Jesus. ⁵⁴ Peter-lu yajarnikinyijaninyi, kajamartalu, Wirtu Yatilmilingi mayanga kiyirtingi ngalpanya paliny pukun.

Pala maya wirtujina yiji, ruwumurrangu nyarrakurnujirri, courtyard-jartiny partijirri kaniny. Peter palangangarra courtyard-ja ngalpanya. Palanga partijirringi warrkamukatarranglu kajarnikinyiyi, Wirtu Yatilmilirranglu marrngurranglu jana. Parrpa jirnikinyiyarninyi wikanga. Peter kajarnajanaku, parrpa jarrinyaku.

⁵⁵ Mayanga palarrangulu yatilarrangulupa nyampalirrangulu, wiyyirju Wirtulu Kimitilu, malyparr karrinyiyalu Jesus-ku. Palinyku marlkari jinaku karrinyiyalu. Kanyjirnikinyijanaku marrngurranguku muwarr

pinaku, mitu manaku, "Ngajulu yirrirnirni Jesus-ju panypanyala Ngarrkamilingi mangunyja." ⁵⁶ Kurrngalju mitulu muwarr kanganyikinyiyi Jesus. Warinypa wariny muwarr janamili, janamilirrang muwarr rurru pirnayarninyi. ⁵⁷ Jinta wararr karrinyiyi, nyungu mitulu muwarr kanyayi Jesus, ⁵⁸ "Paliny muwarr pirni, pinakarrinyiyirni nganarnalu, 'Ngarrkamili Temple, yarni marnayi marrngulu, yija ngartalamarna ngajulu, karrpurrangunu kujarrapa warajanga wariny Temple yarni malamarna ngajulu, munu marrngulu palajun yarni marnakayi.'" Palajunju mitu marnikinyiyi. ⁵⁹ Janalu pukun muwarrarrangu warinykurnu jirnikinyiyi.

⁶⁰ Palaja wararr karrinyi Wirtu Yatil, walangkarr wararr karrinyijanaku. Wurrarnili Jesus-ja, "Ngukarri marnikinyiyinti. Nyuntulu puntaju karra marnamanjanaku. Ngani muwarr pilamanjanaku?" ⁶¹ Jesus jama waninyi, munu muwarr pirnama. Yarrana Wirtulu Yatilju wurrarnili, "Ngarrkalu ngakalkulinynganyjurruku partany walja, nyampali wirtu waninyaku nganyjurruku. Wunyjurru? Ngani wurrarnanparningu? Nyuntungarra nyarra Ngarrkamili?" ⁶² Puntaju Jesus-ju, "Yuu, palangarra ngaju. Yirriliminyinyurru ngaju, kajalamarna Ngarrkamartaji, marrjanyukartingi palinyja. Palaja yirriliminyinyurru kankajirrija mujungungu kulpulumarna."

⁶³⁻⁶⁴ Palaja muwarrja Wirtulu Yatilju wurru palinymili ngartarnarningu. (Jew-arrangulu kuli jarrinya jalu palajun jirnikinyiyi purlpilu.) Karra marnajanaku, "Nyurralu pinakarrinyinyurru palinymili kurlu muwarr. Muwarrja palinymilia yijalu jakurl kanganyamajirri miranurla nyurra. Wunyjurru wurralkulunyurru?" Puntaju kulpanya wurrarniyili wiyraru, "Yija marlkarriku wirlanaku."

⁶⁵ Jintalu janga pirkinyiyili Jesus-ja. Palanga ngumpa paliny kunymarniyi waralu, parirru wirlarnikinyiyi. Nyurni marnikinyiyi, "Nganurtulu wirlarnanta?" Palanga marrngurrangulu Wirtulu Yatilmilalu kanyayi, parirru parlju wirlarnikinyiyi.

PETER-LU WURRARNAJANAKU MUNUMPA PALINY JESUS-KU (14:66-72)

⁶⁶ Palajun jarrinyikinyi Jesus-ku, Peter yirrku kaniny waninyikinyi, courtyard-ja. Warrkamukata mirtawa milpanyili, Wirtumili Yatilmili paliny. ⁶⁷ Peter yirrirni wikanga wangka, parrpa jarrinyikinyi. Jurtu yirrinajalu wurrarnili, "Pala Jesus, Nazareth-ja, yija palinymilirrangua nyuntu." ⁶⁸ Peter-lu mitu marna, "Palinyku munumparla ngaju. Kakurnarnanta muwarr nyuntumili!" Palanga jampa yananyikinyi Peter jawapirtikarti, kiyirtikarti, rooster-lu kamarna palanga.

⁶⁹ Mirtawalu jawapirtimartajingi yirrirni, wararr karrinyajarrangungu wurrarnajanaku marrngungu, "Nyungu pirirri waraja Jesus-milirranguju."

⁷⁰ Yarrana Peter-lu kunta jirni, "Munu!"

Yarti palarrangulu wararr karrinyajalu wurrarniyili, "Yijarla Jesus-mili nyuntu. Galilee-ja nyuntu." ⁷¹ Palaja Peter-lu wurrarnajanaku, "Yija muwarr pirnirni. Ngajuku miranu Ngarrka. Mitu muwarra ngaju wirlalinyili Ngarrkalu. Nyarra pirirri wurrarnijinyurru, yija palaku ngaju munumpa!" ⁷² Palaja kamarna rooster-lu. Peter-lu pinakarrinyakanu, kurlka jarrinyi yija muwarr Jesus-mili, "Kujarrapa warajamalja ngaju wurralamajanaku, mitu malamanjaninyi, 'Munumparla palinyku ngaju'. Palajangarra rooster-lu kamalkuliny kujarramal." Palajun purlpi Jesus-ju wurrarnala Peter-nga. Peter tarlkarra manakanu kurlkapirli jarrinyi, palajunngarra palinyju jirni. Ngarlu wurnmanyu kurntanyartiny, ngangkurl jirnikinyi.

15

JESUS KANYAYI NYAMPALIKARTI, YINI PALINY PILATE (15:1-5)

¹ Pirrpa-pirrpa jarrinya ja kunmu jarrinyiyi yatilarrangupa miranu jinakatarrangupa mirtanyarrangupa jinta wiyyir nyampalirrangu, Wirtungu Kimitingi. Muwarr yimpirniyarningu. "Kangkuluminyi Jesus Roman-karti." Palaja Jesus kunymarniyi, kanyayi Roman-karti wirtukarti nyampalikarti, yini paliny Pilate. Paliny Roman-milija warrarnja, Roman-milalu King-ju wirrirni Pilate nyampali Jew-arranguku. ² Pilate-ju japiir marnikinyi Jesus, "Wunyjurru? Jew-arrangumili King nyuntu?" Jesus-ju puntaju marna, "Nyuntu palajun muwarr pirnan." ³ Yatilarrangulu mitulu ngukarrirnikinyiyi Jesus, "Nganarnamilingi mangunja panypanyikinyili palinyju." ⁴ Palaja yarranakanu Pilate-ju wurrarnili, "Pinakarrajaninyi, palarrangulu ngukarrirnikinyiyinti. Puntaju karra malaman?" ⁵ Jama waninyikinyi Jesus, munu puntaju marnamalu. Pilate-ju ngurnjul jarrinyikinyalu.

WURRARNIKINYIYILI PILATE-JA JESUS MARLKARRI JINAKU (15:6-15)

⁶ Purlpi turlparrarrangup turlparranga, Jew-arrangulu kukurnjaripa lalypa martumpirri ngananyikinyiyi, Pilate-ju yinyji pirnikinyijanaku marrngu jinmurntuja, waraja ngakarnikinyijanaku. Nganurtuku kar-rinyikinyiya Jew-arrangup, palaku japiir marnikinyiyalu, palangarra Pilate-ju ngakarnikinyijanaku. ⁷⁻¹¹ Palaja kuwarri kurrgal kunmu jarrinyiyi Jew-arrangup, Pilate-ku japiir manaku, "Jinmurntuja yinyji pilaman-nganganaku waraja." Pilate miranu jarrinyijanaku, yatilarrangulu mikulu yirrirniyili Jesus-ja, palajalu kanyayili. Palaja japiir marnajaninyi Pilate-ju, "Ngakalamarnanyurruku Jesus, Jew-arrangumili King?" Yatilarrangulu purlpilu wurrarnikinyijanaku Jew-arranguku marrngurranguku, jakurlirniyijaninyi japiir manaku Pilate-ku, "Yinyji pilamannganganaku pala wariny pirirri, yini Barabbas." Pala Barabbas jinmurntungu waninyikinyi, jinta pukurl palinykapali. Purlpi kuli partirniyijanaku Roman soldier-rrangungu, Roman-arrangup kujarrapa waraja markarri wirlarniyijaninyi. ¹² Nyarraku Barabbas-ku japiir marnikinyiyi, puntaju Pilate-ju japiir marnajaninyi, "Pala Barabbas yinyji pilirnili, palaja wunyjurru jilirnili ngajulu nyungu wariny, pirirri yini marnanyurru 'Jew-arrangumili King'?" ¹³ Puntaju kamalu karra marnikinyiyili, "Paliny nayilamu jila-man mungkanga. Palajun jinajalu marlkarri wirlala." ¹⁴ Yarranakanu Pilate-ju japiir marnajaninyi, "Nganijalu? Ngani kurlu jirni palinyju?" Kamarnikinyiyi yija marrjalu, "Paliny nayilamu jili mungkanga."

¹⁵ Jew-arranguku pikaly jinaku karrinyi Pilate. Palaja Barabbas yinyji pirnijanaku, Jesus yinyajananaku soldier-nga, wurrarnajananaku wilypurn-jartinyju wirlanakupa mungkanga nayilamu jinaku.

SOLDIER-RRANGULU NYURNI MARNIKINYIYI JESUS (15:16-20)

¹⁶ Soldier-rrangulu kanyayi Jesus ngurrakarti janamilikarti, mayanga wirtujinanga ngalpaniyiyi, courtyard-ja kaniny partijirringi kanyayi. Jinta soldier-rrangup kayi marnayijaninyi, "Kurtaliyi nyungukarti." Palaja wurraku palinymilaku mirarniyi, Pilate-ja muwarrja Jesus wilypurnjartinyju wily pirniyi. Palaja nyurni marnikinyiyi yija. ¹⁷ Manayi ngurriny pilyarri, ngalypakata yija, wirrirniyili. Mungkaja yirijartinyarrangup manayi, yarni marnayi ngapi, mangkakapali, wirrirniyili jurnturtungu Jesus-ja. ¹⁸ Palaja nyurni marnikinyiyi, wurrarnikinyiyili, "King Jew-arranguku yija nyuntu." ¹⁹ Mungkalu jurnturtu wirlarnikinyiyi, palinyja

janga pirnikinyiyili, murtingi jurlpi-jurlpi jarrinya ja jinanga palinyja milya kaniny jungkanga jarrinyikinyiyili. Palajunmarta jirnikinyiyi palinyku nyurni manaku, wirtukapali paliny janaku.

²⁰ Jipi nyurni manakanu, paliny ngurrinyku ngalypakataku mirarniyi, wurru palinymilingarra wirrirniyili. Palaja mungka wirtu palinyja ngurntingi wirrirniyi, palinyju kanganyaku, jinangu marntiku jirniyi jalakarti, ngapikarti, Golgotha-karti, mungkanga nayilamu jinaku, palanga marlkarri jinaku.

JESUS KANYAYI, MUNGKANGA NAYILAMU JIRNIYI (15:21-27)

²¹ Partijirri jarrinya ja soldier-rrangulu piriti warlirniyi, ngajarri. Warrarnja Cyrene-ja paliny, yini Simon. Japartu Alexander-milipa Rufus-jumili. Jerusalem-karti milpanyikinyi. Roman soldier-rrangulu warlirniyi, jakurlirniyi kuliny-kulinyju paliny palaku wirtuku mungkaku kanganyaku, pala mungka Jesus-ku. ²² Golgotha-nга milpanyiyi. (Pala yini Golgotha Jew-arrangumilingi muwarrja Pinka-Pinka wurrarnayi.)

²³ Palanga Jesus partarl yinyayi wayin mirrijinjartiny minpinaku. Parra-parrangamarra pala mirrijin. Jesus-ju munu minpirnama. ²⁴⁻²⁶ Soldier-rrangulu mungkanga nayilamu jirniyi, parirrjirri nayilamu jirniyi, jinajirri pukun. Mirli-mirlingi yarntarnayi nyungu muwarr, “Nyungu Jew-arrangumili King”, wirrirniyi pala kankarni mungkanga palinymartaji. Marntungu karrpu kanka jarrinyi, yarlipala, nayilamu jirniyi mungkanga Jesus. Palaja wurrku palinymilaku witi karrinyiyi, nganurtulu kangkulinya pala. ²⁷ Ngulyukatajirri nayilamu jirniyipulinyi warinyajirri mungkangajirri palinymartaji, marrjanyukartipa jampukarti.

JINTALU PUKUN NYURNI MARNIKINYIYI (15:29-32)

²⁹ Marrngurrangulu jukurti-jukurtilu parrjarnikinyiyi wangkalu nyurni marnikinyiyi paliny. Karra marnikinyiyalu, “Wurrarnan ngartalam Ngarrkamili Temple, nyuntulu, karrpurrangungu kujarrapa warajanga yarni malaman. ³⁰ Katukala mungkaja, yinyji pinakanu wanka jilarninyi nyuntulu!”

³¹ Palajunju wurrarnikinyiyi palarrangulu mangunykatarrangulu pukun, nyurni marnikinyiyi Jesus. Wurrarnayarningu, “Jinta wanka jirnikinyijaninyi. Munu palinyju wanka jinakarninyi. ³² Purli wurrarnikinyi palinyju, ‘Ngaju ngakarnanyi Ngarrkalu. Jew-arrangumili King ngaju.’ Jampa katukalkuliny mungkaja paliny. Palajangarra nganyjurrulu yijalmarta jiliminyalu palinyja.”

Mungkangapa ngulyukatalujirri pulanyju pukun nyurni marnikinyipulu Jesus.

JESUS MARLKARRI JARRINYI (15:33-41)

³³⁻³⁴ Karrpu partijirringi parlparr warrukurla jarrinyi. Warrukurla palajunngarra waninyikinyi ruka-rukakartijakurl. Palaja Jesus marrja muwarr pirni, purlpimalulu muwarrju japiir marna Ngarrka, “Yiluyi, Yiluyi, lama japakajani?!” Pala muwarrju wurraninyi, “Ngarrkakayi! Ngarrkakayi! Nganijalu parnpina wirrinanyin nyuntulu?” ³⁵ Jintalu palangapa wararr karrinyajalu pala muwarr pinakarrinyajalu wurrarniyi, “Pinakarrayi! Kayi maninyi palinyju pala purlpija pirirri, Ngarrkamili Muwarr Pinakata, Yilayija.” ³⁶ Waraja mirti milpanya, wara malya jirni wayinja, milyanga mungkanga wirrirni, kanka jirni Jesus-ja jawanga, jangka jirnili ngumanaku Jesus-ju. Wurrarnajanaku, “Kula! Parrjalkunya!

Yijapa milpuliny Elijah palinyku mungkaja kaniny jinaku.” ³⁷ Palaja Jesus-ju kamarna yija, warajamal nganyjurnu, wurrjirni.

³⁸ Jerusalem-ja Ngarrkamilingi Temple-ja kaninykartu milyanga Ngarrkamiliakun pala. Wirtu Yatiljakun ngalpanyangkuliny palanga, munu jinta marrngurrangu. Walangkarr pala Ngarrkamilingi wilitiny jarrinyikinyi wirtu ngurriny. Ngampa pirnikinyi pala, ngalpanyangamarra marrngurrangungumarra. Jampa Jesus marlkari jarrinyi pipurrungarra ngurriny pala laarr kanya yija, kankajirrija kaninykurnu jungkakartijakurl.

³⁹ Ngapingi, Golgotha-nga, pala Roman soldier nyampali Jesus-martajingi wararr karrinyikinyi walangkarr parrjarnikinyi. Palaja yirrirnajalu palajun marlkari jarrinyi Jesus, wurrarna, “Yijangarra nyungu piriri Kankajirrikarringumili Partany.”

⁴⁰⁻⁴¹ Palanga kurrgal mirtawarrangu wararr karrinyikinyi, kajamatangulu parrjarnikinyi. Purlpi, Jesus yananyikinyi Galilee-nga, palarrangulu mirtawarrangulu yajarnikinyi, palinyku mayi kam-parnikinyiyalupa nganin-nganin. Galilee-ja yajarniya paliny Jerusalemkarti. Kuwarri parrjarnikinyi kajamatangulu. Jananga Mary Magdalene-pa Salome-pa wariny Mary. (Pala wariny Mary pipi palinyn-garra pulanyku, James Wupartukupa Joses-ku).

WIRRIRNIYI JESUS KAWU MARLKARRI JURNTINGI (15:42-47)

⁴²⁻⁴³ Palakurtirra piriri, yini Joseph. Paliny ngapija, tawunja Aramathea-ja. Nyampali paliny, mirtanya, Wirtu Kimiti marrngu paliny. Palinyku ngalypa wurrarnikinyiyalu wiyirrju. Punja mimarnikinyi, wurrarnikinyi, “Jampa Ngarrkalu ngakalkuliny wirtu, palinyjungarra milpanyajalu ngalypalu kalkulkulinynganyjurrinyi ngarramarnti.” Palangarra Joseph marrpalya yanalu nyampalikarti, Pilate-karti, japiirr marna, “Kawu kangkulurna Jesus, jungkaranga wirrilamarna?”

Purlpi ruka-ruka. Jampa karrpu kara ngalpuliny. Palaja Sabbath jar-rulinyjanaku, Jew-arrangumili karrpu Ngarrkaku. Janamilija mangunyu munu warrkamu jarrinyaku jana. Palangamarra Jesus kawu marlkari jungkaranga wirrinaku karrinyikinyalu Joseph-ju palanga ruka-ruka.

⁴⁴ Ngurnjulju japiirr marna Pilate-ju, “Purlpi marlkari jarrinyi paliny?” Soldier nyampali kayi marna, japiirr marna, “Punja marlkari waninyi Jesus?” ⁴⁵ Palalu soldier-lu nyampalilu wurrarnala, “Yuu, purlpi marlkari paliny.” Palaja Pilate-ju wurrarnili Joseph-ja, “Yuu, kawu paliny marlkari kangkuluman.”

⁴⁶ Joseph store-karti yana, mana warnkulu wara makanu mirta-mirta, ngalypakata yija. Mungkaja Jesus kawu marlkari kaniny jirni, waralu kunymarna, wakany kawu yamarna. Palaja jurntikarti kanya. Pala jurnti kapulyakata warnkungu purlpija wirrkarniyi jungkaraku. Palanga kaninykartu wirrirni Jesus kawu marlkari. Palaja warnku wirtujina jujirni jurntikarti, jawapirti yamarna yijalu ngarramarnti.

⁴⁷ Mirtawajirrilu parrjarnikinyipulu, nyarralujirri, Mary Magdalene-lupa wariny Mary-lu. Parrjarnikinyipulu Jesus kanya wirrirni Joseph-ju jurntingi, palanga yirrirnipulu.

16

JESUS WANKANYU JARRINYAKANU TURLPANYA (16:1-8)

¹ Sabbath-ja, kara ngalpanyajalu, yarranakanu warrkamu jilipiyi Jew-arrangulu. Palangarra kara ngalpanyajanga, yanayi store-karti Mary

Magdalene-pa Salome-pa wariny Mary. Manayi warnkulu ngalypakatar-rangu yangkanapintirrangu, parnti jurikata yija, kawungu yangkanaku Jesus-ja. ² Wiyikingi yanayi pirrpangangarra palakarti jurntikarti. Jampa karrpu milyapal jarrinyajanga jurntingi milpanyiyi palanga. ³⁻⁴ Yananya kawarnikinyiyi muwarr pирникиниарнингу, “Pala yamanapinti warnku, jurntingi jawapirtingi, nganyjurrulu munu rurriji pirnakanyi, warnku wirtujina yija. Nganurturrangulu rurriji pilipiyinganyjurruku pala warnku?” Jampa milpanyajalu yirrirniyi, parrjarniyi nyarra warnku purlpi rurriji pirni warinyju.

⁵ Palaja jurntingi ngalpaniyiyi, yirrirniyi yangupala pиррри, wurrujartiny mirta-mirtajartiny, marrjanyukarti kajarnikinyi. Wirnti karrinyikinyiya mirtawanyjarri. ⁶ Palinyju wurrarnajanaku, “Wirntiwayi! Yija kanyjir-nanyurralu kawuku Jesus-ku Nazareth-jaku, nyarra purlpi mungkanga nayilamu jirniyi. Marlkari jarrinyaja yija wanka jirni Ngarrkalu. Munu nyungungu kuwarri. Parrjaliyi! Nyungungungarra wirrirniyi. Nyunguja yana. ⁷ Yankulunyurru, nyungu muwarr wurralkulunyurrujanaku Peter-ngapa jintanga Jesus-milirrangungu, ‘Paliny Galilee-karti walangkarr yankulunyurruku. Palangangarra yirrulkulunyurru, palinyja muwarrja yija.’”

⁸ Jalakarti yanayi palarrangu mirtawanyjarri, jurntija mirti jarrinyiyi. Wirnti yija, jannganka pирникиниипа ngurnjurnikinyiya yija. Wirntilu jintanga munu muwarr pирниийиjanaku warinyarranguku.

(Warinyju nyungu muwarr yarntarna, Jesus marlkari jarrinyaja wankanyu waninyi, miral jarrinyijanaku palinymilirrangungu.)

JESUS MIRAL JARRINYIJANAKU PALINYMILIRRANGUNGU (16:9-18)

⁹ Wiyikingi marntungu, pirrpa-pirrpamajirringi, Jesus yarrana wanka jarrinyi, turlpanya. Miral jarrinyili Mary Magdalene-nga. Purlpi palinyjan-garra Jesus-ju jurtu ngakarnajaninyili 7 mirurru. ¹⁰⁻¹¹ Kuwarri yirrinakanu Jesus Mary yana palinymilirrangukarti. Kulurnikinyiyarninyi janalu. Wurrarnajanaku, “Nyampali nganyjurrumili, Jesus, munu marlkari wan-ima. Marlkari jarrinyaja wanka jarrinyi, yirrirnarna ngajulu.” Mary-nga munu yijalmarta jirnimiyyili. Panypanyiyili muwarrja.

¹² Ruka warinyjirri Jerusalem-ja jalakarti yanapulu. Purlpi Jesus-ja yijalmarta jirnikinyipululu. Kuwarri Jesus miral jarrinyapulaku. Pulanyju warinykapali wurrarnapulu, palinygarra kakurnapulu. ¹³ Palaja, miranu jarrinyaja, kulpanyapulu Jerusalem-karti, jintanga palinymilirrangungu wurrarnapulujanaku, “Jesus wanka yija. Yirrirnalayi ngalayalu.” Puru pinakarriimiyyipulinyi, munu yijalmarta jirnimiyyipulaku.

¹⁴ Palaja, ngananyikinyiyi, miral jarrinyijanaku Jesus palinymilingi 11 marrngurrangungu. Yijalu warnta marnajaninyi. Warinyarrangulu Jesus wanka yirrinajalu purlpi wurrarniyijanaku, yirrkulu jalypalu jirnikinyiyi, palarrangulu 11 marrngurrangulu munu yijalmarta jirnimiyyijanaku. Pala-jalu Jesus-ju warnta marnajaninyi.

¹⁵ Palaja wurrarnajanaku, “Warrarnjirringi wiyyirra yananyakanu, wurralayijanaku marrngungu wiyyirra Ngarrkamili ngalypakata muwarr.

¹⁶ Kurrgalju yijalmarta jilipijiya ngajungu. Warinyju ngapanga jinaku janaku. Jana marlkari jarrinyaja, Ngarrkalu wankanyu kalkulkuliny-janinyi ngaramarnti. Jintalu munu yijalmarta jilipijiya ngajungu. Jana marlkari jarrinyaja, Ngarrkalu jurtu ngakalkulinyjaninyi ngaramarnti.

¹⁷ Ngajungu yijalmarta jinakatarrangulu ngajungu yiningi mirurru jurtu ngakalapiyijaninyi marrngurranguja. Muwarr warinyarranglu muwarr

pilipiyi. ¹⁸ Jurru watarrkulu marrayili, yijalu munu marlkarri jilkulinyjaninyi palalu jurrulu. Marlkarri jinapinti watarrkulu minpiliyili, yijalu munu kurlu jilkulinyjaninyi palalu kurlujartinyju. Janalu wirrilipiyijanaku parirru wurrkujartinyjarrang, Ngarrka japirr malapiyi ngalypa jinaku, yijalu Ngarrkalu ngalypa jilkulinyjaninyi wurrkujartiny. Yijalmarta jinakatarrangulu palajun jilipiyi. Palaja marrngurrangu miranu jarrulupiyijanaku warrkamu jirnirni ngarramarnti ngajulu yijalmarta jinakatarrangungu.” Palajun Nyampali Jesus muwarr pirnajanaku.

*JESUS KANYA KANKA NGARRKALU, NYAMPALI WIYIRRKU WIRRIRNI
(16:19-20)*

¹⁹ Palaja Ngarrkalu kanya kanka, wirrirni marrjanyukartingi wangka yija palinyja. Palanga wirrirni Jesus wirtu yija nyampali wiyyirru ngunarrikurnujirriku.

²⁰ Jesus-milirrangulu yananyakanu wurrarnikinyiyijanaku ngunarrikurnujirringi marrngurrangungu Ngarrkamili muwarr ngalypakata. Yirrkulu Nyampalilu Jesus-ju warrkamu jirnikinyi palinymilirrangungu, marrngurranguku jurti jinaku janamili muwarr yija jurtu. JIPI.

Luke

Unknown if consultant checked.

15

¹ Jiyijajilu wurrarnikinyijanaku marrnguku Ngarrka. Kurrngalju palanga pinakarrinyikinyiyalu. Kurlujartiny marrngurrangupa pukun milpanyikinyiyalu palinykartu pinakarrinyaku.

² Palanga kurrngalja kujarraapa waraja miranu jinakatarrangu janamilaiku Juwumilaku mangunyu. Jinta pukun palanga, yini marnikinyiyarninyi Pariji. Palarrangulu Parijilupa miranu jinakatarrangulu parrjarnikinyiyi Jiyijaji. Wurrarnikinyiyarningu, "Nyungu Jiyijaji kurrngarnajanaku kurlujartinyku marrnguku, mayipa nganinyi janamilingi ngurranga palinyju. Palajun kurlujartiny."

³ Jiyijaji miranu janaku wunyjurru wurrarnikinyiyarningu. Palajalu yimpirnajanaku palinyju nyungu muwarr miranu jinaku janaku.

⁴ "Nyungu pinakarrayi! Ngurnipali warajalu nyurraja kalkulajaninyili 100 kukurnjari ngunarringi pirranga. Palaja ngurnipali waraja kukurnjari ngawu kanyjil-kanyjil yarrala. Ngani jilaman nyuntulu? Yakalamanjaninyi jinta 99 kukurnjari pirranga. Palaja tukulu kanyjilamanpalu warajaku kukurnjariku ngawu kanyjil-kanyjil jarrinyajaku. ⁵ Maninyajalu nyuntu ngarlu yija pikaly jarruluman. Nyuntulu mankuluman pala kukurnjari waraja ngawu kanyjil-kanyjil. Palaja kangkuluman nyuntungu warnataranga, walarni jilaman ngurrakarti. ⁶ Palaja nyuntulu kamalamanjanaku nyuntumilaku marrngurranguku, 'Kurtaliyi nyungukarti! Nyungu kukurnjari ngajumili ngawu kanyjil-kanyjil jarrinyi pirrangapa. Yijalu manarna. Kuwarri ngarlu pikaly waninyarni. Pikaly wantunyi!"

⁷ Palaja Jiyijajilu wurrarnajanaku, "Yu! Nyuntu yija pikaly jarrinyin nyuntumilia kukurnjari maninyajalu. Yakujun kankarni Ngarrkapa yayinyilarrangu palinymili pikaly jarrulupiyi marrnguja waraja kurlujartiny jinaja kulpanya Ngarrkakarti. Pikaly waninyayi 99 marrnguku ngalypakataku, Ngarrka yajarniyipa. Yijangarra pikaly yiji jarrulupiyalu warajakujakun marrnguku kurlujartinyja jinajapa wirki jarrinya jina warajanga, kulpanya yajanaku Ngarrkaku.

⁸ Palaja yimpirnajanaku nyungu wariny muwarr Jiyijajilu. "Ngurnipali 10 warnku turru-turru kalkulali mirtawalu. Palaja ngurnipali kurlu jilkuliny waraja. Ngani jilkuliny palinyju? Tili jilkuliny tilipinti, maya purumu jilkuliny, tukulu kanyjilkulinypa nyarrakurnujirri. ⁹ Maninyajalu kamalkulinyjanaku marrnguku jintaku, 'Kurtaliyi nyungukarti! Warnku nyarra kurlu jinirni, yijalu manarna! Kuwarri ngarlu pikaly waninyarni. Pikaly wantunyi!"

¹⁰ Palaja Jiyijajilu wurrarnajanaku, "Yu! Yakujun kankarni Ngarrkapa yayinyilarrangu palinymili pikaly jarrulupiyi marrnguja waraja kulpanyaya kurlujartiny jinaja.

¹¹ Palaja wurrarnajanaku nyungu wariny muwarr, "Purlpi waninyikinyi pirirri kujarrajartiny pirirrijartinyjirri. ¹² Warajanga karrpungu nyirtin-gunyamurninyu wurrarnala japatumurniny pulanymili, 'Japartukayi, marlkarri jarrinyajalu nyuntu ngalayalu mankulupalayi warrarn nyuntumili. Jinta pili ngalayaka warrarn kuwarri, ngajumili yungkulupijin kuwarri.'

Palaja yijalu jinta pinipuluka pala japartumurninyu. ¹³ Palaja nyirtingunyamurninyu palinymili warrarn jinta yinyajaninyi warnkuku, yakarna ngurra, kaja yana warrarn warinykart. Palanga warrarnja palarrangujartiny warnkujartinyku kurlu pinikinyijaninyi. Karipa min-pirnikinyi, witi karrinyikinyipa, yijalu kurlu pinarninga wiyyirru palinymilalu warnkulu. ¹⁴ Palaja paliny ngurnjurnikinyi, warnkumajirri.

Palaja palanga warrarnja ngapamajirri jarrinyi, mungkapa warruly tikirl jarrinyikinyiyi. Mayimajirripa marrngurrangu palanga warrarnja waninyikinyiyi. Nyirtingunya pala pirirri janparr karrinyikinyi.

¹⁵ Palaja palinyju kurlkarri marnikinyi, 'Wunyjurru mayi mankulurnama nganinyaku? Warrkamuku japiirr malamarnajaninya. Palaja yijamarta yungkuluminayi mayi warrkamuja.'

Warrkamu jinikinyalu ngurraraku. Palalu ngurraralu wurrarnala, 'Nyungu ngajumili ngurr-ngurr kalkulumanjaninyi, mayipa yungkulumanjaninyi.'

¹⁶ Palaja ngurr-ngurrpa kalkurnikinyijaninyi. Nyampalilu munu yingama mayi paliny nganinyaku. Paliny yija janparr karrinyikinyi mayipirrayiku ngurr-ngurrmilaku.

¹⁷ Yartikarra yija paliny kurlkapirli jarrinyi. 'Ngajumili japartumili warrkamu puluka mayi nganinyayi ngalypakata marlkaku yiji. Ngaju nyungungu janparr karrinyarni, janparrja marlkarri jarrarnili. ¹⁸ Ngaju yankulumarna, kulpulumarnalu ngajumili japartukarti, wurralamarnala palinyja, "Japartukayi, ngajulu kurlujartiny jinirni. Panpanyarnala Ngarrkangapa panpanyarnanga nyuntungu. ¹⁹ Munu ngaju wurralaminyin nyuntumili partany, puru wantulumarnanga ngaju nyuntumili warrkamukata, warrkamu jilamarnanga nyuntuku."#'

²⁰ Jampangarra paliny yana, kulpanya palinymili japartumilikarti. Kajaja ngarrany yirrirni palinymilalu japartulu. Japartumurniny paju karrinyalu, mirti jinalu palinymilaku partanyku. Ngampal jini, ngangkurlu jinikinyipularninyi.

²¹ Partanymurninyu wurrarnala, 'Japartukayi, ngajulu kurlujartiny jinirni. Panpanyarnala Ngarrkangapa nyuntungu. Munu ngaju wurralaminyin nyuntumili partany.'

²² Munu puntaju japartumurninyu pinakarrimalu palinymilaku partanymurninyku. Wurrarnajanaku palinymilaku warrkamu pulukurrangu, 'Nyampalu marrayalu wurrukarra ngalypakata palinyku, wirriliyili, jujika wirriliyili jinanga, palaja parirra palinyja wirriliyili ringi! ²³ Palaja marrayi purlika, jinjimama, wirlaliyi, wirlanajalu kampalkuluyurru. Palaja ngalkuluminayalu nganyjurrulu ngajumilaku partanyku. Ngalypa wantuluminyi pikaly yija! ²⁴ Ngajulu wurrarnarna nyungu ngajumili partany yijakapali marlkarri jarrima ngarramarnti. Munurla! Wankanyu! Kaja yiji yana. Yakarnaminyikapali ngarrakunyu. Munurla! Kulpanyaji wankanyu ngarranyi!'

Palamaja pikalyju kurntarnikinyiyipa yaku jarrinyikinyiyi.

²⁵ Murrkangunyamurninyu warrkamu jinikinyi ngunarri. Palaja warrkamuja kulpanya ngurrakarti. Wangka jarrinyikinyi, pinakarrinyijaninyi kurntanaja ngurrangalu yaku jarrinyikinyiyipa. ²⁶ Palaja palinyju kamarnalu marrnguku warajaku palinymilaku japartumilaku warrkamu jinakataku. 'Nganja palanga pikalyju kurntarn-kurntarnikinyiyipa yaku jarrinyikinyiyi?'

²⁷ Puntaju pala marrngulu wurrarnala, 'Nyuntumili marrka kulpanya kuwarri. Nyuntumilalu japatulu wurrarnanganaku, "Nyungu ngajumili partany kulpanyaji ngajukarti. Wirlaliyi nyarra purlika, jinjimama."#'

²⁸ Murrkangunyamurniny yurnturi jarrinyi, munu yanama mayakarti, jalakarti waninyi, kajamarta.

Palaja palinymili japatu yanalu palinykartu, ngarlu japirr marna, 'Kurtali mayakarti kaninskyurti.'

²⁹ Murrkangunyamurninyju yurnturijartinyju puntaju wurrarnala japatumurninyja, 'Ngaju yija nyuntuku waninyikinyirnangu, warrkamu jinikinyirnangupa nyuntuku partunupa yurranga. Ngajulu yirrkulu nyuntuku pinakarrinyikinyirnangu nyuntuku muwarrjaku. Puntaju munu yingaminyin ngaju wupartupa nanikutu. Ngajumilirrangulu jarnturrangulu yijapa nganamiyirni kuwiyi pikalyju. Munurla! Kumarri marnanyin wirlanaku kuwiyiku nganinyakupa. ³⁰ Ngaju munu nyungukapali nyuntumilikapali nyirtingunyakapali, nyuntulu nyuntumili warrarn yinyanpa. Palinyju warrarnku warnku mana, wiyyirr warnku kurlu jini mirtawanga. Kuwarri paliny kulpanyajalu nyuntulu wirlarnanpalu palinyku kuwiyi jinjimama.'

³¹ Japatumurninyju wurrarnala, 'Partany, nyuntu waninyijin ngajungu, ngajulu kalkurnarnanta japatulu. Nyungu waninyiyinga nyuntumili nganin-nganin. Ngajulu wiyyirr kalkurnarnanga nyuntuku. Marlkarri jarrulumarnapa yija nyungu wantulupiyinga nyuntuku. ³² Ngajulu wurrarnarna nyungu nyuntumili marrka yijakapali marlkarri jarrima ngarramarnti. Munurla! Wankanyu! Kaja yiji yana. Yakarnaminyikapali ngarrakunyu. Munurla! Kulpanyaji wankanyu ngarrany! Palajunjalu jurtungu pikaly yiji jarruluminyi.'#"

16

¹⁶ [Yayipirayamulu karra marnalu]...nyarra waninyi wirtu yiji wuju partijirri kaniny nganarnangapa nyurranga. Palarranguku nganarnanga ngarnurtupa karrinyi yananyaku nyurrakartiku munu yiji, ngunjul yija palaku. Palarranguku pukun nyurranga ngarnurtupa karrinyi milpanyaku nganarnakarti munu yiji, ngunjul yija palaku.

22

³¹⁻³² "Jayiman, Jayimankayi, Jayitanju Ngarrka japirr marna nyurraku, marrjalu yakurr manaku nyurraku. Ngajulu ngarlu japirr marnarnangu Ngarrka nyuntuku, Jayimankayi, nyuntuku yijalmarta jinaku Ngarrkanga ngarrakunyu. Nyuntulu warinykurnu jarrinya ja kulpanyaku ngajukarti ngajuku yajanaku, palarrangu jinta pukun ngajuku miranu jilamanjaninyi, janalu ngajuku yirnkulumarta yajanaku."

John

SECOND TENTATIVE DRAFT of JOHN 3:16-21 (not final).

3

⁶ Marrngumili kawu nyarra paliny palinymilijangarra pipi japatuju. Palinymili pirlurr nyarra Ngarrkamilija Pirlurrja.

¹⁶ Marrngurrangu ngarlungu yija Ngarrkanga / God-ja. Palajunjalu yinyanganyjurrinyi pujamu walja palinymilingarra, palinyja yijalmarta jinakatarrangu munu pujunuku jarrinyaku, ngarramarnti wankanyuku waninyaku palinymilingi ngurranga. ¹⁷ Munu ngakarnama palinymili pujamu nyungukarti ngapiku, jurtu ngakanaku wiyyirku. Palinyju ngakarna nganyjurruku kartuwarra manaku wiyyirku! ¹⁸ Nganurtulupa yijalmarta jilkulinpili God-mili pujamungu, munu jurtu ngakalkulinyjaninyi. Wiyyir yijalmarta jinakatawayi palajunmarta kurluny-kurlunyjangarra waninyayi kakuputu, God-mili pujamu waljanga yakal manakata.

¹⁹ Yakujunngarra: Tili God-milingarra milpanyanganyjurruku, marrngulu warrukurlaku karrinyaya, kurlujartinykungarra karrinyaya.

²⁰ Malyparr karrinyaya Tili God-milakungarra kurlujartiny jinakata, munu milpanyakayi Tili God-milikarti, kurntanya jinangamarra. ²¹ Wiyyir ngalypaku jinakata Tili God-milikarti milpulupiyi, jintalu yirrilapiyi wunyjurukapali warrkamu jarrinyajanaku jananga.

14

¹ Jiyijajilu wurrarnajanaku piririmartanga palinymilirrangunu, “Munu wantayi ngarlu kurluny-kurluny. Yijalmarta jiliyili Ngarrkanga, ngajumilingi kankajirringi Japartungu. Yijalmarta jiliyiji ngajungu pukun.

² Ngajumili Japartu ngurrarrangu kurrngaljartiny palinymilingi warrarnja. Yija wurrarnarninyurraku. ³ Walangkarr yankulumarna Japartumilikarti. Palanga ngurra parljulumarnanyurraku. Palaja kulpulumarna, kangkulumarnanyurrinyi palakarti, ngajumilikarti Japartumilikarti ngurrakarti, nyurraku waninyaku ngajungu ngarramarnti. Kunmu jarruluminyi ngajumilingi Japartumilingi ngurranga. ⁴ Palakarti yankulumarna. Palaku ruwurtuku palakartiku miranu nyurra.” Palajun Jiyijajilu wurrarnajanaku.

⁵ Warajalu, ngapilu, Tamajilu, ngurnjurnikinyi palaku muwarrku, karra marnalu Jiyijajiku, “Nyampali! Wanyjarni yananyan? Munumpa nganarna palaku. Munumpa nganarna ruwurtuku palakartiku. Wunyjurru yajalapiyirninti palakarti?”

⁶ Wurrarnajanaku Jiyijajilu, “Japartukarti kangkulumarnajaninyi warajapa waraja marrngu parirra ngajulungarra. Yijaku muwarrku miranu jilamarnajaninyi Japartuku ngajulungarra. Wankanyu ngarrany jilamarnajaninyi ngarrakuny ngajulungarra. Yija ngajumili muwarr: marrngu munu yiji yankuliny ngajumajirri Japartukarti. Yankulupalayi Japartukarti ngalayangarra.”

15

⁵⁻⁸ ...[Jiyijajilu karra marnajanaku palinymilirranguku piririmartaku], munu yiji nganipa jilkulunyurru ngajumajirralu. Yijapa warinyju

warinykurnulu yakalanyili ngaju, paliny wurrulykapali tikirlkapali jar-ruliny. Wurruly nyarra palajunmarta marrngurrangulu kuru marnay-ijaninyi minyjinaku. Ngajungungarra kuluna wantulunyurru tukulu jilkulunyurru ngajumiliya muwarrja, palajunjalu nganikupa Ngarrkan-garra japirr malkulunyurru, nganipa pala palangarra jilkuliny. Ngajumilirrangu marrngurrangu ngalypakata jinakatarrangu, kakuputulu ngalypa yiji jinayi. Marrngurrangulu yirrinajalu yijalu yiji nyurra malapiyi Japartu ngajumili.

Acts

Unknown if consultant checked.

2

⁸ ...Nganyjurrulu wiyirru pinakarrinyanyijaninyi, jana muwarr pinayi nganyjurrumilingi waljarrangungu muwarrjarrangu.

3

¹⁹ Kuwarringulungarra yijalu yiji kurlkarri malkulunyurru julkulunyurru ngarlulu warinyju, Ngarrkakartingarra jarrayalu; palajunjalungarra kurlujartinyja kurlparr pilkulinyurraku.

17

³⁰ Purlpija Ngarrka miranu waninyijanaku marrngurranguku, yirrkulu kurlu jinikinyayi munumpalu janamilalu. Puntaju munu kurlu jinama-janaku, yakarnajaninyi. Kuwarri yartikarra ngawu kanyjil-kanyjiljaja wurrarnajanaku wiyirru ngunarrijirriku, “Pinakarrayi! Munu kurlujartiny jinaku. Yakaliya! Kulpanya walarni jarrayi yakujani! Kuwarrija jilkulunyurru ngajumilija muwarrja.”

Romans

Unknown if consultant checked.

6

⁴ Jiyijaji Kurayiji nyarra marlkarri jarrinyajanga, nganyjurru pukun marlkarri jarrinyinyikapali; paliny jungkaranga wirrinajanga, nganyjurru pukun jungkarangakapali jarrinyinyi. Wankanyu jinajanga Japartulu, nganyjurru pukun wankanyu jirninganyjurrinyi Kurayijingi kuluna. (Yijalu yiji yarni-yarnilu Japartulu nganin-nganinkupa jinakata, munu ngarnurtulupa kurnta jinakayi.) Palajunngarra jarrinyanganyjurruku nyarra jampa warinyju ngapanga jirninganyjurrinyi. Palajunngarra Ngarrkalu jirni, nganyjurruku wariny jarrinyakupa ngalypanga yiji waninyaku.

²³ Marrngurrangulu kurluny-kurluny jinayi ngarrakunyu, puntaju marlkarri jarrulupiyi. Marrngurrangu nyarra Jiyijajingi Kurayijingi nganyjurumilingi Nyampalingi kulunaja puntaju ngalypanga wantulupiyi. Ngarrkalu wankanyu ngaramarnti kalkulkulinyjaninyi.

8

⁷⁻⁸ Jampa marrngulu pinakarrinyalu palinymilaku waljaku ngampankataku pirlurrku, paliny yukunkata jarrinyalu Ngarrkaku. Munu pinakarrinyakalu Ngarrkamilaku muwarrku, munu yiji ngunjul palinyku! Palarrangu pinakarrinyakata waljaku ngampankataku pirlurrku, ngunjul yiji janalu munu pikaly jinakayi Ngarrka.

13

¹³ Nganyjurrulu yijalu nganin-nganin jilkunyi jurtulu, nyarra ngalypa wiyyirru yirrinaku kurlumajirri, pirlpanga. Munu kurntany yiji nganipa jinaku, munu yawurr jarrinyaku, munu nganinyaku marlkaku, munu jintamilingi nyupanga karta karrinyaku, munu kurla-kurla jarrinyaku jintanga, munu kulipatinaku, munu mikulu yirrinaku jinta.

14

²¹ Nyarra jintalu kuwiyi mirurruku yinganyikinyijanaku, palajunju wurranikinyijaninyi mirururrangu nyampali janaku. Nyuntulu pala kuwiyi ngalkuluman, nyuntu miranu ngalypangarra palajun jinaku. Nyuntu miranu munu kurluny-kurluny palajun jinaku nyuntulu. Ngurnipali nyuntulu wayin minpilamanpa kuwiyi ngalkuluman. Warinyju marrngulu ngurnipali yirrilantili palajun jinaja, palinyju kurlkarri malali kurluny-kurluny yiji palajun jinaku, palinyju pukunngarra palajun jinaku ngurnipali karrulinypa, palinyju palajunku jinaku karruliny jampa nyuntulukurra yirrininti jinaja. Palinyju kurlkarri malkuliny nyarra kurluny-kurlunyngarra yiji palajun jinaku. Palajunjalu kurluny-kurlunyngarra yiji palinyku. Ngarrkalu wirlalkuliny paliny palajun jinaja.

1 Corinthians

Draft.

5

11 ...Jintalu marrngurrangulu wurranayarninyi Kurijin, kurlujartiny ngarrany jinayi. Ngurnipali jana kurla-kurlakatarrangu, ngurnipali lirrjalkatarrangu, ngurnipali ngarluja nyurra marnayijaninyi jinkanajarrangu mangunykapalirrangu, ngurnipali mitulu yimpinakatarrangu, ngurnipali karikatarrangu, ngurnipali ngulyukatarrangu. Munu kulunaku marrngurrangulu palajunmarta jinakatarrangu, munu yiji nganinyaku palarrangungu.

6

9-11 Yija yiji nyurra miranu nyarra kurlujartiny jinakatarrangu munu Ngarrkamilingi warrarnja jarrulupiyi. Munu mitu malkulunyurrarningu. Jinta marrngurrangulu kurla-kurlakatarrangu waninyayi, jintalu ngarluja nyurra marnayijaninyi jinkanajarrangu mangunykapalirrangu, jinta karta karrinyayijanaku warinymilingi nyupajingi, jintalu piririmartalu yikarnayarninyi, jinta ngulyukata waninyayi, jinta lirrjalkatarrangu, jinta karikatarrangu, jinta mitu yimpinakatarrangu, jintalu kulilu ngulyulu mananyakatarrangu. Palajunmarta jinakatarrangu munu Ngarrkamilingi warrarnja jarrulupiyi. Jinta nyurra palajunmartangarra waninyikinyinyurru, kuwarri nyurra wariny. Nyampalilu Jiyijaji Kurayijilupa Pirlurru Ngarrkamilalu jinta pirnapulunyurrinyi kurlujartinyja, nyuku jirnapulunyurrinyi Ngarrkakungarra, kulurnapulunyurrinyi ngaly-panga Ngarrkanga.

10

12-13 Ngurnipali nyuntulu kurlkarri malkulamanparningu nyuntulu jinan jurtulu. Mintu wantuluman puru kurlujartiny jinangamarra. Nyarralu Wirtulu Mirurru yirrkulu yakurr malamanta warinypa warinyku kurlujartinyku jinaku. Wiyirr pukun jinta yakurr marnajaninyi marrngurrangulu palajunmartalu. Kakuputulu yijalmarta jilali Ngarrkanga, palinyju pirlurr nyuntumili tarn-tarn yiji jilamangalu yakurr manangamarra. Palajun yakurr manajalu, jurtungu nyuntu kurlujartinymajirri.

14

26 Kunmungu jarrinyaja muwarr pinaku Ngarrkanga, wariny Christian-mili yinmajartiny, wariny miranu jilkulinyurrinyi Bible-ja, wariny pinakarrinyaja Ngarrkaja, wariny muwarr pinaku karrinyi muwarrju kajamartajalu warrarnjalu ngajarrijalu, wariny pala warinymili muwarr explain jinaku karrinyi. Wiyirr jilkulinyurru ngalypa jinaku nyurramili church. **27** Yijapa wariny muwarr pinaku karrinyi muwarr warinyjalu muwarralu, yijapa kujarra muwarr pilkinpulu, yijapa kujarrapa warajakartijakun, warajangapa warajanga. Palaja wariny muwarr explain jinaku. **28** Yijapa wariny explain-a-kata-majirri, palarrangu muwarrku pinaku muwarrju kajamartajalu muwarr pinaka, muwarr pinaku Ngarrkangajakun. **29** Yijapa Ngarrkalu muwarr yinyajaninyi, jinta muwarr pinaku, kujarrapa warajalu, jinta (the rest) janamili muwarrku kurlkapirli jarrinyaku, pala ngalypa, pala kurlu? **30** Yijapa warajalu muwarr pinikinyi, palaja Ngarrkalu muwarr yinganyalu muwarr winyja wariny marrngu,

pala walangkarr marrngu muwarr pinakarrinya ja kajanaku, jama jarinyaku. ³¹ Nyurra wiyyirr muwarr Ngarrkaja muwarr pilkununyurru, warjanga warajanga. Palajunjalu wiyyirr miranu jarrulinyurru. Ngarrka muwarr yinganya ja, muwarr pinakata jiparnarnparninyi jalpu. Ngarrka munu karrinya ja dis-order, paliny karrinyikinyinganinyi yijalu jinaku wiyyirr.

15

THE RESURRECTION

¹ Yuu, Christian marrkarrangupa [Christian brothers, friends, brothers and sisters ??] nyurraku kurlkapirli jinaku karrinya ja pala muwarr ngalypakata. Nyarra “muwarr pirnirninyurru” [wurrarnarnanyurru ??] Pikalyjartinyu pinakarrinyinyurralu pala muwarr, yijalmarta jirninyurralu, kuwarri yirrkulu tarlka kalkurnanyurru. ² Yirrkulu yijalmarta jinakanu, nyungulu muwarrju ngalypakatalu Nyampali Jesus Christ kartuwarra marnanyurri. [Actually it is the Lord Jesus Christ who saves you, when you believe the message.] Palajun yijalu yijalmarta jinajalu, munu partarl yijalmarta jirnanyurru. ³ Warinyarrangulu purlpi yinku muwarr jakurl kanyajiya. Palaja pala muwarr jakurl kangan-yarnanyurru ngajulu. Pinakarrayi! Nganyjurru wiyyirr Ngarrkanga panypyanyiyirni. Palajalu Ngarrkalu nganyjurru wirlanaku. Christ marlkari jarrinyinganyjurru kartuwarra manaku, Ngarrkamilijangarra muwarr-jangarra. Palajun. ⁴ Jungkaranga wirrirnayi, kujarrapa warajangangarra turlpa jini marlkari Ngarrkalu, Ngarrkamilijangarra muwarrjangarra. ⁵ Yirrirni Peter-lu, palaja yirrirnayi Twelve-jungarra [??]. ⁶ Palaja kurrgalju yija yirrirnayi, yajanakatarrangulu 500-ju warajangangarra. Jinta [??] purlpi marlkari jarrinyiyi. Kurrrgal [??] wanka jarrinyiyi kuwarri. ⁷ Palaja James-ju yirrirni, yarti wiyyirru Apostles-ju [??] yirrirnayi. ⁸ Yartikala yirrirnirni ngajulu pukun nyirrirnikartilu. ⁹ Jintanga Apostles-ja [??] ngaju puru, wupartukapali yija. [I am not even worthy to be called an Apostle - key term: Apostle ?] Purlpi wirlarnakinyirnijaninyi Christian-arrangu Ngarrkamilirrangu ngajulungarra [key term: 'ekklasia' / 'congregation' / 'ones called together for a meeting']. ¹⁰ BUT, Ngarrka ngalypa yija ngajuku [key term: gracious, showing favour to people who don't deserve it ??]. Palinyjungarra ngaju jirninyi nyungukapali kuwarri. Yuu, munu partarl ngajunga ngalypa jirniji. Munurti! Ngajulu wirtu yija warrkamu jirnirni, ngajunga palarrangulu jintalu Apostles-ju wupartujakun warrkamu jirniyi. Munurti ngajulu, Ngarrkalungarra jirnikinyiji ngajunga. ¹¹ Yijapa ngajulu muwarr pirni, yijapa palarrang muwarr pirniyi, puru wanta, nganarnalu wiyyirru muwarr pirniyirni pala warajajakun muwarr, nyarra muwarr ngalypakata yijalmarta jirnikinyiya nyurralu wiyyirru.

NGARRKAMILI MARRNGURRANGU MARLKARRI JARRINYAJA WANKANYU KIN JILKULINYJANINYI

¹² Nganarnalu miranu jinakinyirni Christ marlkari jarrinya ja Ngarrkalu mana kanya kanka. Jintalu nyurranga wurrarnayi marlkarrinyjarri marlkari wantulupiyi, munu wankanyu jarrulupiyi. ¹³ Yijapa marlkarrinyjarri marlkari wantulupiyi, Christ-ngarra pukun marlkari wantuliny.

¹⁴ Yijapa Christ munu wankanyu jarrima, nganarnalu wurranakinyirni mitu wakany, nyurralu puru yijalmarta jarrinyinyurru mitungu. ¹⁵ Yijapa marlkarrinyjarri munu wankanyu jilkulinyjaninyi Ngarrkalu, nganarnalu

mitu marnayirni Ngarrka. Wurrarnayirni Ngarrkalu kanka mana Christ. Janamilija muwarrja, nganarnamili muwarr munu yija muwarr. ¹⁶ Yijapa marlkarrynyjarri munu kanka manamajaninyi Ngarrkalu, Christ munu kanka manama Ngarrkalu. ¹⁷ Yijapa Christ munu kanka manama Ngarrkalu, puru yijalmarta jirnanyurru, yirrkulu panypanyakatarrangu nyurra. ?? ¹⁸ Palarrangу yijalmarta jarrinyiyi Christ-japa yarti marlkarri jarrinyiyi Wikakarti Wirtukarti yanayi, munu kulpulupiyi! ¹⁹ Yijapa nyungungujakun warrarnjakunngarra wankanyu waninyanga, pikaly waninyanyi Christ-ja, wurrarniyarninyi wankanyu jilinganinyi Ngarrkalu, jinta paju yija jarrulupiyinganaku! [more sorry for us than for anyone else] ??

²⁰ Pala mitu. Nyungu yija-yiji muwarr: Ngarrkalu marlkarryny jarrinya ja kankangarra mana Christ! Paliny walangkarr yana, palinyja yarti kanka malkulinyjaninyi kurrgal yiji Ngarrkalu! ²¹ Warajalu marrngulu jinajalu wiyyirr marlkarri jarrayinyi. Palakapalingarra warinyju marrngulu jinajalu wiyyirr wankanyu jarrinyinyi. ²² Nganyjurru marrngurrangу wiyyirr Adam-milirrangу nyirrirnikartijarrangу. Palaja marrngurrangу wiyyirr marlkarri jarruliny nganyjurra. Yakujun nganyjurra wiyyirr Christ-milirrangу wankanyu jilkulinynganyjurrinyi Ngarrkalu. [Note the forward reference, followed by return to present time:] ²³ Jurtungu yajalkulupiyaninyi. Christ walangkarr, palaja, kulpanyaja Heaven-ja paliny, palinyja yijalmarta jinakatarrangу wiyyirr. ²⁴ Palaja Christ-ju jipi jilkulinyjaninyi [all rulers and powers and forces — shall we specify Satan and the mirurrurrangу ?] Yartikarra Christ Nyampali Wirtu jarruliny. Palaja wiyyirr yungkuliny Ngarrka. Palaja Ngarrkalu wurralkuliny, “Jipi!” ²⁵ Pala yartiku. Kuwarriku Christ nyampali jar-rinyakupa wirlalkulinyjaninyi wiyyirr yukuny pinakatarrangу palinyku. ²⁶ Yukuny pinakata nyirrirningarra Death. ²⁷ Ngarrkamili muwarr wurraninyi, “Ngarrkalu wirrirni wiyyirr kaninykurti Christ-mili jina.” (Ngarrkalu munu wirralkulinyparninyi kaninykurttingi Christ-mili jina. Ngarrkalu jinta wiyyirr wirrirni kaninykurttingi Christ-mili jina.) ²⁸ Palaja, Christ wiyyirrku Nyampali jarrinya ja, wirrulkulinyparninyi kaninykurttingi Ngarrkamili jina. Palajunju Ngarrka Nyampali Wirtu jarruliny wiyyirrku, nyarrakurnujirri.

JINTALU JANPA JINIJANINYI WARINYARRANGU MARLKARRINYJARIKU

²⁹ Warinyarrangу marlkarri jarrinyiyi janpa jinamajirri. Jintalu wariny marrngu janpa jinijaninya, wurrarnayi, “Palajunju jinajalu ngalypа jilkulinyjanaku marlkarrynyjarriku.” Nyarra warinyarrangulu wurrarnayi, “Marlkarryny jarrinya ja, marlkarri wantuluman ngaramarnti.” Janamilir-rangу muwarr rurru pirnayarninyi. Yijapa marlkarrynyjarri marlkarri wantulupiyi, janpa jinaku marrngu wariny munu ngalypа jilkuliny, munu wankanyu malkuliny! ³⁰ Kurlkapirli jarrulinyurru nganarnapa. Jinta wirla-wirlalkulinyanganinyi karrpurrangу karrpu. ³¹ Karrpurrangу warinypа wariny marlkarri wirlalajiyi! Yijarla pala muwarr! Kam-partia ngaju Christ-ju jinajalu nyurranga. Yijarla pala muwarr pukun! ³²⁻³³ Palarrangulu marrngurrangulu Ephesus-ja kulipartirnajiya. Jana lion-arrangukalipa tiger-arrangukalipa! Yijapa marlkarrynyjarri marlkarri wantulupiyi, kulipartinajalu munurti yija jirnirni! Yijapa marlkarrynyjarri marlkarri wantulupiyi, “Ngalkunyi, minpilkunyi, marntungu marlkarri jarruluminyi!” Jintalu wurrarnayi muwarrarrangу palakapali. Mitu

muwarr janamili. Munu pinakarrayijanaku! [“Bad company corrupts good character.”] ³⁴ Jurtulu yija kurlkapirli jarrayi, munu kurlujartiny jilkulinyurra [stop sinning!] Jinta nyurranga munumpa waninyayi Ngarrka. Kurntany wantayi palaku.

KAWURRANGU NGANYJURRUMILI WARINY JARRULUPIYI

³⁵ Jintalu japirr marnayi, “Wunyjurru Ngarrkalu kanka malkulinyjaniny marlkarrinyjarri? Nganikapali kawu janamili?” ³⁶ Munu ngawu wantulinyurru. Jijirr jungkanga wirrinaja, marlkarri jarrinyaku. Palajangarrajakun turlpalkuliny, wirtu jarruliny, warruly jarruliny. ³⁷ Pala warruly turlpanyaja wariny yija, munu jijirrkapali. ³⁸ Ngarrka miranu palaku jijirrku, yinganya kuwarrija kawu, karrinya palangarra. ³⁹ Marrngurrangu, kuwiyyirrangu, wirrujartinyarrangu, janpamalurrangu majangujartiny, warinypa wariny. ⁴⁰ Wiyirr parlparrja waninyayi kawujartiny. Wiyirr jungkanga waninyayi kawujartiny. Warajapa waraja, wariny yija jintanga wiyyirrja. ⁴¹ Karrpu munu wirlarrakapali. Wirlarra munu panikatarrangukapali. Waraja panikata munu warinykapali panikatakapali.

⁴² Palakapali jarruliny kawuku nganyjurrumilirrangku. Nyungurrangu kawu marlkarrri jarrulupiyi, wirrilapiyijaninyi jungkanga, jijirrkapali. Kanka manaja, wankanyu wantulupiyi ngaramarnti. ⁴³ Nyungurrangu kawu manyurla, munu ngalypa yirrinaku. Kanka manaja ngalypa yiji wantulupiyi, marrjapanu. ⁴⁴ Nyungunga warrarnja waninyaja, marrngulu warlininyi nyungu kawu. Partarl warlilkuliny wariny kawu, kanka manaja kawu, parlparrja kawu.

⁴⁵ Ngarrkamilalu muwarju wurraninyi, “Nyarra walangkarr piritri, yini Adam, marrngu wankanyu jarrinyi. Nyirrirnikata piritri, Christ, pirlurr wankanyu jinakata jarrinyi. ⁴⁶ Pala kawu warlinapinti walangkarr jarrayinyi, yarti pala parlparrja kawu jarrayinyi, warlinawayi kawu. ⁴⁷ Ngarrkalu yarni mana pala walangkarr piritri, Adam, kurlurluja. Pala nyirrirnikata piritri, Christ, parlparrja milpanya. ⁴⁸ Marrngurrangu nyungunga warrarnja kawujartiny Adam-kapali. Marrngurrangu parlparrja kawujartiny Christ-kapali. ⁴⁹ Kuwarri nyungungu warrarnja nganyjurru kawu Adam-kapali. Yarti parlparrja kawu nganyjurrumili Christ-kapali jarrulupiyi.

⁵⁰ Marrkarrangu ngajumili [??], Ngarrkamili ngurra parlparrja waninyi ngaramarntiku. Nyungurrangu kawu nganyjurrumili, majangujartinyipa pijirrijartiny, nyilykirk jarrulupiyi. Munu waninyakayi ngaramarnti. Partarl wantulupiyi Ngarrkamilinga warrarnja parlparrja.

⁵¹ Yuu, ngurnjul ngalypakata yija wurralamarnanyurraku: Nganyjurranga jinta munu marlkarrri jarrulupiyi. Nganyjurra wiyyirr warinykapali jarruluminyi. ⁵² Jampangangarra jarruliny, wirlujartukapali. Angel-ju trumpetjartinyju wirtu ngurntirri jilkuliny. Ngarrkalu wiyyirr marlkarrinyjarri kanka malkulinyjaninyi, ngaramarntiku munu nyilykirk jarrulupiyi. Palanga wankanyurrangu nyungungu warrarnja wariny jilkulinyjaninyi, nganyjurru munu marlkarrri jarruluminyi, wankanyu wantuluminyi ngaramarntiku. ⁵³ Nyungurrangu kawu nyilykirrpinti Ngarrkalu wariny jilkulinyjaninyi, marlkarrriwayipa nyilykirrwayi. ⁵⁴ Nyungurrangu kawu nganyjurrumili manyurla, marlkarrri jarrulupiyi. Ngarrkalu wariny jilkulinyjaninyi, munu yiji marlkarrri jarrulupiyi. Palaja marrngu wiyyirr miranu jarrulupiyi, Ngarrkamili purlipija muwarr yija: ⁵⁵ “Marlkarrri jinakatakayi, Christ-ju marlkarringarra wirlarnanta! Marlkarrri jinakatakayi, partarl kampalkulinynganyjurrinyi!” ⁵⁶ Marrngurrangulu

munu pinakarrinyayi Ngarrkanga. Palaja Ngarrkamili Manguny marlkarri wirlanaku. Parra-parra wirtu yija jilkulinyjanaku. ⁵⁷ Ngarrkalu ngakarnanganyjurraku Christ, kartuwarra manakata jarrynyaku nganyjurraku. Christ-ju marlkarri jirni pala marlkarri jinakata. Palajalu nganyjurrulu wurralaminyi Ngarrka, “Yarranija!” ⁵⁸ Palajalu, marrkarrangu, tarlka wantulinyurru, janngankawayi. Yirrkulu pikalyju warrkamu jilkulinyurralu Nyampali Jesus-ku. Wiyirru jinajarrangulu palinyku Ngarrka pilaly jilkuliny. [??]

Galatians

Unknown if consultant checked.

5

¹³ Jipi, muwarr pilamarnanyurraku, Kurijinarranguku. Jintalu wurrapiiyinyurruku, “Yijalu pinakarrulunyurru Mujujumili muwarrarrangu, purlpi wirrirnijanaku Juwurranguku marrnguku. Palinyja muwarrja jilkulunyurru. Munujalu nyurra munu Jiyijaji Kurayijimili.” Palajun wurrapiiyinyurruku. Mitu yiji janamili muwarr. Jiyijaji milpanya Ngarrkaja kartuwarra manaku nganyjurruku. Yijalmarta jininyurrulu palinyja. Palajalungarra nyurra palinymilirrangu jarrinyinyurru. Munu Jiyijajimili jarrimanyurru pinakarrinyajalu Mujujumilaku muwarrku.

Tuku jarrulunyurru mitungumarra! Munu wurralanayurrarningu, “Jiyijaji Kurayijimili nganyjurru, puru ngakarnanganyjurrinyi. Munu pinakarruluminyalu Muwujujumilaku muwarrku. Kuwarri nganyjurru turrpalu jinanyi nganiwarralpirtiku karrinyanyi jinakul!” Munu palajun muwarr pilkulunyurru! Palajunja muwarrja lirrjal wirtu jaranyurrulu mayiku, kariku, mirtawaku, piririku, nganin-nganinkurrangu, puntaju wirlalanyurrarninyili, ngulyu marranyurrulu, warinyirrangupa kurlujartiny jilinyurrulu. Munu kurlujartiny ja yungkulunyurrarninyili. Munu yiji palajun jilkulunyurru! Nyurra Kurayijimilirrangu. Palajalu kuwarringulu yija yiji munu kurlujartiny jilkulunyurru, Kurayijimilia muwarrja jilkulunyurru ngaramarntilu, nyurranga ngarlungu jilkulunyurrarningu, palajunjalu yija-yiji tuku jilkulunyurrarninyi. ¹⁴ Ngarrkalu wirrirninganyjurruku warinypa wariny muwarrarrangu. Yinyanganyjurrinyi palarrangu muwarr ngalypa wantuluminyi ngungku wiyyirr, ngalypa kalkuluminyijaninyi jinta, munu kurlu jilkuluminyijanaku. Waraja wirtu yiji muwarr wirrirninganyjurruku: Nyungulu warajalu muwarrju warlirnajaninyi jinta wiyyirr muwarrarrangu Ngarrkaja: “Nyuntulu yijalu yiji tuku jinanparningu. Palajunju wiyyirr jinta pukun marrngurrangu tuku jilamanjaninyi nyuntulukapali tuku jinanparningu.” ¹⁵ Kurlkarri marnarnanyurrinyi yarranyurrulu warinykurnu. Wunyjurru? Muwarrja kulilu yirrirninyurrarningu? Nyurni marnanyurrurnarningu? Tuku jilkulunyurrarningu! Palajunjalu kurlujartiny ja yiji jilkulunyurrarningu mujujakartjakun.

¹⁶ Nyungu muwarr wirtu wurrarnarnanyurraku: Ngarrkamilaku Pirlurrku yiji pinakarrinyaku. Yirrkulu pinakarrayalu palinyku, palinyja muwarrja yirrkulu jilkulunyurru. Palajun jinajalu munu kurlujartiny jilkulunyurru. Yirrkulu wurralkulunyurrarningu, “Yijalu munu pikaly jilkulumarnarningu ngajulujakun, ngajulu pikaly jilkulumarna Ngarrkangarra.”

¹⁷ Miranu nyurra marrngurranguku, nganyjurru wiyyirr pirlurr ngarlu ngampankata, yirrkulu pikaly jinaku karrinyinyarningu nganyjurrulu. Nganyjurru karrinyanyi warinyku, kurluku, Ngarrka Pirlurr karrinyi warinyku, ngalypaku. Paliny karrinyi ngalypakataku, ngungkuku. Wiyyirr pinakarrinyakatarrangu Ngarrkamili Pirlurrku jurtungu jilkulinyjaninyi ngungkuku, ngarlu nyingga malkulinyjaninyi kurlujartiny jinajamarra.

¹⁸ Ngarrkaku Pirlurrku yiji pinakarrulunyurrulu. Palajunjalu munu kurlkarri manaku muwarr nyarra Muwujujuja.

¹⁹ Kurrngalju marrngurrangulu munu pinakarrulupiyalu Ngarrkamilaku Pirlurrku. Palarrangu jankanyakatarrangu yiji. Nyurra miranu wunyjurukata marrngurrangu, jampa ngayarta jarrynyanyi nganyjurru-mili wiyirrmili pirlurr ngampankata ngarrakuny, kurlujartinyarranguku jinaku karrynyanyi ngarramarnti, kurlujartiny jinanyi ngarramarntilu. Palajunjalu jinta kurla-kurlakatarrangu jarrynyayijanaku jintaku, jintalu piririmarta yikarnayarninyi, jintalu mirtawanyjarri yikarnayarninyi, jintalu munu jurtungu warlirnakayarningu; ²⁰ jintalu marni pinayi miyu mangunyarrangukapali, ngarluja nyurra marnayijaninyi, kurlujartinyarrangu maparnjukapali yumuny jinayijanaku jintanga, yukuny pinayarningu, warnta marnayarninyi, miku jarrynyayarningu, wirrilyi jarrynyayi, raka-raka jarrynyayi, jinta pinayarninyi, yirrku waninyayi waljangajakun, ²¹ jintamilaku wurrukarraku karrynyayijanaku, yawurr jarrynyayi, yawurrja warajanga ngawu jarrynyayi, kurlujartinyarrangu jinayi, nganin-nganinarrangupa jinayi palajunmarta. Palajunmarta yirrkulu jinayi pirlurrjalu ngampankatajalu. Palajunmarta jinakatarrangu munu wantulupiyi Ngarrkanga palinymilingi warrarnja. Yija pala muwarr. Purlpi wurrarnarnanyurraku minyirrju, kuwarri yarrana kurlkapirli jinirninyurrinyi: Palajunmarta jinajarrangu munu wantulupiyi Ngarrkanga.

²² Jintalu marrngurrangulu yirrkulu pinakarrulupiyalu Ngarrkamilaku Pirlurrku. Palinyu kurlkapirli jinajaninyi marrngurrangu warinykurnu, ngalypakurnu. Ngarlu nyina manajaninyi marrngurrangulu ngarlungu wirrilapiyarningu, ngarlu pikaly jinajaninyi, ngarlu wuta jinajaninyi, palinyu nyampa-nyampa jinakatawayi jinajaninyi, ngalypakatarrangu jinajaninyi, yirnikatarrangu jinajaninyi, ²³ jakartakata jinajaninyi marrngurranguku, warlilapiyyiarningu janamili walja ngampankata pirlurr. Wayirti? Nganurtu marrngulu karra malkuliny, “Palajunmarta jinaku kurlu. Munu palajun jilaman!” Munu yiji marrngulu palalu muwarr pilkuliny palajunmarta! ²⁴ Palarrangulu Kurayiji Jiyijajimilirrangulu yirrkulu wurralkulupiyarningu, “Ngaju ngampankata pirlurr kurlujartinyku karrynyarni. Munu yiji! Ngajulu yakalamarna kurlujartiny. Munu ngampankata jarrulumarna. Ngajulu pinakarrulumarnalu Ngarrkamilakujakun Pirlurrku!”

²⁵ Yu! Kurlumajirrilu Pirlurrju wankanyu jininganyurrinyi. Palajalu nganyjurru palinyu yijalu wurralaminyili nyampali jarrulinynganyjurru. ²⁶ Yija munu raka jarruluminyi, yijalu munu yirngilaminyarninyi, yija munu miku jarruluminyarningu.

6

¹ Kurijinarrangukayi, miranu nyurra nganiku Ngarrka karrynyi. Yijapa warinyu Kurijinju kurlujartiny jilkuliny. Kurlumajirriku Pirlurrku pinakarrulunyurrulu, palaja ngalypaku jurti jilkulunyurrulu pala Kurjin, jakartalu. Kurlkapirlilu jilkulunyurru — munu nyurralu jilkulunyurru nyarralukapali. ² Paju karrulunyurrujanaku ngurnjurljartinyarranguku. Yakujun jinajalu jilkulunyurru Kurayijimilija muwarrja. ³ Munu nyurra nyurra wantulunyurru. Yijapa nganurturrangulupa wuparturrangulu wurrapiyarningu, “Ngaju wirtu”. Palajunmarta wurrnjalu mitu marnarninyi. Yijarla wuparturrangujakun jana. ⁴ Nyuntulu yirrkulu japiirr malamanparningu, “Wunyjurru? Pala jinirni Ngarrkaja muwarrja?” Yijapa ngalypa. Palaja ngarlu ngalypa jarruluman. Munu wurralamaparningu, “Palarrangulu jintalu kurlu jinikinyiyi, ngajulu ngalypamarta

jinikinyirni.” ⁵ Nyuntumilingarra jurtu jilkuluman nyuntulu. Palajunku karrinyi Ngarrkalu. Munu parrjalamanjaninyi jinta yimpinaku.

⁶ Yijapa marrngulu miranu jilkulinyurrinyi Ngarrkamilaku muwarrku. Puntaju nyurralu yungkulunyurrulu mayipa warnkupa wurrupa nganininganin nyurramilaku pirnti pinakataku.

⁷ Pinakarrayi! Marrngulu mitu yakalali Ngarrkanga. Yijapa kurlkarri maninyi, “Ngarrka munumpa ngajuku.” Palinyju puru mitu marnarninyi! Kurlu pini yiji! Ngarrkalu yirrkulu parrjarna, tarn-tarn jilkulinyupalu panpanyajaku. ⁸ Yijapa marrngulu kurlu jilkuliny. Puntaju kurlu jilkulinyupalu Ngarrkalu. Yijapa marrngulu ngalypa jilkuliny. Puntaju ngalypa jilkulinyupalu Ngarrkalu. Yijapa marrngulu yirrkulu jilkuliny ngampan-ngampankatalu pirlurrju. Puntaju marlkarri jarrinyaaja Ngarrkalu jurtu ngakalkuliny ngaramarnti. Yijapa marrngulu yirrkulu pinakarrulinypalu Pirlurrku Kurlumajirriku. Puntaju marlkarri jarrinyaaja Ngarrkalu wangkamarta wirrulkuliny, palanga wantuliny Ngarrkanga ngaramarnti. ⁹ Palajalu purnku-purnkuwayilu nganyjurrulu yirrkulu ngalyparrangu jilkuluminyi. Palajun jinaja yartikarra puntaju Ngarrkalu ngalypa yiji jilkulinynganyjurruku.

¹⁰ Palajalu yirrkulu ngalypa jiliminyijanaku marrnguku wiyyirru, yija-yiji ngalypa jiliminyijanaku yijalmarta jinakatarranguku.

Ephesians

Unknown if consultant checked.

5

¹⁸ Munu yawurr jarrinyaku wayinjartiny, pala nyarra ngawu jinakata, kurlkarri manamajirrilu kurlujartiny jilaman. Yijamarta yungkulunyur-rarninyili Ngalypakatanga Pirlurrja, palinyju jipanaku nyurraku jurtungu.

²⁸ Piririmartalu nyarra yijalu yiji tuku jinayarningu jana kawu. Pala-junju pukunngarra yijalu tuku jilapiyarninga janamili mirtawanyjarri. Ngarnurtulupa tuku jinarninga mirtawa palinymili tuku jinarninyi palinyju pukunngarra.

PAUL'S FIRST LETTER TO THE PEOPLE IN THESSALONICA

Unknown if consultant checked.

English names and loan words are now spelled as in English, with a hyphen before any Nyangumarta suffixes. All jini and pini have now been standardised as jirni and pirni. Should we change 'ngayiny' back to 'ngarlu'? Should we change 'yijalmarta jinakata' to 'Christian'? Now that the Translation Team have revised parts of it, we will need to update the English back translation to match it.

(1:1)

1^a Nyungu muwarr ngajuja Paul-ja, ngapija, Silas-japa Timothy-ja pukun. Nganarnalu mirli-mirlingi yarntarniyirni nyurraku yijalmarta jinakatarranguku ngurnungungu, Thessalonica-nга. Ngarrkamiliра Jesus-mili nyurra. Nyarra Ngarrka Japartu nganyjurrumili, nyarra Jesus Christ Nyampali nganyjurrumili. Pulanymilingarra nyurra wiyyir. Nyungu muwarr nyurraku wiyyirku.

1^b Nganarnalu japiр marnayirni nyurraku Ngarrka Japartu nganyjurru-miliра Jesus Christ nganyjurrumili Nyampali pukun, pulanyju ngalypalu kalkulkulinypulunyurrinyipa ngayiny wutaku jilkulunypulunyurrinyi.

(1:2-10)

2-3 Yirrkulu japiр marnayirni Ngarrka ngalypа jilkulunyurraku wiyyirku. Kurlkarri marnayirninyurrinyi, yijalmarta jirninyurrulu Nyampali Jesus Christ-ja, palajunjalu yirnkulu jirnanyurru ngarrakuny. Ngayinyja nyurranga Ngarrka, palajunjalu nyurralu yirrkulu nganiwarralpirti jirnanyurru yirnkulu jirnanyurru Ngarrkaku. Nyurralu yijalmarta jirnanyurru Nyampali Jesus kulpuliny kankajirrija, palaja kangkulunyurrinyi Ngarrkamilikarti warrarnkartи. Palajunjalu yirrkulu paliny yajarnanyurru. Jintalu kurlujartiny jirnayinyurraku, munu purlu jarrimanyurrulu. Nganarnalu kurlkarri marnayirninyurrinyi nganikapali nyurra. Palajalu yirrkulu karra marnayirnalu Japartu Kankajirriku, "Yarrarnija!"

4 Yu, nganarna miranu nyurraku, Ngarrkanga ngayinyja nyurra, ngurrju marnanyurrinyi palinymilirranguku jarrinyaku. **5** Nganarna milpanyiyirni nyurraku, wurrarniyirni nyurraku, "Ngarrkalu ngakarna Jesus nyurraku kartuwarra manaku." Munu nganarnamili muwarrjalujakun yijalmarta jirninyurrulu. Munu! Ngarrkamili Pirlurr Ngalypakata milpnya nyurraku, palinyungarra wurrarnanyurraku, "Yija pala muwarr!" Nyurralu yijalmarta jirninyurrulu palanga muwarrja. Palajunjalu nganarna miranu nyurraku Ngarrkalu ngurrju marnanyurrinyi palinymilirrangku jarrinyaku.

Nyarra waninyikinyiyirninyurraku, miranu nyurra nganarnaku, nganiwarralpirti jirniyirni, nyurralu palajunngarra jilkulunyurru nganarnalukapali. **6** Jampa pinakarrinyinyurrunganinyi, nyurralu pukun jirninyurrulu nganarnalukapaliа nganyjurrumilalu Nyampalilu Jesus-jukapali, yirnkulu nganiwarralpirti jirninyurru. Jintalu kurlujartiny jirnayinyurraku, partal ngampa-ngampa pinayinyurrinyi yijalmarta jinaku palinyja. Nyurralu yirrkulu pikalyju yijalmarta jirninyurrulu. Ngalypakatalu Pirlurrju pikaly kalkurnanyurrinyi. **7** Palajalu jinta yijalmarta jinakatarrangu palangajirri warrarnjajirri, Macedonia-ngapa Achaia-nга, kurlkapirli jarrinyiyi jana nyurrakapaliku jarrinyaku. **8** Nyarra muwarr

Nyampali Jesus wirtu jarrinyikinyi nyurraja ngunarrijirri wiyyirrkarti marrngurrangukarti Macedonia-ngapa Achaia-nga, palangajirri. Munu palarrangulujakunwayi pinakarrinyiyi pala muwarr, jintalu pukun ngunarrijirri warrarnajajirri pinakarrinyiyi pala muwarr, palarrangu wiyyirr miranu nyurraku yijalmarta jirninyurrulu Ngarrkanga. Nganarnalu munu wurrarnamiyirnijanaku nyurra, purlpi ngarrany kaninypirti miiranu waninyikinyiyi nyurraku. ⁹ Marrngu ngunarrijirri warrarnjarrangu wurrarnayinyurrinyi. Jana miranungarra nyurraku, pinakarrinyinyurru nganarnamili muwarr, palajunjalu wirrini yakarnanyurrujaninyi mitu mangunykapalirrangu, Ngarrkamilirrangu jarrinyaku karrinyinyurru yijayiji. Ngarrkangarra yija wankanyu waninyi ngarrakuny. ¹⁰ Yu, nyurralu yijalmarta jirninyurrulu nyarranga wankanyu waninyipa ngarrakuny, mimarnanyurralu palinymilaku Pujamuku Jesus-ku. Palinyju wankanyu jirni Jesus marlkarija. Kuwarri mimarnanyurralu Jesus-ku kulpanyajaku parlparrjaja. Palinyungarria kartuwarra marnanganyjurrinyi yijalmarta jinakatarrangu. Palajunjalu Ngarrkalu munu kulilu yirrulkulinyanganyjurninyi.

2

(2:1 - 16)

¹⁻² Yu, nyurra miranu milpanyiyirninyurraku, munu puru wurrarnayirninyurraku Ngarrkamili ngalypakata muwarr. Yijalu yijalmarta jirninyurralu. Purlpi Philippi-nga jintalu marrngurrangulu kulilu yirrirniyinganinyi, wirlarniyinganinyi, kurlujartinyja kalkurnikinyiyiganganinyi. Miranu nyurra palaku. Palaja yakarniyirni Philippi, milpanyiyirninyurraku Thessalonica-karti. Palanga wurrarniyirninyurraku Ngarrkamili muwarr. Jintalu marrngurrangulu munu pinakarrimiyinganganaku. Partal ngampa-ngampa pirniyinganinyi muwarr pinaku. Nganarna munu wirnti karrimiyinganaku, Ngarrkalu muwarr pinaku tarn-tarn jirninganinyi. ³ Wurrarnikinyiyirninyurraku nyarra yija muwarr, munu purulu mitu manamiyirninyurrinyi ngapiku warnkukupa Yingamanyurrunganinyi. Munu. Yirrkulu yirnkulu jirnikinyirni nganarnalu. ⁴ Ngarrkalu ngarrakunyju parrjarnanganyjurrinyi, paliny miranungarra nganikupa nganyjurrulu kurlkarri marnanyi. Palinyungarria ngurrju marnanganinyi nganarna jakul kanganyaku nyungu palinymili yija muwarr nyurranga. Palajalu nganarnalu karrinyiyirnalu Ngarrkakungarra pikaly jinaku, munu marrngurranguku pikaly jinaku. ⁵ Munu nyurra marnamiyirninyurrinyi, ngapi nyarra nyurralu puntajulu wurrarnamanyurrunganinyi yija ngalypakata. Munu lirrjalkatarrangu jarrimiyingirni warnkukupa nganiwarralpirtiku. ⁶⁻⁷ Munu japirr marnamiyirninyurrinyi nyurralu nyurra manaku nganarnakupa jintalu pukun. Ngarrka miranu ngajuku, ngajulu yijalu wurrarnarni.

Nganarnalungarra wurrarniyirninyurraku muwarr nyarra Jesus Christ. Palinyungarria nyungu ngakarnanganinyi nyurrakarti. Palajunjalu nganarnalu japirr marnamiyirninyurrinyi nyurralu ngalypanga kalkurnamanyurrunganinyipa warnku Yingamanyurrunganinyi. Munu! Nganarna panyju karrinyiyirni palajun jinaku. Nganarnalungarra kalkurniyirninyurrinyi ngalypalu. Nyurra miranu nyarra pipilu tukulu kalkurnikinyi partany wupartu palinymili, palajunmartakapali jarrinyiyirninyurraku. ⁸ Nganarnanga ngayinyja yiji nyurra, kurlkarri marnayirninyurrinyi ngarrakuny [ngarrakunyju ??]. Palajalu munu

muwarrjakun yinyayirninyurrinyi ngalypakata Ngarrkaja. Waljakapali jirniyirninyurrinyi nganarnamilikapali pukun. ⁹ Yu, wurrarniyirninyurrakupa muwarr Ngarrkaja, warrkamu jarrinyikinyiyirna mayipinti warnkuku. Munu japirr manamiyirninyurrinyi mayiku. Munu nganamayirni mayi nyurramili. Nganarna marrja warrkamu jarrikinyiyirna karrpungupa warrukartingi pukun warnkuku maninyaku nganarnamilaku. Nyurra miranu palajunngarra [palajunjungarра ??] jirnikinyiyirni. ¹⁰ Nyarra wanikinyiyirninyurraku, ngarrakunyu yirnkulupa kurlumajirralu jirnikinyiyirni Ngarrka pikaly jinaku. Nyurra miranu palaku, Ngarrka pukunngarra, yiya-yiji pala muwarr. ¹¹⁻¹² Nyurra miranu nyarra japatulu miranu jininyi yirnkulu jinaku partany palinymili, palajunmartakapali jarrinyiyirni nyurraku. Nganarnalu ngarrakunyu wurrarniyirni nyurraku yirnkulu julkulunyurru pikaly jinaku Ngarrkaku. Palinyungarра ngurrju marnanyurrinyi. Yarti palinyju kangkulinyurrinyi palinymilikarti ngalypakatakarti warrarnkartи. Palajunjalу nyurralu yirnkulu nganiwarralpirti julkulunyurralu palinykungarра pikaly jinaku. ¹³ Jampa wurrarniyirninyurraku pala ngalypakata muwarr nyurralu pikalyju pinakarrinyinyurru. Kurlkarri marnanyurru, "Nyungu Ngarrkamilingarra muwarr, munu Paulmilijakun." Pala yijangarra Ngarrkamili muwarr. Nyurralu yijalmarta jirninyurrulu palanga muwarrja, kurlujartiny jinajalu warinykurnu jarrinyinyurru, kuwarri yirnkungu jarrinyinyurru. Palajunjalу nganarnalu yirrkulu karra marnayirnalu Ngarrkaku, "Yarrarnija!" ¹⁴ Jampa yijalmarta jirninyurrulu Ngarrkamilingi muwarrja nyurramili warrarn waljarrangu marrngurrangu kuli jarrinyiyinyurru. Nyurra jintakapali jarrinyinyurru, palarrangu yijalmarta jinakatarrangukapali ngapinda, Judea-nga. Janamili warrarn waljarrangu marrngurrangu kuli jarrinyiyijanaku, partal ngampa pirnikinyiyijaninyi Jesus Christ yajanaku. Palajunmartakapali nyurramilalu warrarnja waljarrangulu partal ngampa pirnikinyiyinyurru yajanaku palinyku. ¹⁵⁻¹⁶ Kurrngalju Jew-arrangulu marrngurrangulu panyju karrinyiyili Ngarrkamilaku muwarrku. Purlpilu jintalu marlkarri wirlarnikinyiyijaninyi Ngarrkamili muwarr jakul kanganyakatarrangu. Nyarra purlpi wirlarniyi jintalu nganyjurrumili Nyampali Jesus. Kuwarrimartanga jintalu jurtu ngakarniyinganinyi nyurramilia tawunja. Janalu ngarrakunyu partal ngampa pirniyinganinyi kanganyaku yija muwarr Nyampali Jesus-mili nyurrakupa warinyarranguku.

Yini marnayarninyi "Jew-arrangu", wiyirr jinta ngunarrijirri ngapi yini marniyijaninyi, "Gentile-arrangu". Nganarna karrinyiyirnijanaku wiyirrku ngapi Gentile-arranguku miranu jarrinyaku Nyampali Jesus-ku, yijalmarta jinaku palinyja. Wiyirr palajun jinajarrangu Ngarrkalu kartuwarra malkulinyjaninyi. Nyarrarrangu Jew-arrangu ngampa-ngampa pinakatarrangu wiyirrku jintaku. Jana panyju karrinyikinyijanaku jintaku Jew-arrangukupa Gentile-arranguku pinakarrinyaku muwarrku Nyampali Jesus-mili. Jana kurlujartinykatarrangu. Palajalu Ngarrka kuli jarrinyijanaku. Yartikala wirlalkulinyjaninyi marrjalu yiji.

(2:17 - 3:13)

¹⁷⁻¹⁸ Yu, nyarrarrangu Jew-arrangulu jurtu ngakarniyinganinyi nyurramilia tawunja. Palajalu yirrkulu kurlkarri marnayirninyurrinyi, ngayinyja nganarnanga yiji nyurra. Kulpanyaku karrinyikinyiyirninyurraku nyurrakartiku, marrapa karrinyikinyiyirninyurraku. Ngajulu Paul-ju

marlumal yakurr marnarna kulpanyaku nyurrakartiku, Jayitanju ngampa-
ngampa pirnikinyinyi. ¹⁹⁻²⁰ Yu, yija yiji nyurraku kulpanya yirrinaku
karrikinyirna. Purlpikurra Nyampali Jesus wurrarniyirninyurraku, yi-
jalmarta jirninyurrulu, kurlujartiny yakarnanyurru, ngalypakatarrang
[ngalypa jinakatarang ??] jarrynyinyurru. Palajunjalu nyurralu pikaly
jirninyurrunganinyi yija. Yarti Jesus nganyjurrumili Nyampali kulpuliny
parlparrjaja. Palanga nganarnapa nyurra pukun kunmu wararr karrulu-
minyi wangka yiji, palinyu warajanga yirrulkulinynganyjurrinyi. Miranu
jarrulupiyirni nyurraku, munu puru wurrarnikinyirninyurraku Ngar-
rkamili ngalypakata muwarr. Palajunjalu pikaly yija yiji jarrulupiyirni.

3

¹⁻² Ngajulu munu kakurnamarnanyurrinyi, ngayiny kurluny-kurluny
jarrynyikinyirni nyurraku. Karrinyikinyirni nyurraku yaninya yirri-
naku. Yartikarra ngakarnarna nyurraku Timothy. Timothy waraja,
nganarnamilingarra paliny Ngarrkamili jakul kanganyakata, marrngur-
rangku jakul kanganyajanaku muwarr Jesus Christ-mili. Wurrarnar-
nala, “Ngaju wantulumarna nyungungu Athens-ja. Nyuntu kulpulumanjanaku
Christian-arranguku ngapinda Thessalonica-nга.” Paliny
ngakarnarnayurraku jakurlinaku marrjalu, [??] Nyampali Jiyijajinga
yijalmarta jilkulinyurrulu ngayiny tarn-tarnjupa wirntimajirralu ngar-
rakuny. ³⁻⁴ Jintalu kurluny-kurlunyja wirrilapiyinyurrinyipa wirntiji
pilaynyurrinyili, warinykurnu jiliyinyurrinyili yajanaja Nyampalija Jesus-
ja. Nyarra waninyiyirninyurrakupa wurrarniyirninyurraku palajun-
marta jilkulupiyinyurrinyi. Kuwarri nyurra miranu wurrarniyirninyurraku
yija muwarr. ⁵ Yu, ngajulu ngayiny kurluny-kurlunyju kurlkarri
marnikinyirninyurrinyi. Kurlkarri marnikinyirni, “Ngurnipali Jayitanju
yakurr marnajaninyi, palajalu ngurnipali kuta yakarnaya yajanaku Nyam-
palija Jesus. Yijapa Ngarrkamili muwarr puruku wurrarniyirnijanaku.”
Palajunngarra kurlkarri marnikinyirni. Ngaju kurlkapirli jarrynyaku
karrinyikinyirninyurraku. Palakungarra Timothy ngakarnarnanyurraku
parrjana yirrinaku. ⁶ Timothy kuwarrimartangarra kulpanya. Palinyu
wurrarnaji nyurralu yirrkulu yijalmarta jirninyurrulu Ngarrkangapa
tuku jirnanyurrarningu ngalypalu. Ngayiny ngalypalu kurlkarri mar-
nanyurrunganinyi, nyurralu karrinyinyurrunganaku [karrinyanyurrun-
ganaku ??] yirrinaku nganarnaku. Palajunju pukun nganarnalu
karrinyiyirninyurraku yirrinaku nyurraku. ⁷⁻⁸ Yu, Timothy-lu jakul
kanyaji, pikaly yiji jirninyi palinyu. Nyungungu jintalu kurluny-kurlunyja
wirrirnikinyinyi. Ngayiny kurlu jirninyiyi. Kuwarri ngaju miranu
nyurraku, yirrkulu yajarnanyurru Nyampalija Jesus. Palajunja ngaju
pikaly jarrynyarninyurraku. ⁹ Muwarr pinaja Ngarrkaku, kurlkarri
marnayirninyurrinyi, pikaly yiji nganarna. “Yarrarnija!” karra mar-
nayirnalu Ngarrkaku. ¹⁰ Yirrkulu [?? night and day] muwarr pirniyir-
nalu Ngarrkaku nyurraku, wurrarniyirnili karrinyiyirninyurraku yarrana
yirrinaku, nyurra miranu jilapiyirninyurrinyi Ngarrkaku. Palajunjalu
nyurra miranu yiji jarrulunyurralu palinyu. ¹¹ Palakungarra japirr
marnayirnipulinyi Ngarrka nganyjurrumili Japartupa Jesus nganyjurru-
mili Nyampalija, “Yijapa tukulu kulpanyakana kawapulunganinyili pala-
makarti marrngurrangukarti Thessalonica-nга.” ¹² Japirr marnayirninyurraku
Nyampalija Jesus, yijalu ngayinyu ngalypalu tuku jilkulinyur-
rarninyi. Nganarnanga ngayinyja yiji nyurra, palajunmartalu yijalu

ngayinyju ngalypalu tuku jilkulunyurrarninyipa jintaku marrngurraguku pukun. ¹³ Karrinyiyirninyurraku tarlka waninyaku pirlurrja nyurramilingi, kurlumajirri yiji waninyaku [?? May he make your hearts strong, blameless and holy]. Palajunmartalu japirr marnayirni Nyampali Jesus tarn-tarn jinaku nyurraku. Paliny kulpanyaja parlparrjaja palinymili angel-arrangujartiny [?? “with all his holy people” — does this include Christians/saints?] nyurra kurlumajirri wararr karrulunyurru Ngarrkanga nganyjurrumilinga Japartunga.

4

(4:1 - 12)

¹⁻² Yu, nyurra miranu muwarrarranguku nyarra wurrarniyirninyurrakupa. Pala muwarrarrangu nganyjurrumilija Nyampalija Jesus-ja. Nganarnalu miranu jirniyirninyurrinyi wunyjurrukpaliku waninyaku pikaly jinaku Ngarrkaku. Nyurralu pinakarrynyinyurrunganaku. Kuwarri nyungu wurrarniyirninyurraku Nyampalija Jesus-ja: Yirrkulu jirnarrayi yirnkulu yiji nganarnamilija muwarrja. ³ Ngarrkalu karrynyinyurraku yakujun waninyaku. Palinykapali jarrulunyurru, kurlumajirri. Nyurra wiyyirr wantulunyurrarningu waljangajakun nyupajingi, munu marru manaku warinymili nyupaji. Munu yiji! [?? - sexual sins - sensitive subject] kurla-kurlakatakopalirrang ⁴⁻⁵ Jinta marrngurrangu munumpa yiji Ngarrkaku, janalu yirrkulu marru marniyijaninyi mirtawanyjarri warinymili [?? - sexual sins - sensitive subject] kurla-kurlakatakopalirrang.

Munu janakapali jarrynyaku [??] yijalmarta jinakatawayirrangukapali. Munu! Nyurramilinga wantulunyurruanaku waljangajakun nyupajinga. Panyjarrmajirrilu kalkulumanpa ngalypalu jilamanpalu. ⁶ Yijapa nyurranga warinyju ngulyulu kawali warinymili mirtawa. Ngarrkalu kuli jarrulinypalu palaku ngulyukataku. Ngarrkalungarra wirlalkulinyjaninyi palajunmartarrangu. Purlpi nganarnalu minyirrju wurrarniyirninyurraku pala muwarr. ⁷ Ngarrkalu wurrarnanganyjurruku Christian-arranguku palinykapaliku waninyaku, kurlumajirri, munu jintakapali kurla-kurlakatakopalirrang [?? - sexual sins - sensitive subject]. ⁸ Jintalu panpanayayili nyungungu muwarrja. Palarrangulu panpanyakatarrangulu panpanyayinganakupa, panpanyayili Ngarrkangangarra. Ngarrkalungarra yinyanyurrinyi palinymili Ngalypakata Pirlurr, munu panpanyaku palinya. ⁹ Yu, Ngarrkalu purlpi wurrarnanyurraku ngalypalu tuku jilkulunyurrarninyi. Munu palaku nyungungu mirli-mirlinga yartalapinyinyurraku, nyurra purlpi miranungarra palaku. ¹⁰ Yu, nyurralu ngalypalu tuku jirninyurruaninyi Christian-arranguku nyurramilinga warrarnja, Macedonia-nga. Kuwarri wurrarniyirninyurraku, yirrkulu palajun jiliyi. ¹¹ Munu yananyaku jintamilikarti ngurrakarti yimpinaku, jinta marrngurrangu kurrpanakata. Palajunmartaja ngayiny kurlujartiny kuli jarrayili. Yirrkulu marrjalu warrkamu jiliyi. Palangarra nyarra wurrarniyirninyurrakupa purlpilu. ¹² Warrkamu jarrayi mananyaku warnkuku mayipinti. Palajunjalu nyurra munu kulyi yankulunyurrujanaku jintaku. Marrngurrangulu jinta wurratalapiyinyurrinyi ngalypanga yirnkungu waninyanyurru.

(4:13 - 5:11)

¹³ Yuu, pinakarrayi nyungu muwarr yijalmarta jinakatarrang purlpi marlkarri jarrynyiyipa. Karrinyiyirninyurraku miranu jarrynyaku palaranguku. Palajalu munu yirrku paju karrulunyurrujanaku. Jinta

munumpa waninyayalu Ngarrkaku, palajalu paju karrinyayi janaku ngarrakuny. Munu paju karrulunyurru janaku nyarrarrangukapali. Nyarrarrangu yijalmarta jinakatawayirrangu Nyampalingi Jiyijajingi, jana paju yiji marlkarri jarrinyajarranguku. ¹⁴ Jesus marlkarri jarrinyi. Palaja Ngarrkalu yarrana wankanyu jirni. Yijalmarta jirninyili palanga muwarra pukun: Yarti Ngarrkalu ngakalkuliny Jesus parlparrjaja mananyaku yijalmarta jinakatarranguku marlkarrinyjarriku. Palarrangu Nyampalilu Jesus-ju kangkulinyjaninyi Japartukarti, yijalmarta jinakatarrangku. ¹⁵⁻¹⁶ Nganarnalu wurrarniyirninyurraku nyungu muwarr nganyjurrumiliya Nyampalija Jesus-ja. Paliny kul puliny parlparrjaja mananyaku wiyyirru yijalmarta jinakatarranguku, palinyu kangkulinynganyjurrinyi Japartumilikarti warrarnkartu. Palinyu kangkulinyjaninyi kuwarri wankanyupa waninyayi, marlkarri jarrinyaja pukun. Nyarra wankanyu waninyayipa munu jana palaji walangkarra yankulupiyi kanka parlparrkartu. Munu! Pala yakujun jarruliny: Nganyjurrumili Nyampalingarra milpuliny parlparrjapa kamalkulinyjanaku marrjalu marlkarrinyjarriku yijalmarta jinakatarranguku. Wirtulu angel-ju puyu pilkulinpili wirtungu trumpet-ja. Nyarrarrangulu marlkarrinyjarrilu pinakarrulupiyi pala trumpet, Nyampali Jesus pukun kamanaja. Palajunja palarrangu marlkarrinyjarri wanka jarrulupiyi. ¹⁷ Palaja nyarra wankanyupa waninyayi yijalmarta jinakatarrangku kanka jilkulinyjaninyi. Nganyjurru wiyyirr kuru malkulinnganyjurrinyi kanka mujungungu, nyarra marlkarri jarrinyajapa jinta pukun. Palajunngarra nganyjurru wiyyirr wantuluminyili nganyjurru-milinga Nyampalinga Jiyijajinga ngarrakuny. ¹⁸ Palajunjalu nyurralu yirrkulu ngayiny tarlka jiliyarninyipa pikaly jiliyarninyi muwarrjartinyu nyungujartinyu.[??]

5

(5:1 - 22)

¹ Ngurnipali jintalu kurlkarri marnayi, “Nyanga Nyampali Jesus kul pulinynganyjurruku mananyaku? Nyanga wirlalkulinyjaninyi nyarrarrangu kurlujartiny jinakatarrangku?” Nyampa palaji milpuliny Nyampali nganyjurrumili. Purlpi miranungarra nyurra palaku muwarrku. Munu nyungu mirli-mirlilu miranu jilamarnayurrinyi palaku. Nyanga milpuliny? Palaku wiyyirr munumpa nganyjurru. ² Nganarnalu nyarra wurrarniyirninyurraku paliny, nyampangarra turlpuliny. Kurrngal marrngurrangu munu mira karrulupiyalu palinyku. Yuu. Ngurnipali ngulyukata yarrali warinymilikarti ngurrakarti warrukartingi. Palarrangu jinta munumpa palaku nyanga milpulinyjanaku janamilinga ngurranga. Janalu munu mintulu mimalapiyalu palaku ngulyukataku. Palajun Nyampali Jesus wangka palaji turlpulinynganyjurruku, kurrngal marrngurrangu munu mira karrulupiyalu palinyku. ³ Palanga janalu wurralapiyi, “Nganiwarralpirti ngalypa. Jintalu munu kulilu wirlalapiyinganinyi.” Nyarrarli palajunmarta muwarr pirnalupiyipa, palangangarra Nyampali Jesus ngayarta jarruliny. Palinyu wirlalkulinyjaninyi nyampalu palaji, marrjalu yiji wirlalkulinyjaninyi, partal kuku jarrulupiyalu. Nyurra miranu nyarra mirtawanyjarrilu ngayinykarralu partany kanganyiyijaninyi, parra-parra wirtu, munu partal ngampa pilkulupiyajaninyi partany ngayarta jarrinyaku. Palajunkapalingarra jarrulinyjanaku marrngurranguku, nyarrarrangu palal waninyiyipa, kulpanya jaku munu mira karrulupiyalu

Nyampaliku Jesus-ku. Jana partal kuku jarrulupiyalu palinyamarra. [??] ⁴⁻⁵ Yuu, nyurra munu jintakapali, Ngarrkamiliwayi. Jana waninyayi warrukurlangakapali, Satanmilinga warrukurlanga. Jana munu mira karrinyakayalu Nyampaliku Jesus-ku kulpanyaja. Palinyja kulpanyajanga jana marrpalapiyi. Nyurra munu janakapaliwayi. Nyurra Ngarrkamili, waninyinyurru palinymilinga tilinga. Mimarnanyurralu Jesus-ku. Palinyja kulpanyajalu nyurra munu marrpalkulunyurru, pikaly jarrulunyurru. ⁶ Nganyjurru munu warrukurlangawayi waninyayinyi. Munu karta karruluminyi ngarrakuny jintakapali. Parrilyju mimalaminyalu mira-mira Nyampaliku Jesus-ku kulpuliny. Nganyjurru munu wantuluminyi karikatarrangukapali, nyarrapa minpirnayi yirrkulu. ⁷ Marrngurrangu karta karrinyayi warrukartingangarra, karikatarrangulu minpirniyi warrukartinga pukunngarra. ⁸ Nganyjurru munu wantuluminyi palarrangukapali, jana warrukurlanga waninyayi. Nganyjurru Ngarrkamili, nganyjurru waninyayinyi palinymilinga tilinga. Palajunjalu nganyjurru yirnkungu wantuluminyalu, munu karikatarrangukapali. Nganyjurrulu yirrkulu Ngarrkanga yijalmarta jiliminyilipa ngalypalu tuku jilimin-yarninyi. Kurlkarri malaminyi, Nyampali Jesus-jungarra kangkulinynganyjurrinyi palinymili Japartumilikarti warrarnkart. Palajunaja Ngarrkalu tuku jilkulinynganyjurrinyi Satanamarra. ⁹⁻¹⁰ Ngarrkalu mananganyjurrinyi, palinymili waljarrangu jirninganyjurrinyi. Pala jirni munu kulilu yirrinakupa wirlanaku nganyjurruku. Mananganyjurrinyi tuku jinaku, kangkulinynganyjurrinyi palinymilikarti waljakarti warrarnkart. Palajunjangarra ngakarnanganyjurruku Jesus nganyjurrumili Nyampali. Palinyngarra kartuwarra manaku markarri jarrinynganyjurruku. Yarti wiyirrku kulpulinynganyjurruku mananyaku, wankanyurran-gupa marlkarrinyjarri. Palinyju kangkulinynganyjurrinyi wiyirr palinyja waninyaku ngaramarnti. ¹¹ Palajunjalu kurlkapirli jilkulunyurrarninyi nyungulu muwarrju, palaja munu ngayiny kurluny-kurluny jarrulunyurru. Nyurralu purlpilu pala muwarr wurrarnikinyurrarningu. Palajun yirrkulu jilkulunyurru tarn-tarnju yijalmarta jinaku. ¹² Yu, japirr marnayirninyurrinyi ngalypalu kurlkarri malkulunyurrujaninyi nyurramili nyampalirrangu. Ngarrkalungarra ngurrju marnajaninyi palarrang nyampalirrangu nyurraku. Janalu yijalu yiji tuku jirnayinyurrinyipa miranu jirniyinyurrinyi nyurra yijalmarta jinakatarrangu yirnkungu yananyaku. ¹³ Palajunmarta warrkamu jirnayinyurraku. Palajunjalu yijalu yiji ngalypalu kurlkarri malayijaninyipa ngayinya nyurramilinga jiliyijaninyi.

Munu warnta-warnta malkulunyurrarninyi. ¹⁴ Yakujun jinaku karriyiyirninyurraku: Jinta nyurranga warrkamu jinakatawayi, wurrabay-ijanaku warrkamu jinaku. Jinta nyurranga wirntikata, wurralkulunyurrujanaku, "Yijalmarta jilayili Ngarrkanga! Tukulu kalkulkulunyurrinyi palinyjungarra. Wirntiwayi!" Jinta nyurranga nyangalykata, wurrabayijanaku, "Yijalu yajalayi Nyampali Jesus!" Kintilu jilkulunyurrujanaku wiyirrku. ¹⁵ Jintalu kurlujartiny jiliyinyurrakulu, munu nyurralu kurlujartiny jilkulunyurrujanaku puntajulu. Tuku jilkulunyurrarninyi ngalypalu yiji, jinta pukun tuku jilkulunyurrujaninyi, munumparrang Nyampaliku Jesus-ku. ¹⁶ Yirrku yiji pikaly wantulunyurru. ¹⁷ Yirrkulu muwarr pilkulunyurralu Ngarrkaku. ¹⁸ Karra malkulunyurralu yirrkulu Ngarrkaku, "Yarrarnija!" Palajun karra malkulunyurralu ngalypangapa kurlungu pukun. Christian-arrangulu palajunju jinaku. Palajunmartakun-

garra Ngarrka karrinyi. ¹⁹⁻²⁰ Yijapa Ngalypakata Pirlurr muwarr pilkulunyurraku, munu palal yakalkulunyurru. Yijapa warinyju marrngulu wurralkulunyurraku palinyju muwarr pirninyi muwarr Ngarrkaja. Munu panpanyaku palanga muwarrja. ²¹⁻²² Kintilu yiji pinakarrulunyurru pala muwarr. Japirr malkulunyurrarningu, "Yija pala muwarr? Ngarrkaja pala?" Yijapa yija-yiji, palajangarra muwarra jilkulunyurru. Yijapa mitu yiji, munu Ngarrkaja, kurlu pala. Munu kurluja muwarrja jilkulunyurru.

(5:23 - 28)

²³ Ngarrka waninyinyurraku nyurranga, palinyjungarra ngalypanga kalkurnanyurrinyi. Palajunja ngayiny wuta waninyinyurru. Japirr marnarnanyurraku Ngarrka, tuku jilkulunyurrinyi, kurlumajirri. Japirr marnarnanyurraku ngalypalu kalkunaku nyurramili pirlurrpa kurlkapa kawu pukun. Kurlumajirri yakujunngarra wantulunyurru ngarrakuny. Warajanga karrpunga Jesus Christ Nyampali nganyjurrumili kulpuliny parlparrjaja, palinyju wurralkuliny, ngalypa yiji nyurra, kurlumajirri. ²⁴ Ngarrkalungarra ngurrju marnanyurrinyi palinymili waljarrangu jarrinyaku. Paliny yirnikata, ngalypa yiji jilkulunyurrinyipa tukulu kalkulunyurrinyi palinyju. ²⁵ Yuu, japirr malkulunyurrunganaku Ngarrka, tukulu kalkulkulinyanganinyi nganarna pukun. ²⁶ Nyurra wiyyirr Nyampali Jesus-mili. Wiyyirr nyurra warajanga jarrinyajanga pikalyju yampu malayarninyi. ²⁷ Ngajulu Paul-ju wurrarnarnanyurraku, Ngarrkalu karriinyinyurraku pinakarrinyaku nyungku muwarrku. Read-amu jilkulunyurru nyungu mirli-mirli wiyyirru pinakarrinyaku. ²⁸ Japirr marnarnanyurraku Jesus Christ nganyjurrumili Nyampali yirrkulu ngalypalu tukulu kalkulkulunyurrinyi. Jipi.

KURIJINARRANGUKU NGAPINGA, THESSALONICA-NGA (PAUL'S SECOND LETTER TO THE PEOPLE IN THESSALONICA)

¹ Nyungu muwarr ngajuja Paul-ja, ngapija, Silas-japa Timothy-ja pukun. Mirli-mirlinga yarntarniyirninyurraku yijalmarta jinakatarranguku ngur-nungungu, Thessalonica-nga. Ngarrkamilipa Jesus-mili nyurra. Nyarra Ngarrka Japartu nganyjurrumili, nyarra Jesus Christ Nyampali nganyjur-rumili. Pulanymilingarra nyurra wiyyirr. ² Japirr marnayirninyurraku Ngarrka Japartu nganyjurrumilipa Jesus Christ nganyjurrumili Nyampali pukun, ngalypalu kalkulkulinypulunyurrinyipa ngayiny ngalypa jilkuliny-pulunyurrinyi.

Pikaly yiji jirninyurrunganinyi.

³ Yuu, kurlkanga jirninyurru yiji. Nyurralu yijalu yijalmarta jirninyur-rulu Ngarrkangapa ngalypalu tuku jirninyurrarninyi. Yirnu palajun-ningarra jirninyurru. Palajunjalu pikaly yiji jirninyurrunganinyi. Palakun-garra yirrkulu karra marnayirnalu Ngarrkaku, "Yarrarnija!" ⁴ Nganarnalu nyurra marniyirninyurrinyi jintanga Kurijinarrangungu ngurnarrijirri tawunjarrangu. Wurrarnayirnijanaku nyurralu Thessalonica-nga yi-jalmarta jirninyurrulu Ngarrkanga, kurlkanga jirninyurru yija. Jinta marrngurrangu kuli jarrinyiyinyurrakupa kurlujartiny jirniyinyurraku, Nyampali Jesus yajanaja partal ngampa-ngampa pirnikinyiyinyurrinyipa. Yirrkulu ngarrany yajarnanyurru paliny.

Ngarrkalu wurralkulinynanyjurruku, "Ngalpayi ngajumili warrarnja!"

[??]

⁵⁻⁷ Palajunjalu Ngarrkalu yarti wurralkulinynanyjurruku, "Ngalpayi ngajumili warrarnja!" Palanga paliny Nyampali wantuliny ngarramarnti. Ngarrka ngalypa yiji, yirnkulu jininyi ngarrakuny. Puntaju nyarrarrangu kulikatar-rangu wirlalkulinjaninyi. Palanga nyurruku ngalypa jilkulinyurraku, nganarnaku pukun. Ngarrkalu palajun jilkulinynganyjurruku parlparrja kulpanyaja Nyampali Jesus. [??]

Yuu! Ngarrkalu ngakalkuliny Jesus nganyjurrumili Nyampali parlparr-jaja wikanga lalyurr-lalyurrkarranga kaninykurnu, palinymilirrang mar-rjapanu angel-jartiny pukun.[??] ⁸ Palangangarra Ngarrkalu wirlalkulinjaninyi nyarra palinyku munumparrangu. Panypanyikinyiyili ngalypanga muwarrja Nyampalimili Jesus-mili, panyju karrikinyiyalu. Palajunjalu wirlalkulinjaninyi wiyyirr.[??] ⁹⁻¹⁰ Jurtu ngakalkulinyjaninyi ngarrakuny. Nyarrarrangu marrngurrangu munu wangka palanga wirtunga pirrpanga Jesus-milinga waninyakayi. Munu yiji! Nyampalinga Jesus-ja kaja yija yiji wantulupiyi ngarramarnti.[??]

Wariny jarrulinynganyjurruku, palinymilirrang nganyjurru. Nyampalinga Jesus-ja wangka yiji wantuluminyi. Wiyyirru yijalmarta jinakatarrangulu paliny nyurra malaminyi. Yuu, yijalmarta jirninyurrulu nganarnamili muwarrja Nyampaliku Jesus-ku. Palajunja nyurra palanga wantulunyurru palinyja. Warajanga wiyyirru nyurra malaminyi Nyampali Jesus, nyurrulaupu nganarnalupa jintalu yijalmarta jinakatarrangulu pukun.

Japirr marnayirninyurraku Ngarrka, palinykapali yarni malkulunyurrinyi.

¹¹ Palajunjalu yirrkulu japirr marnayirninyurraku Ngarrka, palinykapali yarni malkulunyurrinyi palinyju. Ngarrkalungarra ngurruji marnanyurrinyi palinymili jarrinya kupa palinykapali jarrinya kupa, kurlumajirri. Nyuralu yijalmarta jirninyurrulu palinyja. Palajunjalu yijalu yiji warrkamu jirninyurratalupa yirnkulu jirninyurru palinykungarra pikaly jinaku. Japirr marnayirninyurraku Ngarrka nyurramilaku pirlurrku tarlka jinaku, yijamarta jilkulunyurru yirnkungu ngaramarnti.

¹² Yirnkulu jilkulunyurru, palajunjalu jintalu nyurra malapiyi Jesus nganyjurrumili Nyampali. Palinyju nyurra pukun nyurra malkulunyurrinyi ngalypa jinaja. Ngarrkalupa Nyampalilu Jesus-ju ngalypalu kalkulkulinypulunyurrinyi.

2

Nyampali Jesus munu puripi kulpanyama.

¹⁻² Yuu, ngurnipali warinyju wurratalu nyurraku muwarr palajun: "Nyampali Jesus Christ puripi kulpanya, kanyajaninyi marrngurrangu palinymilirrangu Ngarrkamilikarti warrarnkartu." Mitu pala muwarr. Ngurnipali warinyju wurratalu muwarr yakujun: "Ngarrkamilalu Pirlurrju wurrarnaji nyarra muwarr." Ngurnipali jintalu wurraliyili nganarnalu yarntarniyirni mirli-mirlinga, "Nyampali Jesus puripi kulpanya." Pinakarriyajalu muwarr palajunmartaja, munu ngayiny kuru jarrulunyurru, munu wirnti karrulunyurru. ^{3a} Munu yijalmarta jinaku palajunja muwarra. Puru yiji mitu marnayirninyurrinyi.

Kurlujartinykata Marrngu turlpuliny.

^{3b} Walangkarra palaji wariny marrngu turlpuliny, paliny Satan-mili, paliny yini Kurlujartiny Marrngu. Kurrgalju yiji marrngurrangulu pinakarrulupiyalu palaku Marrnguku, warinykurnu jilkulinyjaninyi Ngarrkangamarra. ⁴ Nyarralu marrngulu wurralkulinyparninyi wirtu yiji paliny. Jakurlulkulinyjaninyi marrngurrangulu pinakarrinyaku palinyku. Kajalkuliny Ngarrkamilinga Temple-japa karra malkulinyjanaku wiyyirku, "Ngajungarra nyarra wirtu yiji kankajirrija. Yijalu yiji jilkulunyurru ngajumilija muwarrja. Munu yijalmarta jilkulunyurrulu Ngarrkanga. Munu pinakarrulunyurrujanaku intaku mangunyarranguku. Yijalu ngajuku pinakarrulupijinyurru!" Yuu, palajun jilkuliny painyu.

⁵ Nyarra wanikinyinyi palanga wurrarnikinyirninyurraku nyungu kurlujartinykata marrngu. Kurlkarri malkulunyurru nyungu muwarr.

⁶ Nyarra munu ngayarta jarrima, warinyju ngampa pininyi ngarrrany. Nyurra miranu palaku ngampa pinakataku. Yarti pala kurlujartinykata marrngu ngayarta jarruliny Ngarrkamili muwarrja. ⁷ Kuwarri kurrgalju marrngurrangulu yirrkulu panypanyayili Ngarrkanga. Satan-ju kukujarrilu kanganyajaninyi warinykurnu, kurlujartinykurnu. Yartikala Ngarrkalu purlu jilkulinypalu nyarra ngampa pinakataku.

⁸⁻¹⁰ Palajangarra pala nyarra Kurlujartinykata Marrngu ngayarta jaruliny. Yuu, Satan-ju ngakalkuliny paliny, mitu marnarrulinyjaninyi maparnjartinyju wirtujartinyjupa. Jilkuliny warinypa wariny kurlujartiny, mitulu palinymilalu ngurra malkulinyjaninyi jinta warinykurnu, kurlungu. Kurlkarri malapiyi paliny wirtu yiji, Ngarrkakapali, pinakarrulupiyalu palinyku.

Palaja Jesus nganyjurrumili Nyampali kulpuliny pirrpanga wirtungu yiji parlparrjaja. Wurralkulinypili Kurlujartinykatanga Marrngunga, “Marlkarii wirlalamarnanta kuwarri.” Yija, palalu muwarrju wirlalkuliny.

Nyarrapa pinakarrinyiyili palanga Kurlujartinykatanga wirlalkuliny-janinyi wiyyirr Ngarrkalu. Pinakarrimayi muwarr yija yiji Ngarrkamili, yi-jalmarta jirnimayili palinya, kartuwarra marnamajaninyi. Yakal marnayi muwarr Ngarrkaja. Palajunjalu jurtu ngakalkulinyjaninyi ngaramarnti. ¹¹ Pala yija! Jana panyju karrinyiyi pinakarrinyaku Ngarrkamilaku yi-jaku muwarrku. Palajunjalungarra Ngarrkalu ngakumpa jilkulinyjaninyi wiyyirr kurlkapirlja. Janalu kurlkarri malapiyi warinykurnu, pinakar-rulupiyalu palaku kurlujartinykataku mitukataku marrnguku. ¹² Pikalyju kurlujartiny yajarnayi. Ngarrkalu wirlalkulinyjaninyi palarrangu yakal-yakal manakata palinymilaku yijaku muwarrku.

Nyampalilu Jesus-ju ngurrju marnanyurrinyi palinymilirranguku jar-rinyaku.

¹³ Yuu, Nyampalinga Jesus-ja ngayinya waninyinyurru. Purlpi walangkarrangungarra ngurrju marnanyurrinyi palinymilirranguku jar-rinyaku. Ngakarnanyurraku palinymili Ngalypakata Pirlurr kartuwarra manaku nyurraku, ngalypakatarrangu jinaku nyurraku pukun. Pinakarrinyinyurru Ngarrkamili yija muwarrpa yijalmarta jirninyur-rulu. Palajunjangarra Ngarrkamilirranglu jarrinyinyurru. Palajun-jalu nyurraku yirrkulu karra marnayirnalu Ngarrkaku, “Yarrarnijayi!” ¹⁴ Ngarrka karrinyanyurraku Nyampalikapali Jesus Christ-kapali jar-rinyakupa waninyaku palinya ngaramarnti. [??] Palajunjalungarra ngakarnanganinyi nyurrakarti jakul kanganyaku palinymili ngalypakata muwarr.

¹⁵ Yuu, tarlka wantayi! Ngarrakunyu yijalmarta jiliyili nyarra muwarr wurrarniyirninyurraku palanga, mirli-mirlinga muwarr yarn-tarniyirninyurraku.

¹⁶⁻¹⁷ Ngarrkanga nganyjurrumilinga Japartunga ngayinya yiji nganyjurru wiyyirr, palinya ngalypalu kalkurnanganyjurrinyi. Palajunjalu miranu jarrinyinyi nganyjurru marlkarii jarrinya ja yarrana wankanyu jilkulinynganyjurrinyi, palinya waninyaku ngaramarnti. Nganarnalu japirr marnayirnipulinyi Jesus Christ nganyjurrumili Nyampalipa Ngarrka Japartu nganyjurrumili, pulanya ngayiny tarlkapa wirntimajirri kalkulkulinypulunyurrinyi, yirrkulu nyurralu yirnkulu jirnarrayipa yirnku muwarr purnarrayi.

3

Ngarrkanga muwarr pilkulunyurrunganaku.

¹ Yuu, japirr marnayirninyurrinyi, nyurralu Ngarrkanga muwarr pilku-lunyurrunganaku puntaju. Japirr malkulunyurrunganaku ngayiny tarlka jilkulinyganinyi nyampalu jakul kangkulupiyirnijanaku muwarr Nyampali Jesus jintanga marrngurrangunu ngurnarrijirri. Karrinyayirni-janaku pinakarrinyaku pala muwarr, janalu pukun yijalmarta jilapiyili, wunyjurrulu kapali Jakul kanganyikinyirninyurraku muwarr Nyampali Jesus-mili. Pinakarrinyaja, pikalyju yijalmarta jirninyurru. Palajunju pukun nganarnalu karrinyayirnijanaku jintaku pikalyju yijalmarta jilapiyili. ² Jinta marrngurrangu ngayiny jalypakata, janalu munu yijalmarta

jinakayili muwarrja Nyampalinga Jesus-ja. Kuliny-kuliny jarrinyiyi ngarnnakupa wirlaliyinganinyili. Japirr malkulunyurru Ngarrka nganarnaku paliny mingka wantuliny nganarnaku palarrangungamarra kurluny-kurluny marrngurrangungamarra. ³ Jesus nganyjurrumili Nyampali waninyi nganyjurrunga ngaramarnti, munu wirrina parnpilkulinyn-ganyjurrinyi. Yija yirnkukata paliny. Nyurra yirnkukata julkulunyurrinyi palinyjupa tuku julkulunyurrinyi Satan-jamarra.

Yirnku jinarrayi Ngarrkamilija muwarrja.

⁴ Nyampalilu Jesus-ju ngayiny ngalypa jirninganinyi, nyurralu kuwarri yirnku jirninyurru. Yijalu yirnku jirnarrayi nganarnamilija muwarrja.

⁵ Japirr marnayirninyurraku Jesus-ju nganyjurrumilalu Nyampalilu miranu julkulunyurrinyi Ngarrkaku, nyurralu yijalu ngayinyja julkulunyurrarningu Ngarrka. Japirr marnayirni Nyampali Jesus, nyurralu ngayinyju tarlkalu julkulunyurrulu muwarrja Ngarrkamilija. Jesus-ju nganyjurrumilalu Nyampalilu ngarrakunyu jirnikinyi palinymilija Japartumilija muwarrja. Jintalu kurlu jirnikinyiyalu palinyku, nganin-nganin kurlujartinya wurrarnikinyayili, palinyju yirrkulu ngarrany jirnikinyi palinymilija Japartumilija muwarrja. Nganarnalu karrinyiyirninyurraku yirrkulu palajunju jirnarrayi Ngarrkamilija muwarrja.

Warrkamuwayikatarrangu mayiku jamilkulunyurrusaninyi.

⁶ Yuu, purlpilu wurrarniyirninyurraku, yija yiji warrkamu jarrulunyurru waljaku warnkuku mayipintiku mananyaku. Jintalu nyurranga panypanyayili nganarnamilia muwarrja, puru kajan-kajarnayi, warrkamumajirri. Pinakarrayi! Wurralapiyirninyurraku muwarr Jesus Christ-ja nganyjurrumilija Nyampalija. Kajamarta wantulunyurru janangamarra palajunkatarrangungamarra, munu kululkulunyurrusaninyi. [??] ⁷ Nyurra kurlkapirli, nyurralu julkulunyurru nganarnalukapali. Nyarra wanikinyinyi palanga, warrkamu jarrikinyiyirni, munu puru kajan-kajarnamiyirni. ⁸ Munu japirr marnamayirninyurrinyi mayiku. Mayiku warnku yinyayirninyurrinyi. Warrkamu jarrinyiyirni. Nganarnalu yija warrkamu jarrikinyiyirna karppungapa warrukartinga warnkuku waljaku mananyaku nganarnamilaku. Munu mayi ngulyulu nganamiyirninyurraka nyurramili. ⁹ Nyampalilu Jesus-ju ngakarnanganinyi wurranaku muwarrku palinymilaku nyurranga. Palajunjalu japirr marnamiyirninyurrinyingarra mayiku. Puru yakarniyirni. Nganarnalu miranu jinaku karrikinyiyirninyurraku wunyjurruku julkulunyurru. Palajunjalu marrja yiji warrkamu jarrikinyiyirna. Yakujun pukun ngarra julkulunyurru nyurralu, warrkamu jarrulunyurru waljaku mayipintiku warnkuku nganarnalukapali. ¹⁰ Nyarra wanikinyinyi palanga minyirru wurrarniyirninyurraku, "Warrkamuwayikatarrangu mayiku jamilkulunyurrusaninyi." ¹¹ Wurrarniyinganaku jintalu, nyurranga jinta munu warrkamu jarrinyakayi. Yani-yaninyayijanaku jintamilikarti ngurrikarti, muwarr yimpin-yimpinakata. ¹² Nyungu muwarr Nyampalija Jesus Christ-ja wurrarnayirnijanaku palarrangungu marrngurrangungu minyirru: "Minyirr jarrayi! Warrkamu jarrayi yija mayipinti warnku waljaku!"

¹³ Yuu, wiyyirra nyurranga wurrarnayirninyurraku nyungu: Purnku-purnku karrinyawayi, yirnkulu jinarrayi.

¹⁴ Ngurnipali jintalu nyurralu, nyungungu mirli-mirlingi yakal malkulunyurrunganaku. Yini malayijaninyi palarrangu marrngurrangungu. Munu kululkulunyurrujaninyi palajun jinakatarrangu. Palajunjalu jana yija

kurntanya wantulupiyarningu. ¹⁵ Munu yukuny pilkulunyurrujaninyi. Jana Nyampali Jesus-milirrang pukun nganyjurrukapalingarra. Palajun-jalu jinulu wurralkulunyurrujanaku kurlujartiny jirniyi, jurti jilkulunyurrujanaku yirnkuku jinaku.

Jesus-ju nganyjurrumilalu Nyampalilu ngayiny ngalypa jirninganyjurrinyi.

¹⁶ Jesus-ju nganyjurrumilalu Nyampalilu ngayiny ngalypa jirninganyjurrinyi. Japirr marnayirninyurraku, palinyju ngayiny ngalypa jilkulunyurrinyi ngarramarnti. Japirr marnayirninyurraku, nyurranga paliny wantulunyurraku ngarramarnti. ¹⁷ Nyungungarra milyanga ngajulu Paul-ju yarntarnarnanyurraku parirru ngajumilalu. Yakujunngarra yarntarnarna milyanga mirli-mirlingarrangu ngajumilirrang wiyirrja. ¹⁸ Japirr marnayirninyurraku Jesus Christ nganyjurrumili Nyampali, ngalypalu tukulu kalkulkulinyurrinyi palinyju. Jipi.

1 Timothy

Unknown if consultant checked.

3

2-3 Kurijin nyampali nyarra wantuliny yija yiji kurlumajirri. Paliny yija yirti kaniny marrngu wantuliny, paliny nyampali waljaku palinykun-garra...munu yawurrkata,...munu kulikata...

2 Timothy

Unknown if consultant checked.

⁷ Ngarrkanga yirnkulu yijalmarta jininyalu nganyjurrulu. Palajalu Ngarrkalu Ngalypakata yinyanganyjurrinyi palinymili Pirlurr, yija yiji kurlumajirri paliny. Nyarra Pirlurr Ngarrkaja nganyjurrungu kawungu wantuliny ngarramarnti. Munu wirntikata jinanganyjurrinyi. Munu kurntanykata jinanganyjurrinyi. Yirnkuku ngarlu nyina marnanganyjurrinyi Ngarrkamilija muwarrja jinaku. Ngarlu nyina marnanganyjurrinyi ngarlungu jinaku Ngarrkapa marrngurrangu pukun wiyirr. Ngarlu nyina marnanganyjurrinyi ngalypa jinakupa kurluku yakanaku pukun.

3

⁴ Kurlkarri mala nyarra wurrarnarnangu, marrngurrangu kurluny-kurluny yija yiji jarrulupiyi. Marrngurrangu wantulupiyi ngampankata, lirrjalkata warnku, nyurra-nyurrukata, rakakata, nyurni manakata, panpanyakata pipi japartku, munu puntaju yinganyakata, wirntimajirri Ngarrkaku; pajuwayikata, yukuny pinakata, jintaku mitu yimpinakata, rirra kararrkata, kulikata, malyparrkata ngalypaku, mitulu kuku jar-riku jinayi marrnguku kurlu pinaku, turrpalu kurlujartinyu jinakata, munu kurlkarri malkulupiyi nganipa jarruliny puntaju, wirtu-wirtu jar-rinyakata; pikaly jinayarninyi janalujakun, munu Ngarrka ngarlungu jinakayiyarningu; Kurijinkapalirrang mitukata wantulupiyi, munumpa wantulupiyi Ngalypakataku Pirlurrku, palinyu Kurijinarrangu ngarlu yirnkukata jinajaninyipa kurlujartinyku karrkanaku jinajaninyi. Munu yiji kulunaku marrngurrangu nyarrarrangu kurlujartiny jinakatarrangu.

Titus

Unknown if consultant checked.

⁷ ...Kurijin nyampali...yija yiji, munu nyurra-nyurrakata wantuliny, munu pipurru wirrilyakata, munu yawurrkata, munu kulikata, munu warnkuku lirrjalkata.

3

¹⁴ Christian-arrangulu miranu jarrinyaku yirnkumilaku muwarrkupa ngalypalu warrkamu jilkulupiyi ngarramarntilu. Munu puru kajan-kajanaku watapirti.

Hebrews

Unknown if consultant checked.

12

1-2 Kurrngalju purlpijalu marrngurrangulu parrjarnayinganyjurrinyi. Palajunjalu parnpina wirrulkunyijaninyi nganin-nganin nyarra jinu jinan-ganyjurrinyipa jurtuku jinaku, nyarra kurlujartinyjurrangu pukun karrpa-karrpa warlirnayinganyjurrinyi. Nganyjurrulu yajalkunyi Jiyijaji jalypalu, kurlkarri malkunyi palinya ngarrakunyu. Palinyu walangkar-ranguja jipikartijakun Ngarrkanga yijalmartaku jinanganyjurrinyi yijalu. Marlkarri jarrinyaku nayilamu jinajalu kanka mungkanga kurntany yiji yiji. Jiyijaji miranungarra palaku, paliny munu purlu jarrima, kurlkarri marnikinyi yarti Ngarrkalu pikaly yiji jilkuliny, nyarra kurntany puru yakarna. Kuwarri kajaninyi wangka yiji Ngarrkanga.

James

Unknown if consultant checked.

13-15 Kurlkarri mala, ngarnurtulupa karrinyi kurlujartiny jinaku, munu yiji palinyju karra malkuliny, “Ngarrkalu kurlujartinyku jinaku yakurr marnanyi.” Munu nganurtulupa yakurr marnaka Ngarrka kurlujartiny jinaku, Ngarrkalungarra munu yakurr malkuliny ngarnurtupa kurlujartiny jinaku. Nganyjurrulungarra waljalu karrinyanyi kurlujartiny jinaku ngarramarntilu, kurlkarri manajalu yakurr marnanganyjurrinyi palangarra kurlujartiny jinaku. Palajunmarta yirrkulu kurlujartiny jinaja nganyjurru marlkarri jarruluminyi.

4

7-8 Wurrallala Ngarrkanga, “Nganikupa karrinyajin jinaku, palangarra jilamarnangu nyuntuku.” Ngarntanaku Mirurruku Wirtuku, mirti jar rulumangalu. Wangka jarra Ngarrkanga, paliny wangka jarrulumangu nyuntungu...

1 Peter

Unknown if consultant checked.

What the Apostle Peter wrote to the Christians in his day about living the Christian life (Last verse of chapter 3 and 4:1-5 not yet checked!).

¹⁸⁻¹⁹ Nyurramilirrangulu walangkarrangujalu kurlujartiny jinikinyiyi, palajun nyirrnikartijalu yakurr marnayijaninyi. Palajunngarra nyurra pukun waninyikinyinyurru. Nyurra miranu nyarra warajaku, Jiyijaji Kurayijiku, marrngurrangulu marlkarri wirlarniyi. Janalu palinyja palajun jinajalu, paliny ngapikapali jarrinyi, kukurnjari wupartukapali jarrinyi, nyarra kukurnjari purrpurn yiji, wurrkumajirripa pitamajirri, purlpilu kurlujartiny jinajalu marrngurrangulu, marlkarri wirlarnikinyiyi kukurnjari, wurrarnikinyiyalu Ngarrkaku, "Kurlujartiny jinirni. Palajunjalu nyungu wirlarnarna kukurnjari, puntaju ngaju munu wirlalaminyinkurra palaku kurlujartinyku, puru ngakalaminyin." Jiyijaji Kurayiji nyarra kukurnjarikapali jarrininganyjurru. Wirtu yiji jininganyjurru, nganyjurrumili Nyampalingarra marlkarri jarrininganyjurru! Jayitan munu warlirnakanganyjurrinyi, kuwarringulu Jayitan munu nyampali nganyjurru! Jiyijajilu kartuwarra marnanganyjurrinyi, warajamalngarra jirni wiyirru marrngurranguku ngarramarnti. Palajunjalu minyirru yijalu yiji kurlkarri malkulunyurru paliny, wirntilu pukun.

3

²² Jungkanga waninya Christ parlparrkarti yana. Palanga Ngarrkanga kajaninyi marrjanyukarti. Palinyngarra wirrirni Ngarrkalu nyampali wirtu angel-arrangukupa nyampalirrangukupa, jungkangapa parlparrja, wiyirru nyarrakurnujirri.

4

¹⁻⁵ Jungkanga Christ kurluny-kurlunyja wirrirnikinyiya. Munu ngampa pinamajaninyi. Palaja palajun kurlkarri malayi Christ-kapali, nyurralu! Kurluny-kurlunyja waninyajanga nyurra kurlu jinajamajirri, nyurralu miranu wantulupiyi warinyarrangu, nyurralu jipi kurlu yakarnanyurru ngarramarntilu. Kuwarringulu wantulinyurru nyungungu jungkanga Ngarrkamilingi nganirrangupa jilkulinyurru, munu nyurramilingi waljanga jilkulinyurru. Nyurralu jipi kurluny-kurluny yakarnanyurru nyarra purlpilu jinikinyinyurrupa nyarrarrangukapali Ngarrkamajirrinnangukapali. Nyurralu nganiwarralpirti kurntanymajirrilu jinikinyinyurru, kurla-kurlaku kurlkarri marnikinyinyurru, yawurr jarrinyikinyinyurru, ngananyikinyinyurru lirrjalju kuwiypa mayi wirtu, kurlujartinyju yikarnikinyinyurrarningu, nyurralu marni pinaja mirurrukapali mangunyarrangu, ngayinya nyurra marnikinyinyurrujaninyi, Kuwarri Ngarrkangalu panypanyakatarrangulu japirr manayinyurrinyi yarrana palajun jinaku, palarrangu kurlujartinyarranguku turrpau-turrpalu jinakata. Munu jinajalu nyurnpaly jarrulupiinyurraku. Yartikala Ngarrkalu japirr malkulinyjaninyi, pirlpalkulinyparninyi nganirrangupu nyarra kurlujartintypa jinikinyiyi palarrangulu marrngurrangulu. Muwarr yungkulinyjaninyi ngungku yiji wankarrangupa marlkarrinyarri.

5

⁸ Mintu wantayi! Parrjarn-parrjarnarra! Pala mirurru yukuny-yukunykata nyurraku. Pala wirtu kuwiyi, ngapi, yini layin pala, ngarurr-ngarurr karra manakata, marnti yananyi kuwiyi ngananyaku kanyjin-kanyjininya. Palakapali marnti yananyi Mirurru Wirtu kanyjin-kanyjininya marrnguku warlinakanu mujujakapaliku jinaku. ⁹ Tarn-tarn wantayi, kakuputulu yijalmarta jilayili Ngarrkanga. Mirurru ngarntarn-ngaarnntarnarra! Jintaku miranu nyurra, Ngarrkanga yijalmarta jinakatar-rangu ngunarrijirringi yajarri kurlungungarra nyurrakapali.

1 John

Unknown if consultant checked.

⁵ Nyungungarra muwarr wurrarnanganyjurrku palinymilalu partanyju, nganarnalu kuwarri wurrarnayirninyurraku nyurranga: Ngarka kurlumajirri yija yiji, yija yiji paliny ngalypakata ngaramarnti.

⁶ Ngurnipali nganyjurrulu wurralaryili, ngalypangakapali waninyanyi Ngarrkanga, kurlujartiny pukun jinanyi. Palajun jinajalu nganyjurrulu mitu wurrarnanyi, munu jinanyi Ngarrkamilija muwarrja. ⁷ Jampa waninyanyi kurlumajirri, palinykapali kurlumajirri waninyi, pikaly yiji jarruluminyi warajanga, palajunjalu palinymilalu partanyju Jiyijajimilalu pijirrilu janpa jinanganyjurrinyi wiyirrja kurlujartinyja nganyjurrulu jinaja. ⁸ Yijapa nganyjurrulu wurralaryarninyili nganyjurru kurlujartinymajirri, yija yiji mitu marnayinyarningu nganyjurrulu waljalungarra, yijalu jurtu wurrarnakanyi. ⁹ Jampa wurrarnanyili Ngarrkanga kurlujartiny jinanyi, yijkata paliny, jilkuliny palinymilija muwarrja, jurtulu jilkuliny: puru yakalkulinnganyjurrinyi kurlujartiny jinaja, janpa jilkulinnganyjurrinyi wiyirrja kurlujartinyja jinaja nganyjurrumilia.

Revelation

Unknown if consultant checked.

22

5 Palanga wantuliny warrukurlamajirri, Ngarrkalungarra pirrpa jilkuliny wiyirr, janyjamajirripa lampumajirri. Nyarrarrangu yijalmarta jinakatarrangu wirtukapali nyampalikapali wantulupiyi ngarrakuny.

Nyungurrangu Payipulja Muwarrarrangu Walangkarranguja Yajarnayarninyi Yakujun

Unknown if consultant checked.

**Nyungulu mirli-mirlilu kalkurnajaninyi
muwarr marlu Payipulja. Miranu
wantuluman palarranguku, wunyjurrulu
walangkarrangu yajarnayarninyi.
Kurrngal yiji muwarr Payipulja.**

**Nyungungungarra mirli-mirlingi jinta
murlkurrangu wirrirniyirnijaninyi
jukurrangu muwarr. Yijapa karrulunyurru
muwarrku makunurranguku
yirrilkulunyurru Payipulja.**

Original postface information

The Nyangumarta title of this book is, "Nyungurrangu Payipulja Muwarrarrangu. Walangkarranguja Yajarnayarninyi Yakujun." In English this title means, 'These are Stories From The Bible. From The Beginning They Followed Each Other In This Way'.

Nyangumarta is understood by approximately 1,000 Aborigines living in the eastern half of the Pilbara Region of Western Australia.

This book was originally printed by Mission Publications of Australia (PO Box 21, Lawson NSW 2783) as a Ngaanyatjarra—English edition. The English text at the bottom of the pages was prepared by Amee Glass and Dorothy Hackett of the Ngaanyatjarra Bible Project, Alice Springs, and the equivalent Ngaanyatjarra text was then prepared in collaboration with Ngaanyatjarra speakers, and printed at the top of the pages.

Using that Ngaanyatjarra—English edition as a model, an expanded English text (not included here) was prepared by Brian and Helen Geytenbeek of Wycliffe Bible Translators. It was translated into Nyangumarta under their supervision, and the translation checked by several Nyangumarta speakers, and substituted for the Ngaanyatjarra text in this edition.

The illustrations are by Jack Finch of Mission Publications of Australia.
BIBLE OVERVIEW Inland Nyangumarta 18 Mar 1996.

1
(Title Page)

Nyungurrangu Payipulja Muwarrarrangu.
Walangkarranguja Yajarnayarninyi Yakujun.

These Are Stories From The Bible.
From The Beginning They Followed Each Other In This Way.

(Nyangumarta language)

Ngarrka walangkarranguja waninyi, (Japartupa Partanypa Pirlurr Ngalypakata), palinjakun.

NGARRKA:
Japartu
Partany
Pirlurr Ngalypakata

3

Ngarrkalu parlparrpa jungkapa kujungurru jini. Wiyirr jinijaninyi kujungurrungupa jungkangapa parlparrja. Palaja pirirripa mirtawa pukun jinipulinyi. Marrngu wiyyirr, warrarnjarrangu ngurnarrijirrija, milpanyinyi nganyjurru wiyyirr nyarrajajirri.

4

Palaja pirirrilupa mirtawalu panypanyapululu Ngarrkanga.

5

Palajalu marrngurrangu wiyyirr panypanyakata jarrinyiyi Ngarrkaku ngaramarnti. Kurlu jinakatarrangu jarrinyiyi.

6

Punjaja Ngarrkalu ngakarna wirtu mangkurtu marlkarri jinaku wiyyirru kurlu jinakatarranguku. Wanka jinijaninyi Nawapa palinymili mirtawapa partanykarrangupa ngarrayarrangu, palarrangujakun. Jinta ngapalu warnan kanyajaninyi.

7

Pala mangkurtuja marrngurrangu kurlujartiny ngarrany, panypanyayili yirrkulu Ngarrkanga. Palinyju purlpi wurrarnajanaku, "Jirrja yarrayi warrarnja." Wurrarnayarningu, "Munu jirrja yankulupiyirni, wantulupiyirni nyungungu kunmu. Yarni malapiyirni wirtujina maya, wirtu warnkukapali, kankakurnu, parlparrkarti." Palajunjamarra Ngarrkalu yinyajaninyi warinypa wariny muwarr, ngakumpa jarrinyiyarningu. Palajangarra ngunarrijirri yanayi.

8

Walangkarranguja Ngarrkalu wurrarnarningu, "Ngalypa jilamarnajanaku wiyyirru marrngurranguku." Palajunjalu kuwarri warajanga pirirringi wurrarnalu, yiningi ngapingi, Yayipurayamungu, "Yakalaman nyuntumili warrarn walja. Kaja yiji yankuluman, ngajarrirrangumilikarti warrarnkartu. Yananya jurti jilamarnangu ngajulu." Ngarrkamilija muwarrja yana. Punja waninyi palanga warrarnja warinyja.

9

Yayipurayamu marlkarri jarrinyaja (1,991 BC), palinymili karluji jamujiipa janamili partanykarrangu nyirrnikartija kurrgal jarrinyiyi. Yanayi warrarnkartu warinykartu, Yijipikarti.

Yayipurayamu
Yayijaka
Jayikapu

10

Punja palanga waninyiyi Yijipingi. Palaja Yijipijalu nyampalirrangulu wily pinapintilu warrkamu jinikinyiyianinyi marrjalu warnkumajirriku, wirlanangulu.

11

Punjaja Ngarrkalu ngakarnajanaku Muwujuju, wanka jinaku. Muwujuju kanyajaninyi Yijipiija jalakarti. Ngarrkalu wangalju wirtulu larr pini kujungurru, partijirri kaniny pipurru yanayi, punarranga. Ya-jarniyijaninyi Yijipiija jurljarrangulu mananya walarni jinaku. Ngarrkalu kujungurru walarni jinijanaka, wiyirr yamarnajaninyi.

12

Palaja pirranga yanayi. Kujarraja wirlarrraja kajarnayi warnku-martaji wirtumartaji. Palanga Ngarrkalu 10 Muwarr Wirturrangu palinymili yinyali Muwujujungu palarranguku marrnguku. Palaja pirranga partunurrangungu 40-ngi miranu jinikinyijaninyi yijalmarta jilipiyili, nganin-anganinku jilipiyi palinymilija muwarrja. Palaja Muwujuju marlkarri jarrinyi. Ngarrkalu manajanaku Jajuwa nyampali.

13

Yayipurayamungu wankanga Ngarrkalu wurrarnala, "Nyuntumilirrangu kurrngal wantulupiyi. Yakalapiyi nyungu warrarn. Punjaja walarni jilamarnajaninyi nyungukarti." Yartikarra yiji Jajuwalu kanyajaninyi palakartijakun warrarnkartu.

14

Jajuwa marlkarri jarrinya ja yakarnayi Ngarrka, panypanyikinyiyili palinymilingi muwarrja. Palajalu Ngarrkalu kulijarturrangu ngakarna-janinyi wirlana wirntji pinaku, yarrana pinakarralupiyili, yarrana jilipiyili palinymilija muwarrja.

15

Punjaja (1,050 BC) marrngurrangu panyju karrnyiyalu Ngarrkaku nyampaliku. Wurrarnikinyiya, "Marrnguku karrnyiyirni nyampaliku!" Ngarrkalu manajanaka pirirri kulijartu, yini Juul. Yarti yakarna Ngarrka, warinykurnu yana.

16

Juul marlkarri jarrinya ja (1,010 BC) Ngarrkalu mana Tayipiti, nyampali jinijanaku. Palinyja ngarlungu yiji Ngarrka, pinakarrinyikinyalu, jinikinyi Ngarrkamilija muwarrja. Ngurra jini ngapangi, tawunja, Jirujalamungu.

17

Palaja (970 BC) Jalaman, Tayipitimili partany, nyampali jarrnyijanaku. Palanga tawunja Jirujalamungu yarni marna wirtujina maya Ngarrkaku. Yamarna miji-mijilu karnukapalilu. Pala maya yini marnayi Timpul.

18

Palaja (930 — 603 BC) marlu nyampali jarrnyiyi, manayijaninyi warajapa waraja. Marrngulu yirrkulu panypanyikinyiyili Ngarrkanga. Mungkapa warnku manayijaninyi, marni pinayijaninyi miyu mangun-ykapalirrang, palarrang japiirr marnikinyiyijaninyi, "Tuku jilkulunyur-runganinyi." Nyurra marnikinyijaninyi palarrang, wurrarnikinyiya Ngarrka puru yiji.

19

Palajalu punjaja (603 — 586 BC) Ngarrkalu ngakarnajaninyi jurljarrang ngajarri marrjalu wirlanaku. Ngartarniyijaninyi tawunarrang wiyyirr, kamparniyi pala wirtu tawun, Jirujalamu, pala Timpul Ngarrkaku pukun kamparniyi, marrngu wiyyirr kanyayijaninyi kajakarti warrarnkartu, Pa-pilunkarti.

20

Papilunja waninyaja (586 — 538 BC) kurlkarri marnikinyiyi Ngarrka. Parnpina wirrirniyijaninyi janamili miyu mangunykapalirrang. Palaja Ngarrkalu walarni jinijaninyi warrarnkart waljakarti.

21

Palaja (537 — 516 BC) yarrana yarni marnayi pala tawun Jirujalamupa wupartumartajakun timpul.

22

Punjaja (6 BC) Ngarrkalu ngakarna partany walja palinymili, marrngu jarrinyaku. Ngayinya waninyikinyi, ngurlu-ngurli jarrinyi. Palinymililu pipilu, Miyirilu, partany kanya ngapingi, tawunja, Pijiliyamungu, palanggarra ngurli-ngurli miral jarrinyi. Yini marna “Jiyijaji” Ngarrkamilija muwarrja.

23

Palaja (26 — 30 AD) Jiyijaji marrngu jarrinyaja yaninyikinyi miranu jinikinyijaninyi marrngurrangu Ngarrkaku, wurrkujartiny ngalypa jinikinyijaninyipa. Palinyju wurrarnikinyijanaku, “Yijalmarta jilkulunyurru Ngarrkanga, yirrkulu jilkulunyurru palinymilija muwarrja.”

24

Palaja (30 AD) kurlukata yatilarrangu malyparr karrinyiyili, warlirniyi. Jurljarrangulu parirr kujarranykartu yarntarniyi mungkanga. Jiyijaji marlkari jarrinyaja warinyu kawu palinymili ngalpa jini jurntingi. Kujarraja warrukartija Ngarrkalu yarrana wanka jini, turlpanya marlkarija.

25

Palaja (30 AD) 40-nji karrpungu Jiyijaji marlumal miral jarrinyikinyijanaku palinymiliku marrngurranguku. Palinyju wurrarnajanaku, “Nga-julu ngakalamarnanyurruku Pirlurr Ngarrkamili Ngalypakata, nyurranga kaninskyurtingi wantulunyurruku. Mimalkulunyurralu palinyku.” Palaja Jiyijaji kulpanyalu kanka Ngarrkakarti.

26

Palaja (30 AD) Ngarrkamili Pirlurr Ngalypakata milpanyijanaku kaninskyurtiku waninyaku yijalmarta jinakatanga. Palinyju yirrkulu kurlkapirli jilkulinyjaninyi jurtuku, jilkulupiyi Ngarrkamilija muwarrja, miranu jilkulupiyijaninyi wiyyirr marrngurrangu Jiyijajiku. Ngani wurrarpirtiku Jiyijajilu purlpi miranu jinijaninyi palinymilirrang, palangarra miranu jinaku jintaku.

27

Palaja (30 AD-ja) muwarr jakul kanganyikinyiyi ngalypakata, “Marlkari jarrinyajalu Jiyijajilu kartuwarra marnanganyjurrinyi. Palajalu yijalmarta jinakatarrangu kajalapiyili ngarrakuny Ngarrkanga, munu jurtu ngakalkulinyjaninyi.”

28

Punja ngarranyja (30 AD-ja kuwarrikartijakun) Jiyijajingi yijalmarta jinakatarrangulu jakul kanganyi-kinyiyijanaku nyarra muwarr ngunarri-jirri, warrarn-jarrangu wiyyirrja. Kuwarri nganyjurrulu pukun wurralkulunyijanaku wiyyirrja marrngurrangungu muwarr nyarra ngarrany.

29

Warajanga karrpungu Jiyijaji kulpuliny palinymilija muwarrja. Palanggarra wanka jilkulinyjaninyi yijalmarta jinakatarrangu marlkarija.

Palaja mujungungu kunmu jilkulinyjaninyi nyarrarrangupa wiyyirr jintya yi-jalmarta jinakatarrangu kuwarri wanka waninyayipa, kanka yankulupiyi palinykarti.

30

Palaja kalkulkulinyjaninyi ngarrakuny Ngarrkamilingi warrarnja.

31

Palanga palarrangu Jiyijajingi panypanyakatarrangu Ngarrkalu warnta malkulinyjaninyi. Palaja jurtu ngakalkulinyjaninyi, wantulupiyi kaninykurti wikanga wirtungu ngaramarnti.

**PINAKARRULUMAN! NYUNGU MUWARR
NYUNTUKU**

**Nyungu muwarr nyuntumili.
Tuku jilaman.**

**Tukulu parrjalaman nyuntulu
Palaja miranu jilaman wariny**

Unknown if consultant checked.

1

Munumpa: Nganurtulu jini jungkapa kujungurru paṛlparr?

Miranu jinakata: Warajalu.

2

Munumpa: Nganurtulu jini karrpupa wirlarrapa panikatarrangu wiyyirr?

Miranu jinakata: Palalu warajalu.

3

Munumpa: Nganurtulu jini mujungupa wirlujurapa ngapa?

Miranu jinakata: Palalu warajalu.

4

Munumpa: Nganurtulu jini kangkarupa maruntupa ngurlarn?

Miranu jinakata: Yijalu palalu warajalu.

5

Munumpa: Nganurtulu jinipulinyi walangkarrangu pirirripa mirtawa?

Miranu jinakata: Yijalu palalu nyarralu jinipulinyi. Palinyju jinijaninyi wiyyirngarra yija, paṛlparrjapa jungkangapa kujungurru.

6

Munumpa: Nganurtu yini paliny?

Miranu jinakata: Paliny marlu yinijartiny. Wurrarnala pala purpjia mirtanyanga yatilja nyampalingi, ngapangi, Muwujujungu, "Ngajumili yini 'Ngaju Ngarramarnti Ngajungarra'." Wariny yini "Ngarrka". Jintalu yini marnayi "Japartu Kankajirri".

7

Munumpa: Wunyjurru? Ngarrkalu muwarr pini marrnguku?

Miranu jinakata: Yu. Purpimalu muwarr palinyju yinyajanaku wiyyirru. Ngalypakata pala muwarr. Marni pini kapuralyja warnkungujirri. Yinyali nyarranga mirtanyanga yatilja, Muwujujungu.

8

Munumpa: Wunyjurru? Marrngurrangulu pinakarrinyikinyiyili muwar-ru?

Miranu jinakata: Munu. Palaku malyparr karrinyiyili, panpanyikinyiyili.

9

Munumpa: Ngani jini Ngarrkalu?

Miranu jinakata: Wurrarnajanaku, "Yijapa yirrkulu panypanyalupi-jinyurru ngajumilingi muwarrja, marlkarri jarrulunyurru."

10

Munumpa: Wunyjurru? Marlkarri jarrinyiyi jintu?

Miranu jinakata: Yu. Piririmartapa mirtawanyjarripa partanykarrangu marlkarri jarrinyiyi.

11

Munumpa: Wunyjurru? Marlkarri jarrulamarna ngaju?

Miranu jinakata: Yu. Ngarrkalu wurrarnajanaku, "Yijapa pinakarrinya wirrilaman ngajumili muwarr, marlkarri jarrulumana."

12

Munumpa: Wunyjurru? Panypanyarnala palinymilingi muwarrja?

Miranu jinakata: Yu, panypanyanpili palinymilingi muwarrja, nyuntu pukun. Ngarrkalu wurrarnajanaku, "Wiyirru kurlujartiny jinayi. Wiyirr yiji ngajungu panypanyakatarrangu."

13

Munumpa: Wunyjurru? Ngarrka kulijartiny ngajuku?

Miranu jinakata: Ngarrkanga ngayinyja wiyyirr marrngu. Kuli paliny marrnguku jampa kurlujartiny jinayi.

14

Munumpa: Wunyjurru? Marlkarri wirlalaminyi?

Miranu jinakata: Pinakarra! Ngarrkanga ngayinyja nyuntu yija yiji, palinyja ngayinyja marrngurrangu wiyyirr. Munu wirlanaku karrinyijanaku. Palinyngarra marlkarri jarrinyinganyjurruku wiyyirru, wanka jinaku nganyjurruku.

15

Munumpa: Ngarrka munu marlkarri jarrinyaka! Wunyjurru marlkarri jarrinyinganyjurruku?

Miranu jinakata: Pinakarra! Ngarrka munu marrngukapali. Marrngu warajajartiny pirlurrjartiny palinyja kaninykurti. Ngarrka wariny. Ngarrka kujarrapa waraja pirlurrarrangujartiny palinyja kaninykurti.

Kujarrapa waraja pirlurr:

Japartupa Partanypa Ngalypakata Pirlurr.

Japartumili yini Japartu Kankajirri.

Partanymili yini Jiyijaji.

Wariny Pirlurr kujarra yinijartiny,

Ngalypakata Pirlurrpa Kurumajirrikata Pirlurr.

Palarrangu kujarrapa waraja pirlurrarrangu Ngarrkanga kaninykurttingi waninyayi. Ngarrka warajajakun yiji, kujarrapa waraja pirlurrarrangujartiny.

Purlpimalu Ngarrkalu ngakarna Jiyijaji jungkakarti nyungukarti, kawujartinyku jarrinyaku. Miral jarrinyi partany, wirtu jarrinyi, marrngu

jarrinyi. Pala Ngalypakata Pirlurr milpanya, kaninykurtingi Jiyijajingi waninyili.

Palajun Ngarrka marrngu jarrinyi, palinymili ngurra jini marrngurran-gungu.

 # 16
Munumpa: Wunyjurru? Jinta yinijartiny Jiyijaji?

Miranu jinakata: Yu. Jiyijaji yini marlujartiny. Yinilu palinymilalu miranu jiniyinganyjurrinyi palinyku.

Wariny yini "Yimanyuwil". Palalu wurranyi, "Ngarrka Waninya Nganyjurrungu".

Wariny yini "Jiyijaji". Palalu wurranyi, "Ngarrkalu Wanka Jininganyjurrinyi".

Marlumal yini marnayi Jiyijaji "Kurayiji". Palalu yinilu miranu jinan-ganyjurrinyi Jiyijajiku, Ngarrkalu wirrirni nyampali nganyjurruku.

 # 17
Munumpa: Walangkarrangu Jiyijaji Ngarrkanga waninyi ngarrakuny. Nganiku Ngarrka yakarna, nyungukarti warrarnkartu milpanya marrn-guku jarrinyaku?

Miranu jinakata: Yija palinyja ngayinyja nyuntu, palinyja ngayinyja marrngurrangu wiyyirr pukun. Palajunjalu marrngu jarrinyi, marlkari jarrinyaku nyuntuku, marlkari jarrinyijanaku wiyyirrku marrngurran-guku. Kartuwarra marnanganyjurrinyi wanka jinaku, Ngarrkalu munu wirlalkulinynganyjurrinyi.

 # 18
Munumpa: Ngani? Jiyijajilu kurlujartiny jini?

Miranu jinakata: Munu. Yijalu munu kurlujartiny jinama. Ngarrkamilaku muwarrku pinakarrinyikinalu ngaramarnti.

 # 19
Munumpa: Wurrarnajin panypanyakatarrangu Ngarrkanga marlkari jarrulupiyi. Jiyijajilu munu panypanyala Ngarrkanga, munu kurlujartiny jinama. Palajanga nganijalu marlkari jarrinyi?

Miranu jinakata: Munu marlkari jarrima palinymilaku kurlujartinyku. Marlkari jarrinyi nyuntumilaku kurlujartinyku. Marlkari jinajalu kartuwarra marnanta nyuntu, kartuwarra marnajaninyi jinta wiyyirr. Palajalu marlkari jarrinyi.

Nyuntulu kurlujartinyju ngarlu kurlu jinin Ngarrka, pajuju pinin.

Kurlujartinyja nyuntumilija kulilu yirrirnikinyinti, wirlalamanta.

Purlpi Jiyijajilu kartuwarra marnanta.

Yijalmarta jilkulumanpili Jiyijajingi, Ngarrkalu munu wirlalamanta nyuntumilaku kurlujartinyku.

Purlpi wirlarna Jiyijajingarra nyuntumilaku kurlujartinyku, puru ngakanaku nyuntuku.

Yijalmarta jilamanpili Jiyijajingi nyuntulungarra.

Palajalu Ngarrkalu munu kulilu yirrilamanta, nyuntu partany palinymili jilamanta, ngarlu ngalypa wantulumangu.

Ngalypakata Pirlurr palinymili wirlilamangu jurti jinaku ngalypaku.

Munu wirlalamanta. Munu yiji!

Wankanyu ngarramarnti jilamanta!
Marlkarri jarrinya ja yankuluman Ngarrkakarti, palinyja kajalaman ngarramarnti.

20
Munumpa: Wunyjurru? Jiyijaji marlkarri waninyi ngarramarnti?

Miranu jinakata: Munu. Kujarraja warrukartija Ngarrkalu wanka jini marlkarrija. Palaja kanka yana Japartukarti, Ngarrkakarti.

21
Munumpa: Ngarrkalu ngalypa yiji jinaja ngajuku.
Kurlujartiny jinirni.
Ngarrkalu ngakarna Jiyijaji kartuwarra manaku ngajuku.
Kuwarringulu munu kulilu yirrilaminyi, ngarlu ngalypa wantulupiji.
Palinymili partany jininyi.
Wankanyu jininyi ngarramarnti.
Ngajuntu wirrirniji palinymili Ngalypakata Pirlurr jurti jinaku ngalypaku.
Puntajulu wunyjurru jilamarna ngajulu palinyku pikaly jinaku?

Miranu jinakata: Kuwarri Jiyijajingi yijalmarta jinaja, Kurijin yatil japiirr malaman, miranu jilamanta wiyyirku Ngarrkamilaku, ngapanga jilamanta. Palajunjalu jurti jilamanjaninyi wiyyirr jampa kuwarringulu Jiyijaji nyuntumili nyampali, yirrkulu palinyja muwarrja jilaman.

Kuwarringulu nyuntu munu nyuntukapali, marlkarrijakapali wankanyu nyuntu. Kuwarringulu nyuntu marrngukapali warinykapali, kawungu Jiyijajingarra yirrkulu wankanyu nyuntungu. Palinymili Pirlurr Ngalypakata kaninykurtingi nyuntungu yirrkulu ngayiny nyinga malamanta ngalypajartiny jilaman, ngayiny nyinga malamanta karrkanaku kurlu jartinyja. Yirrkulu yakurr malaman, ngalypa jilaman palinymilija nyinga manaja, karrkalaman nyuntumilija. Palajun jinajalu wiyyirr miranu nyuntuku, marlkarrijakapali wankanyu nyuntu, kawungu nyuntungu Jiyijaji wankanyu, nyampali nyuntuku. Nyuntu kuwarringulu kurlumajirrikata waninyaku karrpurrangu karrpungu.

22
Munumpa: Wunyjurru kurlumajirrikata yirrkulu wantulumarna?

Miranu jinakata: Karrpurrangu karrpungu Jayitanju yakurr malamanta warinykurnuku, palinymilingi. Yijapa marlumal kurlu jilaman. Yijapa marlumal kurlu jinaku karruluman. Karrpurrangu karrpungu nyuntulu wurralamapili Ngarrkanga, “Japartukayi, kuwarri ngaju munu kurlujartiny jinaku karrinyarni. Kalkuluminyin nyuntulu kurlungumarra. Tuku jilaminyin.”

Jayitanju yirrkulu karrinyi kurlu jinaku. Wurralamangu, “Munu pinakarrinyaku Ngarrkanga! Ngajumilingi muwarrja jilaman!” Jayitan munu nyampali nyuntuku. Nyuntuku nyampali Ngarrkangarra. Pinakarrulumanpalu Ngarrkanga nyuntulu, munu pinakarrulumanpalu Jayitanja. Yirrkulu japiirr malaman Ngarrka, “Kararr jiliminyin kurlungumarra.” Yirrkulu Ngarrka Ngalypakata Pirlurr kaninykurtingi nyuntungu waninyangu. Pinakarrulumanpili! Palinyjungarra kararr jilamanta kurlungumarra. Palinyju ngayiny nyinga malamanta ngalypaku, ngalypa jilaman Ngarrkamilingi muwarrja.

23

Munumpa: Yijapa watarrkulu kurlujartiny jilamarna.
 Yijapa junturtungu kurlu muwarr kurlkarri malamarna.
 Yijapa kurlujartiny muwarr pilamarna.
 Yijapa jilamarna kurlujartiny.
 Palaja ngani? Wunyjurrulu jilamarna ngajulu?
 Palaja ngaju Kurijin?

Miranu jinakata: Yu, yirrku Kurijin nyuntu.
 Janyinju wurralamapili Ngarrkanga, "Ngajulu kurlujartiny jinirni.
 Nyuntu ngayiny kurlu jinirninti.
 Paju karrinyarna.
 Kurntanya waninyarnaji.
 Jiyijaji kartuwarra ngajumili. Purlpija paliny wirlarnan ngajumilingamarra kurlujartinyamarra. Palajalu munukurra wirlalaminyin jampa kurlu jinajaku. Yarrana jurtukartingi jilipijin."

24

Munumpa: Nganijalu Ngarrkalu pinakarrinyanyi ngaju?

Miranu jinakata: Yijalu Ngarrkalu yirrkulu pinakarrinyangu. Nyuntu palinyja ngayinyja. Yirrkulu nyuntulu muwarr pilamanpalu. Palakungarra karrinyi.

25

Munumpa: Nyanga yirrilamarna Ngarrka?

Miranu jinakata: Munu kuwarri jirtamarralu yirrilaman. Jiyijajilu wurrarnangu, "Yijalmarta jilipijin. Yarti nyuntu marlkarri jarrinya ja wanka jilamarnanta marlkarrija. Palaja Ngarrkanga wanka wantuluman ngarramarnti." Palaja ngalypalu yirrilaman. Wantulumanpili ngaramarnti.

26

Munumpa: Wunyjurru? Jiyijaji kulpuliny nyungukarti?

Miranu jinakata: Yu. Jiyijajilu wurrarna, "Warajanga karrpungu ngaju yarranakanu milpulumarna, janyin." Yu, janyin milpuliny, mujungungu, marrngulu wiyirru yirrilipiyi. Kunmu jilkulinyjaninyi palinymilirrangwi yiyirr, ngunarrijirrija warrarnjajirri. Kunmu jinakanu kangkulinyjaninyi kankajirrikarti, Japartukarti.

27

Munumpa: Jintaku ngani?

Miranu jinakata: Ngarrkalu jinta wiyirr wikakarti wirtukarti jurtu ngakakkulinyjaninyi ngaramarnti. Pala wika jakarnajanaku Jayitankupa Jayitamili mirurrurranguku wiyirru. Parnpilkulinyjaninyi palarrangumirurrurrangku kaninykurti palanga wikanga. Panpanyajarrangumarrngurrangku pukurl parnpilkulinyjaninyi palanga wikanga. Yija puripi kulurnukinyiyarninyi Jayitanja, palinymilirrangwi jiniyarninyi. Palajalu yaninyaku Jayitanmilikarti, waninyaku Jayitanjaku. Palangangarra kaninykurti wantulupiyi ngaramarnti, Jayitanpa palinymilirrangupu palarrangumiyirru Ngarrkanga panpanyajarrangwi. Nyarra wika wirtu

munu jupuliny, kampuliny ngarramarnti. Palarrangu panypanyajarrangu yija-yiji kurluny-kurlunyja wantulupiyi ngarramarntipa ngarramarnti.

28

Munumpa: Karrinyarnajanaku marrngurranguku wiyyirru kajalapiyi Ngarrkanga. Munu karrinyarnajanaku yananyaku palakarti wikakarti. Karrinyarni wurranaku marrngurranguku wiyyirru Ngarrkapa Jiyijajipa Ngalypakata Pirlurr. Wunyjurru jilamarna?

Miranu jinakata: Ngarrkamilirrangu marlumal kunmu jarrulupiyi pinakarrinyaku palinymilaku muwarrku, palaku “Payipul”-ku. Marlumal kunmu jarrulupiyi, nyuntu pukun, miranu jarrulumana Ngarrkamilaku muwarrku.

Kunmulu ngayinya nyurra malkulunyurru Ngarrka, wurralkulunyurru, “Nyuntu ngalypakata yija. Yarranijayi! Nyuntulu wanka jininnganinyi. Ngayinya nganarnanga nyuntu yija.” Palajunmartalu pikalyju nyurra malkulunyurru, kurntalkulunyurru pukun.

Kurrrgal kurluny-kurlunyja waninyayi. Japirr malkulunyurru palinyju tuku jilkulinyjaninyi. Japirr malkulunyurru nganipa jilkulunyurru janaku.

Warinyarrangu wurrkujartiny. Japirr malkulunyurru ngalypa jilkulinyjaninyi.

Jintapa jinta yiji munumpa waninyayi Ngarrkaku. Japirr malkulunyurru marrngurranguku mankulinyjaninyi ngakalkulinyjaninyi palarranguku jittarranguku, wurratalapiyijanaku paliny.

Palinymilaku muwarrku miranu jarrulaman ngarramarnti. Palaku miranu jarrinyakanu, kurlkarri malaman ngarramarntilu, yijalmarta jinangulu jilaman! Wurralamajanaku jintanga miranu jarrulupiyi Ngarrkaku. Nganipa jarrinya yirrkulu Ngarrkanga nyurra malaman.

29

Munumpa: Yu, nyungu muwarr ngalypakata yiji.

Ngajulu yakurr malamarna palajunmarta jinaku,
nyarra muwarr wurralamarnajanaku kurrrgalja pukun.
JIPI.

Bible Story readers A & B

This material has been consultant checked.

PUJUNUJALU KAMPURTALU MIRTAWALU YINYALU WARNKU NGARKAKU

Warajanga karrpungu Jiyijaji palanga mayanga wirtungu kajarnakinyi, mayanga Ngarrkamilingi, Timpulja. Wirtu pakuji warnkupinti palanga waninyikinyi. Marrngurrangulu kanganyikinyiyili warnku Ngarrkaku, wirrirnikinyiyi palanga pakujingi.

Jiyijaji wangka palanga warnkupintingi pakujingi kajarnakinyi. Warnku wirrirnikinyiyi, palinyju parrjarnikinyijaninyi. Jintalu warnkujartinyju kurrgaljartinyju warnku wirtumarta wirrirniyi. Palaja mirtawa kampurta pujunumarta milpanya. Palinymili pirirri purlpi marlkarri jarrinyi. Kujarra wupartujirri warnkujirri wirrirnalu Ngarrkaku. Kujupurru pala. Palajirri Yinganya warnkumajirri pala mirtawa.

Jiyijajilu wurrarnajanaku palinymilirranguku, "Yirrirninyurru pala pujunumarta mirtawa? Wupartu yiji warnkujartiny. Palinyju wiyyirr wirrirnalu Ngarrkaku. Kuwarri warnkumajirri waninyi mayikupa nganikupa paliny.

Palarrangu warinyarrangu warnku kurrgaljartiny. Kurrgalja puru jinta yinyayili Ngarrkaku. Janalu wupartumarta wirrirniyi Ngarrkaku. Palalu pujunujalu kampurtalu mirtawalu wirtumarta wirrirnalu. Palinyju puru wiyyirr yinyalu Ngarrkaku."

2

PARTANYKARRANGU KANGANYIKINYIYIJANINYI JIYIJAJIKARTI

Pipilurrangupa japaturrangulu kanganyikinyijaninyi janamilirrang partanykarrangu Jiyijajikarti, japirr marnakinyiyi, "Miranu jinakatakayi, japirr malaman Ngarrka ngalypa jinaku nganarnamilaku partanykarranguku."

Jiyijajimilalu marrngurrangulu warnta marnayijaninyi pipipa japatu. Yirrinakanu ngarlu kurlu jarrinyi Jiyijaji, wurrarnajanaku palinymilirrangungu, "Karryarni partanykarrangu ngajukarti milpanyaku. Munu ngampa pinaku nyurralu.

Pikalyju Ngarrkanga yijalmarta jiniyalu, pinakarrinyiyi muwarrku palinymilaku janalu. Yijarla muwarr wurrarnarnanyurruku, nyurralu wiyyirru jilkulunyurru janalukapali, yijalmarta jilkulunyurru Ngarrkanga janalukapali. Munu palajunjalu, munu Ngarrkamili jarrulunyurru."

Palaja warajapa waraja partanykarrangu palarrangu kartingi jini, yampu marna, partanya jurnturtungu kankarni parirr wirrirni, japirr marna Ngarrka, "Partany nyunguku ngalypa jilamanpalu."

3

JIYIJAJILU PIRIRRI KARNU WURRKUJARTINY NGALYPJA JINI

Warajanga karrpungu Jiyijaji tawunja waninyi. Palanga pirirri wurrukata, kurlu yiji karnu paliny. Yirrirni Jiyijaji, milpanyili, murtingi jurlpi-jurlpi jarrinalu, ngarlu japirr marna,

“Wanka jiliminyin, karnu ngaju ngalypa jiliminyin. Wunyjurru nyuntulu karrinya?”

Jiyijajilu jirranakanu parirr warlirni.

“Yu, karrinyarnangu ngalypa jinaku. Kapuraly yiji jilamarnanta.”

Jampangarra pala wurrku munu jarrinyalu, karnu kapuraly jarrinyi pala marrngu. Jiyijajilu wurrarnala,

“Munu wurralamjanaku ngalypa jinirninti ngajulu. Pipurru yatilkarti yarra. Palinyju yijalu parrjalamenta kawu wiyyirr nyuntu, nyuntu karnu kapuraly. Nyuntu miranu palaku muwarrku nyuntumilaku wurrkuku. Purlpimalu Ngarrkalu wurrarnalu Muwujujungu mirlingi yarntanaku. Palinyja muwarrja kukurnjari wankanyu yatilkarti kangkuluman. Palalu yatilju kampalkuliny tikirlkart, jurnpakartijakun. Palajalu marrngurrangulu pala yirrinajalu nyuntuku miranu wantulupiyingu, kapuraly nyuntu, wurrkumajirri.”

Palajun wurrarnili Jiyijajilu. Palaja pirirri ngakarna yatilkarti.

Pala pirirri munu jama wanima, wurrarnakinyajanaku marrngungu. Nyarrakurnujirri muwarr jakurl kanyayijanaku,

“Jiyijajilu ngalypa jinijaninyi wurrkuja!”

Palajalu kurrrgal yiji milpanyikinyiyalu pinakarrinyaku Jiyijajiku. Kurrrgalju pukun japiirr marnikinyiyi,

“Ngaju pukurl ngalypa jilaminyinkurra?”

Palajalu Jiyijajilu tawun yakarna, pirrakarti yana kujurlku jarrinyaku, muwarr pinaku Ngarrkaku. **WUNYJURRU YIJA-YIJI WIRTU MUWARR?**

4

Jinta Juwurrangu yatilarrangku warajanga jarrinyiyalu Jiyijaji ngawu manaku muwarrku, palinyju warinykurnuku muwarrku wurranaku.

Waraja pirirri jananga miranu jinakata Juwumilirranguku purlpijaku muwarrkurrangu Ngarrkajaku. Palinyju japiirr marna Jiyijaji,

“Yu! Miranu jinakata, wunyjurru yija-yiji wirtu muwarr Ngarrkaja?”

Jiyijajilu puntaju karra marnalu,

“Miranu nyuntu nyunguku purlpijaku muwarrku:

‘Ngarrkangarra wirtu nyampali nyuntuku.

Ngarrka ngarlungu jilamanparningu ngarramarntilu, wakanyju nyuntulu ngarlungu jilamanparningu Ngarrka, ngarlulupa pirlurrjupa kurlkapirlili.’

Nyarrangarra wirtu yija-yiji muwarr.

Warinymarninypa muwarr nyarrakapali:

‘Nyuntulu ngarlungu jinanparningu.

Palajunmarta ngarlungu jinaku marrnguku wiyyirrku pukun. Ngarlungu jilamanparningu marrngu wiyyirr.’

Ngarrkalu kurrrgal muwarr wirrirninganyjurru, jinta Muwujujapa jinta Ngarrkamilija muwarr pinakatarranguja. Nyuntulu jinajalu nyarralujirri muwarrjujirri yijalu yirrkulu jinanjaninyi jinta wiyyirr muwarr Ngarrkaja.”

5

JIYIJAJIJA MUWARRJA JUPANYAPULU WANGALPA NGAPA

Warajanga karrpungu Jiyijajilu wurrarnajanaku pirirrimartanga palinymilirrangungu,

“Yankunyi ngapanga ngunarrikarti.” Palaja yanayi tingkingi. Palanga Jiyijaji tingkingi kupalya jarrinyi yija.

Palaja wangal wirtu yiji jarrinyi, ngapa pintura jarrinyi, ngalpanyakinyi tingkingi, winya jarryikinyi pala tingki. Wirnti yiji jarryiyi marrngur-rangu Jiyijajimi. Mintu jiniya.

“Nyampalikayi! Yija kunalkulinyganyjurrinyi ngapalu. Jampangarra marlkarri jarruluminyi!”

Jiyijaji kupalyaja wararr turlpanya, wurrarnapulaku, “Wangalkayi! Jupa! Janpakayi! Kaniny jarra!” Palinyaja muwarrjaja wangal jupanya palangangarra, ngapa kaniny jarryyi palajun.

Jiyijajilu japiirr marnajaninyi marrngurrangu palinymili, “Nganija wirnti jarryikinyinyurru? Nganijalu munu yijalmarta jinimi-jinyurru?”

Ngurnjurnikinyiya yija. Wurrarnayarninyi, “Pinakarrinyipulalu wangaljupa ngapalu. Yija nyampali paliny ngapakupa wangalku! Nganikapali nyungu Jiyijaji?”

Palaku ngurnjurnikinyiya. Wirnti karrinyikinyiyili.

6

JIYAJILU NGALYPA JINIJANINYI 10 PIRIRRIMARTA

Warajanga karrpungu Jiyijaji jinangu yananyikinyi, tawunkarti wangka jarryni.

Palanga piririmartalu 10-ju yirrirniyi. Wurrkujartiny palarrangu, karnu jana kurlu yiji. Kajamarta wararr karrinyiyi, marrjalu kamarniyalu, “Jiyijajikayi! Nyampalikayi! Paju karrulumananganaku wurrkujartinyku. Ngalypa jilamannganinyi!”

Puntaju karra marnajanaku, “Yarrayijanaku Ngarrkamilaku yatilarranguku, japiirr malayijaninyi parrjalapiyinyurrinyi kawu wiyyirr.”

Palinyja muwarrja yanayi. Marnti jarryajanga ngalypa jarryiyi.

Warajalu pirirrilu parrjarnarninyi, kawu paliny kapuraly. Palangangarra kulpanya, marrjalu kamarnakinyi, “Ngarrka ngalypakata!”

Murtingi jurlpi-jurlpi jarrynyalu Jiyijajingi, karra marnalu, “Yarranijai! Nyuntu ngalypa jinjin!” Nyarra kulpanya ppirri munu Juwu, ngajarri paliny, marrngurranguja warinyja, Jamariya ngurrara paliny.

Jiyijajilu wurrarnajanaku palinymilirrangunga, “Yija 10 piririmarta ngalypa jarryiyi. Nganija warinyarrangu 9 munu kulpamiyi? Waraja nyungu, ngajarri yiji, kulpanya wurranaku, ‘Ngarrka ngalypa’.”

Palaja palinyja wurrarnala, “Yijalmarta jinin Ngarrkanga ngalypaku. Palajalu ngalypa jarrynyan. Wararr karruluman, ngalypa yankuluman.”

7

WURRUKARRAJARTINYU WIRTUJARTINYU MUNU KURLKARRI MARNAMA NGARRKA

Warajanga karrpungu Jiyijajilu miranu jinikinyijaninyi marrngurrangu kurrngal.

Palanga pirirrilu wurrarnala, “Miranu jinakatakayi, ngalayimili japatu purlpi marlkarri jarrynyi. Palinymili warrarn yinyangalayaku mama-jikupa. Wurrallala mamajingi ngajumilingi palinyju jinta pilkuliny-galayaka pala warrarn, wurrallala palinyja ngajumili yinganyaku ngajuku.”

Jiyijajilu karra marnalu, “Nganurtulu ngaju nyampali jininyi nyumpalaku? Munu ngajulu jinta pinaku warrarn nyumpalamili.”

Palaja wurrarnajanaku wiyyirku, “Pinakarrayi! Munu lirrjalju mananyaku kurrngal warnkupa wirtu wurrukarrapa nganirn-nganirn.

Warnkupa wurrukarrapa kurrngalgartiny jarrinya ja nyuntu, munu ngalypa jilamanta warnkulu, munu pikaly jilamanta wurrukarralu, munu wanka yiji kalkulupiyinti." Palaja Jiyijajilu muwarr wurrarnajanaku. "Wariny pirirri warnku kurrngalgartiny. Palinymili warrarn jinjimama yija pukun. Palinyju mayiku wilyki jungkanga wirrirni, jungkaja mayi yurntaraku marlu yiji turlpanyiyili palaku pirirriku. Wurrarnarningu, 'Ngajumili mayi kalkunupinti mayarrangu wuparturrangu, munu wiyyir mayi wirrirkarna palarrangungu. Wunyjurru kalkulumarnaji mayi ngajumili wiyyir?'

Ngurnjurnukinyi yiji. Palaja wurrarnarningu, 'Pala kurlkapirli jarriyirni! Yinji pilamarna maya mayi kalkunapinti wuparturrangu. Palaja wirtumarta yiji yarni malamarnajaninyi. Palarrangungu tuku kalkulumarnaji mayipa wurrukarrapa nganirn-nganirn ngajumili wiyyir. Palaja wurralamarnarninyi, "Mayi wirtujartiny yija-yiji ngaju, partunurranguku kurrngalku yiji. Kuwarrija munu warrkamu jarrulumarna. Yirrkulu mayi ngananyangkulumarna, yirrkulu wayin minpirnangkulumarna, pikaly waninyangkulumarna ngarramarnti." Palajun wurrarnakinyirnangu palalu pirirrilu.

Palaja Ngarrkalu wurrarnala palanga pirirringi, 'Ngakumpa nyuntu! Nyungungungarra warrukartingi marlkarri jarruluman. Kalkurnanparninga warnkupa wurrukarra wirtu. Wunyjurru jilimanjaninyi kuwarri? Warinyju mankulinyjaninyi!" Palaja Jiyijajilu wurrarnajanaku, "Kurrngal marrngu nyarrakapali pirirrikapali waninyiyi. Yirrkulu kakurnayi Ngarrka. Yirrkulu warnkupa wurrukarrapa nganirn-nganirn kuru marnayirningu. Jamirnayijaninyi pujunurrangu mayikupa nganirn-nganirnku. Munu yinganyakata warnku Ngarrkaku. Yirrkulu kalkurnayirningu. Wiyyir palajun jinajarrangu waninyayi nyarrakapali pirirrikapali. Munu pikaly jinakayi Ngarrka."

8

Yini nyunguku muwarrku: JIYIJAJILU PARTUNURRANGU 12 JARRINYA-JALU KURRNGARNIKINYIJANAKU YATILKU NGARRKAMILINGI MAYANGA

Turlparrarrangu turlparranga kurrngal Juwurrangu marrngurrangu yananyikinyiyi tawunkarti wirtukarti, Jirujalamukarti. Palakarti yananyikinyiyi kunmungu nyurra manaku Ngarrkaku. Palaku Jiyijajimili pipipa japartu yananyikinyipulu pukun.

Jiyijaji partunurrangu 12-jarrinya ja pipilupa japatulu kanyapulu paliny pukurl Jirujalamukarti.

Palanga kunmungu waninyiyi karrpurrangu karrpungu, 8 karrpungu. Palaja pipipa japartu yakarnapulu Jirujalamu janamilikartiku warrarnkartiku kulpanyaku. Jintalu pukurl kurrngalju Jirujalamu yakarnakinyiya. Jiyijaji wananyikinyi Jirujalamungu. Pipipa japartu munumpa palaku. Wurrarnakinyipulu paliny jintanga milpanyi.

Karrpungu marnti ngarrany yananyikinyipulu. Warrurl-warrurl jarrinyikinyi, pulanyju munu parrjarnamapulu Jiyijaji. Japirr marnakinyipulujaninyi jarnturrangu,

"Yirrirninyurru partany ngalayamili?"

"Munu yirrirnimiyirni."

Partarl kanyjirnikinyipulalu.

Marntungu kulpanyapulu Jirujalamukarti palinyku kanyjinaku. Jarurukartingi Jirujalamungu ngurranga jarrinyipulu. Warinymaljanga

kanyjirnikinyipulalu. Yartikarra yirrirnipulu Ngarrkamilingi Wirtungu Mayanga, Timpulja, palanga yirrirnipulu. Jiyijaji miranu jinakatarrangungu kajarnakinyi palanga, pinakarrinyikinyijaninyi, japirr marnakinyijaninyi Ngarrkaku.

Palarrangu miranu jinakata ngurnjurnikinyiyalu. Wurrarnakinyiyarningu, "Payi! Nyungu murrukurru miranu yiji Ngarrkamilaku muwarrku! Punulkujakun paliny. Wunyjurru palajun miranu jarrinyi?"

Jiyijaji yirrinaja wurlka jarrinyipulu palinymili pipipa japatru. Pipilu karra marnalu, "Partany! Nyuntumili japatupa ngaju ngarlu kurlu jarrinyalayinga. Yijalu kanyjirnalayinga ngunarrijirri. Nganija nyungungu waninyikinyin?"

Jiyijajilu karra marnapulaku, "Nganijalu kanyjirnikinyijinyumpulu? Munu miranu wanimanyumpulu ngajuku, ngaju yiji waninyaku ngajumilingi Japartumilingi mayanga? Nganija munumpa nyumpulu nyungungungarra kanyjilipijinyumpulu?"

Ngurnjurnukinyipulu, munumpa waninyipulu palinymilaku muwarrku.

Palaja kulpayiyi janamili warrarnkartu, ngurrakarti janamilikarti, Na-jirijingi. Jiyijajilu yirrkulu pinakarrinyikinyipulaku.

Pipilu palinymilalu kurlkarri marnakinyi Jiyijajimili muwarrarrang.

Jiyijaji wirtu jarrinyikinyipa miranu jarrinyikinyi, kurlkanga kalkurnukinyi. Ngarrka pikaly jini, marrngurrangu wiyyirr pukurl marru marnayi.

9

BSOC-B2 Yini nyunguku muwarrku: JURN MILPANYA WURRANAKU NGARRKALU NGAKALKULINY JIYIJAJI

Purlpi yiji Ngarrka muwarr pinalu pirirriku, yini paliny Yayijayiya. Palinyja wurrarnala Ngarrkalu,

"Nyampali ngakalamarnajanaku marrngurranguku. Wariny pirirri walangkarr ngakalamarnalu pala nyampalingi, muwarrjartiny janaku. Pala walangkarr pirirri wantuliny pirranga. Palinyju muwarr pilkulinyjanaku,

'Nganyjurrumili nyampali milpuliny.

Yarni malayalu jurtu ruwurtu."

Palajun Ngarrka muwarr pinalu Yayijayaku.

Palalu Yayijayiyalu yarntarnajanaku muwarr mirli-mirlingi.

Punjaja yiji pala marrngu kuwarri milpanya. Yini paliny Jurn. Wurupirrayi kamalja mampu palinymili. Karnulu kunyji pinapintilu nyikarra kunymarnakinyarninyi. Maii pirraja nganinyikinyi, wajapipa narnngurla.

Kurrrgal yiji milpanyikinyiyalu pinakarrinyaku Jurnku. Warrarnja Jutiyyaya milpanyikinyiyalu, wirtu ja tawunja pukurl, ngapija, Jirujalamuju,

Wurrarnakinyijanaku,

"Nyurraru panypyanyikinyinyurrulu Ngarrkanga. Kurntany jarrayi. Kurlujartiny jinikinyinyurru. Yakalayi. Yakujani jarrayi, Ngarrkakarti milpayi. Palaja Ngarrkalu munu kulilu yirrilkulunyurrinyi, ngarlu ngalypa jarrulunyurruku paliny. Palaja ngapanga jilamarnanyuryinyi."

Palajunmarta wurrarnakinyijanaku Jurnju.

Jurnmili muwarr pinakarrinyajalu warajalupa warajalu wurrarnakinyiyalu Ngarrkanga,

"Yijangarra nyuntungu panypanyikinyirnangu. Kurntanya wanin-yarnaji. Nyuntukarti kulpanyaku karrinyarnangu." Palajunmarta wurrarnakinyiyalu Ngarrkanga. Palaja Jurnju ngapanga jinjaninyi pijungu, ngapingi, Jurtanja.

Jurnju wurrarnakinyijanaku,
"Kuwarrimarta wariny marrngu milpuliny. Paliny yija-yiji wirtu nyampali. Munu ngajukapali, ngaju puru yiji, mujuja. Nyungu wariny nyampali wirtungarra. Ngajulu munu yiji jujika palinymili nyinga manaku. Ngajulu puru ngapanga jinarninyurrinyi. Nyungu warinyju ngakalkulunyurruku Ngarrka Pirlurr."

Palajunmarta wurrarnakinyijanaku Jurnju.

Palaja Jiyijaji milpanyili Jurnkartu tawunja Najarijija, warrarnja Kaliliy-ija. Palanga Jurnju ngapanga jini Jiyijaji palanga pijungu Jurtanja.

Jiyijaji ngapaja turlpanyajanga kanka parrjarna. Palanga parlparr laarr jini Ngarrkalu. Ngarrka Pirlurr kaninykurnu milpanyala Jiyijajikarti kurlukukukapali, palinya kajarnala.

Kankajirrija Ngarrkalu muwarr pinalu Jiyijajiku,
"Nyuntu partany ngajumili walja yiji. Ngajungu ngarlungu nyuntu. Ngarlu ngalypa jarrinyarnangu."

10

BSOC-B3 Yini nyunguku muwarrku: MIRURRULU PARTARL JAKURLIRNIKINYI JIYIJAJI PANYPANYAKU NGARRKANGA

Ngarrkalu Pirlurrju ngakarna Jiyijaji pirrakarti, Mirurrulu Wirtulu yakurr manaku palinyku.

Palanga Jiyijaji mayimajirri waninyikinyi. Karrpurrangungupa warukartingi 40-ngi munu nganama mayi. Palaja janparr karrinyi. Palanga pala mirurru wirtu milpanyili, Jayitan milpanyili. Karra marnalu mirurru, "Nyuntu wurrarnanparninyi yija Ngarrkamili Partany. Wurralla warnkurrangungu mayi jarrulupiyo." Palajunju yakurr marna.

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, "Munu palajun jilamarna. Ngarrkamilingi mirli-mirlingi nyungu muwarr waninyi, 'Mayilu puru wanka kalkuninyi kawujakun. Marrngurrangulu pinakarrinyaku Ngarrkamili muwarrku wiyyirru.'"

Palaja Jayitanju kanya tawunkarti wirtukarti, Jirujalamukarti, maya Ngarrkamilikarti wirtukarti. Palanga kankajirringi wararr karrinyipulu.

Wurrarnili Jiyijajingi, "Nyuntu wurrarnanparninyi yija Ngarrkamili Partany. Nyunguja wapakalaman jungkakarti. Ngarrkamilingi mirli-mirlingi nyungu muwarr waninyi, 'Ngarrkalu wurralkulinyjanaku yayinyilji palinymilingi tukulu nyuntuku kanganyaku. Warlilipiyinti parirru, tuku kalkulupiyinti warnkungumarra, munu warnkulu jina wirrkalamanta.' Palajalu wapakala. Ngarrkalu wanka kalkurnanti."

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, "Munu palajun jilamarna. Ngarrkamilingi mirli-mirlingi wariny muwarr waninyi, 'Marrngurrangulu munu yakurr manaku Ngarrka, janamili nyampali paliny.'"

Palaja Jayitanju kanya warnku wirtukarti, kanka kanka kanka yiji pala. Kankajirringulu jurti jinili warrarnarrangu ngunarrikurnujirri, jurti jinili tawunarrangu wiyyirr pukun.

Wurrarnili Jiyijajingi, "Ngajuku murtingi jurlpu-jurlpu jarrulupijin, wurralamen ngajurti nyampali wirtu nyuntuku. Palajalu jilamarnanta nyampali ngurnungurranguku tawunarrangukupa marrnguku wiyyirru."

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, "Munu murtingi jurlpu-jurlpu jarlulumarnangu, munu wurralamarna nyuntu nyampali. Ngarrkamilingi mirli-mirlingi nyungu muwarr waninyi, 'Marrngurrangu Ngarrkakujakun murtingi jurlpu-jurlpu jarrulupiyi. Ngarrkakungarra pinakarrinyaku.' Palangarra muwarr Ngarrkaja. Palajalu munu murtingi jurlpu-jurlpu jarrulumarnangu, Jayitan. Yarra!"

Palaja mirurru yana, palaja Ngarrkalu ngakarnajaninyi yayinyjilarrangu palinyku tuku kalkunaku.

11

BSOC-B4Y ini nyunguku muwarrku: JIYIJAJILU WURRARNAJANAKU JANPAMALU MANANYAKATANGA, "YAJALAMINYINYURRU"

Warajanga karrpungu Jiyijaji ngapamartaji Yintanga Kaliliyingi wararr karrinyikinyi.

Kurrngal milpanyiyili, miranu jinikinyijaninyi Ngarrkamiliku muwarrku. Ngurrku marnakinyiyarninyi palinyku pinakarrinyaku.

Parrjarn-parrjarna, yirrirnipulinyi tingkijirri ngapanga milyanga. Janpamalu mananyakata purlpi katukarnayi, janpa jinikinyiyi parruparrurrangu.

Jiyijaji karntinyi warajanga tingkingi, Jayimanmilingi. Wurrarnala Jayimanja, "Tingki jujiliji janpangamarta." Palanga kajaninyi tingkingi, miranu jinikinyijaninyi tingkingulu.

Miranu jinajaninyi jipi, wurrarnala Jayimanja, "Kawa tingki yintakarti, parruparrurrangu ngapanga wirriliyi janpamaluku."

Jayimanju karra marnalu, "Nyampali, kakarrara partarl warrkamu jarrinyiyirni, munu warajapa manamiyirni janpamalu. Nyuntumilijalu muwarrjalu parruparrurrangu wirrilipiyirni."

Palaja kanyayi tingki yintakarti, Jayimanjupa jintalu janpanga wirrirniyi parruparrurrangu. Janpamalu kurrngal yiji manayi, parruparrurrangu jipi larr kangamiyi.

Parirru muwarr piniyipulaku warinyja tingkingi milpanyaku, Jayimikupa Jurnku, Jipitimilaku partanykujirri. Palaja tingkingi kujarranga winya jinikinyiyi janpamalu. Kurrngal yiji janpamalu, purtuly, ngapalu tingkijirri jipi kunamapulinyi.

Palarrangulu janpamalu mananyakatalu yirrirniyijaninyi janpamalu kurrngal yija-yiji. Wurlkakata yiji jarrinyiyi.

Jayiman murtingi jurlpu-jurlpu jarrinyili Jiyijajingi. Wurrarnala, "Nyampali, ngaju kurlujartiny. Yarrajalu!"

Jiyijajilu karra marnalu, "Munu wirnti jarranpili. Purlpi mananyakiny-injaninyi janpamalurrangu. Kuwarri yirrkulu muwarrju mankulumanjaninyi marrngurrangu Ngarrkaku."

Palaja purrirniyipulinyi ngapaja tingkijirri, jungkanga murrulungu yakarniyi tingkipa parruparrurrangu, yanayili Jiyijajingi.

12

BSOC-B5 Yini nyunguku muwarrku: WILYKIKU

Marrngu yirru milpanyikinyiyalu Jiyijajiku warinyarranguja tawunja. Kurrngal yija-yiji kunmu jarrinyaaja Jiyijajilu wurrarnajanaku muwarr nyungu.

"Pinakarrulunyurru! Pirirri yana wilykiku wirrpa parnpinaku palinymilingi warrarnja, mayi yurntaraku jarrulupiyili.

Jinta wilyki pungkanyiyili jukurtingi parnpinaja. Marrngulu jinalu jurrkarnakinyiyi, wirrujartinyju nganayi wiyirr.

Jinta wilyki pungkanyiyili warnkumarramarranga. Palanga ngapama-jirri. Turlpanyaja, jampa tikirl jarrinyiyi.

Jinta wilyki pungkanyiyili jantaranga. Jantarapa wilyki turlpanyapulu warajanga, jantara wirtu jarrinyiyi walangkarrangu wilykingi, yamarnay-ijaninyi, kiyi marnayijaninyi jantaralu, wilyki munu jarrinyiyili.

Jinta wilyki pungkanyiyili ngalypanga jungkanga. Turlpanyiyi ngalypa yiji, wirtu jarrinyiyi yija, mayi marlu yija-yiji jarrinyiyili nyarraku pirirriku.

Pinakarrayi kurlkapirlilu!"

Palaja palinymilirrangulu marrngulu japirr marnayi Jiyijaji, "Nganiku pala muwarr wurrarnan? Ngani palalu muwarrju wurrarnannganaku?"

Karra marnajanaku, "Purlpi wiyyirr ngakumpa waninyikinyiyi Ngarrkamili jarrinyaku marrngu, palinya muwarrja jinaku. Kuwarri nyurra pirnti pilamarnanyurrinyi, ngalypa miranu jarrulunyurru palinymiliku muwarrku. Jintalu marrngulu partarl pinakarrulupiyalu Ngarrkaku. Yirrkulu parrjarniyi, munu yirrirnakayi, yirrkulu pinakarrinyiyi, munu miranu jarrinyakayi. Palajalu nyungukapalirrangulu muwarrarrangu wurrarnarnajanaku. Pirnti pinirnijaninyi muwarrju nyungukapalilu.

Nyarra muwarr yimpilamarnanyurraku.

Nyarra wilyki Ngarrkamilikapali muwarrkapali. Palarrangu warinypa wariny jungkarrangu marrngukapali warinypa warinykapali.

Jinta wilyki pungkanyiyi jukurtingi. Wirrujartinyju nganayi wiyirr.

Palalu muwarrju wurrarnarnanyurruku nyungu: Palarrangulu wirrujartinyju kurlkarri malkulunyurrinyi mirurruku. Palalu jukurtilu kurlkarri malkulunyurrinyi jintaku marrnguku.

Palarrangulu marrngulu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr. Mirurruku jakurlilkulinyjaninyi kakulupiyi pala muwarr. Pala muwarr munu jarrulinyjanaku. Palajalu munu yijalmarta jilipiyili Ngarrkanga, munu jilipiyi muwarrja Ngarrkaka.

Jinta wilyki pungkanyiyi warnkumarramarranga. Turlpanyaja tikirl jarrinyiyi, munu mayi karrimiyi.

Palalu muwarrju wurrarnarnanyurruku nyungu: Palalu warnkumarramarralu kurlkarri malkulunyurrinyi jintaku marrnguku.

Palarrangulu marrngulu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr pikalyju. Jampa ngarrany yijalmarta jilipiyili. Palaja jintalu kararr jilkulinyjanaku. Palaja warinykurnu jarrulupiyi, munu Ngarrka yajalapiyi, munu jilipiyi Ngarrkaja muwarrja.

Jinta wilyki pungkanyiyi jantaranga. Jantaralu kiyi marnayijaninyi.

Palalu muwarrju wurrarnarnanyurruku nyungu: Palalu jantaralu kurlkarri malkulunyurrinyi jintaku marrnguku.

Palarrangulu marrngulu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr. Yirruku karrulupiyi pikaly jarrinyaku. Nganirn-nganirn yirrkulu kurlkanga jilkulinyjaninyi warnkupa mayipa wurrukarra. Palaja jampa munu jar-rulupiyalu Ngarrkaku pinakarrinyaku. Munu jilipiyi Ngarrkaja muwarrja.

Jinta wilyki pungkanyiyi ngalypanga jungkanga. Mayi karrinyiyili marlu yiji.

Palalu muwarrju wurrarnarnanyurruku nyungu: Palalu ngalypalu jungkalu kurlkarri malkulunyurrinyi jintaku marrnguku.

Palarrangulu marrngulu pinakarrulupiyi Ngarrkamili muwarr, ngaly-palu kalkulupiyi, yirrkulu nyarraja muwarrja jilipiyi, Ngarrka pikaly jilipiyi ngarramarnti.”

13

WURRKUJA NYUNGU JIYIJAJILU NGALYPA JINI

Jiyijaji kulpanya tawunkarti, ngapikarti, Kaparnawumukarti. Wurrarnakinyiyarninyi, “Jiyijaji kulpanya!” Kurrngal mayakarti palinymilikarti milpanyiyi, palinyku pinakarrinyaku. Wurrarnakinyijanaku palinyju Ngarrka.

Marrngurrangu palanga mayanga kurrngal waninyikinyiyi, jinta kurrngal jalakartingi ngunarrijirri wararr karrinyikinyiyi, pinakar-rinyikinyiyalu.

Palanga milpanyiyi marrngu kujarrapa kujarra. Pirirri wurrku-jartiny kanganyikinyiyi ngurrinyja, manyurla yija paliny, munu marnti yananya. Kanyayili Jiyijajikarti palinyju ngalypa jilkuliny. Partarl ngalpanyiyi, kurrngal waninyikinyiyi yiji.

Palaja kankarni mayanga karntinyiyi. Pirli jiniyi Jiyijajimartaji kankarni, wurrkujartiny kaninykurnu jiniyi ngurrinyja, Jiyijajingi walangkarr.

Karra marnarningu Jiyijajilu, “Yijalmarta jinijiya wurrkujartiny ngalypa jilamarna.” Palaja ngalypalu wurrarnili wurrkujartinyja, “Nyuntulu purlpi panypanyakinyinpili Ngarrkanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu, nyuntuku ngalypa wantulumarnangu.”

Mayanga palanga kajarnakinyiyi Juwumili miranu jinakatarrangu ku-jarrapa waraja. Kurlkarri marnakinyiyarninyi, “Munu palajun muwarr pinaku. Mitukata paliny. Ngarrkajakurl palajun muwarr pinaku. Ngarrkakapali Jiyijajilu jinarninyi!”

Janaku miranu Jiyijaji, palajun kurlkarri marnakinyiya janalu. Japirr marnajaninyi, “Nganijalu nyurralu yimpirninyinyurru ngaju palajunju?

Wurrarnarnalu nyungungu pirirringi, ‘Nyuntulu purlpi panypanyakiny-inpili Ngarrkanga. Puntaju munu wirlalamarnanta ngajulu.’

Nyurralu wurrarnanyurru palajun munu wurranaku ngajulu. Wun-yjurru muwarr pilamarnalu wurrkujartinyku? Yijapa wurralamarnalu, ‘Wararr jarruluman, ngurriny mankuluman, jinangu yankuluman’. Palinyja palajun wurranaku ngajulu?

Yu! Kuwarringarra ngalypa jilamarna nyungu wurrkujartiny. Palajalu wantulunyurru ngajuku miranu, ngajungu yija wurrarnaji Ngarrkalun-garra, ‘Marrngu kurlujartinyja munu wirlalamajaninyi, ngalypa wantu-lumanjanaku.’

Palaja wurrkujartinyja wurrarnala Jiyijajilu, “Wararr jarruluman, ngur-riny mankuluman, ngurrakarti nyuntumilikarti yankuluman.”

Palangangarra wararr jarrinyi pala pirirri, ngurriny mana, jalakarti yana pipurru.

Yananya kawanaja wiyirru parrjarnakinyiya. Wurrarnakinyiya, “Nga-lypa jini! Kuwarrijakun! Munu nyungu yirrirniminyi!”

Nyurra marnakinyiyi Ngarrka. Ngarrkaku muwarr pinikinyiyalu, “Yarranijayi. Yija-yiji nyuntu ngalypa!”

14

Yini nyunguku muwarrku: JIYIJAJILU MAYI WIRTU JINIJANAKA 5,000-KU MARRNGURRANGUKU

Kurrrngalju marrngulu yirrnikinyiyi Jiyijajilu wurrkujartinyarrangu ngalypa jinijaninyi. Palajalu karrpurrangu karrpungu yajarnikinyiyi.

Warajanga karrpungu Jiyijaji warnkungu karntinyi. Palanga kajarna, marrngurrangu palinymili kajarniyili. Kajanakanu yirrnikinyiyi marrngurrangu kurrrgal yiji milpanyiyalu.

Wurrarnarningu, “Marrngurrangu nyungu janparr. Ngajulu mayi yungkulumarnajaninyi.” Miranu paliny wunyjurrulu mayi yungkulinyjaninyi. Munu wurrarnamajanaku palinymilirrangungu. Yakurr marna waraja, yini Pilipi. “Wunyjurrulu mayi mankuluminijanaku kurrgalku nyungurranguku?”

Pilipilu puntaju karra marnalu, “Martumpirri mananyakanyi palamarranguku! Warnku nyungu yangu kalkurnanyi. 1,000 tala kalkurnuminyi, mayi wupartumarta mananyakanyijanaku palamarranguku kurrgalku!”

Yanturulu, Jayimanmilalu marrkalu, wurrarnala Jiyijajingi, “Partany nyungu kalkuninyi 5 martumpirri wuparturrangupa janpamalujirri wupartujirri. Mayipirrayi nyungu wupartu yiji, munukapali yiji. Wunyjurrulu ngarri yungkuluminijaninyi marrngu kurrrgal?”

Jiyijajilu wurrarnajanaku palinymilirrangungu, “Wurrallyijanaku ka-jalapiyi.” Palanga warrulymarramarra. Warrulyjangarra kajarniyi nyirrnpa walangkarr. Marrngu munu wupartumarta, 5000 piririmarta.

Jiyijajilu martumpirri mana. Ngarrkanga wurrarnala, “Nyuntulu nyungu mayi yinyanganinyi. Yarranijayi. Nyuntu ngalypakata!” Palaja pirirringi palinymilingi wurrarna-janaku, “Mayi yuwayijaninyi kajar-nayipa.” Palajun janpamalujirri pukurl yinyajanaku. Palanga wiyyirru nganayi mayi marlkaku. Palaja palinymilirrangungu wurrarnajanaku, “Jinta mujupa tukulu yangaliyijaninyi, munu yakanaku.”

Palinyja muwarrja palarrangu mujurrangu manayijaninyi, 12 marta-waranga winya jiniyi.

Jipi ngananyajalu marrngulu wurrarnikinyayarninyi, “Jiyijajilu mayi wupartuja wirtu jini, ngungku wiyyirr ngananyi nganyjurrulu kurrrngalju. Palinyngarra milpanya Ngarrkaja, yartikarra Ngarrkalu ngakarnan-ganyjurruku.”

Jiyijaji miranu janaku, jakurlinaku karrnyayi paliny janamiliku nyam-paliku jinaku. Palajalu yakarnajaninyi palinyju, yana kujurl paliny warnkumarramarra karti.

15

Yini nyunguku muwarrku: MIRURRULU KANGANYIKINYI PARTANY WARINYKURNU. JIYIJAJILU NGALYPA JINI.

Jiyijaji warinyja warrarnja kulpanya piririmartakarti palinymilikarti.

Kurrrngalja partijirri kaniny waninyikinyiyi. Juwumilalu miranu jinakatalu kujarrapa warajalu jalypa pinijayaninyi Jiyijajimilirrang. Palaja marrngurrangulu yirrirniyi Jiyijaji, purrpi mirti jarrnyiyili. “Yarranijayi! Milpanyan!”

Jiyijajilu japiir marnajaninyi, “Nganijalu jalypa pininyurrujaninyi?” Warajalu pirirrilu karra marnalu, “Miranu jinakatakayi, ngajumili partany kalkurnu mirurrulu, munu muwarr pinaka. Mirurrulu warlirni, jungkanga parnpirni. Jawaja janga purl-purlpukarra marnala, rirra pajirnarninyi, kawu kararr yiji jarrnyi.

Palajalu kanyarnangu nyuntuku, ngalypa jilaman nyuntulu. Nyuntumilirrangu japiir marnarnajaninyi mirurru jurtu ngakanaku palinyja. Munu. Partarl jurtu ngakarnayi.”

Palaja Jiyijajilu wurrarnajanaku palinymilirrangungu, "Nyurralu yija munu yijalmarta jiniminyurrulu Ngarrkanga. Wunyjurrurti? Yirrku mitu yakanakatarrangu nyurra. Ngajukarti partany kangkulupijinyurru."

Kanyayili. Jampa Jiyijaji yirrinajalu mirurrulu warlirni pala partany, jinarn-jinarn pinakata jini.

Palanga jungkanga pungkanya partany, warli-warli kanganyikinyi warinykurnu warinykurnu, janga jawaja warrkirnikinyi.

Jiyijajilu japiir marna japartu partanymili, "Nyanga palajun jarrinyi?" Karra marnalu, "Partanya. Marlumal mirurrulu parnpirnikinyi wikan-gapa ngapanga, marlkarri jinaku yakurr marnikinyi. Paju karruluman-nganaku. Yijapa ngalypa jilaman."

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, "Yu, palinyku ngalypa jinaku miranu ngaju. Nganijalu palalu muwarju karra marnajin, 'Yijapa ngalypa jilaman'? Ngarrkanga yijalmarta jilamanpalu nyuntulu. Palaja japiir malaman nganikupa Ngarrka, palakungarra miranu yiji paliny, wunyjurru jinaku."

Palangangarra japatumurninyju kamarnalu marrjalu, "Yijalmarta jinarnili Ngarrkanga. Miranu jiliminyinpa yinkuku yijalmarta jinaku." Palaja Jiyijajilu wurrarnili minyirrju mirurrungu, "Nyuntu mirurru kurlukata, nyungu partany kurlka ngawu jinin, muwarru jama jinin. Yakala! Jalakarti yarra! Munu yarrana paliny kangkuluman!"

Mirurrulu kamarna, partany jinarn-jinarn pinakata jinikinyi jungkanga, palaja yakarna, yana ngaramarnti.

Pala partany kutukapali. Kurrngalju wurrarnikinyiya, "Marlkarri yija paliny."

Parirra Jiyijajilu kanka marna. Palaja wararr karrinyi partany. Ngalypa paliny.

16

BSOC-B9 Yini nyunguku muwarrku: PIRIRRI MUNU PAJU KARRIMALU YALPUKU PALINYMILAKU

Warajanga karrpungu Piyitalu japiir marna Jiyijaji, "Nyampali, yijapa marrngulu marlumal ngajuku yirrkulu kurlu jilipiji. Wunyjurrumal ngajulu puru ngakalamarna paliny? Wunyjurrumal kakunaku palinyku pala jinaji? Paju karrulumarnalu 7-mal?"

Jiyijajilu puntaju karra marnalu, "Puru ngakalamana paliny 7-mal, yu, 77-mal pukun. Yirrkulu puru ngakalamana paliny."

Muwarr wurralamarnangu. Nyunguja muwarrja miranu jarruluman Ngarrkaku. Palinyju yirrkulu nyuntu puru ngakarnanti. Palajun nyuntulurla puru ngakalamajaninyi jinta.

Kuwarri muwarr wurralamarnangu pirirriku, wirtuku nyampaliku. Paliny kurrngal warrkamu jinakatarrangujartiny. Purlpi warnku yinganyikinyijanaku jampa yinganya kulpanyaku.

Warajanga karrpungu wurrarnajanaku, 'Kulpanya jilipijinyurru warnku ngajumili yinganya!''

Waraja warrkamu jinakata milpanyili nyampalikarti. Palalu pirirru ku lpanya jinaku warnkuku wirtuku yiji, milyin tala. Wupartu kalkurnikinyi palinyju. Partarl yiji yinganyaaka milyin tala!

Nyampalilu wurrarnajanaku kunymanakatanga, 'Kawayijaninyi nyungu pirirrimili mirtawapa partanykarrangupa wurrukarra, paliny pukurl, jalalu jiliyijaninyi warnkuku, warnkurrangu pala yungkulupijinyurru ngajungu!'

Pinakarrinya ja muwarr nyampalimili pala warrkamu jinakata murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyalu, ngarlu japirr marna, 'Nyampalikayi, munu warnku yungkuluminyin janaku! Mimalapijin! Warnku wiyyirr yiji yungkulumarnanta!'

Nyampali paju karrinyalu. 'Puru ngakarnarninta. Munu nganipa yungkuluminyin.'

Pala warrkamu jinakata yana. Yananyakanu wariny marrngu yirrirni, yalpu palinyku. Purlpi warnku wupartu yinyala jampa palanga yalpumurninyja. Purri yanalu yalpumurninykart, warlirni ngalyingulu. Wurrarnala, 'Purlpi yinyarnangu warnku. Kuwarringarra kulpanya jiliji, warnku ngajumili yuwayi!'

Pala yalpumurniny murtingi jurlpi-jurlpi jarrinyalu, ngarlu japirr marna, 'Mimalaji! Yarti yungkulumarnanta!'

Nyungulu marrngulu pajuwaiyu wurrarnala, 'Munu mimalamarnangu. Jinmurntungu wirrilamarnanta. Warnku ngajumili ngajuku yinganya ja milpuluman jinmurntu.' Pipurrulu jinmurntungu wirriri.

Jintalu nyampalimilalu warrkamu jinakatarrangulu parrjarnakinyiyipulinyi. Ngarlu kurlu jarrinyiyili. Nyampalikart, yanayi, wurrarniyili. Pala nyampali kuli jarrinyi yija. Wurrarnajanaku, 'Pala marrngu kanganya ja yuwayi ngajungu!'

Kanyayili. Nyampalilu wurrarnala, 'Kurlukata yiji nyuntu! Munu yinganyakanyin warnku ngajumili, milyin tala. Ngarlu japirr marnanyin ngaju paju karrinyaku nyuntuku. Paju karrinyarnangu, puru ngakarnarninta, wurrarnarninga, "Munu nganipa yungkuluminyin ngaju." Palajun jinamanpalu yalpuku. Nyuntupangarra paju karriamanpalu, puru ngakarnaman pala yalpu nyuntumili.'

Kuwarri jinmurntukart, ngakalamarnanta nyuntu. Palanga wantuluman ngarramarnti. Kulpanya yungkuluminyin ngajumili milyin tala. Palaja jinmurntu ja milpuluman.' Wirrilyalu ngakarna jinmurntukart.'

Palaja Jiyijajilu wurrarnala Piyitanga, "Nganipa kurlu jilamangu marrngulu, munu kuli jarrulumamanpalu, puru ngakalamana. Munu palajun jilaman nyuntulu, ngajumili Japartu kankajirringi kuli wantulumanga ngarramarnti nyuntuku, munu puru ngakalamanta nyuntu."

17

BSOC-B10 Yini nyunguku muwarrku: JIYIJAJILU JALI PINI TANGKI JIRUJALAMUKARTI

Jirujalamukarti wangka jarrinyiyi, warnkungu wirtungu karntinyiyi, yini Warnku Wulipijartiny. Warnkungu palanga kujarra tawunjirri, yini wariny Pajapayiji, wariny yini Pajani.

Palanga Jiyijajilu kujarra ngakarnapulinyi palinymilirranguja walangkarr yananyaku. Karra marnapulaku, "Palakarti tawunkart walangkarr yankulunyumpulu. Jampa milpanyakanu, tangki yirrikulunyumpulu, wangalangu, kunymanaja palanga. Munu jarntu jinimiyi pala. Ruwupu yinyji pilkulunyumpulu mungkaja, tangki yakujani kangkulunyumpulu."

Yijapa warinyju jipirr malkulunyumpulinyi, 'Nganijalu pala jininyumpulu?', karra malkulunyumpulalu, 'Nyampalingarra nyunguku karrinyi. Jampangarra kulpanya ngakalkuliny.'" Palajun wurrarnapulaku Jiyijajilu.

Palaja yanapulu, tawunja wangalangu tangki yirrirnipulu, mayamartaji, kunymanaja jalanga mayanga jawapirtingi. Ruwupu mungkaja yinyji

pinapulu. Jinta wararr karryikinyiyi. Japirr marnayipulinyi, “Nganijalu pala ruwupu yinyji pininyumpulu?” Puntaju karra marnapulu muwarrjalu Jiyijajimilijalu. Palaja yakarnayipulinyi.

Jiyijajikarti kanyapulu. Kujarrapa warajalu ngurrinyarrangu janamili pirntilji tangkingi wirrirniyi jali pinaku Jiyijajiku. Karntinyili Jiyijaji.

Kurrngalju janamili ngurrinyarrangu jirrirniyalu ruwurtungu walangkarr palinyku. Jintalu parrkarrangu wirrkarnayi ruwurtumartijingi, wirrirnayijaninyi parrka pukurl ruwurtungu.

Karrinyiyalu wirtu jinaku nyampali Jiyijajiku, kingi jinaku janamili. Palajalu palajun jiniyalu.

Jiyijajilu jali pinikinyi tangki, jinta jinangu yaninyikinyiyi nyirrirnipa walangkarr palinymartaji. Kamarnakinyiyi,

“Ngarrka ngalypa yiji! Palinya purlpija muwarrja nyungu pirirri ngakarnanganyjurruku, kingi jarrinyaku nganyjurruku. Nyungu pirirri wantulinynganyjurruku kingi ngalypakata, palakapali purlpijakapali nyampalikapali, Kingi Tayipitikapali. Kalkulkulinynganyjurrinyi ngalypa ngarramarnti. Ngarrka ngalypakata yija-yiji.” Palajunmarta wurrnakinyiyi marrjalu.

Drunkenness being a bad thing

Unknown if this section is consultant checked.

Genesis 9:20-21

Nawalu mayiku kalkurnikinyi kurayipi mungkarrangu. Jintalu palajun-marta munu jinamiyi. Yarti minpirni wupartu wayin, yawurr jarrinyi, wurru yinji pirnarninga, karta karrinyi palinymilingi kalikungu kurta. [Walangkarrangu kurta waninyaku ngalypa waninyikinyi. Yatamulupa Yiyipilu kurlujartiny jirnipulu, palajalungarra kurta waninyaku kurntany yiji, kurlujartinyju marru manangamarra. Ngarrkalungarra wurru jinipulaku palakujirri. (Genesis 3:7,21)]

Genesis 19:30-38

[Lartamili kurntaljujirri yawurr jirnipulu paliny karta karrinyaku palinyja. Palajun ngarlungka jarrinyipulu pulanymilija japartumurninyja. Murrkangunyamurninyju kanya partany punulku yini marna Muwapu. Nyirtingunyamurninyju kanya partany punulku yini marna Pinami. Yarti punjamartaja Muwapumilipa Pinamimilirranglu marrngurrangu yija yukuny pinakatarrangu jarrinyiyijanaku Ngarrkamilirranguku marrngurranguku.]

Deuteronomy 21:18-21

Ngurnipali piririmili pujamu jalypakatapa pinakarrinya wirrinakata. Munu pinakarrinyakata pipi japatku, jampa wirlarnayi yirrkulu munu pinakarrinyaka. Palinymili pipi japatulu kangkulinyupulujanaku nyampalirrangukarti janamilingi tawunja. Pulanyju wurralkulinypulujanaku, "Nyungu ngelayamili pujamu jalypakatapa pinakarrinya wirrinakata, munu pinakarrinyaka ngelayaku. Warnku wiyirr jininyipa yawurrkata paliny." Palaja marrngurrangulu palanga tawunja malyalapiyi warnkjartinyju marlkarrikartijakun. Yakujunjungarra kurnta jilkulunyurrujaninyi jinta nyarra kurlujartiny jinangamarra. Wiyirrju pinakarrinyajalu wirnti karrulupiyi palajunmarta jinaku pala pujamumurninyukapali.

Proverbs 20:1

Nyarra wirtu kari minpinajalu nyuntu marrja muwarr pinakatapa ngakumpakata. Ngawu yiji yawurr jarrinyaku.

Proverbs 23:19-21

Pujamukayi, pinakarra! Jurtulu kurlkarri malapa yijanga jurtungu wantuluman. Munu kulunaku jinta wayinku wirtu minpinakatarrangupa lirrjalkatarrangu mayiku. Marrngurrangulu palajunmartalu pujunur-rangu jinayarninyi.

Proverbs 23:29-35

Ngarnurtu ngarlu kurlu yija? Ngarnurtu pikalymajirri? Ngarnurtu ngar-rakuny kulipatininyi? Ngarnurtu ngarrakuny warntakata? Ngarnurtulu kalkuninyi pita watarrkulu pungkanyaja? Ngarnurtulu kalkuninyi pani miji-miji? Nyarrarranglu karikarra waninyayi ngarrakuny, yakurr marnayi wayin warinypa wariny. Nyarra wayin ngalypa yiji parrjanakupa juri yiji yakurr manaku. Munu yiji yirni jarrulumana palaku. Nyarra pajinajalu kulikatalu jurrulu nyuntu yija wurrku jarrulumana, parra-parra wirtu nyarra juntangulu pajinajalu, palajunngarra wayin minpinajalu nyuntu

yija wurrku jarrulumana. Nyuntulu parrjalamanjaninyi wirntiji pinakatar-rangu miyurrangupa muwarr pilaman ngakumpakapali. Nyarra miranu nyurra puwurtuku kujungurrungu wangalpintijartinyku, makanu yiji pala mungka warlirninyipa pala wangalpinti. Pala mungka rurri-rurrinya wangalja ngurnarrikurnujirri. Palajunngarra marrngu nyarra yawurr kurirra-kurirra marnti yananyi. Palaja karra malkuliny, "Wirlarninyiyi, munu parra-parra pinakarrimarna. Munumpa ngaju jampa wirlarninyiyi. Nyanga parril jarrulumarna yarrana minpinaku?"

Isaiah 5:11-12

Turlpanyanyurru marntungu kurnpungu wayinku minpinaku, palaja yirrkulu minpinanyurru warrukartingi... Nyurralu kurlkarri mar-nakanyurru Ngarrka, munu yiji! Munumpa nyurra ngani palinyju jininyi. Palinyju wurrarnanyurraku, "Ngajulu wirlalamarnanyurrinyi marrjalu, ngunjul yiji nyurraku mirti jarrinyakupa kuku jarrinyaku."

Romans 13:13

Nganyjurrulu yijalu nganin-nganin jilkunyi jurtulu, nyarra ngalypa wiyyirru yirrinaku kurlumajirri, pirlpanga. Munu kurntany yiji nganipa jinaku, munu yawurr jarrinyaku, munu nganinyaku marlkaku, munu jintamilingi nyupanga karta karrinyaku, munu kurla-kurla jarrinyaku jintanga, munu kulipatinaku, munu mikulu yirrinaku jinta.

1 Corinthians 5:11

...Jintalu marrngurrangulu wurrarnayarninyi Kurijin, kurlujartiny ngar-rany jinayi. Ngurnipali jana kurla-kurlakatarrangu, ngurnipali lirr-jalkatarrangu, ngurnipali ngarluja nyurra marnayijaninyi jinkanajarrangu mangunykapalirrangu, ngurnipali mitulu yimpinakatarrangu, ngurnipali karikatarrangu, ngurnipali ngulyukatarrangu. Munu kulunaku marrngur-rangu palajunmarta jinakatarrangu, munu yiji nganinyaku palarrangungu.

1 Corinthians 6:9-11

Yija yiji nyurra miranu nyarra kurlujartiny jinakatarrangu munu Ngarrkamilingi warrarnja jarrulupiyi. Munu mitu malkulunyurrrarningu. Jinta marrngurrangulu kurla-kurlakatarrangu waninyayi, jintalu ngar-luja nyurra marnayijaninyi jinkanajarrangu mangunykapalirrangu, jinta karta karrinyayijanaku warinymilingi nyupajingi, jintalu piririmartalu yikarnayarninyi, jinta ngulyukata waninyayi, jinta lirrjalkatarrangu, jinta karikatarrangu, jinta mitu yimpinakatarrangu, jintalu kulilu ngulyulu mananyakatarrangu. Palajunmarta jinakatarrangu munu Ngarrkamilingi warrarnja jarrulupiyi. Jinta nyurra palajunmartangarra waninyikinyinyurru, kuwarri nyurra wariny. Nyampalilu Jiyijaji Kuray-ijilupa Pirlurru Ngarrkamilalu jinta pirnapulunyurrinyi kurlujartinyja, nyuku jirnapulunyurrinyi Ngarrkakungarra, kulurnapulunyurrinyi ngaly-panga Ngarrkanga.

Galatians 5:21

...yawurr jarrinyayi, yawurrja ngawu jarrinyayi, nganin-nganinarrangupa jinayi.

Ephesians 5:18

Munu yawurr jarrinyaku wayinjartiny, pala nyarra ngawu jinakata, kurlkarri manamajirrilu kurlujartiny jilaman. Yijamarta yungkulunyur-rarninyili Ngalypakatanga Pirlurrja, palinyju jipanaku nyurraku jurtungu.

1 Timothy 3:2-3

Kurijin nyampali nyarra wantuliny yija yiji kurlumajirri. Paliny yija yirti kaniny marrngu wantuliny, paliny nyampali waljaku palinykun-garra...munu yawurrkata,...munu kulikata...

Titus 1:7

...Kurijin nyampali...yija yiji, munu nyurra-nyurrikata wantuliny, munu pipurru wirrilyakata, munu yawurrkata, munu kulikata, munu warnkuku lirrjalkata.

1 Peter 4:3

Kuwarringulu marlkarrkartijakun yirrkulu nyurralu jilkulunyurru Ngarrkamilija muwarrja, munu marrngumilija muwarrrja, munu nyurramilija ngampankataja pirlurrja. Munumparrangu Ngarrkaku, yirrku karrinyayi kurlujartinyku warinypa warinyku jinaku. Purlpilu yijalmarta jinawayilu nyurralu pukun kurlujartiny jinikinyinyurru, janalukapalingarra. Nyurra kurntanymajirrikata kurla-kurlakatarrangu waninyikinyinyurru, karikatarrangu, wayin minpirnikinyinyurrupa mayi ngananyikinyinyurru marlkaku yiji, palaja yikarnikinyinyurrarninyi. Ngarluja nyurra marnikinyinyurrujaninyi jinkanaja marnijartiny mangun-yarrangukapali. Yakujunmarta yija-yiji kurlujartiny!